Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

COPERTA:

Mască romană din bronz,
din colecția lui
Henry de Montherlant

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul 20 Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:
ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, GEORGETA HORODINCĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA, ALEXANDRU BACIU, SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

2
[145]
1973

SUMAR

UN STOIC MODERN

HENRY DE MONTHERLANT
REGINA MOARTĂ

piesă în trei acte, în românește de I. Igiroșianu • 3

Tragedia fără mască, note despre teatru, fragmente; *Mareea de seară* note de jurnal, fragmente, în românește de Alina Ledeanu • 53

GABRIEL MARCEL: *Teatrul lui Montherlant* • 73

PIERRE DE BOISDEFFRE: *Sfîrșitul unui adevărat stoic*, în românește de Al. Bucur • 77.

I. IGIROȘIANU: *Ultima întîlnire cu Montherlant* • 84

IRINA ELIADE: *Sincretism și alternanță în teatrul lui Montherlant* • 92

MOLIÈRE D'APRES MOLIÈRE

MIHAIL BULGAKOV: CABALA BIGOȚILOR

piesă în patru acte, în românește de Leonida Teodorescu • 99

B. ELVIN: *Molière, erou de legendă* • 130

https://biblioteca-digitala.ro

UN TÎNĂR POET JUGOSLAV

STOIAN VUČIĆEVIĆ

Șibanița, poem, fragmente, în românește de Ștefan Aug. Doinaș și Veronica Trentea • 133

UN PROZATOR AMERICAN AL NATURII

RICHARD BRAUTIGAN

Pescuitul de păstrăvi în America; Bate-n lemn; Numele meu; Păsările paradisului; Un avion din Los Angeles în timpul primului război mondial; Vremea la San Francisco; Accidentul de automobil; Biblioteca, proze scurte, în românește de Anca Nemoianu • 144

ANCA NEMOIANU: Richard Brautigan • 161

SÁMUEL DOMOKOS: *Goga și Ady*, în românește de L. Voita • 165

NICOLAE BALOTĂ: *Un omagiu maghiar lui Octavian Goga* • 173

ARTA DE A TRADUCE

JIŘÍ LEVÝ: *Problemele estetice ale traducerii*, în româneşte de Dieter Fhurmann • 175

CRONICA TRADUCERILOR

V. IVANOVICI: *Lucian Blaga în spaniolă* • 183

PREZENȚE ROMÂNEȘTI

https://biblioteca-digitala.ro

UN STOIC MODERN

HENRY DE MONTHERLANT

https://biblioteca-digitala.ro

Mi se pare astăzi că, împreună cu Olimpicele, Regina Moartă este, dintre toate scrierile mele, aceea de care sînt cel mai mult legat. Și totuși, cum să nu-ți fie puțin ciudă pe ceva care fiind aproape tu însuți, va mai exista cînd tu vei fi încetat să mai exiști.

https://biblioteca-digitala.ro

HENRY DE MONTHERLANT

REGINA MOARTĂ

DRAMĂ ÎN TREI ACTE

PERSONAJELE

FERRANTE, rege al Portugaliei, 70 de ani ● DON PEDRO fiul lui, 26 de ani ● EGAS COELHO, prim ministru ● ALVAR GONÇALVES, consilier ● DON CHRISTOVAL, fost dascăl şi îndrumător al principelui (bătrîn) ● MARELE AMIRAL ŞI PRINCIPE AL MĂRII ● DINO DEL MORO, paj al regelui ● DON EDUARDO, secretar şi scrib (bătrîn) ● DON MANOEL OCAYO ● INFANTELE DE NAVARRA ● Căpitanul BATALHA ● Doi paji ai regelui ● Locotenentul MARTINS ● INÈS DE CASTRO, 26 de ani ● INFANTA NAVARREI (doña Bianca), 17 ani ● Trei doamne de onoare ale Infantei ● Ofiţeri, soldaţi, curteni etc.

De mult, în Portugalia

https://biblioteca-digitala.ro

ACTUL I

PRIMUL TABLOU

O sală a palatului regal din Montemor-o-velho

SCENA ÎNTÎIA

Regele Ferrante, Infanta, Infantele, Don Christoval, Cele trei doamne de onoare ale Infantei, cîțiva înalți demnitari

INFANTA: Măriei Tale, Măriei Tale, mă plîng, Doamne! Mă plîng Măriei Tale și Celui-de-Sus mă plîng! Umblu cu un jungher împlîntat în inimă. Și la fiecare pas, jungherul mă sfîșie.

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE (*șoptește celorlalte două*): Sărmana! Priviți-o, cît suferă!

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: E toată plămădită din mîndrie! Și mîndria îi e străpunsă de jungher. Cît trebuie să sufere!

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: E fiică a Navarrei!

INFANTA: Ai venit, Doamne, în Navarra mea (ocrotească-o Cel-de-Sus) ca să chibzuiești cu Regele, tatăl meu, despre năzuințele regatelor noastre. M-ai văzut, mi-ai vorbit și-ai socotit că o mai trainică apropiere între cele două coroane ar fi cu putință. Prin mijlocirea principelui, Fiul Tău, și prin a mea, spre cel mai mare bine al acestor coroane și pentru acela al creștinității. Măriile voastre, dimpreună au hotărît să fac, însoțită de Infante, fratele meu, o călătorie în Portugalia îndată după întoarcerea Ta, Doamne, acasă. Și iată-mă sosind cu fratele meu. Primirea a fost măreață. Răceala Principelui față de mine nu m-a mirat și nici nu m-a întristat. Privirea mea se avînta mult mai departe: dincolo de el, era ațintită asupra menirei de îndeplinit. Trei zile s-au scurs. Astăzi, de dimineață, rămînînd singur cu mine, Principele mi-a făcut o mărturisire. Pretinde că nu a cunoscut gîndurile Măriei Tale decît la întoarcerea Ta, Doamne, din Navarra, cînd era prea tîrziu ca să mai fie împiedicată sosirea mea. Mi-a spus deschis că inima lui este dăruită pentru vecie unei doamne din țara voastră, doña Inès de Castro și că unirea noastră nu se va putea săvîrși. Dacă nu l-aș fi oprit, cred că mi-ar fi depănat de la un capăt la altul în amănunt, întreaga poveste a dragostei sale. Într-atîta cei loviți de strechea iubitului, au și meteahna de a se socoti vrednici de admirația și chiar de invidia lumii întregi. Așadar, am fost adusă aici ca o slujnică, pentru ca să mi se spună cu dispreț că nu e nevoie de mine și că trebuie să iau calea întoarsă pe mare! Mi se usucă gura la acest gînd. Știi oare, Doamne, că la noi, în Navarra, se moare din umilire? Dojenit de bunicul meu, regele Sanché, Don Guzman Blanco a fost cuprins de fierbințeală, a căzut la pat și, înainte să se încheie luna, și-a dat duhul. Părintele Martorell, duhovnicul tatălui meu, cînd a fost îndepărtat din altar, a fost răpus în trei zile de o spuzeală care i s-a întins pe tot trupul. Dacă nu aș fi tînără și voinică, Doamne, aș fi murit și eu de ocara suferită de la fiul Măriei Tale.

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE: Să mori de mîndrie rănită, este o moarte pe potriva Infantei noastre.

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: Mereu răstignită, ea însăși fiindu-și sie cruce, singură își risipește sîngele care țîșnește din mîndria ei.

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: V-am mai spus eu, nu degeaba-i fiică a Navarrei!

INFANTELE NAVARREI: Am lăsat-o pe Infantă să-și spună păsul. Înțelepciunea

https://biblioteca-digitala.ro

ei e mare şi mare-i este şi cumpănirea. Voi adăuga numai că noi sîntem asemenea copacului din care vrei să smulgi cu vinovată nepăsare o frunză. Smulgi doar o frunză dar întreg copacul se cutremură. De ocara făcută Infantei, întreaga Navarră este zguduită. Din respect şi din dragoste adevărată pentru Măria Ta, preferăm să ne stăpînim şi să ne mărginim la uluire de teamă să nu ne pierdem cu firea în mînie.

FERRANTE: Dacă eu, Regele, vă spun că vă înţeleg durerea şi dacă totuşi această durere nu este potolită de înţelegerea mea, la rîndul vostru mă veţi jigni. Durerea voastră este şi a mea: mai mult decît atît nu pot spune. Cînd m-am întors din Navarra şi am împărtăşit Principelui hotărîrile mele, am înţeles, după chipul lui, că primea o lovitură. Dar am crezut că era vorba doar de puţina lui tragere de inimă de a se vedea poprit şi de a se înveşmînta cu o gravitate pentru care nu simte nici o înclinare. Numele doñei Inès de Castro nu a fost rostit. Fiul meu şi-a ascuns faţă de mine îndărătnicia. Dar iată că Infantei i-o aruncă în obraz cu o lipsă de curtenie care mă umple de cea mai adîncă mîhnire.

INFANTA: Nu femeia este batjocorită în mine, ci Infanta. De Principe, puţin îmi pasă.

FERRANTE *(lui Don Manoel Ocayo)*: Don Manoel, du-te şi caută-l pe Principe şi adu-l la mine cînd Alteţele lor Regale se vor fi retras.

INFANTA: Doamne, îngăduie-mi să mă reîntorc de îndată în ţara mea. În ţara mea unde nimeni nu mi-a adus niciodată nici o jignire. Eu, Navarra o iubesc. Vîntul de răsărit care îmi aduce pulberea zăpezilor din ţara mea, îmi este mai drag decît adierile parfumate ale Portugaliei şi ale portocalilor ei. Vîntul care vine din Navarra. . .

FERRANTE: Să pleci ! Tot ce-am pierde atunci ! Tot ce şi voi aţi pierde !

INFANTA: Mai bine să pierzi decît să înduri !

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE: Infanta nu iubea chiar atît pe navarrezi cînd se afla în Navarra.

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: Nici frigul, nici pulberea de zăpadă.

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: Ce minunată schimbare spre cîştigul Navarrei.

FERRANTE: Înduplecă-te Infantă şi rămîi cîteva zile încă. Voi vorbi între timp Principelui. Poate rătăcirea să-i treacă.

INFANTA: Dacă Dumnezeu ar vrea să-mi dăruie cerul dar mi-ar cere o păsuire, m-aş arunca mai bine în iad decît să aştept bunul lui plac.

FERRANTE: S-ar zice că-ţi place să suferi.

INFANTA: Îmi place suferinţa pe care eu singură mi-o pricinuiesc. Şi-apoi, Navarra este un ţinut aspru. Din toată Spania, taurii de la noi au picioarele cele mai puternice fiindcă numai pe piatră colţuroasă calcă mereu.

FERRANTE: Rămîneţi la noi pînă la sfîrşitul serbărilor hotărîte în cinstea Alteţelor Voastre. Dacă don Pedro s-ar arăta în continuare de neînduplecat, veţi pleca desigur dar orice încrîncenare sau clevetire ar fi înlăturată.

INFANTA: Nu mă voi simţi reîntoarsă la viaţă decît în clipa în care corăbiile care m-au adus vor fi pornit înapoi spre ţărmurile noastre.

FERRANTE: Este prea greu pentru Alteţa Ta să-şi impună chipului ei o anumită înfăţişare timp de cîteva zile?

INFANTA: Prea greu?

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE: Mira ! Mira ! Cum îşi înalţă capul cu semeţia unei păsări de pradă !

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: Micuţa noastră, plină de mîndrie !

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: Cel-de-Sus să fie slăvit: e fiică a Navarrei:

https://biblioteca-digitala.ro

FERRANTE: Nu poţi, timp de cîteva zile, să-ţi stăpîneşti firea?
INFANTA: Este oare ceva ce eu să nu pot?
FERRANTE: Să-ţi impui vreme îndelungată purtarea cea mai potrivnică firii tale, ce osteneală! Dar şi ce cinste! Eşti pe atît de plină de tărie pe cît eşti de nobilă. Don Pedro a venit: într-o clipă am să-l vorbesc. Poate chiar astă seară, destinul îşi va fi schimbat pasul. Tînără principesă, îţi urez ani mulţi şi îndelungaţi. Însufleţirea ta era asemenea talazului care se înalţă spre tării. Şi ea, pe noi toţi, ne-a purtat, ridicîndu-ne spre culmi.
INFANTA: Urează-mi mai curînd să trăiesc veşnic ca să am vreme să îndeplinesc toate lucrurile ce le port în mine şi care în clipa aceasta cînd vorbesc, mă fac să tremur.
FERRANTE: Vei trăi şi mîndria îţi va fi spălată. Tuturora ni se întîmplă să credem că vom muri de ciudă şi de turbare dar nimic nu se vindecă mai uşor ca urma unei ocări.
INFANTA: Dacă Cel-de-sus, dacă Cel-de-sus, va voi, voi fi vindecată, dar numai de către lucrurile mari pe care le voi îndeplini. Numai datorită lor voi fi răsplătită.

SCENA A DOUA

Regele, don Manoel Ocayo

FERRANTE: Principele a venit?
DON MANOEL: Aşteaptă poruncile Măriei Tale.
FERRANTE: Să mai aştepte o clipă, să mi se mai potolească mînia. Am pălit nu-i aşa? Inima mea care, în toiul celor mai crîncene bătălii, nu şi-a pierdut niciodată ritmul ei regesc, a luat-o razna şi se perpeleşte ca un cocoş cînd îi tai beregata. Pînă şi mintea mi-a căzut în picioare.
DON MANOEL: Cea mai cumplită mînie a unui tată împotriva fiului său este mai duioasă ca cea ma duioasă iubire a unui fiu pentru tatăl lui.
FERRANTE: Îmi e ruşine! Nu vreau ca fiul meu să-şi dea seama că poate asupra mea mai mult decît cel mai înverşunat duşman. Dar ce vrei! Este şi el una din înfăptuirile mele. Şi într-o bună zi, toate înfăptuirile noastre sfîrşesc prin a pune stăpînire pe noi. De ce, de ce l-am zămislit oare? Şi de ce trebuie să fiu silit să ţin seama de el, să pătimesc din pricina lui de vreme ce nu-l iubesc?
DON MANOEL: Mărinimos Ferrante...
FERRANTE: Opreşte-te! Nu-mi dau seama pentru ce anume, dar de fiecare dată cînd mi se aduc laude, sînt năpădit de un val de tristeţe. De fiecare dată cînd sînt preamărit, îmi adulmec mormîntul.
DON MANOEL: Trebuie oare, atunci, ca venerarea mea să fie tăcută?
FERRANTE: În ziua judecăţii de apoi, nu se vor rosti osînde împotriva celor care vor fi tăcut. Pofteşte-l pe Principe. Niciodată nu ştiu ce să-l spun. Astăzi, însă, ştiu.

SCENA A TREIA

Ferrante, Pedro

FERRANTE: Infanta mi-a împărtăşit monstruoasele destăinuiri pe care i le-ai făcut. Acum ascultă-mă. Sînt ostenit de tron, de curte, de popor. Dar este cineva de care sînt şi mai ostenit. Acela eşti tu, Pedro. De treisprezece ani împliniţi,

https://biblioteca-digitala.ro

m-am ostenit de tine. Cît ai fost prunc, mărturisesc, nu m-am prea prăpădit, De la cinci la treisprezece ani, te-am iubit din toată inima. Maică-ta, regina, a murit tînără. Fratele tău cel mare, nerozindu-se, s-a călugărit. Tu singur îmi rămăseseşi. La treisprezece ani ai ajuns pe culmea ta de glorie: o graţie, o drăgălăşenie, o fineţe, o inteligenţă pe care, după aceea, nu le-ai mai regăsit niciodată. Fusese cea din urmă şi cea mai minunată rază a soarelui care asfinţise. Atîta doar că la asfinţit ştii că, douăsprezece ceasuri mai tîrziu, soarele se va ivi din nou. Pe cîtă vreme, cînd miracolul copilăriei se stinge, stins rămîne pentru totdeauna. Se spune, pe bună dreptate, că fluturele dintr-un vierme se trage. La om, fluturele se preface în vierme. La paisprezece ani, totul se sfîrşise: erai stins. Ai devenit mediocru şi grosolan. Înainte, Domnul să mă ierte, uneori eram aproape gelos pe dascălul tău. Gelos să te văd punînd la inimă şi sădindu-ţi în minte tot ceea ce-ţi spunea căzătura aceea de don Christoval, cu mai multă rîvnă decît ceea ce spuneam eu. Şi mă gîndeam: « Din pricina treburilor ţării, îmi voi înstrăina copilul; nu am vreme să mă îngrijesc de el. » După ce-ai împlinit paisprezece ani, am fost nespus de mulţumit că dascălul mă descotorosea de tine. Nu te-am mai căutat; dimpotrivă, te ocoleam. Astăzi, ai douăzeci şi şase de ani: de treisprezece ani, nu mai am nimic să-ţi spun.

PEDRO: Tată. . .

FERRANTE: « Tată »! Toată tinereţea mea, cuvîntul acesta m-a făcut să vibrez. Mi se părea — dincolo de orice gînd dinastic — că a avea un fiu este ceva fără seamăn. Dar priveşte-mă în faţă cînd îţi vorbesc! Ochii tăi mereu se feresc ca să-mi ascundă tot ce în tine nu mă iubeşte.

PEDRO: Se feresc ca să-ţi ascundă durerea pe care mi-o pricinuieşti. Ştii bine că te iubesc. Dar ce nu-mi ierţi, este că nu am firea ta. Întrucît aş fi eu însumi de vină că nu sînt însuţi tu? De nu mai ştiu cîţi ani, niciodată, niciodată, nu ai arătat nici cel mai mic interes pentru lucrurile care mă interesează pe mine. Nici măcar n-ai încercat să te prefaci. . . Ba da, o singură oară. Cînd ai zăcut de friguri şi cînd credeai că vei muri. În timp ce stăteam lîngă pat şi-ţi şopteam ceva, m-ai întrebat deodată: « Ce mai e cu lupii tăi? Eşti mulţumit de ei? » Da, o singură oară, cînd erai lipsit de vlagă şi deznădăjduit de boală, mi-ai vorbit de ceva care mi-este plăcut mie.

FERRANTE: Crezi că-ţi fac o vină că nu eşti ca mine? Nu este tocmai aşa. Nu-ţi pot ierta că nu respiri la înălţimea la care respir eu. Poţi fi îngăduitor cu mediocritatea pe care o presimţi la un copil. Dar nu cu aceea care se lăfăie într-un bărbat.

PEDRO: Îmi vorbeai cu interes, cu gravitate, cu bunătate la vîrsta la care nu te puteam înţelege. Şi la aceea la care aş fi putut pricepe, nu ai mai vorbit niciodată astfel celui pe care în actele publice îl numeşti « Fiul meu cel prea iubit ».

FERRANTE: Fiindcă nici la această vîrstă nu mă puteai înţelege. Vorbele mele păreau să treacă prin tine ca printr-o fantomă şi să se piardă în nu ştiu ce lume: demult partida era pierdută. Eşti gol de orice şi, în primul rînd, de tine însuţi. Eşti mic şi micşorezi totul, coborîndu-l la micimea ta. Te-am văzut, de pildă, coborînd în josnicie marile imbolduri ale acţiunilor mele: socoteai, între altele, că din lăcomie făceam ce făceam pentru binele ţării, şi, la fel, credeai că din ambiţie personală făceam ceea ce făceam pentru gloria Celui-de-Sus. Din cînd în cînd, veneai să mi te lauzi cu statornicia

https://biblioteca-digitala.ro

cu care îmi eşti credincios dîndu-mi a înţelege că ar trebui să-ţi fiu îndatorat pentru ea.

PEDRO: Tată, dacă nu m-am purtat cum se cuvenea faţă de tine, îţi cer iertare.

FERRANTE: Te iert, de bună seamă că te iert. Dar ce zadarnică-i iertarea! Ceea ce s-a făcut s-a făcut, şi ceea ce nu s-a făcut nu s-a făcut. Fără putinţă de întoarcere. Şi apoi, de atîtea ori am iertat de-a lungul întregii mele vieţi! Nimic nu mi se pare acum mai tocit decît iertarea. *(Cuprins de-o slăbiciune îşi duce mîna la inimă; o clipă de tăcere)* Unora le face plăcere să ierte. Mie nu. Oricum ar fi, iată-ne într-o împrejurare în care ai putea îndrepta multe. Nu am nicidecum de gînd să mai pomenesc despre necrezuta îndărătnicie cu care de ani de zile nu vrei să-ţi însuşeşti felul de-a gîndi şi de-a privi, cerut de rangul tău; de înverşunarea cu care te dai înlături de cîte ori îţi vorbesc de-o căsătorie necesară coroanei; de perfidia cu care chiar în aceste zile din urmă, mi-ai ascuns o anume hotărîre pe care însă, cu o nemaiuzită necuviinţă şi primejdia unei cumplite învrăjbiri, ai azvîrlit-o în faţa Infantei. Cunosc prea puţin pe Inès de Castro. Ştiu că este de viţă mare, deşi copilă din flori. Se vorbeşte cu bunăvoinţă şi căldură despre ea. Eu nu-i vreau niciun rău. Dar nu trebuie să mă stînjenească. Un rege se stînjeneşte el însuşi, dar nu poate fi stînjenit.

PEDRO: Ce ai de gînd să faci împotriva ei?

FERRANTE: Cu tine voi proceda blînd. Fiindcă, după mine, este singurul mijloc de a obţine ceea ce doresc. Aş putea surghiuni pe doña Inès. Sau să-ţi interzic s-o mai vezi. Nu o voi face. De vreme ce africanii au adus la noi unele din datinele lor şi devreme ce chiar şi la curte s-a stabilit obiceiul ca un bărbat să aibă o prietenă statornică în afară de soţia sa legitimă, căsătoreşte-te cu Infanta şi, cu discreţia cuvenită, nu te împiedica s-o vezi mai departe pe Inès. Înştiinţată dinainte de acest lucru, Infanta se va împotrivi cu atît mai puţin cu cît şi în Navarra concubinajul este oficial încuviinţat prin lege. Infanta va avea domnia şi o domnie merită să fie plătită cu o mică neplăcere ca aceasta. Cu atît mai mult că nici ea nu te iubeşte după cum nici tu nu eşti îndrăgostit de ea. Este tocmai cea mai bună condiţie pentru ca unirea voastră să fie fericită pentru Stat şi chiar fericită în sine. Mă auzi? Vreau să te însori cu Infanta. Ea îmi va fi fiul pe care aş fi dorit să-l am. Nu are decît şaptesprezece ani dar de pe acum mintea ei bărbătească va ţine locul minţii tale. După părerea ta, treburile Statului merg întotdeauna bine cînd ţi se îngăduie să faci tot ce pofteşti. Să ţii în mînă frînele puterii, ţi se pare un lucru de neîndurat. Infanta va şti să. . . Pe scurt: îmi place. M-au ameţit un pic ţipetele mîndriei ei în timp ce dansa în faţa mea baletul onoarei! Jur că nici nu atingea pămîntul. Dar este ageră, adîncă, deosebită. . . Şi energia ei, plină de nevinovăţie. . . Chipul ei aduce cu acela al geniilor adolescente sculptate pe platoşe şi care, cu gura larg deschisă, scot pentru veşnicie trigătul lor minunat. Ea, ea este aceea de care are nevoie regatul nostru; ea să stea în fruntea lui. Gîndeşte-te apoi de ce putere ne-am bucura: Portugalia, Navarra şi Aragonul, strîngînd Castilia ca într-un cleşte! Da, da, doresc cu patimă această căsătorie. Cînd totul contribuie în asemenea măsură ca un anumit lucru să fie cel ce ne trebuie, nu este îngăduit să ne mai îndoim: Dumnezeu însuşi îl doreşte. A te împotrivi mie, Regelui, înseamnă îndeobşte, a te împotrivi Celui-de-Sus. Dar a mi te împotrivi în această împrejurare, înseamnă a te împotrivi de două ori cerului.

PEDRO: Să-mi împart viaţa între Infantă şi Inès. . . Să trăiesc sfîşiat între o obligaţie şi un sentiment. . .

https://biblioteca-digitala.ro

FERRANTE: Nu văd într-asta o sfîşiere ci o cumpănire chibzuită.

PEDRO: Eu nu am atîta uşurinţă ca tine să mă dedublez. Îmi datorez mie însumi să mă dărui întreg, nu pe jumătate, celei pe care o iubesc şi care mă iubeşte.

FERRANTE: Pentru tine, nu există aşadar pe lume decît plăcerea ta?

PEDRO: Plăcerea? Iubirea mea.

FERRANTE: Din păcate, se contopesc.

PEDRO: Mai este încă o raţiune pentru care nu mă pot însura cu Infanta.

FERRANTE: Ce raţiune?

PEDRO: Nu, la ce bun! De altfel, chiar dacă aş putea să mă însor cu ea, nu vreau să mă jertfesc pe mine şi pe fiinţa pe care o iubesc, unor îndatoriri a căror însemnătate nu o tăgăduiesc dar cărora am dreptul să le prefer pe altele. Fiindcă există şi o viaţă personală; şi ea îşi are însemnătatea ei şi implică nişte îndatoriri. O femeie, un copil, să-i formezi, să-i faci fericiţi, să-i ajuţi să străbată această trecătoare care este viaţa, în chipul cel mai mulţumitor, de care nu s-ar fi bucurat fără tine, toate astea nu sînt şi ele însemnate?

FERRANTE: Ciudate cuvinte care nu au pomenit nimic despre Dumnezeu nici despre regat deşi eşti creştin şi mîine vei fi rege!

PEDRO: Creştin fiind spun: destinul unui om preţuieşte tot atît cît destinul unui milion de oameni.

FERRANTE: Cîte idei în sprijinul unei destrăbălări!

PEDRO: O destrăbălare?

FERRANTE: Ai o ţiitoare şi de nimic altceva nu vrei să mai ştii. Şi, astfel stînd lucrurile, ai dori ca întreg universul să se descurce în aşa fel încît ţie să-ţi dea dreptate.

PEDRO: S-ar putea să mai am vreo patruzeci de ani de trăit. Nu sînt nebun. Deci nu o să mă apuc, cu bună ştiinţă şi de buna mea voie, să fac aceşti ani nefericiţi cînd ei pot foarte bine să nu fie nefericiţi.

FERRANTE: Iată-te, însfîrşit, deplin sincer! Numai şi numai de tine este vorba. Şi de fericirea ta! Fericirea ta! Parcă ai fi o femeie!

PEDRO: Lasă tronul vărului meu, principelui de Braganza. Tot se prăpădeşte el după astfel de lucruri. Să fie date celor ce se înnebunesc după ele. Nu celor care nu le pot suferi.

FERRANTE: Destul! Prea multă rătăcire. În tine şi prin tine vor trăi mai departe şi domnia şi amintirea mea. Chiar dacă nu le dai nici o preţuire. Chiar dacă nu eşti măcar demn de ele. Mai chibzuieşte deci. Cu toate că veghează cu toată străşnicia ca nimic să nu fie încălcat din ceea ce i se datorează, Infanta, după o primă văpaie de mînie, s-a învoit să se prefacă. Va rămîne aici pînă se vor încheia serbările orînduite în cinstea Infantelui şi a ei. Ai, deci, cinci zile ca să hotărăşti. Peste cinci zile îmi vei spune dacă te căsătoreşti cu ea. Dacă nu...

PEDRO: Dacă nu?

FERRANTE: Pedro, am să-ţi amintesc o mică întîmplare din copilăria ta. Aveai unsprezece sau doisprezece ani. Îţi dăruisem de anul nou un mic dar minunat astrolab. Nu trecuseră mai mult de două sau trei ceasuri de cînd jucăria se afla în mîinile tale şi iată-te apărînd cu trăsăturile descompuse, gata să izbucneşti în plîns. « Ce s-a întîmplat? ». La început nu pot scoate nimic de la tine. Dar strîns cu uşa, mărturiseşti: spărseseşi astrolabul. Îţi spun tot ce merită o asemenea nebăgare de seamă fiindcă era vorba de o adevărată bijuterie. O vreme destul de îndelungată, mă laşi să spumeg. Şi deodată chipul tău se luminează, te uiţi la mine cu o privire plină de şiretenie şi îmi spui: « Nu era adevărat. Astrolabul e neatins ». O clipă rămîn încremenit. « Atunci,

https://biblioteca-digitala.ro

de ce, de ce? » Şi tu răspunzi cu cel mai nevinovat zîmbet: « Măria Ta, îmi place să te văd clocotind de mînie. »

PEDRO: Voiam să văd.

FERRANTE: Să vezi ce?

PEDRO: Ce ai să spui.

FERRANTE: Ei bine, scumpul mei fiu — şi la asta voiam să ajung — dacă la doisprezece ani te arătai atît de nepăsător de mînia mea, îţi jur pe sîngele lui Christos că, la două zeci şi şase, ea te va face să tremuri.

PEDRO: Ah, tată, nu eşti un om bun!

FERRANTE: Ba da, sînt bun, cînd îmi place să fiu. Află că uneori simt că parcă mi se urcă inima şi-mi freamătă pe buze, de bunătate. Iată, de pildă, cînd izbutesc să trag cu mare artă pe cineva pe sfoară, mi se întîmplă uneori să mi se facă milă de el. Văzînd în ce hal s-a lăsat înşelat, sînt cuprins de dorinţa de a face ceva pentru el. . .

PEDRO: Adică să-i dai un pic din ceea ce nu te interesează după ce l-ai despuiat cu mare meşteşug de ceea ce te interesa.

FERRANTE: Întocmai.

PEDRO: Şi dacă mă vei pedepsi pe mine, ai s-o cruţi pe Inès?

FERRANTE: Încă o dată: nici ţie nici ei nu vă fac nici o vină din legătura voastră. O cunoşteam şi nu o înfieram. Pe tine şi numai pe tine te învinovăţesc că nu vrei să te însori cu Infanta. Atîta tot. Şi cu aceasta am încheiat ceea ce aveam să-ţi spun. Poţi deci să pleci.

PEDRO: Tată, după cuvinte atît de grele, trebuie oare să plec fără să mă fi îmbrăţişat?

FERRANTE: Să ne îmbrăţişăm dacă ţii neapărat. Dar ştii. . . îmbrăţişările astea dintre părinţi şi copii, îmbrăţişări despre care te întrebi de ce sînt primite şi de ce sînt date. . .

PEDRO *(care făcuse un pas spre tatăl său, se opreşte brusc)*: Dacă aşa stau lucrurile. . . e de prisos.

FERRANTE *(deodată aspru)*: Ai dreptate: e de prisos.

AL DOILEA TABLOU

Acasă la Inès, la Mondego, în apropiere de Montemor-o-velho, o încăpere dînd spre grădină.

SCENA A PATRA

Pedro, Inès

PEDRO: Judecă-mă cu asprime: n-am îndrăznit încă să-i mărturisesc că sîntem căsătoriţi. Nici că această căsătorie este pe cale să-şi dea, prin tine, rodul ei. Mînia lui m-a încremenit.

INÈS: De vreme ce nu putem fi dezlegaţi, chiar dacă noi ne-am învoi la aşa ceva, Papa fiind în acest moment atît de încrîncenat faţă de tatăl tău, de vreme, deci, ce este zadarnic ca Regele să se mai înverşuneze să te însori cu Infanta, întoarce-te chiar acum la el, Pedro, şi desvăluie-i totul. E mai bine să se vadă împiedicat de o realitate împotriva căreia nu mai are nici o putere decît să se creadă înfruntat de îndărătnicia ta. Mai bine astăzi mînia sa decît mîine.

PEDRO: Va fi cumplită. Ne va învălui ca o văpaie.

https://biblioteca-digitala.ro

INÈS: Cred că va fi mai uşor de îndurat decît nesiguranţa noastră de acum. Oricît de straniu ar putea părea, simt că în clipa în care va izbucni, ceva în mine va scoate strigătul marinarului: « pămînt ! »

PEDRO: Ne va despărţi.

INÈS: Dar nu e ca şi cum am şi fi despărţiţi? Vreau însă să cred, da, vreau să cred că nu ne va despărţi pentru prea multă vreme. Cînd se va vedea în faţa faptului împlinit şi fără putinţă de întoarcere, nu va rămîne decît o singură ieşire: să fie convins să recunoască unirea noastră. Şi de ce n-ai izbuti oare s-o faci? Regele se înverşunează să te însori cu Infanta fiindcă vede în ea o femeie de guvernămînt iar tu eşti atît de puţin făcut pentru o asemenea sarcină ! Învaţă şi tu să guvernezi, dragul meu, învoieşte-te şi cu gîndul primejdiilor şi cu acela al necazurilor guvernării. Ai face-o de acum înainte de dragul meu. Şi poate, la rîndul lui, Regele se va învoi ca viitoarea regină să nu fie doar o simplă femeie a cărei raţiune de a trăi să se mărginească la grija de a te face fericit. Dar cînd vei începe lupta hotărîtoare, cu el, dă-ţi toată silinţa şi caută să ştii să-l încredinţezi că a fi regină este pentru mine un pocal amar şi că nu am primit să-l gust decît pentru a-l sorbi gură în gură cu tine. Cred că aş muri de amărăciune dacă i-ar trece prin minte să mă creadă ambiţioasă, cînd visul meu ar fi fost să-mi petrec viaţa tihnită în modestul meu cuib de iubire, pierdută şi uitată în adîncul acestei grădini.

PEDRO: Ai dreptate. Astfel îi voi vorbi. Sîntem în mîinile destinului ca o pasăre în mîna omului. Din cînd în cînd, destinul ne uită, priveşte în altă parte şi simţim în piept o uşurare ! Apoi deodată îşi reaminteşte de noi, strînge puţin pumnul şi e gata să ne înăbuşe. Pentru ca din nou să slăbească strînsoarea — dacă, între timp, nu ne-a curmat de tot răsuflarea. Strînsoarea se va sfîrşi, Inès. Şi mie îmi place să cred că vom mai trăi multe ceasuri retraşi în această grădină şi că vom sta tihniţi de vorbă, aşa cum am făcut-o de atîtea ori, aşezaţi pe marginea bazinului, ascultînd havuzul care, înălţîndu-se din larga lui cupă de piatră' cînd ne împroşca cu pulbere străvezie cînd părea să uite de noi, după toanele adierilor. Şi eu îmi umpleam nările cu parfumul pulberii de apă. Mă gîndeam în acele clipe că făceai din mine ceea ce face orice făptură din cel ce o doreşte şi o iubeşte: mă făceai asemănător cupei de piatră a havuzului, care necontenit îşi revarsă peste margine prea plinul şi, mereu plină, continuă mai departe să se reverse neîntrerupt. Un cîntec, duios, ca tristeţea, venea dinspre drum: cîntecul celor ce spărgeau cioburile de stîncă şi aşterneau pietrişul. Cîntecul venea şi el în adieri întrerupte de joaca vîntului întocmai ca şi pulberile de apă.

INÈS: Duioşia aceea amestecată cu tristeţe, este însăşi gustul iubirii noastre. Tu nu mi-ai adus decît bucurii. Totuşi, întotdeauna, cînd mă gîndeam la tine, dacă aş fi vrut, aş fi putut să încep să plîng. De doi ani, deasupra noastră, aceeaşi ameninţare. ca o ploaie neagră mereu gata să se sloboadă şi care totuşi nu se slobozea. Destinul pe care îl simţi îngrămădindu-se în tăcere. De cîte ori, aflîndu-mă cu tine, în casa asta a noastră, m-am pomenit încercînd să-mi închipui vremea în care ceasurile de acum, trăite împreună, se vor fi prefăcut în trecut. Şi ajungeam să tînjesc după aceste ceasuri în chiar clipa în care le trăiam. Astfel îmi deveneau de două ori mai preţioase: fiindcă existau şi puteam să mă bucur de ele şi fiindcă, în acelaşi timp, dobîndeau prestigiul lucrurilor de care nu-ţi mai este îngăduit să te bucuri. Vezi, am ajuns ca bătrînul căpitan Orasco care timp de şapte ani s-a bătut ca un leu şi aici şi în Africa şi care, cînd a fost scos la pensie, mi-a spus: « Îmi pare foarte bine. Mi-a ajuns să îmi tot pun viaţa în primejdie în fiece zi ».

https://biblioteca-digitala.ro

Cu aceeaşi simplitate îţi spun şi eu: m-am săturat să-mi fie în fiecare zi teamă să regăsesc în fiecare dimineaţă, cînd mă trezesc, această teamă în mine ca pe un obiect lăsat seara în ajun, pe măsuţa de noapte. Teama, mereu teama! Teama care-ţi îngheaţă mîinile...

PEDRO: Mîinile tale blînde şi reci... Dar gîndeşte-te că lumea întreagă trăieşte sub imperiul teamei. Tatăl meu a fost toată viaţa muncit de teamă: teama de a-şi pierde coroana, teama de a fi trădat, teama de a fi ucis. Îşi cunoaştea fărădelegile mai bine decît i le cunoaştem noi şi ştia că fiecare din ele dădea naştere la primejdia unei răzbunări. I-am cercetat de multe ori faţa în clipe în care cîştiga o luptă cu un potrivnic: pe faţa lui nu se citea atunci o expresie de triumf, ci una de teamă: teama de ripostă. Fiarele pădurii sînt şi ele stăpînite de teamă. Priveşte şi la firişoarele de praf care se rotesc în raza asta de soare. E destul să întind mîna aci, în josul razei, sau aci, în susul ei, ca ele să fie cuprinse de un fel de nebunie: nebunia teamei.

INÈS: Adesea la apusul soarelui, mă cuprinde o spaimă. De pildă, cînd văd negustorii închizîndu-şi obloanele. Parcă un vîrf de suliţă se înfige în mine: « În chiar acest moment, ceva cumplit trebuie să se hotărască împotriva mea ». Aceeaşi spaimă mă năpădeşte şi noaptea, cînd mă pregătesc de culcare şi încep să-mi desfac părul.

PEDRO: Ştii că de fiecare dată cînd mişti capul, îmi trimiţi o adiere a părului tău? Şi că mireasma lui nu e niciodată aceeaşi? Cînd e îmbibată de aer, de soare şi miroase a flacără, cînd e rece şi miroase a iarbă cosită. O, cap scump, făcut parcă anume pentru mîinile mele! Inès, femeie iubită, dragoste a mea cu nume de femeie, Inès cu chip limpede, mai limpede decît cuvintele care îl desmiardă, tu eşti puntea care mă uneşte cu tot ce e viu pe lume, cu toate făpturile legate de tine, de tine singură, aşa cum fructele sînt legate de crengile pomilor. Şi astăzi, nu te iubesc numai: te şi admir. Te găsesc mai curajoasă decît mine.

INÈS :Trăind mereu cu neliniştea în suflet, fără să se întîmple nimic, în ziua în care cade trăznetul aproape că nici nu mai tresari. Şi apoi, astăzi mi se pare că sînt mai puternică din pricina copilului meu. În pîntecul meu, el dă o luptă crîncenă şi mi-ar fi ruşine dacă eu n-aşi fi la fel de tare ca şi el ca să-l salvez salvîndu-ne pe noi. Dacă mi-ai fi spus un singur cuvînt aspru, m-aş fi prăbuşit, da, m-aş fi prăbuşit la pămînt. Pe mine nu m-aş putea apăra. Dar ca să-l apăr pe el, mă simt plină de toată puterea şi de toate îndrăznelile. Pînă într-atîta încît să-mi spun că a-l aduce pe lume cu toate înlesnirile ar fi pentru mine o micşorare în proprii mei ochi. Pînă înr-atîta încît să-mi spun că-i un noroc pentru el că se plămădeşte în zile de grea încercare. Pe tine te-am găsit gata plămădit şi m-ai împlinit apoi la rîndul tău, pe mine. Această înfiripare de fiecare clipă, materială şi imaterială, care îţi dă sentimentul că trăieşti un permanent miracol, face din copil un bun al meu. Pedro, Pedro, cred că nici tu nu ai şti... Dar mi-am pierdut minţile... Nu-i aşa? Dimpotrivă, tot ce-i dau lui, nu numai că nu ţi-l răpesc ţie ci dăruindu-i-l tot ţie ţi-l dărui. Te cuprind cu braţele, te strîng la piept şi pe el îl sărut. Gîtul lui nu are întocmai acelaşi miros ca al tău... miroase a copil... Şi răsuflarea lui e ca a căprioarei hrănită cu viorele. Şi mînuţele lui sînt mai calde ca ale tale. Şi în jurul grumazului meu, braţele lui sînt ca unduirea apei, vara cînd te afunzi în ea şi cînd îţi cuprinde umerii, plină de soare... Şi în jurul gîtului meu, leagă o salbă de cîntece gungurite. ...Prunc prea slăvit, datorită ţie am să pot iubi şi mai mult!

PEDRO: Gîndindu-te la el, iată-te în mijlocul tuturor restriştilor noastre, şi, totuşi, în ciuda lor, învăluită într-un nimb de fericire.

https://biblioteca-digitala.ro

INÈS: Fericire pe piscul căreia pot să mai stau o vreme încă neclintită. Dar ce se întîmplă? De ce ai descleştat dintr-odată strînsoarea braţelor tale? Nu trebuia să mă strîngi la piept ca apoi să mă îndepărtezi astfel . . .
PEDRO: Călăreţi s-au oprit la poarta grădinii.
INÈS: Iată deci clipa de care necontenit m-am temut.
PEDRO: Regele! El este!
INÈS: Clipă atît de asemănătoare celei la care mă aşteptam.
PEDRO: Lasă-mă singur. Am să-i spun totul, aşa cum m-ai sfătuit. Aveai dreptate. Există un semn: destinul ne-a ieşit el însuşi în întîmpinare.

(Un slujitor intră)

SLUJITORUL: Alteţă, Regele!
PEDRO: Sînt sluga lui.
SLUJITORUL: Pe doña Inès vrea s-o vadă Majestatea Sa. Şi cu ea singură să stea de vorbă.
PEDRO: Prea bine. Inès, Domnul să te povăţuiască.
INÈS: Îmi preling mîna pe chipul tău, ca orbii, ca să-l iau cu mine de două ori.

SCENA A CINCEA

Ferrante, Inès

FERRANTE: Aşadar, iată-te, doña Inès, în faţa mea. Tot binele care se spune despre domnia ta îmi cîştigase de mai înainte cinstirea. Înfăţişarea, ţinuta, pînă şi veşmîntul pe care-l porţi mă întăresc în încredinţarea că eşti o făptură aleasă. Astfel nu mă îndoiesc că vei găsi în propria-ţi alcătuire ceea ce să-ţi îngăduie să fii pe potriva împrejurărilor în care ne-ai pus.
INÈS: Sînt slujitoarea Măriei Tale.
FERRANTE: Îmi este plăcut că eşti întrucîtva şi portugheză, după mamă, tatăl fiind un nobil spaniol coborîtor dintr-una din cele mai vechi familii din Galicia. Ai fost crescută, nu-i aşa, la Santiago, la curtea ducelui de Penafil? Şi ai venit aici, acum doi ani, însoţind pe bătrînul domniei tale unchi, contele de Castro pe care-l chemasem la curtea mea. Din nefericire, contele . . . s-a reîntors la Dumnezeu prea timpuriu pentru noi toţi. Mai ales pentru nepoata sa, după cît îmi pare. Fiindcă ai rămas singură aici, la Mondego. Stare cam neobişnuită pentru o fată tînără. Poate trebuie să ne întristăm că nu te-am cunoscut mai mult. Te-am văzut prea puţin la curte dacă nu chiar deloc.
INÈS: Ne avînd nici o intrigă de pus la cale, nu m-aş fi simţit la largul meu acolo. Cred că m-aş fi întrebat necontenit . . . « dar ce caut eu oare aici? ». Şi se spune că cel ce se simte stingherit, la curte este întotdeauna năpăstuit.
FERRANTE: Curtea este o vîltoare de neguri în care ai fi adus un strop de lumină.
INÈS: Apoi ar fi trebuit să fiu un pic prefăcută cu Măria Ta. Şi nu aş fi fost în stare.
FERRANTE: Minciuna este pentru marii mei seniori a doua natură. După cum ei preferă să stoarcă prin ameninţare ceea ce ar putea să aibă prin blîndeţe, şi să smulgă prin înşelătorie ceea ce ar putea dobîndi prin bună dreptate, la fel preferă să obţină prin făţărnicie ceea ce li s-ar recunoaşte tot atît de uşor că li se cuvine dacă şi-ar deschide cinstit inima. Pînă şi domnia ta, ei da, te-ai fi dat repede pe brazdă şi ai fi început să te porţi la fel. La drept vorbind, ceea ce trebuie nu este atît să nu minţi pe ceilalţi ci să nu te minţi pe tine.
INÈS *(zîmbind)*: Dacă aş minţi, m-aş încurca în minciunile mele. Este poate şi ceea ce mă opreşte să încerc.

https://biblioteca-digitala.ro

FERRANTE: Am vrut să te fac să zîmbeşti. Cînd te îndoieşti încă dacă un necunoscut este primejdios sau nu, trebuie să-i pîndeşti zîmbetul. Felul în care un om zîmbeşte este măcar un semn dacă nu chiar o certitudine. Al domniei tale întregeşte o revelaţie, cunoaşterea firii. Totuşi, doña Inès, află că glumeam: fii mereu faţă de mine, domnia ta însăţi şi nu vei avea de ce să te căieşti. Şi, în primul rînd, fii astfel vorbindu-mi despre fiul meu.

INÈS: Ziua în care l-am întîlnit a însemnat pentru mine ziua în care m-am născut cu adevărat. În acea zi, inima mi-a fost luată şi în locul ei a fost pus un chip de om. Miracolul acesta s-a săvîrşit în timpul serbărilor în cinstea tronului, în grădinile palatului Montemor. Mă îndepărtasem pentru cîteva clipe pe alei singuratece ca să respir în linişte mirosul de reavăn al pămîntului. Principele m-a urmărit. Nu se mai auzea nimic din freamătul serbării: numai ciripitul păsărilor mutîndu-se din creangă în creangă. Mi-a spus atunci că de îndată ce mi-a auzit glasul a început să mă iubească. Cuvintele lui m-au întristat. L-am mai întîlnit de cîteva ori în plimbările pe care le făceam peste cîmp, aici la Mondego. El era mereu plin de sfială şi eu mereu tristă. Într-o zi i-am spus: « Îngăduie-mi doar să-mi apropii buzele de obrazul tău şi voi fi vindecată pentru vecie de tristeţea mea ». Mi-a îngăduit s-o fac şi şi-a apropiat şi el buzele de faţa mea. După aceea, faţa lui nu mi-a mai fost deajuns. Am dorit să văd şi pieptul şi braţele.

FERRANTE: E mult de atunci?

INÈS: Se vor împlini doi ani, la treisprezece august. De atunci, am trăit necontenit în acelaşi vis. Oriunde s-ar afla, mă întorc spre el aşa cum şarpele îşi întoarce necontenit capul spre vrăjitorul care l-a fermecat. Alte femei visează la ceea ce nu au. Eu visez numai la ceea ce am. Şi nici măcar o singură dată nu am dorit un lucru care să nu fie spre binele lui. Şi nici măcar o singură zi nu a trecut fără să-i fi spus în gînd: « Domnul să binecuvînteze fericirea pe care mi-ai dăruit-o ».

FERRANTE: Aceste simţăminte îmi vor înlesni sarcina: mă simt la mine acasă pretutindeni unde domneşte temeinicia. Aş săvîrşi desigur un păcat dacă aş încerca să adumbresc imaginea pe care ţi-o faci despre fiul meu deşi mie îmi pare . . . oarecum înfrumuseţată . . . După mine, principele este . . . Cum să spun . . .? O apă lipsită de adîncime. De asemenea, păcat aş săvîrşi dacă m-aş apuca să-ţi dezvălui cum privesc eu ceea ce bărbaţii şi femeile numesc dragoste, furişîndu-se în case întunecoase, în străfunduri de alcovuri mai triste decît ei înşişi, pentru a se contopi în tăcere, ca nişte umbre. Să trecem însă peste asta şi să ne întoarcem la sîmburele îngrijorării mele. Eu nu-ţi cer să rupi cu don Pedro. Dar aştept de la domnia ta să te foloseşti de toată puterea pe care o ai asupra lui înduplecîndu-l să se învoiască la o căsătorie de care atîrnă soarta ţării. S-ar putea acest lucru să fie greu, dar este neapărat necesar. Nu este nevoie să mai stărui asupra motivelor: căsătoria Principelui este o îndatorire de Stat pentru care vei fi avut tot timpul, în aceşti doi ani de zile, să te pregăteşti.

INÈS: O, Doamne, Maria, Ta, îmi ceri ceva ce este cu neputinţă.

FERRANTE: Doña Inès, sînt gata să fac simţămintelor omeneşti partea care le este cuvenită. Dar nu mai mult. Încă o dată, nu mă sili să-ţi ţin o plicticoasă cuvîntare în care să-ţi lămuresc ce înseamnă interesele de stat. *(o duce la fereastră)* Priveşte: drumul, cotiga şi măgăruşii, sătenii care duc în spinare coşurile cu măsline — eu trebuie să am grijă de toate astea. Coroana, ţara mea, poporul acesta al meu pe care Cel-de-Sus mi l-a încredinţat . . . E ca şi cum aş fi alcătuit din sute şi sute de mii de trupuri şi de suflete. Copac uriaş care trebuie

https://biblioteca-digitala.ro

să dea umbră la sute de mii de făpturi. Toate astea cer, impun ca această căsătorie să se facă fiindcă ea se potriveşte de minune cu chibzuielile mele politice. Don Pedro a rostit un *nu* grosolan şi a avut nebunia să-l arunce Infantei în faţă. Acest *nu* poate fi trecut însă drept o simplă nesocotinţă de primă clipă şi mă străduiesc din toate puterile ca să şterg această ocară. E datoria domniei-tale să mă ajuţi. Nu ai de ce să te temi: între principe şi Infantă nici vorbă nu poate fi de iubire. În schimb vei da un prilej de mare mulţumire Regelui care se apropie de mormînt şi doreşte ca, înainte de a închide ochii, să pună totul în ordine. Ajută-l deci pe rege în loc să-l îndurerezi. Şi adu-ţi aminte că orice dovadă de înţelegere şi de supunere dată lui, înalţă pe cel ce o dăruie.

INÈS: Maria Ta, chiar dacă m-ar lăsa inima s-o fac, nu mai pot deslega ceea ce Dumnezeu a legat.

FERRANTE: Nu înţeleg . . .

INÈS: Se împlineşte aproape un an de cînd, în taină, la Braganza, episcopul de Guarda . . .

FERRANTE: Cum?

INÈS: . . . ne-a unit, pe principe şi pe mine.

FERRANTE: Vai mie ! Vai mie ! Principele căsătorit ! Şi cu o bastardă ! Ocară smintită şi nelegiuire fără leac fiindcă niciodată Papa nu se va învoi să anuleze această căsătorie: dimpotrivă o să jubileze că mă are la cheremul lui. O căsătorie? Aveai patul. Nu-ţi era deajuns? De ce să te căsătoreşti?

INÈS: De ce? Ca să fiu mai fericită.

FERRANTE: Mai fericită ! Iarăşi fericirea ! Ca şi celălalt ! Bine dar este o obsesie. Dar eu? Mă gîndesc eu vreodată la fericirea mea? Treacă meargă dacă mi-ai fi răspuns: am făcut-o ca să ieşim din păcat. Aşadar, de un an de zile, fiul meu mi-a ascuns acest lucru ! De o lună cunoştea planul meu de a-l însura cu Infanta şi nu a suflat un cuvînt. Şi pe domnia ta te-a pus să mă înfrunţi pe mine, ca acele bicisnice seminţii înapoiate care în faţa duşmanului îşi pun femeile ca să se ascundă în spatele lor.

INÈS: Se temeia de mînia Măriei Tale.

FERRANTE: Ştia bine că într-o zi tot trebuia s-o cunoască dar prefera mereu să amîne ciocnirea fiindcă laşitatea e pe potriva înşelătoriei şi stupidităţii lui. Nu mai e un copil dar i-a rămas prefăcătoria copiilor. Sau poate . . . sau poate nădăjduia să mor mai curînd. Acum înţeleg de ce se apăra cu atîta îndîrjire de orice căsătorie. Eu mort, în clipa următoare domneaţi. A, cîtă dreptate aveam să-mi spun că seara cînd se culcă un tată trebuie întotdeauna să aibă grijă să-şi strecoare un pumnal sub pernă ca să aibe cu ce să se apere de fiul său. Treisprezece ani, nişte străini unul pentru altul, apoi alţi treisprezece, adevăraţi duşmani: iată ceea ce oamenii numesc paternitate. *(strigă)* Don Felix *(intră don Felix)* Cheamă pe don Christoval. Să vină însoţit de trei ofiţeri. Doamnă, nu domnia ta eşti vinovată; retrage-te în încăperile domniei tale; nu ţi se va face nici un rău. Don Felix, însoţeşte pe doña Inès şi ai grijă să nu se întîlnească cu Principele.

INÈS: Şi don Pedro? O, Măria Ta, îndurare pentru el.

FERRANTE: Ajunge !

INÈS: Doamne ! Parcă un fier ar despărţi de mine copilul.

SCENA A ŞASEA

Ferrante, Don Christoval, trei ofiţeri ai palatului

FERRANTE: Don Christoval, îţi încredinţez o sarcină grea. Cu aceşti trei oameni care-mi vor binele, vei aresta numaidecît personajul care-mi este fiu. Îl vei

duce la Castelul din Santarem şi-l vei ţine închis acolo pînă ce voi hotărî cine-l va păzi mai departe.

DON CHRISTOVAL: Măria Ta! Nu eu! Un altul.

FERRANTE: Dimpotrivă, domnia ta şi tocmai domnia ta. Sarcina aceasta te face să suferi? Ei bine, iată a sosit şi ceasul în care oamenii să înceapă să sufere cît de cît în jurul meu.

DON CHRSITOVAL: Eu care l-am crescut...

FERRANTE: Se vede ce bine l-ai crescut! Un demn învăţăcel. Şi un demn fiu.

DON CHRISTOVAL: Iau martor pe Ce-de-sus că don Pedro îşi respectă şi iubeşte tatăl.

FERRANTE: Fie că m-ar dispreţui, că ar fi pus să mi se zugrăvească chipul pe tălpile încălţărilor sale ca să mă calce în picioare la fiecare pas sau fie că, dimpotrivă, m-ar iubi pînă într-atîta încît să vrea să-şi dea viaţa pentru mine, aş rămîne la fel de nepăsător. Pedro e căsătorit cu doña Inès.

DON CHRISTOVAL: Vai, după cele ce-mi spusese!

FERRANTE: Ce-ţi spusese?

DON CHRISTOVAL: Că niciodată nu va face o asemenea căsătorie. Şi aşa suferea că se cam rîdea de el că are drept prietenă — prietenă numai — o copilă din flori. Într-o zi, cînd am reeschis discuţia, mi-a spus: « Niciodată să nu mai îmi pomeneşti un cuvînt despre acest lucru ».

FERRANTE: Ăsta este Pedro! Hai duceţi-l la puşcărie. La puşcărie pentru mediocritate.

Iese

SCENA A ŞAPTEA

Pedro, Christoval, ofiţerii

PEDRO *(intrînd)*: Regele a plecat? Dar ce se întîmplă? A, asta era!

DON CHRISTOVAL: În numele regelui, principe, te arestez *(pune un genunchi la pămînt)* Don Pedro, iartă-mă.

PEDRO: Ridică-te, don Christoval. Va veni curînd şi ziua în care va trebui să văd numai oameni în genunchi în faţa mea.

DON CHRISTOVAL: Nu mă voi ridica pînă ce nu îmi dai binecuvîntarea ta.

PEDRO: Ţi-o dau. Şi Inès?

DON CHRISTOVAL: Liberă.

PEDRO: Vreau să mă încredinţez. Vreau s-o văd. O clipă numai.

DON CHRISTOVAL: Alteţă, nu veţi părăsi încăperea.

PEDRO: Ticălos bătrîn! Îndrăzneşti? A, ţi-a venit, în sfîrşit, şi ţie ceasul de glorie!

DON CHRISTOVAL: Ucide-mă ca să nu mai am a îndrăzni.

PEDRO: Tremur pentru Inès. Orice o poate aştepta!

DON CHRISTOVAL: Repet: este liberă, liberă!

PEDRO: Şi mîine? Ah, am fost prea curajos. De acum un an ar fi trebuit s-o duc undeva unde să fie în siguranţă: sînt în Portugalia trei sute de mînăstiri în care ar fi găsit adăpost chiar împotriva regelui. Dar te socoteşti slab, fricos, cînd iei măsuri de prudenţă. Inès este acum în primejdie fiindcă nu mi-a fost frică. Copila mea scumpă, cît de vinovat sînt faţă de tine că nu am ştiut să te apăr mai bine. Te încredeai în mine şi eu ţi-am înşelat încrederea.

DON CHRISTOVAL: Întotdeauna eşti în cîştig cînd ai curaj.

PEDRO: Don Christoval, degeaba ai fost vîrît cu nasul în realităţile vieţii. Te încăpăţînezi să baţi mai departe pasul pe loc în preceptele răsuflate. Erai pedagog.

https://biblioteca-digitala.ro

Voi ăştia pedagogii credeţi că asta e hrana pe care trebuie s-o daţi bieţilor tineri care şi aşa au o înclinare prea mare să nu vadă mai departe de lungul nasului. Şi stăruiţi în această convingere. Cîştigi uneori cînd eşti curajos! Dar alteori şi pierzi. Iată ce trebuie spus. Dar aşa ceva pare prea simplu. Prea adevărat. Domnia Ta te crezi pedagog şi moralizator: nu eşti deci făcut nici pentru simplitate nici pentru adevăr. Şi niciodată n-ai să-ţi dai seama cît de primejdios este să propăduvăieşti curajul, mai ales tinerilor. *(întinde sabia)* Haide, dezarmaţi-mă. Trebuie să ies dintr-un univers în care eram un om ca să intru într-unul unde voi fi acoperit de ocară. Şi, bine înţeles, de către compatrioţii mei. Dacă africanii m-ar fi făcut prizonier nu ar fi fost interesant. Ciudat lucru: oamenii de valoare sfîrşesc întotdeauna prin a fi arestaţi. Chiar şi în istorie: e greu de închipuit un om mare care să nu fie, la un moment dat, tîrît în faţa judecătorilor sau a temnicerilor. Lucrul acesta face parte din însăşi economia personajului. Şi puţinii dintre aceşti oameni care nu vor fi trecut prin puşcărie, dau impresia că ar fi nişte dezertori. Domnilor, în realitate, veţi fi escorta mea de onoare fiindcă în temniţele tatălui meu voi reîntîlni toată elita capitalei. Dar spuneţi-mi, nu se află printre domniile voastre cineva care a fost aruncat la un moment dat în închisoare? Cum, niciunul? A, domnia ta, locotenente Martins? Închis! Şi pentru ce motiv?

LOCOTENENTUL: O, Alteţă, un motiv foare modest, pentru datorii . . .

PEDRO: Pentru datorii, pentru furt, pentru siluire, sau pentru omucidere, oricine ar fi fost întemniţat de către compatrioţii săi, va fi, de acum înainte, fratele meu. Şi acum escortă de onoare, înainte, spre închisoare. Sau mai bine zis: înainte, dincolo de închisori.

Ies cu toţii.

ACTUL II

PRIMUL TABLOU

Cabinetul de lucru al Regelui, la Palat

SCENA ÎNTÎIA

Ferrante, Egas Coelho, Alvar Gonçalves, Don Eduardo.

Ferrante este aşezat pe tron. Egas Coelho şi Don Eduardo, aşezaţi la o masă, la stînga, Alvar Gonçalves la o masă în dreapta. Pe mese, în faţa lor, teancuri de hîrtii.

FERRANTE: Scrisoarea grabnică adresată corteselor din Catalonia.

ALVAR *(după ce a citit-o)*: Mi se pare că Eduardo a exagerat puţin în scrisoare sărăcia regatului.

FERRANTE: Potrivit instrucţiunilor mele. Ce voim noi? Să obţinem ceva. Tînguirea este unul din mijloacele de a obţine. Mila este minunat de rentabilă.

EGAS COLEHO: Aş putea să-mi îngădui o sugestie? De vreme ce în această scrisoare folosim procedee legitime între domnitori dar care, între simpli muritori, ar putea fi socotite drept cumplite perfidii, aş dori ca Măria Ta să pomenească şi despre onoarea noastră.

FERRANTE: Ai dreptate. Cînd lucrul în sine lipseşte, îi foloseşti numele. Don Eduardo, vei rescrie scrisoarea introducînd şi cuvîntul « onoare ». Numai o singură dată însă. Dacă-l foloseşti de două ori, nimeni nu mai crede în el.

ALVAR: Uneori se întîmplă dimpotrivă. De pildă, în faţa Infantei. Trebuie să te fereşti să rosteşti cuvîntul *Onoare*. În aşa măsură este încredinţată că ar fi singura pe lume care să ştie într-adevăr ce vrea să însemne acest cuvînt.

https://biblioteca-digitala.ro

DON EDUARDO: Da, şi eu mi-am dat seama că Alteţa sa suportă cu vădită lipsă de răbdare tot ce nu este persoana ei.
FERRANTE: Don Alvar, nu-ţi place Infanta?
ALVAR: Îmi place nespus de mult dar observaţia mea de adineaori este una din acele mici săgeţi pe care numai simpatia le poate arunca.
FERRANTE: Îmi place că îţi place. Îmi este astfel şi mai dragă.
EGAS COELHO: O ameninţare, o făgăduială şi o curtenie: cumpănirea aceasta este balanţa negocierilor. Totuşi, în scrisoarea sa către catalani, don Eduardo nu a pus prea multe graţioase înflorituri? Textul nu mi se pare destul de energic.
FERRANTE: Urăsc stilul cominator fiindcă te obligă prea mult. Prefer duhul blîndeţii, care poate cuprinde în învăluirea lui o hotărîre la fel de fermă ca şi stilul energic. Şi îţi oferă şi posibilitatea de a scăpa mai uşor cu faţa curată.
ALVAR: Sîntem cu toţii plini de admiraţie pentru fraza lui don Eduardo privitoare la recolta de grîu de anul trecut. Întorsătura de condei a lui Don Eduardo transformă siluirea adevărului într-o desfătare a spiritului.
DON EDUARDO: Să minţi nu e totul. Minciuna trebuie să fie eficace. Şi să mai fie şi formulată cu eleganţă. Vai, cîte obligaţii impuse bieţilor muritori, cărora li se cere să se simtă în reaua credinţă ca peştele în apă.
FERRANTE: Nu. Nu ca peştele în apă trebuie să te simţi în reaua credinţă ci ca vulturul în slăvi. Acum, domnilor, am să vă aduc la cunoştinţă o noutate care are să vă surprindă: m-am hotărît să încep tratative cu regele Aragonului.
EGAS COELHO: După tot ce Măria Ta a spus în această privinţă? Îndoielile! Temerile!
FERRANTE: Ceea ce spun nu e niciodată temeinic. Cu temei este numai ceea ce scriu. Şi nici asta întotdeauna. De pildă, toată dimineaţa de astăzi am folosit-o ca să născocesc ce găuri pot să fac în proiectul de tratat, prin care, să mă pot strecura din obligaţiile pe care voi avea aerul să le iau. Dar vai în acest joc mi-e teamă că Ferdinand de Aragon e şi mai tare ca mine şi nu se lasă uşor bătut. Nu ştiu pe sub ce frază şi în ce chip perfidia sa se va strecura în tratat ca să-l poată folosi împotriva noastră dar sînt sigur că va izbuti s-o facă. Zadarnic caut punctul slab al armurii mele. Sînt sigur însă că el există şi că Aragonul îl va găsi.
EGAS COELHO: Atunci Măria Ta să nu semneze. Şi să studiem încă proiectul.
ALVAR: De patru luni îl tot purecăm.
FERRANTE: De vreme ce tot trebuie să mă învoiesc cu Ferdinand, măcar să-l las să se perpelească pe jăratec.
EGAS COELHO: Măria Ta, cu toată dîrzenia te rog: cu astfel de temeri nu semna.
FERRANTE: Conştiinţa îmi spune că fac o mare greşeală. Totuşi ceva de neînvins mă împinge să fac acest pas. Văd prăpastia şi alerg spre ea.
EGAS COELHO: Opreşte-te!
FERRANTE: Sînt două soiuri de sfetnici. Cei ce nu au o părere a lor şi se arată foarte pricepuţi să-şi însuşească punctul nostru de vedere şi să-l susţină din linguşire. Şi cei ce au părerea lor personală pe care o apără însă fără folos. Fiindcă noi le ascultăm argumentele cu neplăcere şi în cele din urmă hotărîm tot după capul nostru. Ceea ce înseamnă că ambele soiuri sînt de prisos. Totuşi, celui ce îi place să ceară sfaturi le va cere pînă în ultima clipă deşi ştie că degeaba le cere. La fel, uneori, deşi ştii bine că e de prisos, chiar

https://biblioteca-digitala.ro

dăunător, să faci un anumit lucru, îl faci totuşi. Pilda aceasta vă place oare? Oricum ar fi, hotărîrea mea e luată.

ALVAR: După aceste cuvinte, vom mai avea oare neobrăzarea să sfătuim pe Măria Ta?

FERRANTE: Vă poruncesc s-o faceţi.

ALVAR: În orice domeniu, oricare ar fi el?

FERRANTE: Pricep: este vorba de doña Inès. Nu numai că puteţi să-mi vorbiţi de ea ci vă şi cer părerea şi sfaturile domniilor voastre în privinţa ei.

EGAS COELHO: Doi sînt vinovaţi: episcopul de Guarda şi doña Inès.

FERRANTE: Şi don Pedro. Nu-mi place teama domniilor voastre de a-i rosti numele.

EGAS COELHO: Episcopul este în închisoare: vom avea capul lui. Principele fiul Măriei Tale este păzit cu străşnicie. Doña Inès este liberă.

FERRANTE: Doña Inès este cea mai puţin vinovată. Nu am fi avut nimic împotriva ei fără don Pedro şi episcop.

EGAS COELHO: Dar e la fel de limpede că nici împotriva lor nu am fi avut nimic fără doña Inès. Măria Ta ne cere părerea. Cu mîna pe inimă şi cu conştiinţa curată dorim ca doña Inès să nu mai poată fi în viitor o pricină de tulburare în regat.

FERRANTE: Să fie întemniţată? Surghiunită?

EGAS COELHO: Să fie scoasă cît mai repede cu putinţă de sub judecata Regelui şi trecută sub aceea a lui Dumnezeu.

FERRANTE: Cum? S-o ucidem? Ce lipsă de măsură, de necrezut! Dacă ucid pe cineva fiindcă mi-a iubit fiul, ce ar trebui să fac pentru cel ce l-a urît? La iubire a răspuns prin iubire şi a făcut-o cu încuviinţarea mea. Iubirea răsplătită cu moartea! Nedreptatea ar fi prea mare.

EGAS COELHO: Nedrept este să nu pedepseşti pe cel ce merită pedeapsa.

ALVAR: Şi afronturile publice nu îngăduie iertare.

FERRANTE: Principele şi Inès sînt deopotrivă vinovaţi. Dar Inès singură să fie ucisă?

ALVAR: Tacit scrie: « Amîndoi erau vinovaţi. Cumanus singur a fost executat şi totul a reintrat în ordine ».

FERRANTE: Nu este oare o groaznică cruzime să ucizi pe cineva care n-are nici o vină?

ALVAR: Nici o vină? A dat prilej altor vine.

EGAS COELHO: Cînd o asemenea hotărîre nu este pornită din mînie ci din îndemnul raţiunii, ea nu este un act de cruzime ci de dreptate.

FERRANTE: Ah, neputinţa de a împăca raţiunea şi dreptatea.

EGAS COELHO: De altfel, chiar dacă în cazul de faţă ar fi nedreptate, însăşi creaţia Celui-de-Sus este un morman de nedreptăţi. Alcătuirile oamenilor să aibă oare nemăsurata trufie să se pretindă mai desăvîrşite decît acelea ale Domnului?

FERRANTE: Sînt gata s-o trimit pe doña Inès într-o mînăstire.

EGAS COELHO: Din care, Principele, închis sau nu, va pune la cale să fie răpită în mai puţin de trei luni.

FERRANTE: Pot s-o şi trimit în surghiun.

EGAS COELHO: Oriunde s-ar afla, doña Inès va fi un focar de rebeliune. Principele ar aduna în jurul ei pe toţi duşmanii Măriei Tale. Vor aştepta cu toţii moartea Regelui, poate ar şi grăbi-o fiindcă această moarte ar însemna domnia doñei Inès. Nu: totul ori nimic. Sau iertarea cu urmări nebuneşti, sau moartea.

https://biblioteca-digitala.ro

ALVAR: Fără să mai punem la socoteală că, mînăstire sau surghiun, lumea ar crede că Măriei Tale i-a fost teamă să facă vărsare de sînge. Ceea ce ar dăuna ideii pe care supuşii trebuie s-o aibă despre un rege.

FERRANTE: Dacă aş fi om să mă laud cu sîngele răspîndit de mine, aş putea reaminti că am vărsat destul în războaie şi nu numai în războaie.

EGAS COELHO: Sîngele vărsat pe cîmpul de luptă nu se pune la socoteală.

FERRANTE: Am spus: « şi nu numai în războaie ». Cred că nu se poate pretinde că în timpul domniei mele nu au fost execuţii.

EGAS COELHO: Se va spune, de data aceasta, că Regele a îndrăznit să pună capăt zilelor unui înalt slujitor al lui Dumnezeu dar nu şi a femeii, numai pentru că era femeie.

FERRANTE: Dar omenescul din noi nu se revoltă oare la gîndul de a lua viaţa cuiva care dă viaţă? Şi doña Inès mai este pe deasupra şi o femeie demnă de a fi iubită.

ALVAR: Nenumărate femei sînt demne de a fi iubite.

EGAS COELHO: Mulţi monarhi şi-au jertfit pentru binele ţării propriul lor copil. Deci ceea ce, pentru ei, era tot ce putea fi mai demn de iubit. Şi Măria Ta şovăie să jertfească o străină, o bastardă care i-a îndepărtat fiul de la tot ce datorează poporului lui şi lui Dumnezeu ! Dar lucrurile trebuiesc privite pe un plan şi mai înalt. Sute de mii de oameni aparţinînd acestui popor au pierit pentru ca africanii să nu pună piciorul pe pămîntul Portugaliei. Şi Măria Ta s-ar împiedica de moartea unei singure făpturi?

FERRANTE: Dar nu e nici o legătură !

EGAS COELHO: Dacă doña Inès te-ar întreba: « Pentru ce mă ucizi? » Măria Ta ar putea răspunde: « Pentru ce nu te-aş ucide? »

FERRANTE: Nu cred că posteritatea m-ar învinui fiindcă nu am trimis la moarte o femeie nevinovată. Sau ca şi nevinovată.

EGAS COELHO: Posteritatea ar numi acest act o clemenţă dacă el s-ar situa într-o serie de acte energice. În cazul de faţă, îl va socoti drept o slăbiciune.

FERRANTE: Ce vrei să insinuezi?

EGAS COELHO: Nu insinuez, vorbesc limpede, apărat de lealitatea mea. De la o vreme, Măria Ta dă în unele privinţe, unele semne de reală slăbiciune, iar, în alte privinţe, este silită să se prefacă şi să dea o impresie de slăbiciune. care să înşele pe duşmanii de afară. Din această pricină, în parte cu temei, în parte fără temei, regatul nostru este socotit a fi şubred. Şi starea aceasta este sortită să dăinuie cam mult.

ALVAR: Adaug că obişnuinţa de a simula slăbiciunea riscă să ducă la slăbiciune adevărată. Cînd ai început să înghiţi cîteva şopîrle, fie şi din raţiuni de înaltă strategie politică, sfîrşeşti prin a le înghiţi pe toate. Te-ai obişnuit şi ţesutul s-a lăbărţat.

FERRANTE: Totuşi să te învoieşti a fi dispreţuit cînd ştii că nu-i pe drept este cea mai mare dovadă de tărie. Dar spuneţi-mi: par eu oare chiar atît de slab?

EGAS COELHO: Trebuiesc privite faptele: nu se poate nega că poziţia Portugaliei în lume nu este pretutindeni şubrezită...

FERRANTE: O, Infantă umilită, starea mea este mai asemănătoare cu a ta decît îţi poţi închipui !

EGAS COELHO: ...şi că încrederea în coroană nu este pe ici pe colo ştirbită.

FERRANTE: Copila mea aflată în cumplită amărăciune !

EGAS COELHO: Un gest autoritar al Măriei Tale ar restabili un prestigiu care se clatină. Cutremurat, întreg regatul va fi cuprins de teamă şi se va arăta

https://biblioteca-digitala.ro

plin de respect. Zvonul umflîndu-se se va răspîndi dincolo de mare. Chiar și deșerturile vor fi uimite.

FERRANTE: În schimb, voi ridica pentru totdeauna pe fiul meu împotriva mea. Și voi nimici, între mine și el, fără putință de reîntoarcere, orice nădejde de îndreptare, de împăcare sau măcar de iertare.

EGAS COELHO: Inès rămasă în viață și trimisă în surghiun, Principele se va răzvrăti susținut fiind de nădejde. Inès moartă, el care nu vrea să-și dea osteneala să guverneze, nu și-o va da nici pentru o răscoală care n-ar avea alt scop decît răzbunarea. Totul se va potoli și se va amesteca, sentiment și resentiment. Cel mai înspăimîntător lucru în moartea unei ființe iubite, nu este atît pierderea ei cît repeziciunea cu care vine alinarea.

FERRANTE (tot în șoaptă): Nu-l ierta, Doamne, că el știe ce face.

DON EDUARDO: Și apoi, dacă îmi este îngăduit să îndrăznesc să exprim și eu o părere foarte modestă, aș spune că, dacă Măria Ta se teme de o izbucnire, ar fi poate într-adevăr mai bine s-o lase pe doña Inès liberă și să-i trimită niscai carne nu tocmai potrivită pentru puterile ei.

FERRANTE: Vai, ce departe sîntem aici de Regatul Domnului !

EGAS COELHO: Care, pe drept cuvînt, nu are nici un amestec în aceste treburi ale noastre.

FERRANTE: A fost doar un oftat scăpat din nebăgare de seamă.

EGAS COELHO: Un singur act energic, Măria Ta, vă va ușura de toate suspinele.

FERRANTE: Așa crezi? Dar tragedia actelor? Un act nu înseamnă mare lucru în clipa în care-l săvîrșești. Este un obiect pe care-l arunci într-un rîu. Dar obiectul e purtat de apa rîului, și continuă să rămînă prezent. Se oprește într-un cot apoi într-altul; se duce însă tot mai departe; străbate țări și mări și-l regăsești cînd nu te mai gîndeai de loc la el și cînd te așteptai mai puțin ca oricînd să-l reîntîlnești. Este oare dreaptă această viață nesfîrșită a actelor noastre? Cred că nu. Dar ce putem face?

EGAS COELHO: Este o părere înșelătoare, Măria Ta. Tocmai fiindcă acum te frămîntă atît de mult, moartea doñei Inès îți va reda libertatea cugetului. În această împrejurare femeia este ca orătania: omoar-o și te va hrăni. Actele nu dăinuie chiar atît de mult. Cîte din actele Măriei Tale, după ce și-au îndeplinit scopul, s-au uscat, și-au pierdut veninul și sînt acum la fel de inofensive ca un șarpe mort, mîncat de furnici.

ALVAR: Pe de altă parte, de la o anumită vîrstă înainte, nici nu mai este în interesul nostru să rezolvăm lucrurile pe calea cea mai întortochiată și mai lungă. Riscăm astfel să nu mai apucăm să vedem rezultatul. Trăiască atunci un act rapid de care să te poți bucura pe deantregul.

EGAS COELHO: Și nu este lipsit de sens ca unii oameni să accepte să se frămînte, să sufere, să stea legați de mîini și de picioare numai fiindcă o anumită făptură este în viață cînd ar fi deajuns s-o suprimi ca totul să fie în ordine și cînd miliarde de oameni mor, moartea lor fiind fără folos și chiar demnă de a fi plînsă? Ucizi și cerul se luminează. La drept vorbind, este de neînțeles cum se face că atîtea ființe continuă să încurce lumea prin simplul fapt că există, cînd un omor este un lucru relativ ușor și fără primejdie.

FERRANTE: Dacă așa sînt privite lucrurile, această ușurință ar fi o slăbiciune care n-ar face decît să se adauge la cele pe care le credeți a le vedea în mine. Da, este o slăbiciune să alegi calea cea mai rapidă, mai brutală, aceea care mai puțin ca oricare alta cere folosirea a tot ce este cuprins într-un om. Sînt bărbați care preferă să se poarte cu brutalitate cu femei necunoscute, adresîndu-le cuvîntul

https://biblioteca-digitala.ro

cu riscul de a fi pălmuiţi: aceşti bărbaţi sînt socotiţi a fi puternici şi plini de cutezanţă. Ei bine nu, sînt nişte sfioşi. Oricum ar fi, nu îmi pare rău că mi-aţi vorbit atît de deschis. Voi cugeta la tot ce am auzit.

(Se ridică)

EGAS COELHO: Domnul să ajute pe Măria Ta şi să-i îndrumeze inima.

(Toţi se ridică)

FERRANTE: Un paj! Să vină un paj! *(În şoaptă lui Dino del Moro care a intrat)* Du-te de cheamă pe doña Inès de Castro; să mă aştepte în sala audienţelor. *(Lui Egas Coelho)* Domnia ta, mai rămîi o clipă.

(Toţi ceilalţi ies)

SCENA A DOUA

Ferrante, Egas Coelho

FERRANTE: Pentru ce vrei să ucizi pe doña Inès?

EGAS COELHO: Pentru ... Pentru toate rătăcirile care au fost înfăţişate Măriei Tale.

FERRANTE: Nu. Trebuie să fie altă pricină. Eşti prea pornit împotriva ei. Pui prea multă îndîrjire. Pentru ce vrei să ucizi pe doña Inès?

EGAS COELHO: Să mi se umple gura de pămînt dacă vorbind cum am vorbit, aş fi avut alt gînd decît acela de a spori prestigiul Măriei Tale.

FERRANTE: Destul cu mierea! Vreau să domnesc peste oameni care stau în picioare nu peste oameni prosternaţi. Cu atît mai mult că în mierea cu care mă nălăiţi se află mereu o viespe gata să mă înţepe. De ce vrei să ucizi pe Doña Inès? Ai o taină. Vreau să văd şi ceea ce eşti nu numai ce te străduieşti să pari a fi.

EGAS COELHO: Doamne, ce-aş putea spune mai mult decît ...

FERRANTE: Există o taină! Există o taină! Un bărbat de vîrsta domniei tale nu cere cu atîta înverşunare, fără un imbold ascuns, capul unei femei tinere, frumoase, blînde. Doña Inès te-a respins cumva? Eşti totuşi şi domnia ta un om frumos. Eleganţă, artă subtilă de a te purta cu femeile, ai chiar mai mult decît ar fi nevoie. Eşti şerpuitor ca o flacără, una din acele flăcări rele care se plimbă noaptea pe luciul bălţilor putrede şi care pier cînd vrei să le prinzi.

EGAS COELHO: Măria Ta să întrebe pe cei ce-l ţin la curent cu tot ce se petrece, dacă eu am văzut mai mult de trei ori, în viaţa mea pe doña Inès şi dacă mă sinchisesc de ea.

FERRANTE: Atunci? Sper măcar că taina nu este îndreptată împotriva mea? Vreau să ştiu ce îmi ascunzi. Te urmăresc în gînd şi nu te găsesc. Uită-te în ochii mei.

EGAS COELHO: Mă uit, Măria Ta şi chipul meu e limpede.

FERRANTE: Da, te uiţi dar crezi că nu te văd strîngînd pumnii de încordarea cu care îţi sileşti ochii să nu fugă de ai mei? Chipul ţi-e limpede, fireşte. Dar îţi închipui că eu nu ştiu tot ce se poate ascunde în dosul unui chip limpede?

EGAS COELHO: Măria Ta să-mi dea mîna să i-o sărut.

FERRANTE: Să sărutăm mîna pe care n-o putem tăia.

EGAS COELHO: Rege mare, conducător şi părinte al nostru ...

FERRANTE: Am să pun să-ţi ardă limba dacă îmi mai lingi ciubotele. Mărunte, clipocite, valurile sfîrşesc prin a dobori la pămînt zidurile pe care le-au lins prea mult ... Unul din marii mei curteni, venit tîrziu la curte, mi-a spus

https://biblioteca-digitala.ro

că în ziua în care a descoperit fățărnicia, a întinerit cu zece ani, atît de bine se simte. Adevărat?

EGAS COELHO: Nu pot ști.

FERRANTE: Aha! E bine, nu-i așa, să fii fățarnic? Simți că trăiești. Spune! *(Gest de ignoranță din partea lui Egas)*. Este ceva în domnia-ta care îmi scapă și asta mă supără. Îmi place ca omul să fie dezarmat în fața mea așa cum ar fi un mort. Un gînd josnic îți stă la pîndă în minte și vreau să-l dibui. Recunosc, îmi place să fie un pic de noroi în oameni. Noroiul cimentează. În Africa, orașe întregi sînt clădite numai din noroi. Noroiul le ține în picioare. Nu aș putea să mă înțeleg prea multă vreme cu cineva pe deantregul limpede. Dealtfel, orice viciu pe care Regele îl încuviințează, devine virtute. Cînd însă e vorba de un gînd josnic, dacă nu îl resping, vreau să-l aflu. Îmi aparține. Vreau să-l cunosc pe al domniei tale.

EGAS COELHO: M-am născut ca să pedepsesc.

FERRANTE: Altceva.

EGAS COELHO: Ceea ce Măria Ta crede, voi crede și eu deoarece Ea nu se poate înșela . . .

FERRANTE: În picioare omule, în picioare! Mereu trebuie să mă aplec să te ridic. Tot timpul ești în genunchi asemeni cămilelor deșerturilor africane care îngenunchează la porțile oricărei cetăți. Ah, cînd văd turma asta de idolatri năuciți, îmi vine să-mi spun că respectul este un lucru groaznic. Hai, vorbește! Pentru ce vrei să ucizi pe Inès de Castro?

EGAS COELHO: Dacă Măria Ta mă strînge astfel cu ușa, voi spune la întîmplare orice. Asta vrea Măria Ta? Tot ce aveam de spus am spus.

FERRANTE: Asta-i tot? *(Tăcere)* Ascult! *(Tăcere)* Într-o zi vei fi și domnia ta bătrîn. Nu vei mai avea aceeași putere de stăpînire. Tainele vor ieși fără să vrei. Îți vor scăpa din gura cînd prea moîie, cînd prea făcută pungă, din ochii prea lunecoși, zburătăcind cînd la dreapta cînd la stînga ca să caute ceva sau ca să ascundă ceva *(Tăcere)* Îmi lingi ciubotele și mă înșeli totodată Și una și alta e prea mult. *(Tăcere)* Știu că în orice, ai socotelile domniei-tale și că mai mult de ele ții seama decît de interesele celui în slujba căruia te afli. Și știu că și aceste socoteli sînt toate murdare Totuși continui să-ți acord încrederea. Poate să pară ciudat, dar lumea e plină de lucruri ciudate. Sau, la drept vorbind, știu de ce te țin mai departe pe lîngă mine: fiindcă ai știut să-mi cîștigi încrederea fără s-o meriți. Îmi plac oamenii îndemînatici. Da, mă încred și te ascult. De data aceasta, însă, nu te voi urma. Nu voi ucide pe Inès de Castro. *(Tăcere)* Ai auzit? Nu voi ucide pe Inès de Castro. Înainte de a ieși, treci prin camera mea de lucru și ia de pe masă sentința împotriva episcopului din Guarda. Vrei neapărat capul cuiva? Ți-l dau pe al episcopului. Satură-te cu el. *(în șoaptă)* O împărăție a cerurilor spre care trag așa cum corabia trage spre larg, priponită de ancora ei! O, împărăție a cerurilor! *(Strigă)* Pajii! Să vină pajii! *(Arătîndu-le mesele pline de dosare)* Scoateți astea de aici! Îmi fac greață!

(Ferrante iese. Rămași singuri, pajii se apucă să scoată mesele)

PRIMUL PAJ *(maimuțărindu-se)*: Noi, prin grația lui Dumnezeu, sublim monarh tura-vura, tura-vura, tura-vura

AL DOILEA PAJ: Prea măreața Ta Mărie să binevoiască să . . . tura-vura, tura-vura, tura-vura . . .

AL TREILEA PAJ (Dino del Moro): Dominus vobiscum adjutorium nostrum . . . tura-vura, tura-vura . . .

https://biblioteca-digitala.ro

FERRANTE *(care s-a întors singur şi i-a văzut)*: Aşadar, zicala noastră e adevărată: şoarecii joacă pe mese . . . Nu puteţi rămîne o clipă singuri fără să vă apucaţi de prostii?

PRIMUL PAJ: Măria Ta să ne ierte, dar nu putem, nu putem . . .

2ERRANTE: Cum nu puteţi?

PRIMUL PAJ: Aşa ne-a făcut Dumnezeu.

FERRANTE: A! Dacă chiar Dumnezeu a vrut aşa . . . înseamnă că aşa e bine. Spuneţi doñei Inès să intre. *(Pajii scot ultima masă)* Măcar aveţi grijă să nu răsturnaţi călimara. Dumnezeu nu cred că a vrut şi asta.

PRIMUL PAJ: Şi ce s-ar întîmpla dacă am răsturna călimara?

FERRANTE *(supraveghind masa)*: Vreţi să fiţi mai cu băgare de seamă?

PRIMUL PAJ: Am fi trimişi la spînzurătoare? *(maimuţărindu-se iar)* Vom fi puşi în ştreang, vom fi puşi în ştreang! Cuic! cuic!

SCENA A TREIA

Ferrante, Inès

FERRANTE: Adu laudă Domnului, doña Inès: pajii mei nu ţi-au vărsat călimara pe rochie. I-ai auzit cum chicoteau? S-a mai scurs o zi din viaţa lor şi ei nu o ştiu. Le e tot atît de puţin frică de mine cum nu îi era fiului meu cînd avea vîrsta lor. Uneori mă cam strîmb la ei cînd întrec măsura cu sinceritatea lor, dar cînd vor fi oameni în toată firea, deci făţarnici, voi tînji după vremea cînd le era inima mereu deschisă. Rostul lor aici nu este cel ce li se presupune: nu ca să mă slujească îi ţin ci ca să mă vindece de marii mei curteni. Am ţinut tocmai un sfat cu doi dintre aceştia. Africanii spun că cel ce are mulţi slujitori în jurul lui, este înconjurat de tot atîţia diavoli. Aş putea spune la fel despre miniştrii mei. Îşi trag cu toţii viaţa din bătrîna mea vlagă aşa cum un vrej de iederă trăieşte încolăcit pe trunchiul unui copac cu scoarţă aspră. Nişte ticăloşi care mă vor băga în mormînt. Primul meu ministru este un diavol minunat. Mi-a jucat mie cîteva renghiuri dar cu o nesfîrşită măestrie. De aceea, l-am şi iertat. Pe cine aş putea să mă sprijin? Pe duşmanii duşmanilor mei? Şi ei tot duşmani îmi sînt. Numai puţinii la minte ştiu să te slujească din tot sufletul. De aceea, singurii mei adevăraţi devotaţi sînt, toţi, nişte nepricepuţi. Treburi grele purtate de oameni uşurateci, păreri cerute cu ferma hotărîre de a nu le urma, consfătuiri de informare la care constaţi că nimeni nu ştie nimic, dezbateri întrerupte fără a fi ajuns la vreo concluzie, fiindcă a sosit ora mesei, decizii luate la întîmplare sau pentru a acoperi nerozii de amor-propriu, indignări întemeiate dar din partea unor oameni la fel de corupţi ca cei care le trezesc indignarea, iată ceea ce, de treizeci şi cinci de ani văd perindîndu-se la cîrma ţării.

INÈS: Dacă aşa stau lucrurile, nu e nici o îndoială, Măria Ta, că ele nu se petrec astfel numai în regatul nostru.

FERRANTE: Nu, slavă Domnului, la fel trebuie să fie şi peste drum. Şi gîndul ăsta îţi dă tăria să mergi mai departe. De altfel, domnia este ca şi milostenia: cînd ai început, trebuie să continui. Dar, uneori, ce grea pacoste! *(Arată fereastra)* Priveşte primăvara! Cît de la fel e cu cea de anul trecut! Să mori de plictiseală, nu alta. Şi cînd te gîndeşti că Dumnezeu a născocit asta! A fost prea modest!

INÈS: Mereu acelaşi lucru! Totuşi mie, mi se pare că de fiecare dată este necontenit întîia dată. Şi cu unele fapte ale noastre se întîmplă la fel: chiar cînd sînt

https://biblioteca-digitala.ro

mereu acelaşi, de fiecare dată ţi se pare că le faci pentru întîia oară şi că e ca şi cum Cel-de-Sus s-ar coborî pe pămînt.

FERRANTE: Pentru mine, totul este reluare, refren, necontenită rotire pe loc. Îmi petrec zilele reluînd de la capăt ceea ce am mai făcut dar de fiecare dată mai puţin bine. De treizeci şi cinci de ani domnesc: e mult prea mult. Norocul meu a îmbătrînit. Sînt ostenit de regatul meu. Sînt ostenit de dreptăţile pe care le-am făcut şi ostenit de binefacerile mele; m-am săturat să fac plăcere unor oameni pe care nimic nu-i mişcă. Lucrurile care au însemnat o izbîndă, lucrurile care au însemnat o înfrîngere, astăzi, totul are pentru mine, acelaşi gust. Oamenii, şi ei îmi par astăzi că se aseamănă prea mult unii cu alţii. Toate chipurile evocate sau privite laolaltă, nu mai alcătuiesc pentru mine decît un singur chip, cu ochi de umbră care mă privesc plini de curiozitate. Unele după altele, lucrurile mă părăsesc; ele se sting aşa cum se sting, una după alta, la intervale bine socotite, lumînările în Joia mare, la slujba de noapte, ca să amintească de felul în care, unul cîte unul, prietenii l-au părăsit pe Isus. Şi curînd, curînd, în ceasul din urmă, mulţumirea de a-ţi spune, gîndindu-te la fiecare din aceste lucruri care au fost: « încă ceva de care nu-mi mai pare rău că mă despart ».

INÈS: Curînd ! Dar Măria Ta mai are în faţă mulţi ani de trăit . . .

FERRANTE: Nu. Curînd sufletul meu va ajunge la marginea din urmă a sborului hărăzit, ca un vultur de munte flămînd de tării şi de lumină. Într-o clipă, mă voi înfăţişa Domnului meu. Şi voi afla, în sfîrşit totul . . .

INÈS: Dacă glasul marilor săi sfetnici a prilejuit Măriei Tale aceste gînduri cernite, aş vrea să cad în genunchi şi să mulţumesc cerului că nu m-a silit niciodată să am vreun amestec cu acei oameni.

FERRANTE: Ştii la ce le e gîndul? La o politică de intimidare împotriva lui don Pedro şi a domniei tale. Infanta, din păcate, pleacă mîine. Mă lasă singur între aceste ziduri pălmuite de geniul ei, între care rămîn ros de mîhnirea de a nu fi putut opri acest semeţ şoim din pricina domniei tale şi a sentimentalităţilor de care ai făcut dovadă. Şi totuşi nu îţi port pică. Infanta este o făptură inspirată şi plină de înfrigurare: s-ar zice că drept leagăn a avut un scut de bronz. Domnia ta s-ar spune că te-ai născut dintr-un zîmbet. Dar nu e zis că mi-a scăpat pentru totdeauna. Căsătoria lui don Pedro şi a Infantei ar putea avea loc în cîteva săptămîni sau în cîteva luni dacă Papa s-ar hotărî să pronunţe anularea şi don Pedro să consimtă. Marii mei sfetnici ar vrea să obţin acest consimţămînt deslănţuind urgia împotriva fiului meu şi a domniei tale. Dacă ar avea îndrăzneala — dar bine înţeles nu o au — mi-ar cere capul doñei Inès. Se înverşunează şi mă încolţesc aşa cum încolţesc dulăii taurul. Eu le ţin piept. Şi atunci, ei mă învinuiesc că sînt de o jalnică slăbiciune. Ca din întîmplare, dominicanul care a slujit aseară în capela mea, a ţinut o predică despre dîrzenie. Recunosc, eu nimic nu preţuiesc mai mult la un om decît moderaţia de care poate face dovadă în exercitarea unei puteri, oricare ar fi ea. Uneori este mai puţin de laudă să-ţi arăţi toată puterea decît să te împiedici singur să te foloseşti de ea. Unde mai pui că satisfacţia de a şti că dispui de o putere de care nu te foloseşti, este una din cele mai subtile din lume. Dar aşa ceva trece în ochii celor de rînd drept o slăbiciune. Şi atunci trebuie să te înduri să fii dispreţuit pe nedrept ceea ce este lucrul cel mai greu de îndurat de pe lume.

INÈS: Or cît de aspră mi s-ar părea măsura de care suferă în clipa de faţă don Pedro, îmi dau acum mai bine seama că ar fi putut fi şi mai aspră şi aduc prinosul meu de recunoştinţă bunătăţii Măriei Tale.

https://biblioteca-digitala.ro

FERRANTE: Fără recunoştinţă ! Fii mai departe aşa cum e firesc să fii. Şi apoi, te rog, nu-mi vorbi de bunătatea mea. Îmi trece uneori peste suflet o adiere de bunătate. Dar adierea asta e întotdeauna scurtă. Nu sînt bun: nu uita acest lucru. Sînt şi eu ca ceilalţi: mi se întîmplă să văd un şarpe lăsînd să ţîşnească din mine capu-i cu solzi strălucitori. Nu din bunătate nu am lovit mai aspru pe principe, ci din chibzuinţă: dacă un asin se poticneşte, trebuie să-i tai piciorul? La fel, nu din bunătate te-am cruţat pe domnia-ta, ci şi cu un gînd politic. Încearcă să înţelegi situaţia mea. Trebuie să obţin două lucruri. Întîi, anularea căsătoriei voastre de către Papă. De bună seamă, la Roma totul se cumpără. Dar Papa e pornit împotriva mea. Şi este şi el la fel cu toţi oamenii care fac să treacă pornirile lor înaintea propriilor interese. Totuşi, am să încerc, fireşte, să negociez. După aceea, dacă Roma porunceşte anularea, trebuie să-l fac pe don Pedro să se învoiască să ia pe Infantă. Poţi să mă ajuţi?

INÈS: O ! Măria Ta, ce lucru greu îmi ceri ! Atîta iubire binecuvîntată şi de Cel-de-Sus pe care acum . . .

FERRANTE: Nu-mi vorbi de iubire. Simţămintele de acest soi, de mult mi-au ajuns străine. Fii înţeleaptă: nu ai decît de cîştigat. Du-te să-l vezi pe Pedro şi caută să-l îndupleci.

INÈS: Să-l văd?

FERRANTE: Da, îţi îngădui.

INES: Ah, Măria Ta, cum să-ţi mulţumesc ! Ce bucurie îmi faci, ce bucurie îmi faci !

FERRANTE: Potoleşte-te. Nu-i bine ca omul să se pripească cu bucuria.

INÈS: Cînd? Mîine? Parcă întreaga mea viaţă reînfloreşte ca o coadă de păun care se redeschide.

FERRANTE: Mîine. La porţile castelului din Santarem. Paznicii se vor retrage la oarecare depărtare.

INÈS: Nu s-ar putea să intru în castel şi să rămîn o clipă cu el?

FERRANTE: Nu. Afară. Şi fără ca paznicii să vă scape din ochi. Întreabă-l dacă este gata să-şi dea cuvîntul că se va căsători cu Infanta, dacă Roma îi dă dispensa. De îndată, eu voi revoca toate asprele măsuri luate împotriva lui. Sînt mîhnit că trebuie să pun condiţii. Dar îndatoririle cîrmuirii m-au silit să mă cobor la acest fel de a vorbi.

INÈS: Dar Măria Ta . . . nu vrea să-l vadă?

FERRANTA: În faţa lui, răbdarea m-ar părăsi prin toţi porii. Dealtfel, noi doi, eu şi el, trăim în lumi deosebite. Prezenţa lui mă plictiseşte şi mă împovărează. A ! să nu crezi cumva că e amar să te îndepărtezi de cineva. Dimpotrivă, nu-ţi închipui ce bine e să nu mai iubeşti ! Nu ştiu însă ce e mai bine: să te îndepărtezi tu însuţi sau celălalt să se îndepărteze.

INÈS: Să te îndepărtezi de propriul tău copil?

FERRANTE: Ei, da ! Şi de ce nu? Într-o zi şi domnia ta o să cunoască acest lucru în Pedro. Iubirile sînt ca acele uriaşe oşti care ieri acopereau întreaga cîmpie. Astăzi degeaba, le cauţi: s-au împrăştiat.

INÈS: Nu şi iubirea noastră.

FERRANTE: Mai toate simţămintele de acest fel nu sînt decît obişnuinţe sau îndatoriri peste care nu ai curajul să treci.

INÈS: Chiar cînd e vorba de propriul tău fiu?

FERRANTE: De ce ar trebui să pun atît temei pe legătura de sînge? O singură legătură e temeinică: aceea cu făpturile pe care le preţuieşti şi le iubeşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu mi-e martor cît mi-am iubit fiul. Dar vine o clipă în care trebuie să rupi cu ce iubeşti. Ar trebui să poţi rupe la fel de brusc cu copiii tăi cum rupi cu ţiitoarele.

INÈS: Dar, Doamne, îl iubeşti şi acum, nu-i aşa?

FERRANTE: Nu o merită.

INÈS: A, dac-ar fi să stăm să socotim ceea ce merită oamenii . . .

FERRANTE: Tot ce am făcut pentru el îmi apasă acum ca o piatră grea pe inimă. Să zicem că îl iubesc îndeajuns, ca să sufăr că nu-l pot iubi mai mult. Mă face să-mi fie ruşine de mine. Ruşine că am crezut cîndva în această iubire a mea pentru el şi nu mai sînt în stare să-l mai simt în mine. Şi acum, pleacă, doña Inès. După ce vei fi vorbit cu Don Pedro, întoarce-te la mine. Să-mi povesteşti dacă e foarte îndurerat şi cît de adînc simte ascuţişul pedepsei mele. Sau, poate, dimpotrivă, să-mi spui că s-a înduplecat şi atunci îmi vei face o bucurie fără margini. Fă-mi doña Inès această bucurie. Am atîta nevoie de ea . . . Cu bine!

AL DOILEA TABLOU

Pragul (de afară) al castelului din Santarem. Privelişte de ţară

SCENA A PATRA

Inès, Pedro

INÈS *(aruncîndu-se în braţele lui)*: Nu spune nimic, nu spune nimic. Doamne, ajută-mă în această mare fericire din urmă. Presimt că, de azi înainte, nu mă voi mai putea bucura de o fericire care să nu fie vecină cu nebunia.

PEDRO: Inès, dacă tu . . .

INÈS: Taci! Nici un cuvînt! Clipa asta care nu se va întoarce poate niciodată . . . Pe urmă, voi fi gata să îndur orice. Dar măcar clipa asta să nu-mi fie furată. O clipă, o biată măruntă clipă, să mă odihnesc cu capul pe umărul omului lîngă care simţi că nu se poate să mori *(Pauză)*. Să stai astfel şi aşa ceva să fie îngăduit şi să-ţi spui că pămîntul poate purta pe el asemenea fericire, dar totuşi restriştea şi moartea să continue să existe şi tu însuţi să trebuiască într-o zi să mori.

PEDRO: Se uită la noi soldaţii aceia . . .

INÈS: Iată bărbaţii: mereu temători să nu se facă de rîs şi temători cînd nici nu au de ce. Se uită la noi soldaţii? Să se uite şi să-şi umple ochii de ceea ce văd. Să se uite şi să se întrebe dacă ei ştiu să iubească astfel. *(Pauză)* Inima ta sau a mea bate atît de tare?

PEDRO: A noastră.

INÈS: Aş vrea să-mi dau viaţa pentru tine. Rîzi? Cum poţi rîde?

PEDRO: Fiindcă te văd atît de ieşită din fire! Te-ai repezit pe mine ca lupul pe miel.

INÈS: Şi am stat întinsă un ceas întreg, întinsă pe pat înainte de a veni ca să mă pot stăpîni cînd o să mă aflu în faţa ta! Ce zile am trăit! Numele tău rostit în singurătatea mea, rostit pînă şi în visele mele! Ţintuită ca de o săgeată. Priveam cerul şi mă pomeneam strigînd: «Ah, mai puţin cer albastru dar din nou alături de mine trupul omului pe care-l iubesc!» Mă ridicam din pat ca să mă duc la fîntînă (apa ei atît de rece era singurul meu sprijin toată ziua) sau ca să culeg o floare pe care o aduceam în casă ca să-mi ţie de

https://biblioteca-digitala.ro

urît. Și uite că te-am regăsit ! Și am regăsit mirosul straielor tale. Cînd te-am văzut, am simțit că-mi plesnește inima. Ah ! lasă-mă, să-mi potolesc toată setea. Să te țiu cu dinții ca păsările de pradă cînd se contopesc tăvălindu-se în țărînă

PEDRO: Soldații mereu sînt cu ochii pe noi . . .

INÈS: Să fie ! N-au decît să tragă ! M-aș învoi să mor, eu și ceea ce port în mine, dacă ar fi ca moartea să mă statornicească deapururi într-o clipă ca asta. Nu, tu nu-ți poți da seama ce au fost aceste patru zile. Există un anumit curaj, aproape trufaș cu care întîmpini prima lovitură a destinului. Pe urmă, începi să te macini cu încetul. Abia a treia zi trebuie să vezi cum arată cel ce a fost lovit. După trei zile, eram mereu scăldată în sudoare și mi-am dat seama că mă topeam ca o lumînare. În fața tatălui tău, am fost tot atît de slabă cît ai fost și tu. Tu nu cutezaseși să-i vorbești de căsătoria noastră. Iar eu nu am cutezat să-i vorbesc de copilul nostru. Nici nu înțeleg cum am putut să nu-i suflu o vorbă cînd mereu aș vorbi despre el?

PEDRO: Ce face vajnicul nostru băiețel?

INÈS: Ziua, nu-mi dă prea mult de furcă. Dar noaptea . . . E cuibărit în căldura inimii mele și aș vrea ca inima să-mi fie și mai caldă ca să-l pot adăposti și mai bine. Uneori se mișcă, dar abia simțit, ca o luntre pe o undă lină. Și apoi, deodată, o mișcare mai vioaie mă săgetează. În adînca tăcere ce mă împresoară, aștept din nou un mic semn de la el: sîntem complici. Ciocăne cu sfială. Și eu mă topesc de duioșie fiindcă mă cuprinsese o spaimă: dacă cumva a murit, el care-i atît de plăpînd? Aș vrea atunci ca necontenit să se miște, ca să mă cruțe de aceste spaime ale clipelor în care îmi închipui că nu va mai mișca niciodată. Și totuși, acele clipe îmi îngăduie dumnezeeasca bucurie de a-l regăsi mai departe viu.

PEDRO: Fie ca lumea aspră în care va intra, să nu-l socotească un dușman, el care nimănui nu-i este neprieten. Pămîntul ăsta întins să-l primească cu blîndețe pe el cel încă neștiutor al cumplitelor sale taine. Dar spune-mi, cum se face că Regele ți-a îngăduit să vii să mă vezi?

INÈS: Ar vrea . . . Dar eu nu vreau !

PEDRO: Ce?

INÈS: Să-ți smulg făgăduiala că te-nsori cu Infanta dacă Papa acordă anularea. Dar eu nu mă învoiesc. Vreau să rămîi numai al meu. Mă iubești încă?

PEDRO: Te iubesc cum soarele iubește nisipul. Te iubesc și iubesc și iubirea mea pentru tine.

INÈS: Atunci, eu nu am fost mai prejos de iubirea ta?

PEDRO: Femeie nebună ! Să nu vorbim prostii ! Tatăl meu s-a purtat cu blîndețe?

INÈS: Cu mare blîndețe. Mi-a vorbit cu inima deantregul deschisă. Era plin de amărăciune fiindcă mereu sînt unii care-l învrăjbesc împotriva noastră. Și fiindcă e și sătul de domnie. Cînd te duci la el, toate sălile acelea mari și pustii, te fac atît de bine să-ți dai seama cît de mare trebuie să fie singurătatea puterii ! Și sub acele bolți, cu cît mai puternic trebuie să răsune tînguirea lăuntrică, întocmai ca pașii pe lezpezi, M-a rugat să te cercetez bine, să văd dacă ești foarte îndurerat. Cred, sînt sigură, că se silește să fie aspru și că, din fire, e blînd și mărinimos.

PEDRO: A făcut totuși lucruri cumplite.

INÈS: Fără îndoială că a avut temeiuri să le facă.

PEDRO: O ! Temeiuri se găsesc întotdeauna. Dar să vrei să definești pe Rege e ca și cum ai încerca să sculptezi o statuie cu apa mării.

https://biblioteca-digitala.ro

INÈS: Mi-a spus şi unele lucruri rele despre tine. Dar cînd cineva mi te vorbeşte de rău, nu mă doare. Dimpotrivă, mi se pare atunci că te iubesc şi mai mult. Că astfel şi mai mult eşti numai al meu. Nu, nu de el îmi este teamă. Toată soarta noastră stă în mîinile lui, numai în ale lui. Totuşi, spaima de care sînt năpădită este tulbure şi simt că de la el îmi vine.

PEDRO: Dar ce spaimă nu va fi chinuit inima asta atît de îndurerată? Chiar şi acum, în braţele mele.

INÈS: Am şi început să mă gîndesc la clipa în care va trebui să mă smulg de lîngă tine.

PEDRO: Inès! Mereu cufundată în cea a fost sau în ce va veni. Mereu privindu-mă ca şi cum mă vei vedea pentru ultima oară! Dar ce se întîmplă? Paznicii noştri au început să se neliniştească.

INÈS: Numai la ei îţi este gîndul? Dacă m-ai iubi cu adevărat, nici nu i-ai vedea.

PEDRO: Ai auzit? Un tropot de cai pe şosea!

INÈS: Ajunge! Ajunge! Două făpturi omeneşti nu se pot oare strînge în braţe fără ca mereu să vină cineva să se aşeze între ei şi să le spună « Nu »? N-am să mă clintesc.

PEDRO: Soldaţii se-ndreaptă spre noi.

INÈS: Aşteaptă, moarte a mea, aşteaptă! Să mă fi îndestulat mai întîi de fericire. Nu mă voi clinti. Chiar dacă Cel-de-Sus s-ar arăta în tufişurile astea . . .

PEDRO: Infanta!

INÈS: Ea? Aici? Fără îndoială, îndemnată de Rege, vine, înainte de a se reîntoarce în patrie, să-ţi ceară şi ea aceeaşi făgăduială. Vine să mi te smulgă. Să nu-i vorbeşti. Intră repede în castel şi spune-i că nu vrei s-o primeşti. De altfel, dacă e nevoie, eu mă voi pune de-a curmezişul.

(Soldaţii înconjoară pe Principe şi-l duc înapoi în castel)

SCENA A CINCEA

Inès, Infanta

INFANTA *(către escorta ei)*: Rămîneţi, vă rog, mai departe. Şi aşteptaţi-mă. *(întorcîndu-se spre Inès)* Doña Inès de Castro!

INÈS *(gata de apărare)*: Alteţă!

INFANTA: Crezi poate că am venit să văd pe Principe? Cîtuşi de puţin. Pe domnia ta te căutam! Ai văzut pe Rege ieri?

INÈS: Da, Prinţesă.

INFANTA: Ce impresie ţi-a făcut? *(gest nedefinit, precaut)*. Ei bine, am să-ţi spun eu adevărul. Lanţul salbei grele pe care o porţi ţi-a făcut un semn roşu pe gît. Acolo va cădea securea călăului.

INÈS: Doamne!

INFANTA: Monarhii îşi împodobesc cu lei stemele şi stindardele. Şi într-o bună zi, îşi descoperă un leu şi în inimă. N-ai văzut ce verde era la faţă? Ai fi zis că e chipul cuiva care a uitat să pună să fie înmormîntat. Dar totuşi, cu o privire grea, de leu, Regele suferă că va muri curînd. Ştii bine că la sfîrşitul coridei, taurii ajung la culmea îndîrjirii. A, nu vreau să spun că Regele ar ţine cu tot dinadinsul să-ţi ia capul. Este şi el aşa cum sînt toţi oamenii: slab, schimbător şi neştiind prea bine ce vrea. Dar un gînd primejdios i-a fost strecurat ca un tăiş de cuţit în minte şi el nu l-a respins cu toată indignarea cu care ar fi trebuit.

INÈS: Cum ai aflat?

https://biblioteca-digitala.ro

INFANTA: Unul din paji a vorbit.
INÈS: Unul din paji?
INFANTA: Cineva care-mi vrea binele a izbutit să stea de vorbă cu pajii care se aflau ieri la uşa Consiliului sau mai bine zis a încăperii în care a avut loc un mic sfat al Regelui cu Alvar Gonçalves şi cu Egas Coelho. Doi dintre paji nu ştiau nimic sau nu au vrut să spună. Al treilea, cel mai tînăr, trăsese bine cu urechea și auzise totul.
INÈS: Cel mai tînăr! Care e și atît de frumos!
INFANTA: Tinerii demoni sînt întotdeauna frumoşi!
INÈS: Şi ... el a primit să vorbească? Din nechibzuință, nu-i aşa?
INFANTA: Nu, din patimă.
INÈS: Ce grozăvie?
INFANTA: Vrei să spui: ce noroc blagoslovit! Egas Coelho şi Alvar Gonçalves ţi-au cerut capul. Regele ar fi putut să se împotrivească pe loc şi să rostească cu toată tăria: nu. Dar a stat la un fel de tocmală care nu se mai sfîrşea. « Advocăţeşte» a spus pajul. În cele din urmă, Regele a zis: « Am să mă mai gîndesc». După care a rămas singur cu Egas Coelho dar pajul a plecat să te caute, cum i se poruncise.
INÈS: « Am să mă mai gîndesc» nu este chiar o osîndă la moarte. În toată această împrejurare, Regele s-a purtat cu mine cu multă înţelegere.
INFANTA: Tatăl meu spune despre regele Ferrante că se joacă cu propria lui perfidie aşa cum sugarii se joacă cu picioarele lor.
INÈS: « Am să mă mai gîndesc» ... Poate a căutat să cîştige timp?
INFANTA: Doña Inès, doña Inès, eu cunosc lumea şi căile ei.
INÈS: Da, e drept, le cunoşti bine, Alteţă. Străină şi atît de tînără, ai aflat atîtea taine în trei zile. Eu aş fi putut trăi ani de zile, fără să ştiu ce se spune despre mine.
INFANTA: Am fost crescută ca să domnesc.
INÈS: Şi despre don Pedro, Regele nu a spus nimic?
INFANTA: După spusele pajului, Ferrante, nu a pomenit de fiul lui. Şi acum, doña Inès, iată ce am de spus eu. Fiindcă vîntul de pe mare este prielnic, mîine voi pleca înapoi. Priveşte: un nor în formă de aripă. Se îndreaptă spre Navarra. Împrejur, nori văluriţi ca spinările unei turme de oi: păscînd din mers, şi ei se duc spre Navarra mea mereu vălurită de turme. Da, mîine la ceasul acesta, cu voia lui Dumnezeu, îmi voi croi drum pe marea întunecată: cu ce înverşunare valurile se vor răzvrăti în faţa ciocului corăbiei mele ca apoi să se plece domesticite ca şi cum ar şti cine sînt eu. Navarra mea! Atît de aprinsă îmi este dorinţa s-o revăd încît aproape mi-e teamă de ce voi găsi acolo. Doña Inès, iată, îţi propun să vii cu mine. Vei face parte din curtea mea. În Portugalia nu vei mai fi în siguranţă. Din clipa în care te vei afla sub ocrotirea mea, Regele nu va mai îndrăzni să se atingă de doña Inès. Ar însemna să mă jignească a doua oară. Ceea ce nu ar face niciodată. Numai că trebuie să te hotărăşti numaidecît şi să laşi în plata Domnului cuibul de la Mondego. Ştiu, oamenii preferă să moară decît să-şi părăsească lucrurile sau fără să-şi dea osteneala de a le pune la repezeală în ordine. Dar trebuie să chibzuieşti ce este mai de preţ: viaţa sau Mondego. Regele va muri curînd şi te vei putea reîntoarce şi domni. Sau regele îşi va ucide fiul.
INÈS: O!
INFANTA: Iartă-mă...
INÈS: Dar ce te face să crezi ...

https://biblioteca-digitala.ro

INFANTA: Nu cred că Ferrante să se gîndească astăzi la aşa ceva. Dar astăzi şi mîine nu sînt odraslele aceleiaşi mume şi mai puţin ca oricînd sub domnia lui. Nehotărît din fire şi neştiind niciodată prea bine ceea ce trebuie să facă, marea artă a lui Ferrante, este să dea oamenilor a crede că nehotărîrea lui este o înaltă politică. Îneacă peştele din şovăire şi lipsă de adevărată tărie, dar izbuteşte să înfăţişeze această încercare drept o înţeleaptă chibzuială. Regele se învoieşte sus şi tare cu două lucruri care se bat cap în cap şi o face, pe deoparte, din toată inima fiindcă este un nehotărît şi, pe de alta, dintr-o socoteală, ca să tulbure apele şi să nu i se ghicească slăbiciunea. Amestecă primejdios lucruri ce nu se pot împăca: nimeni nu ştie limpede care-i e gîndul, fiindcă nu are nici un gînd limpede. Uneori însă, dar rar, i se întîmplă să mai şi ştie ce vrea şi anume cînd e vorba de interesul lui imediat. Cît timp va mai crede însă că este în interesul lui imediat să-l cruţe pe don Pedro şi pe doña Inès?

INÈS: Sînt zguduită. În tot cazul, vreau să te asigur de recunoştinţa mea. Tocmai Alteţa ta să fie aceea care . . .

INFANTA: Sînt două feluri de glorie: gloria cerească, aceea ca Dumnezeu să fie mulţumit de tine şi gloria omenească aceea de a fi tu mulţumit de tine. Scăpîndu-te de la pieire, dobîndesc cele două glorii. Mai ales pe cea de a doua fiindcă legile firii mi-ar porunci mai curînd să te urăsc. Dar mie nu-mi pasă de legile firii.

INÈS: Fără îndoială, doamnă, fiindcă eu în locul domniei tale . . .

INFANTA: Uiţi cu cine vorbeşti, doña Inès! Nimeni nu se poate pune în locul meu.

INÈS: Iartă-mă Infantă. E drept că rangul Alteţei Tale. . .

INFANTA: Acolo unde mă aflu eu, nu mai există rang. Doña Inès, te socotesc iertată de toate îndatoririle protocolare: nu te descurci în ele în chipul cel mai fericit. Dar poate că asta îţi face farmecul. Află că nu am fost niciodată geloasă pe domnia ta. Nu eram nici măcar curioasă să te cunosc, într-atîta don Pedro mă lasă nepăsătoare. Mi se spunea: « Este frumoasă » dar eu îmi spuneam: « Eu însă sînt mare. Şi ceea ce este frumos nu se poate măsura cu ceea ce este mare». Pe urmă mi s-a spus: « E plină de blîndeţe pentru toată lumea ». Şi mi-au plăcut cuvintele astea. Le traduceam astfel în limbajul meu: « este prietena tuturor lucrurilor blînde de pe pămînt ». Mi s-a mai raportat şi această trăsătură de caracter: « de ani de zile se lasă pieptănată cum nu se poate mai prost numai ca să nu pricinuiască o mare întristare celui ce o piaptănă renunţînd la serviciile lui ». (Inès îşi duce instinctiv mîna la păr). Nu, nu, nu eşti chiar atît de prost pieptănată! Părul îţi este deci pieptănat de mîinile carităţii. Nu-i minunat?

INÈS: Uneori simt nevoia să las să mi se odihnească părul. Atunci, cîte o zi întreagă îmi fac doar un simplu coc. Numai că se formează atunci o dungă. . .

INFANTA: Te asigur că părul este foarte frumos aşezat, nu-ţi face nici o grijă de prisos. Am mai aflat, apoi, că pînă la vîrsta de douăzeci şi patru de ani ai trăit în Spania. Atunci nu m-am mai mirat de toate meritele pe care le dovedeşti. Am aflat, de asemenea, că eşti o copilă din flori. Şi acest lucru mi-a plăcut. Am dorit atunci să te văd şi am poruncit uneia din doamnele mele de onoare, marchiza de Tordesillas să se aşeze lîngă doña Inès în timpul liturghiei la Santa Clara şi să nu se îndepărteze cu un pas ca să te pot recunoaşte. Dar cum doamnele astea mereu se sculau şi-şi schimbau locurile ca să poată mai uşor trăncăni, cum sînt şi la fel îmbrăcate şi cum în biserică e destul de întuneric, te-am

https://biblioteca-digitala.ro

pierdut din ochi. Am trimis atunci pe cineva să cheme pe marchiză căreia i-am poruncit să-ți rupă puțin mantia.

INÈS: Cum? Alteța Ta a...

INFANTA: Da, eu! Ruptura a fost făcută la guler, lăsînd să se vadă puțin gîtul. Am putut astfel să te urmăresc datorită acestei înguste fîșii albe care se mișca în penumbră. Te-am privit îndelung, doña Inès. Și am înțeles că don Pedro avea dreptate să te iubească.

INÈS: Dacă l-ai cunoaște mai bine, ai ști că eu am de o mie de ori mai multă dreptate să-l iubesc.

INFANTA: Te cred, ca să-ți fac plăcere. Dar știi pe cine am să găsesc la întoarcerea mea la palat, rugîndu-se fierbinte? Pe marchiza de Tordesillas, rugîndu-se, sînt sigură, ca această întîlnire să se sfîrșească cu bine pentru domnia ta. Hai, doña Inès, împlinește rugile bunei marchize. Spune-mi că mă vei însoți în Navarra.

INÈS: Nu, Principesă, nu aș putea.

INFANTA: De ce?

INÈS: Cînd pasărea de soi este prinsă, nu se mai zbate. Îmi arătai norul sub formă de aripă. Înzestrată cu o aripă, eu n-aș mai fugi ci aș ocroti.

INFANTA: Știu foarte bine: noblețea se plătește scump. Dar nu ești încă « prinsă ». E drept, poate că nu mai ai decît o noapte în față. Dar noaptea aceeasta, măcar o mai ai.

INÈS: Nu! Nu! Nu mai pot fi în altă parte decît alături de el. În orice condiții, oricît de jalnice, numai să nu-l părăsesc. Și dacă trebuie, voi muri cu el, sau pentru el.

INFANTA: Nu există făptură care să merite să mori pentru ea.

INÈS:.Omul pe care-l iubești.

INFANTA: Nu am putut încă izbuti să înțeleg cum o femeie poate iubi un bărbat. Cei pe care, în felurite împrejurări, i-am întîlnit, mi s-au părut aproape cu toții grosolani și cu toții lași. Lașitatea! Cuvîntul acesta îmi aduce, fără putință de împotrivire, în minte bărbații.

INÈS: Oare.... n-ai iubit niciodată, Infantă?

INFANTA: Niciodată, Cel-de-Sus m-a ferit.

INÈS: Dar, fără îndoială, ai fost iubită?

INFANTA: Dacă un bărbat ar fi fost atît de caraghios să mă iubească, i-aș fi dat atît de puțină atenție încît nici măcar nu mi-aș mai fi amintit de el. *(Cu bruschețe și candoare)* Auzi vrăbiile? Ciripind, mie îmi aduc laude. O, nu mă crede trufașă: nu am nici o trufie, nici măcar un dram. Dar ca să-ți placă laudele, nu este neapărat necesar să te simți demnă de ele. Haide, Inès, vino. Îți ofer viața. Răsuflarea regilor este încinsă. Te va mistui.

INÈS: Răsuflarea lor mistuie ceea ce în tot cazul ar fi mistuit. Eu n-am fost făcută ca să lupt ci ca să iubesc. Cînd eram mică și rotunjimea sînilor nu se ivise încă, eram plină de iubire pentru păpușile mele și întotdeauna uneia din ele îi spuneam Îndrăgostitul și alteia Prea Iubita. Și chiar atunci, dacă mi s-ar fi deschis pieptul, s-ar fi revărsat din el un val de iubire, asemănător laptelui care curge din unele plante cînd le frîngi tulpina. Să iubesc, este singurul lucru pe lume de care sînt în stare. Privește la această cascadă: nici ea nu luptă, își urmează înclinarea. Trebuie să lași apele să cadă în voia lor.

INFANTA: Cascada nu cade: se aruncă. Și face astfel să umble morile. Apa este îndreptată în zăgazuri. Vîsla o lovește, prora o despică. Dar peste tot se împotrivește cu îndîrjire. Ah, ce moale ești!

https://biblioteca-digitala.ro

INÈS: Abia cînd este un pic moale, fructul primeşte adînc, pînă în inima sa, toate razele Creaţiei.

INFANTA: Te rog, nu-mi făcea elogiul moliciunii, ar însemna să mă răneşti pe mine. *(O duce şi o aşează pe o bancă pe care se aşează şi ea)* Vino mai bine în Spania: vei dobîndi acea tărie care-ţi lipseşte. Nu te ascunde. Ştiu că aici Spania nu este iubită. Portugalia este o femeie tolănită la şoldul Spaniei. Dar ţinîndu-se totuşi deoparte, arzînd singură şi cuprinsă de un fel de nebunie, Spania tulbură somnul Portugaliei. Dacă m-aş fi căsătorit cu Pedro, eu aş fi fost bărbatul şi aş fi împiedicat Portugalia să doarmă.

INÈS: Alteţă, de vreme ce Regele, după cum spui, nu doreşte decît să te vadă mulţumită, te conjur, smulge-i mai întîi iertarea lui Pedro.

INFANTA: Nu Pedro mă interesează, pe tine vreau să te salvez. Vino cu mine la Pampeluna care este ca o curte interioară a unei cetăţi ascunsă între creste înalte de munţi. Pretutindeni se află sufletul meu care zburînd din pisc în pisc, stă de veghe şi nu îngăduie. . . Mîna Regelui Ferrante nu ar putea să te sugrume pe deasupra acestor creste. Vino la Pampeluna chiar dacă curtea mea nu are nimic atrăgător pentru Inès. Simţămîntul de a te afla în siguranţă, dă farmec oricărui loc şi odată cu siguranţa îţi vei regăsi şi adevăratul suflet.

INÈS: Pedro este sufletul meu.

INFANTA: Eşti moale şi totodată prea curajoasă.

INÈS: Nu-mi spune că am curaj: l-aş pierde de îndată.

INFANTA: La rădăcina sînilor, în pufuşorul dintre sîni, ţi-a căzut o geană. Iat-o, s-a aninat acolo ca un fulg al unei rîndunici rănite în zbor. Fulgul freamătă însă uşor, ca şi cum ar fi viu. Rîndunica este însă greu lovită, doña Inès. Cît timp va mai putea să zboare dacă nu-şi găseşte un adăpost? Într-o zi nu va mai putea vesti primăvara, într-o zi nu va mai fi pentru ea primăvară pe pămînt. Lasă-mă să cred că mai pot găsi cuvintele care să te hotărească. Gîndul ca n-ai făcut decît să treci pe lîngă mine, şi eu să fiu Infanta Navarrei şi totuşi să fi dat greş, să nu fi izbutit să te îndulpec . . . Să nu izbuteşti să convingi fiinţa căreia îi doreşti atîta bine ! Cum este cu putinţă ca binele pe care vrei să-l faci cuiva să nu-ţi strălucească pe faţă, să nu freamăte în sunetul glasului, în aşa fel încît să fie peste poate ca celălalt să nu priceapă? Sau, dimpotrivă, tocmai chipul meu te sperie? Poate că orice chip nou te înfricoşează? Sau poate numai fiindcă este scăldat în sudoare? Sau poate că am spus prea mult? Cînd vrei să convingi pe cineva şi depăşeşti o anumită margine, tot ce trece peste ea nu face decît să trezească bănuieli. Şi să facă şi mai de neînduplecat pe cel ce încerci să-l hotărăşti. Trebuie să îţi spui: « dar de ce oare stăruie atîta? Nu cumva e o capcană? » O ! uşă, O, uşă ! Ce cuvînt te poate desfereca? Mă usuc fiindcă gura îmi e uscată. *(pauză)* Nu-i aşa? Te uiţi la spuma de la colţurile buzelor? E tot din pricina gurii uscate şi a dogoririi drumului pînă la tine. Sînt toată uscată pe dinăuntru, ca şi cum mi s-ar fi vîrît pe gît pînă la mîner sabia de foc a îngerului nopţii, — ţi-aduci aminte ! — cînd glasurile din zid au strigat din nou: « Senacherib ! » Ah ! ce lucru lipsit de sens ca o dorinţă pătimaşă să nu fie deajuns pentru a clinti ceea ce doreşti ! Pentru cea din urmă oară, Inès : vii cu mine?

INÈS: Prinţesă, nu mi-o lua în nume de rău: nu pot.

INFANTA *(se ridică)*: Bine, fie ! Ai lăsat să treacă clipa în care te iubeam. Acum mă mînii. De ce să-mi pese mie de viaţa ta cînd nici chiar ţie nu-ţi pasă de ea?

INÈS *(se ridică)*: Eu, Alteţă, te mîniu?

https://biblioteca-digitala.ro

INFANTA: Mă dezamăgeşti. Du-te atunci la moarte, doña Inès. Du-te repede să mori şi dacă e vorba pe aşa, cît mai curînd cu putinţă. Chipul domniei tale să nu aibă timpul să se întipărească în mine. Să se şteargă şi să-l pot uita; şters ca o pată de sînge pe lespezi, pe care o speli cu apă. Aş fi vrut ca toată şederea mea în Portugalia să dispară ca un vis rău. Dar acum nu mai este cu putinţă, din pricina domniei tale. Singură otrăveşti dulcea miere a uitării mele. Aşa cum se spune despre musca din parfum în cartea sfintelor scripturi. Pleacă, doña Inès, îţi rămîne Dumnezeu. Nu este totuşi frumos ca, orice s-ar întîmpla, şi chiar dacă ai păcătuit, să poţi întotdeauna să-ţi spui: « Îmi rămîne Dumnezeu »? Îndreaptă-ţi privirea spre cer unde se află cel ce te va ocroti.

INÈS: Domnul mă va ocroti numai dacă voi fi demnă de ocrotirea sa. Dar de ce să privesc cerul? Vederea cerului ne readuce întotdeauna pe pămînt fiindcă lucrurile cu adevărat dumnezeieşti pe care le cunosc, pe pămînt le-am trăit.

INFANTA: Atunci, scumpa mea, dacă nu vrei să-ţi îndrepţi privirea spre cer, întoarce-te deadreptul spre iad. Încearcă să cîştigi bunăvoinţa pajului — care şi el este al iadului şi află de la el ce gînduri are Regele. Se numeşte Dino del Moro. Este andaluz. Şi în andaluzi nu te poţi încrede. Va fi gata să trădeze şi să-ţi dezvăluie toate tainele pe care vei voi să le afli.

INÈS: Cred că niciodată nu mă va lăsa inima să împing la trădare pe un copil.

INFANTA: Chiar dacă propria-ţi viaţă şi aceea a lui don Pedro sînt în joc?

INÈS: Pedro! Totuşi... un copil! Un copil asemeni celui ce ar putea ajunge într-o zi, un fiu al meu.

INFANTA: Ei bine, doña Inès, fii deci sublimă, de vreme ce asta te ispiteşte. Sublimă, neplecînd cu mine, sublimă neîmpingînd un copilandru la trădare. Fii sublimă cît pofteşti şi mori de sublimitate. Adio.

(Inès se înclină, ia mîna Infantei ca s-o sărute. În mişcarea pe care o face Infanta ca să întindă mîna, brăţara ei de pietre preţioase se desface şi cade. Inès o ridică şi i-o întinde)

INFANTA: Păstreaz-o Inès. La noi, o principesă de os domnesc nu poate primi nimic dacă nu îi este întins de mîna cuiva care nu face parte din casa sa regală. Brăţara asta care se leagă atît de prost, va rămîne ca un simbol a tot ce nu s-a putut lega între noi.

INÈS: Dacă este un simbol, sînt lucruri cu mult mai pure decît diamantele...

INFANTA: E adevărat! *(ia brăţara, o aruncă la pămînt şi o striveşte cu tocul. O tăcere)* Sărută-mă *(Se sărută)* Dumnezeu să te aibă în pază! *(Pe urmă, rămasă singură, priveşte în depărtare spre cascadă)* Apele trebuie lăsate să cadă...

ACTUL III

O sală a palatului regal, cufundată aproape în întuneric. Singur spaţiul din jurul căminului unde arde focul este luminat de flăcările din vatră.

SCENA ÎNTÎIA

Ferrante, Inès. Apoi un paj

FERRANTE: Miresmele care se ridică din mare au un gust mai puţin iute decît cele răspîndite de inima unui om de şaptezeci de ani. Nu ştiu de ce, oamenii ajunşi la această vîrstă se prefac că nădăjduiesc să trăiască veşnic. Eu însă, nu caut să mă înşel. Curînd moartea o să-mi înfunde pe cap coiful ei negru. Dealtminteri, de mult tot mor cu încetul; e vorba doar de a pune capăt povestei.

https://biblioteca-digitala.ro

INÈS: Mereu, Măria Ta, mereu aceeaşi întunecată presimţire.

FERRANTE: Am şi eu vestirile mele. Noaptea mai ales. Noaptea e mama tuturor lucrurilor şi uneori chiar a unor înspăimîntătoare iluminări. La ceasul cel mai adînc al nopţii, mai adînc chiar decît cea mai joasă adîncitură a talazului, să te simţi culcat în pulberea orgoliului ! Atunci, adesea inima mi se opreşte. Cînd începe din nou să bată, sînt cuprins de uimire să mă regăsesc din nou viu. Uimit şi nu dezamăgit.

INÈS: Dar medicii Măriei Tale?

FERRANTE: Nu vorbesc nimănui de boala mea şi lumea crede că voi trăi o mie de ani. Şi apoi medicii. . . Ceasul pe care Domnul l-a ales, ar fi păcat să încerci să-l întîrzii. Totuşi, într-o privinţă, poate ai dreptate şi s-ar putea formula o axiomă generală, anume că e totuşi mai bine să fii ucis de medicul decît de fiul tău. *(Pauză)* Azi noapte — poate fiindcă ieri avusesem o mare amărăciune — am visat că trăgeam să mor. Nici o durere şi o luciditate absolută. Trebuia să mai fie cineva de faţă fiindcă îi spuneam că, din clipă în clipă, mă părăseau puterile. Şi, din clipă în clipă, dungi roşii îmi ieşeau pe piele. Scriam pe propria-mi piele care era atît de putredă încît pe alocuri plesnea sub apăsarea condeiului.

INÈS: Şi ce scria Măria Ta?

FERRANTE: Scriam: « Mult mai bun şi mult mai rău ». Fiindcă, într-adevăr, am fost mult mai bun şi mult mai rău decît a putut lumea s-o ştie. Pe urmă, zorile au început să mijească între perdele şi zăbrelele ferestrelor. Şi dîrele acelea nesigure, alburii, păreau să mă înconjoare ca nişte înalte făclii funerare. În fiecare noapte sau aproape în fiecare noapte, se cască în faţa mea asemenea abisuri. În acele ceasuri revăd. . . revăd tot ce am făcut şi am desfăcut, eu Regele Portugaliei, învingător al africanilor, spaimă a răsăritenilor, Ferrante Mărinimosul, biet păcătos ! Şi văd că din tot ce am făcut şi desfăcut timp de mai bine de un sfert de veac, nimic nu va rămîne fiindcă totul va fi dat peste cap, poate chiar foarte repede, de mîinile timpului purtate de voia întîmplării. Nimic nu va rămîne afară doar de un portret, unul printre alte douăsprezece, la Armeria din Coimbra. Portretul unui om despre care cei ce vor trece pe acolo nu vor şti nimic şi, astfel, nu vor fi în stare să pomenească de nici o faptă de seamă a lui. Privindu-l, vor murmura cel mult: « Ăsta are nasul mai borcănat decît ceilalţi ».

INÈS: Măria Ta, gloria oamenilor mari este ca umbrele: se lungeşte în amurg.

FERRANTE: Ah, nu-mi mai vorbi de gloria mea ! Dacă ai şti ce departe mă simt de mine însumi. Şi apoi duhoarea de hoit a slăvirilor. . . De altfel, eu nu am fost un rege al gloriei ci un rege al durerii. Pe stindardul Portugaliei, am înmulţit numărul semnelor care reprezintă rănile lui Isus. Şi acest rege al durerii te face acum să auzi acest adînc muget de fiară în inima pădurii. Eu nu am avut însă de ce să mă ascund ca să mor în inima pădurii sau pe un vîrf de munte fiindcă eu însumi sînt pădure şi munte. Sufletele mele învălmăşite sînt hăţişurile pădurii şi, rege fiind, a trebuit să fac din gîndirea mea o culme şi o stîncă.

UN PAJ *(intră)*: Mărite Doamne, don Alvar Gonçalves stăruie să fie primit de îndată de Măria Voastră.

FERRANTE: Urma să-l văd mîine dimineaţă.

UN PAJ: S-ar părea că lucrurile pe care le are de spus nu suferă zăbavă.

FERRANTE: Răspunde-i că-l voi vedea mîine. *(Pajul iese)* Dar poate ţi-ar fi plăcut să vezi cum arată un om care îmi cere să te ucid.

INÈS: Măria Ta !

https://biblioteca-digitala.ro

FERRANTE: Îți mărturisesc că ar fi avut oarecare haz să observ cum v-ați fi purtat fiecare, unul față de celălalt. *(Pajul se reîntoarce)* Iarăși !

PAJUL: Cîteva rînduri de la don Alvar.

FERRANTE *(după ce a citit răvașul, se schimbă la față)* Blestem ! Blestem ! Blestem ! Poftește-l pe don Alvar în camera mea de lucru. Vin îndată. Apoi vezi de foc să nu se stingă. Doña Inès, asteaptă-mă aici cîteva clipe.
(Iese pe ușa ce dă spre camera de lucru ; pajul iese pe ușa pe care a intrat)

SCENA A DOUA

Inès, apoi pajul și Dino del Moro

INÈS: Deci pajul nu mințise: îmi vor capul. *(Pajul se întoarce însoțit de Dino del Moro ; amîndoi scormonesc jarul și aruncă butuci în cămin. Doña Inès exclamă în șoaptă)* Dino del Moro ! El este ! Dacă ar rămîne singur ! Să-i vorbesc. . . să-i cîștig încrederea, să aflu, de aci înainte, prin el tot ce se pune la cale. . .
(Scenă mută. Primul paj iese. Inès se apropie încet de Dino. Primul paj se reîntoarce. Apoi iese din nou)

INÈS *(încurcată)*: Știu că te cheamă Dino del Moro.

DINO: Dacă vă face plăcere. La drept vorbind, este însă numai o poreclă. Tatăl meu este Fernando de Calla Fuente, machiz de Duero, guvernator al provinciei spaniolă a Genilului. I se spune Fernando del Moro fiindcă, descoperind că majordomul lui, un maur, continua să se încline la idoli păgîni, l-a înjunghiat cu mîna lui. Tatăl meu e puternic ca doi cai.

INÈS: Este și asta ceva ! Și ai plecat de mult din Andaluzia?

DINO: De un an. Nu cunoașteți Genilul? Este cel mai mare fluviu din Europa. Se spune că izvorăște din rai.

INÈS: Și. . . nu ești trist că te afli despărțit de părinți?

DINO: O ! nu !

INÈS: Ce mărturisire țîșnită din fundul inimii. Mi s-a vorbit de dumneata, Dino del Moro. . .

DINO: Ah, Infanta !

INÈS: Așadar. . . cam tragi cu urechea pe la ușile Regelui?

DINO: Cîtuși de puțin, doamnă. Cîteva cuvinte prinse în treacăt. . .

INÈS: Lasă, lasă ! Trăgeai cu urechea. Dealtfel, ți se citește limpede pe față. Ah, dacă ai putea să te vezi ! Trăsăturile feței îți sînt tot atît de neputincioase să-ți ascundă gîndurile, cum ți-ar fi și brațele să ridice un dulap. *(aparte)* Cum să-i cer. . . Cum să-i spun? *(tare)* Știi foarte bine că sînt aici oameni care îmi vor răul, cel mai mare rău. Mi-ar fi de cel mai mare folos să. . .
(Se aude în camera de alături glasul mînios al regelui)

DINO: Ssst ! Regele ! Spuneți ceva la întîmplare, orice. . .

INÈS *(cu glas tare și puțin afectat, arătînd un fir de floare de iasomie, la butoniera surtucului lui)*: Iasomia asta ! Acum cîteva zile, purtai o garoafă. Îți plac atît de mult florile?

DINO: Cînd eram mic, mama voia să port întotdeauna o floare.

INÈS: Cînd erai mic ! Și firicelele acestea de beteală de aur și de argint strecurate printre plete?

DINO: Tot mama mi le punea cînd eram mic. Ca să-mi poarte noroc, spunea ea.

INÈS: Dar acum cînd ești departe de mama dumitale?

DINO: Mi le pun singur.

https://biblioteca-digitala.ro

INÈS *(aparte)*: Ce ciudat e! *(Tare)* Mama dumitale... *(aparte)* Să împing la trădare un copil... Maică-sa care-l... Nu, nu e cu putință... Nu pot. *(Tare)* Dino del Moro, de ce asculți la ușile Regelui dumitale? Asta e treabă de slugă. Nu e demn de fiul lui Ferrnando del Moro.

DINO: Regele nu mă iubește. Dece ar trebui să-l iubesc eu?

INÈS: Nu te iubește?

DINO: Mereu rîde de mine. Da, mereu. Și de toate. De părul meu, de accentul meu. Nu poate deschide gura fără să-mi spună un cuvînt înțepător.

INÈS: Dacă te înțeapă, înseamnă dimpotrivă că te iubește. Pisica lasă întotdeauna o urmă de gheruță pe mîna celui pe care-l iubește.

DINO: Seara — fiindcă dintre toți pajii eu știu cel mai bine să dănțui, pe mine mă pune să sar și să prind licurici pe care-i aduc apoi în căușul mîinii. Ei bine, nici atunci, nu se arată de fel mulțumit.

INÈS: Totuși, este o sarcină foarte însemnată pe care ți-o încredințează. Regelui îi plac atît de mult licuricii?

DINO: Pretinde că-i seamănă: cînd luminoși, cînd întunecați, cînd întunecați, cînd luminoși. Cînd mi-a spus și mie că seamănă cu el, eu i-am răspuns că licuricii sînt niște gîndaci scîrboși.

INÈS: Dacă spui Regelui lucruri neplăcute, cum vrei să nu fie un pic supărat pe dumneata? Dar chiar dacă ar fi așa cum crezi, este oare un motiv ca să-l înșeli?

DINO: Toată lumea îl înșeală aici!

INÈS: Tocmai de aceea dumneata, da, *dumneata* nu trebuie să faci la fel. Dacă îți displace să-l slujești, cere părinților să te cheme înapoi sub un motiv oarecare. Nu sta mai departe lîngă cineva care are încredere în dumneata numai ca să-l... La vîrsta asta? Cîți ani ai?

DINO: Treisprezece!

INÈS: Dacă spui treisprezece înseamnă că ai doisprezece. La vîrsta asta băieții vor să se facă mai mari. Doisprezece ani! Un mic om în toată firea, cu toată puterea lui de a face rău! Nu, nu stărui pe acest drum. Ți-o spun așa cum ți-ar spune-o mama dumitale *(Îi așează mai bine cîteva șuvițe de păr)* Firele de beteală din păr, nu trebuie să le porți numai ca să-ți aducă noroc ci mai ales ca să-ți aducă aminte că trebuie să rămîi la fel de curat ca ele.

DINO: Dar, doamnă, eu v-am fost de folos. Am spus omului de încredere al Infantei, tot ce...

INÈS: E drept! E drept! Totuși... da, totuși, nu stărui pe aces drum.

DINO: Regele.
(Iese în goană)

SCENA A TREIA

Ferrante, Alvar Gonçales, Inès.

FERRANTE: Să înduri! Mereu să înduri! Asta macină! Să fii mereu la cheremul tuturora. Să fi domnit treizeci de ani și încă cum: cu mîinile legate! *(Prezentîndu-l pe Alvar)* Doña Inès, iată-l pe don Alvar care mă luminează adesea cu sfaturile sale. Dar poate l-ai mai cunoscut?

ALVAR: Dacă aș mai fi întîlnit-o pe doña Inès, nu aș fi putut-o uita.

INÈS: Iar eu, don Alvar, dacă te-aș mai fi întîlnit, fără îndoială că aș fi uitat. Dar întîlnirea aceasta, fii sigur că nu voi uita-o.

ALVAR: Din suflet te rog doamnă să-mi păstrezi bunele domniei tale simțăminte.

INÈS: În măsura și atîta vreme cît îmi vei păstra pe ale domniei tale.

FERRANTE *(lui Alvar)* Vino să mă vezi mîine, Dar fără iluzii. Fiindcă nu-i nimic de făcut, nimic, nimic.

https://biblioteca-digitala.ro

SCENA A PATRA

Ferrante, Inès

FERRANTE: Ţi-ai păstrat libertatea şi Don Pedro s-a reîntors în apartamentele sale din palat unde nu mai este arestat ci ţinut sub supraveghere, fiindcă socoteam că am la mînă pe episcopul de Guarda. Dar iată că mă înşelam. Nunţiul îmi trimite vorbă prin don Alvar că Papa ar lua drept o grea jignire personală orice pedeapsă a mea dată episcopului. Cît despre anularea căsătoriei, acum este sigur că Papa nu va acorda-o. Mă simt ca un leu căzut într-o capcană. Pot să mă zbat, să rag: zadarnic. Rămîi legată de don Pedro şi legătura aceasta nu va putea fi ruptă decît de moartea Papei şi de simţămintele poate deosebite pe care urmaşul lui le-ar avea faţă de mine. Ah, încep să mă simt obosit de această poveste ! Aş vrea s-o văd luînd o altă întorsătură. Sînt obişnuit ca lucrurile mari să se rezolve repede şi cu uşurinţă şi numai cele mărunte cu mii de sîcîieli ce parcă n-ar mai avea sfîrşit. Povestea asta este mare şi sîcîitoare. Şi sînt ostenit de domnia ta, de faptul că exişti. Ostenit să-ţi vreau binele; ostenit să încerc să te scap. Ah, de ce a trebuit să exişti? Făpturile omeneşti sînt uneori stavile care te fac să turbezi. Un fluviu, un munte, înţelegi că se află acolo unde se află, şi că n-ai ce să-i faci. . . Dar un biet ghemotoc moale de carne şi de nervi care stă în picioare nu se ştie cum şi pentru ce ! Ah, tot ce am înălţat este acum la pămînt ! Am scos apă din puţ cu sita. Dar, la drept vorbind, de ce ar dăinui ceea ce am durat cînd eu însumi, de mult am încetat să mai dăinui? Arcul minţii mele s-a destins. Recitind ce am scris, întreb: « de cine e? » Ceea ce înţelesesem, acum nu mai înţeleg. Ceea ce învăţasem, am uitat. Mor şi simt că totul ar trebui luat de la început; că mă aflu în acelaşi punct în care mă găseam la douăzeci de ani. Mîinile îmi sînt deschise şi totul a lunecat de pe ele. Am cîntat din flaut de dragul Celui-de-Sus.

INÈS: Nu este oare soarta noastră, a tuturora?

FERRANTE: Fericit cel ce a dat puţin şi care a reluat înapoi tot ce a dat. Fericit acela ai cărui copii nu-i poartă numele.

INÈS: Fericit cel ce aude aceste cuvinte şi care le lasă să treacă peste el fără să-l atingă.

FERRANTE: M-am împrăştiat ca vîntul deşertului care, la-nceput biciuie nisipurile fierbinţi deslănţuindu-le ca pe un asalt de cavalerie apoi îşi pierde vlaga şi se destramă: nimic nu mai rămîne din el. Iată cu ce înalte cugetări se învredniceşte mintea regelui Ferrante, care nu se încumentă însă să le garanteze originalitatea. Într-o zi, trecînd prin faţa bucătăriilor, am zărit şi auzit pe un arde-bulumace dînd din mîini şi declarînd sentenţios: « Tumba în groapă, pe toţi ne aşteaptă, fie slugă, fie rege şi pînă la urmă din noi tot nimic nu se-alege ! » Mi s-a părut în firea lucrurilor ca, la capătul ei, înalta mea filosofie să dea de un rîndaş — bucătar. Ne întîlneam astfel şi mai curînd decît prevestea el.

SCENA A CINCEA

Aceiaşi, Marele Amiral şi Principe al Mării, Egas Coelho, doi alţi demnitari

AMIRALUL: Doamne, nelegiuirea săvîrşită m-a silit să îmbrîncesc străjile de la uşi. O grea ocară a fost făcută Măriei Tale şi spălarea ei cere hotărîri grabnice. O ceată de africani a pus piciorul, prin surprindere, pe pămîntul nostru, la Tubino. Au măcelărit oameni şi pe căpitanul portului care încerca să le

https://biblioteca-digitala.ro

ție piept împreună cu străjile, l-au răstignit, alături de leșul unui cîine și el răstignit. Apoi s-au reîntors pe corăbiile lor și au plecat spre larg fără să fi suferit aproape nici o pierdere. Sfruntarea acestor ticăloși merită o pedeapsă căreia să-i meargă vestea. Loviturile lor sînt îndreptate numai împotriva Măriei Tale. Ar fi îndrăznit ei să lovească un port din Andaluzia sau din Valencia? Niciodată!

FERRANTE: Dar nimeni nu veghea pe mare, de-a lungul țărmului de miază-zi?

AMIRALUL: Datorită unei vinovate lipse de prevedere, flota comandată de don Lurenço Payva se afla toată, în acel moment, la nord de capul Sao Vicente.

FERRANTE: Da, așa se întîmplă. Întotdeauna timp de cîteva ceasuri, regatul rămîne într-un loc sau într-altul, lipsit de apărare: o spărtură se cască. Prin ea se poate intra cu mîinile-n șolduri. La fel sînt unele ceasuri în care un om tare este atît de slab sufletește și trupește — te miri cum de se mai ține pe picioare — încît cu un deget l-ai face să se prăbușească. Norocul este că dușmanul prea rar își dă seama de acest lucru. Ah, dac-ar ști!

AMIRALUL: Tocmai în asemenea ceasuri se cuvine să pari plin de tărie. Cer deci o pedeapsă de o asprime pilduitoare pentru Lurenço Payva.

FERRANTE: Ce pedeapsă?

AMIRALUL: În împrejurări obișnuite aș fi cerut o lungă osîndire la temniță grea. În clipa de față, cer moartea!

FERRANTE: De ce ar trebui să fie mai aspră osîndirea în clipa de față?

AMIRALUL: Fiindcă în această clipă avem nevoie de vinovați.

FERRANTE: Am constatat că aproape întotdeauna osîndirile la moarte sînt pripite. Cîteva zile mai tîrziu, omul predat călăului pare mai puțin vinovat. Cîte asasinate de acestea sînt doar niște neînțelegeri.

EGAS COELHO: Atunci, să nu mai trimitem pe nimeni la moarte, Măria Ta?

FERRANTE: Payva nu este oare un vechi slujitor al nostru?

EGAS COELHO: Măria Ta, mă așteptam să văd izbucnind regeasca ta mînie și nu mai pricep nimic.

FERRANTE: Cînd îmbătrînești, mîniile se schimbă în tristeți.

EGAS COELHO: Sau în milă. Ca să se trezească mila, e destul să te lași în voia inimii dar ca să stîrnești tăria trebuie să te înalți. Și trebuie necontenit să ne înălțăm.

AMIRALUL: Regele este oare om să ierte o jignire?

FERRANTE: Da, cînd iertarea este spre binele lui. Fără îndoială, acum nu este cazul. Vinovăția lui don Lurenço va fi cercetată. Să-mi mai amintești de el.

AMIRALUL: Așadar, s-ar putea ca omul acesta să scape cu viață! Mărite Doamne, să punem capăt acestei ocări: lasă-mă să mă duc în Africa să-mi caut eu moartea, această moarte de care sînt cruțați trădătorii. Mort, nu voi mai fi martor al unei nedemne cruțări.

FERRANTE: Nu te aprinde.

EGAS COELHO *(în șoaptă celorlalți demnitari)*: Inès pare liniștită. Nu-mi plac convorbirile acestea ale ei cu regele. S-ar zice că o întăresc. Să ne retragem o clipă în umbră și să ascultăm ce-și spun.

FERRANTE: Bine: don Lurenço să fie deferit justiției mele personale. Nu voi fi blînd.

EGAS COLEHO: O, Măria Ta, te regăsesc!

AMIRALUL: Și nu încercăm să facem de îndată ceva împotriva africanilor?

FERRANTE: De data aceasta, am să chibzuiesc eu, mai tîrziu. *(Cu o mare oboseală)* Astăzi, am hotărît destul. *(A parte)* Războiul... Oameni care nu merită să trăiască. Și idei pentru care nu merită să-ți dai viața.

https://biblioteca-digitala.ro

Ferrante, Inès. *În fundul sălii, în umbră,* Egas Coelho *şi ceilalţi demnitari, apoi alte personaje.*

INÈS: Îl vei da pe mîna călăului?

FERRANTE: Aş înclina spre această soluţie. Unii spun că un bătrîn trebuie să fie neîndurător fiindcă nu mai are vreme de pierdut Tot ei, mai spun : cruzimea este singura plăcere care rămîne unui bătrîn fiindcă înlocuieşte dragostea. După părerea mea cei ce pretind aşa ceva, merg prea departe. În schimb, cred că una din cele mai bune garanţii de viaţă lungă este să fii de piatră, fără îndurare. Iată cea mai sigură platoşă contra morţii.

INÈS: Dacă ai fi atît de rău, nu ai spune-o.

FERRANTE: *(Ironic)* Văd că ai o adîncă ştiinţă a sufletului omenesc,

INÈS: Dar dacă Lurenço Payva nu e decît pe jumătate vinovat, ce mustrări de cuget îţi pregăteşti !

FERRANTE: Mustrările de cuget mor şi ele ca tot restul. Şi amintirea unora din ele, îmbălsămează. Dar poate toată povestea asta se va destrăma ca un fum. Findcă ştii ce cred eu? Că este pe deantregul născocită sau, în tot cazul, mult umflată

INÈS: Născocită?

FERRANTE: Vor să mă umilească şi ei după ce m-a umilit nunţiul. « Africanii n-ar îndrăzni niciodată să pună piciorul în Andaluzia sau în regatul Valenciei ». Au socotit că, lovit, voi fi aţîţat să lovesc la rîndul meu. Că şoarece aci, ca să-mi regăsesc prestigiul, voi fi pisică dincolo. Dar pisică împotriva cui? A lui Pedro şi a domniei tale ! Socoteala lor copilărească a dat însă greş. Citesc prea limpede în uneltirile lor

INÈS: Eşti plin de mărinimie, Măria ta Ta, pentru noi. Dacă e o simplă născocire, Lurenço Payva nu va mai fi deci trimis la moarte?

FERRANTE: Drept să-ţi spun, ar fi un bine venit prilej.

INÈS: Un prilej? Dar pentru ce?

FERRANTE: Marele Amiral a spus-o: « Avem nevoie de vinovaţi în clipa de faţă ». De ceva, Lurenço Payva tot trebuie să fie vinovat. Oricine e vinovat de cîte ceva. Toţi ce se află în libertate nu îşi dau seama de ce îmi datorează. Ca şi toţi cei ce rămîn în viaţă. Dar, din cînd în cînd, trebuie să mai spui şi *nu*. Şi să loveşti. Oarecum la întîmplare. Pentru a arăta că ai reluat strîns hăţurile în mînă. Da, da, trebuie să mai jertfeşti nişte vieţi omeneşti chiar cînd ai încetat să mai iei în serios nevinovăţia lor, aşa cum făcea acea armură despre care vorbeşte o legendă care, în picioare, cu spatele la perete, lovea în cap pe orice personaj care trecea pe sub braţul ei de fier. Mă gîndesc de asemenea, la Regele nostru Henric al IV-lea, din Castilia, care a murit tocmai cînd nu mai ştiu care sultan trebuia să-i restituie oraşul Trujilo, cucerit de mauri. Temîndu-se că sultanul o să se răsgîndească dacă află că regele a murit, marii dregători ai ţării i-au aşezat leşul pe tron, au tras perdelele şi au micşorat lumina — uite, aşa cum văd că este micşorată lumina şi în sala asta — şi trimişii sultanului au predat cheile oraşului unui hoit. La fel şi eu, adică întregul meu suflet, s-a retras din învelişul meu regesc. Dar acest înşelător înveliş, primeşte mai departe cinstirile, întocmai ca leşul lui Henric al IV-lea, sau ucide încă şi chiar la întîmplare, ca braţul armurii goale pe dinăuntru.

DON EDUARDO *(În şoaptă)*: Regele aiurează. Vrăjitoarea aceasta îi ia minţile cu descîntece. Trezirea lui va fi cumplită.

https://biblioteca-digitala.ro

AMIRALUL (*aparte*): Va închide pentru vecie gura celor ce vor fi fost martori acestei cumplite destăinuiri.

EGAS COELHO (aparte): Va ucide pe vrăjitoare. Dar şi pe mine dacă îşi dă seama că m-am aflat şi eu aici (*fuge*)

INÈS: Poţi oare ucide pentru ceva în care nu crezi?

FERRANTE: Bineînţeles. Şi asta se întîmplă mereu. Poţi tu însuţi să mori pentru ceva în care nu crezi. Mori pentru ţeluri în care nu crezi şi tot atît de bine şi pentru pasiuni pe care nu le ai sau pentru fiinţe pe care nu le iubeşti. Negrii pe care i-am văzut în Africa se închinau la pietre şi la izvoare. Dar era destul să li se spună că Islamul e ameninţat ca să alerge să-şi dea viaţa în războaie pentru o religie care nu era a lor.

INÈS: Cum s-ar putea ca Regele să fi ieşit din el însuşi, să-şi fi lăsat armura găunoasă, el care acum cîteva zile mă ducea la fereastra asta şi-mi spunea: « pe umerii mei se sprijină tot ce vezi! Iată, poporul cu care am legămînt... »

FERRANTE: Inès, noaptea asta e plină de miracole. Simt că, în aceste clipe, mă depăşesc eu însumi, că dobîndesc cea mai mare măreţie a mea, aceea pe care o voi avea în mormînt şi că îmi este hărăzit ca în miezul ei să rostesc cuvinte înspăimîntătoare prin puritatea lor. Cînd ţi-am vorbit de poporul meu nu minţeam dar îndrugam nişte lucruri cu care mi se obişnuise gura, în care crezusem cîndva dar nu mai prea credeam cînd ţi le-am spus. Eram ca o găină bătrînă care ar oua găoci goale.

INÈS: Măria Ta!

FERRANTE: Nu te mira. Îmi place să mă spovedesc femeilor. O veche înclinare a mea. Trebuie să şi dau a crede că mă mai mişcă ceva, cînd în realitate nimic nu mă mai poate mişca. Lumea din afară nu mai face decît să alunece pe lîngă mine. Şi este şi drept să fie aşa fiindcă şi eu, toată viaţa, nu am făcut decît să alunec pe lîngă ea.

INÈS: Nimic nu te mai mişcă!

FERRANTE: Sînt cuvinte pe care le rosteşti ca şi fapte pe care le săvîrşeşti fără să crezi în ele. Sau greşeli pe care le faci ştiind bine că sînt greşeli. Şi există chiar o obsesie a ceva ce nu mai doreşti.

DON EDUARDO: Asta-i beţia lui Noe! (*fuge*)

În cursul replicilor ce urmează, pînă la dispariţia umbrei Infantei, în fundul cufundat în semiîntuneric al scenei, umbre apar, ascultă o clipă, apoi dispar cu gesturi de spaimă.

FERRANTE: Am gemut adineaori în faţa ta ca o vită înjunghiată; m-am tînguit ca vîntul. Crezi că aşa ceva se potriveşte cu o nestrămutată credinţă în menirea regească? Ca să fii rege, trebuie să crezi în regalitate, să fii plin de curaj şi de tărie. Curajul îl am. Tăria mi-o dă Cel-de-Sus. Dar credinţa, nici Cel-de-Sus nu mi-o poate da şi nici eu. Sînt doar prizonier a ceea ce am fost. Una din doamnele de onoare ale Infantei a spus o dată în faţa mea, că dona Bianca de Navarra ar fi mereu răstignită pe ea însăşi. În alt sens, şi eu sînt răstignit pe mine însumi, pe îndatoriri care pentru mine nu mai au fiinţă. Nu mă mai aflu în armura mea de fier. Dar unde mă aflu atunci?

INÈS: Fireşte cine te-ar putea înţelege mai bine ca mine, Măria Ta? Ştii doar ce puţin preţ pun eu pe treburile de Stat. Ca şi pe viitorul creştinătăţii! Creştinătatea se află în noi înşine. Dar atunci, dacă e aşa, de ce-l osîndeşti pe don Pedro pentru o lipsă de tragere de inimă care e la fel cu a Măriei Tale?

FERRANTE: Fiindcă eu am ajuns la vîrsta lipsei de tragere de inimă. Pedro nu. Cu ce să-ţi umpli viaţa dacă nu cu îndatoriri de acest soi?

https://biblioteca-digitala.ro

INÈS: Să iubeşti. Eu aş vrea să mă cufund în străfundul străfundurilor iubirii împărtăşite şi îngăduite, ca într-un mormînt şi totul, totul să-nceteze să mai existe împrejur. Dar dacă Măria Ta nu mai crede în menirea sa de rege, sînt totuşi lucruri pe care regele le poate face pentru popor ca de la om la om. În regatul acesta bîntuie o grea restrişte, molima foamei care mereu îşi aşteaptă leacul. La Lisabona, jos, în port, acolo unde trag la mal corăbiile, am văzut căpitani ai armatei Tale, stînd în picioare, rezemaţi de parapet, cu mîinile împreunate ca pentru rugăciunea şi, nemişcaţi, fără să scoată o vorbă, pîndind cu privirea pe călătorii care coborau pe uscat. Şi cu adevărat pentru rugă le erau împreunate mîinile, fiindcă cerşeau milostenia. Erau căpetenii de oaste ale Măriei Tale cărora solda nu le mai fusese de mult plătită. Dacă eu aş fi fost rege, m-aş fi dus să le desfac mîinile şi să le spun: « De azi înainte, niciodată n-o să vă mai fie foame ! » Din ziua aceea, oricît de mult aş mînca, mi se pare că tot îmi mai este foame şi aşa va fi mereu cît nu voi afla că oamenii aceia au încetat să mai fie flămînzi.

FERRANTE: Cu cîtă uşurinţă se cere conducătorilor de State să fie îndurători. Dar şi ei ar avea nevoie de un strop de îndurare. Dacă te gîndeşti la cumplitele ispite născute din puterea absolută, tăria de a le ţine piept ar merita şi ea respect. Cît despre căpitanii de care îmi pomeneşti, dacă aş fi mai tînăr, mi-aş spune că este o boală şi mai grea decît foamea burţii care trebuie lecuită: boala sufletului nemuritor mereu înfometat să păcătuiască. Dar la anii mei mulţi, te părăseşte tragerea de inimă de a te mai îngriji de ceilalţi. Nu mai rămîne decît un uriaş « nu mai îmi pasă », care se rostogoleşte ca un tăvălug peste întreaga lume. . . În puţinele zile care mi-au mai rămas pînă la înfăţişarea înaintea Celui-de-Sus, aş vrea să mă îngrijesc numai de mine, să încetez să mai mint pe ceilalţi şi să mă mai mint pe mine ca să merit, însfîrşit, respectul care mi se acordă după ce atîta vreme l-am uzurpat.

UMBRA INFANTEI *(în fundul scenei)*: Inès !

INÈS: Cine mă cheamă?

UMBRA INFANTEI: Cineva care îţi vrea binele. Părăseşte numaidecît încăperea asta. Nu mai asculta pe rege care îngroapă în tine ca într-un mormînt toate tainele sale cele mai deznădăjduite. Cînd va sfîrşi, va trage peste tine lespedea mormîntului ca să nu mai poţi niciodată vorbi.

INÈS: Nu voi părăsi pe cel ce mi-a spus: « Eu sînt un Rege al durerii ! ». În acea clipă, nu minţea şi mie nu mi-este teamă de el.

UMBRA INFANTEI: A ! Cum, îţi iubeşti moartea ! Cît de mult vei fi iubit-o ! Inès, Inès, adu-ţi aminte: regii au lei în inimă. . . Adu-ţi aminte: dunga lăsată pe gît de lănţişorul tău. . .

INÈS: A ! Abia acum te recunosc.

UMBRA INFANTEI: Nu, niciodată nu m-ai recunoscut ! Inès, Inès, de îndată ce am pornit pe mare, am găsit cuvintele pe care ar fi trebuit să ţi le spun ca să te înduplec. Îmbătată de chemările largului, luînd vîntul în răspăr, inima mea a alergat înapoi spre tine. Şi peste cîteva clipe, cînd va fi prea tîrziu, voi găsi abia atunci ceea ce ar fi trebuit să-ţi spun acum. Ah, ce cumplit este să nu ştii cum să clinteşti pe cineva!

INÈS: Scoate mereu, mereu, acelaşi strigăt, ca pasărea de baltă la căderea nopţii, peste tristeţea apelor.

UMBRA INFANTEI: Inès, pentru ultima oară: fugi ! Nu? Nu vrei? Ei bine, află că nici tu, da, nici tu nu-l vei putea clinti pe rege *(dispare)*

FERRANTE *(cu spatele la umbre)*: Cred ei oare că nu-i aud şuşotind şi fugind? Pretind cu toţii că aiurez fiindcă spun adevăruri. Şi-şi închipuie că fug de teama

https://biblioteca-digitala.ro

urgiei mele pe cîtă vreme ei fug fiindcă le e groază de adevăr. Zăngănitul adevărului îi umple de spaimă ca zurgălăii leproşilor.

INÈS: O! Rege al meu, eu nu te voi părăsi fiindcă spui adevărul ci dimpotrivă şi eu îţi voi dezvălui însfîrşit, un adevăr de care poate m-am ferit pînă acum. O! Rege al meu, fiindcă noaptea asta e plină de măreţie, îţi voi face şi eu marea destăinuire: un prunc din sîngele tău se-nfiripează în mine.

FERRATE: Un copil! Încă unul! Nu se va sfîrşi deci niciodată?

INÈS: Şi ce-i pasă Măriei Tale dacă-i încurcă planurile? Nu ai strigat adineaori din adîncul inimii că nu mai crezi în menirea regească? Acum se va vedea dacă spuneai sau nu adevărul.

FERRANTE: Încă o primăvară reluată de la început şi reluată mai puţin bine!

INÈS: Eu care atîta îmi doresc să fiu iubită, voi fi adus eu însămi pe lume un suflet şi numai eu va trebui să ştiu cum să-l fac să mă iubească. Cît aş vrea să-i dau despre mama sa o părere care să-l apere de orice, toată viaţa. Trebuie să fii şi mai strictă cu tine însăţi, să te fereşti de orice josnicie, pasul să-ţi fie necontenit drept, sigur, fără şovăire, inima curată şi gîndul neprihănit pentru ca o făptură să păstreze despre tine, imaginea cea mai frumoasă cu putinţă, plină de iubire şi neîntinată de nici o vină. Copilul meu va însemna o reîncepere îmbunătăţită sau mai bine zis o nouă zămislire a propriei mele fiinţe: în acelaşi timp îl fac pe el şi mă refac pe mine. Îl port eu dar şi el mă poartă pe mine. Mă topesc în el. Şi torn în tiparul lui tot binele din mine. Cu patimă doresc să-mi semene în tot ce am mai bun.

FERRANTE: Iar el tocmai din asta-ţi va face o vină: că ai vrut să fie la fel cu tine. Ah! Cunosc atît de bine povestea asta!

INÈS: Dacă nu va gîndi la fel ca mine îmi va fi un străin, el care este însăşi făptura mea. Dar aşa ceva nu va fi cu putinţă. Este doar visul sîngelui meu. Şi sîngele meu nu mă poate înşela.

FERRANTE: Visul... Nici nu ştii ce mare adevăr grăieşti. Te legeni în visare.

INÈS: Visare, carnea asta pe care o plămădesc din carnea mea? Miracolul e îmbătător şi plin de bărbăţie.

FERRANTE: S-ar zice că eşti cea dintîi femeie care aduce un copil pe lume.

INÈS: Cred că orice femeie care naşte prima oară este cea dintîi femeie care aduce viaţă nouă pe lume.

FERRANTE: Nu-mi place naivitatea. Şi urăsc viciul şi crima. Dar dacă ar fi de ales, cred că naivităţii i-aş prefera viciul şi crima.

INÈS: Mi se pare că-l şi văd, aşa cum va fi peste cinci-şase ani. Uite... A trecut în goană pe terasă. În goană, dar totuşi a întors capul. Băieţaşul meu!

FERRANTE: Într-o zi nu-l va mai întoarce. Şi-apoi cine ţi-a spus că este un băiat? Astrologul?

INÈS: Eu doresc să fie.

FERRANTE: Fireşte, îmi dau seama, gîndul unui al doilea Pedro trebuie să fie îmbătător.

INÈS: Da, îmbătător. Se va numi Dionys. Băieţelul meu cu gene necrezut de lungi, în acelaşi timp frumos şi grosolan cum sînt băieţii şi care, ca toţi băieţii, va voi să se bată ştrengarii cu el şi fetele să viseze să fie luate de el la dans. Băieţelul meu care nu va suferi ca cineva să-l atingă. Pe care o plăcere prea puternică îl va face să ofteze. Şi dacă nu va fi frumos, îl voi iubi şi mai mult ca să-l mîngîi şi să-i cer iertare că l-am dorit altfel decît a venit pe lume.

FERRANTE: Am trecut şi eu prin toate astea... Cum săruta micuţul! I se spunea Pedrito. Dar uneori cînd dormea, dacă-i şopteai numele, el bolborosea prin somn: « Pedrito? Cine-i Pedrito? ». Dragostea lui de neînţeles pentru mine.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă-l necăjeam în glumă, dacă rîdeam de el sau dacă-l dojeneam, la toate răspundea în acelaşi fel: se arunca în braţele mele şi mă săruta. Apoi se uita lung la mine cu un aer mirat.

INÈS: A ! chiar de atunci?

FERRANTE: La, început, nu mă simţeam la largul meu, pe urmă m-am învoit. Da, să afle ceea ce sînt. Mă cam supăra cînd se întrecea cu ghionturile. Pe urmă, cînd nu mi le mai dădea. . . ! Fiindcă ajunsese un om în toată firea, adică o caricatură a tot ceea ce fusese pînă atunci. Şi domnia ta, doña Inès, la fel vei vedea descompunîndu-se tot ce însemna copilul domniei tale. Pînă ce nu va mai rămîne din el nimic mai mult decît acea foaie albă de hîrtie pe care, pentru prima oară, la cinci ani, copilul meu şi-a scris numele, pagină pe care am păstrat-o ani de zile şi, în cele din urmă, am rupt-o şi am aruncat bucăţelele în vînt.

INÈS: Dacă ai fi păstrat-o, poate într-o zi ai fi început să plîngi dînd cu ochii de ea.

FERRANTE: Nu. Nici vorbele nici fermecătoarele lor trăsături nu pot salva pe oameni la ceasul marilor răfuieli.

INÈS: Mă învoiesc să fiu silită să dispreţuiesc poate întreg universul la un moment dat, dar nu pe propriul meu fiu. Cred că aş fi în stare să-l ucid dacă nu ar răspunde aşteptărilor mele.

FERRANTE: Atunci ucide-l cînd îţi va ieşi din pîntec şi aruncă-l la porci să-l mănînce. Fiindcă e sigur că aşa cum acum copilul te face să te legeni în visuri trandafirii, la fel acelaşi copil te va sili să trăieşti într-un vis de groază.

INÈS: Măria Ta, faci un mare păcat blestemînd acest vlăstar al sîngelui tău.

FERRANTE: Îmi place să descurajez. Şi nu-mi place viitorul.

INÈS: Copilul care se va naşte îşi are de pe acum trecutul lui.

FERRANTE: Vis de groază pentru mamă. Vis de groază şi pentru el. Intr-o zi toţi se vor înverşuna împotriva lui, toţi îl vor vorbi de rău. Cunosc aşa de bine asta.

INÈS S-ar putea să fie vorbit de rău copilul meu?

FERRANTE: Nu-l vor putea suferi.

INÈS: Pe el care nu a cerut să existe!

FERRANTE: Va suferi, va plînge.

INÈS: Ce bine cunoşti Măria Ta, arta cuvintelor născocite pentru a nimici nădejdea. Cum să-i opresc lacrimile, să fac să fie ale mele, să le ajut să se scurgă în mine? Eu pot să îndur orice: pot suferi în locul lui, pot plînge în locul lui. Pe cîtă vreme el. . . ! Aş vrea ca iubirea mea de mamă să aibă puterea să înrădăcineze în viaţa lui un zîmbet veşnic. Şi iată că de pe acum toţi se năpustesc asupra acestei iubiri. Unii mă dezaprobă, alţii mă sfătuiesc. Unele femei pretind că ar fi mai bune mame ca mine. Şi iată că Măria Ta a mers şi mai departe. A aruncat blestemul pe această iubire. Doamne Sfinte, şi mie mi se părea că ar fi de ajuns ca oamenii să ştie cît de mult îmi iubesc copilul pentru ca ura să se stingă pentru totdeauna în cugetul lor. Fiindcă eu, de cînd port acest copil, simt în mine o dragoste minunat de puternică pentru oameni şi tot el apără acest străfund al fiinţei mele de unde se înalţă tot ce dăruiesc lumii şi oamenilor. Neprihănirea lui apără pe a mea. Candoarea lui fereşte pe a mea de cei ce ar voi s-o nimicească. Şi ştii cine sînt acei oameni !

FERRANTE: Neprihănirea este numai o fază a lui, nu este el însuşi. Femeile obişnuiesc să spună: « Creşti un copil ca să fie ucis în război ! » Dar e ceva şi mai cumplit: să creşti un copil ca să trăiască şi să se degradeze trăind. Şi domnia ta, doña Inès, pari să acorzi o stranie preferinţă vieţii. Te-ai uitat

https://biblioteca-digitala.ro

într-o oglindă? Ai o mare prospețime, uimitoare la cineva pe care-l amenință grele încercări. Și domnia ta faci parte din toate aceste lucruri care vor neapărat să dăinuie, să dăinuie. Ești la fel de bolnavă ca și mine. dar boala domniei tale este nădejdea. Ai merita ca Cel-de-Sus să te lovească cu o încercare cumplită care să-ți dărîme nebuna orbire și să vezi lucrurile așa cum sînt.

INÈS: Ah, Măria Ta, crede-mă, nu e nevoie să mi se amintească tot ce mă amenință. Niciodată nu o uit, oricum aș arăta.

FERRANTE *(aparte)*: Cred că mă atrage în ea răul pe care i-l fac. *(tare)* Nu te ameninț. Dar îmi pierd răbdarea văzîndu-te pornind necontenit cu toate pînzele sus, pe marea nesecată și nemărginită a nădejdii. Credința celorlalți mă deprimă. Numai copiii pot crede astfel, fără rost, fără să fie deprimați. Nădejdea ! Lurenço Payva, și el, în acest moment trebuie să fie plin de nădejde. Și totuși va muri, jertifit binelui regatului.

INÈS: Va muri? Așadar, i s-a hotărît moartea?

FERRANTE: Da. Acum o clipă.

INÈS: Va muri? Pentru binele Regatului? Măria Ta mai vorbește încă de binele Regatului?

FERRANTE: Și de ce nu? A, ți se pare că am spus că nu mai cred în regat? Da, am spus-o într-adevăr. Dar am spus și că vreau să mă port ca și cînd încă aș mai crede. Cînd uiți, cînd îți amintești de prea multe lucruri, doña Inès ! Te sfătuiesc să nu-ți amintești prea mult de ceea ce am spus într-un acces de sinceritate cînd ticăloșii aceia fugeau ca să nu mă audă.

INÈS: Ar fi trebuit poate să fug și eu.

FERRANTE: E primejdia care paște pe toți cei ce se închid peste fire în ei. Vine o zi în care firea se răzbună. băierile plesnesc și tot ce ai ținut ascuns ani și ani, țîșnește afară ! Ceea ce înseamnă că nu folosește la nimic să fii ascuns.

INÈS: Măria Ta, de vreme ce acum știi că aștept un copil. . .

FFERANTE:Am auzit destul vorbindu-se despre acest copil. Ți-ai pus viscerele pe tarabă și ai scormonit și într-ale mele. Te-ai folosit de copilul care ți se va naște ca să îmi reînvii în suflet copilul meu de altă dată. Ai crezut că ești îndemînatecă dezvăluindu-mi la momentul potrivit maternitarea de care ești atît de fericită dar, dimpotrivă, ai fost neîndemînatecă.

INÈS: Măria Ta îmi face o vină că nu am fost îndemînatecă?

FERRANTE: Da, îți fac o vină.

INÈS: Nu m-am gîndit la nici o « îndemînare ». Am vorbit de nepotul Măriei Tale într-un moment în care sufereai, în clipa în care erai slab, nu ca să profit de această slăbiciune ci fiindcă trăiam și unul și celălalt o mare clipă a adevărului și am vrut să răsplătesc încrederea cu încredere ! Eu m-am încrezut în omenia din Măria Ta, fiindcă toată viața am avut încredere în omenia oamenilor. Îngăduie-mi Măria Ta să am încredere în tine. Nu ar fi minunat să-ți pot spune: « O, Rege, ești ca o mînă pe fruntea mea ! » Măria Ta nu se încrede niciodată în om?

FERRANTE: Mă încred uneori în teama lui.

INÈS: Eu n-am putut niciodată crede că omul ar putea răsplăti mărinimia cu fărădelegi. Firește, trebuie să fie și excepții dar le bănuiesc rare. Poate să te mire Măria Ta, că nu mă tem mai mult de tine. Dar în clipele în care te îndoiești de cineva și în care ești ispitit parcă să te temi de acel cineva, în acele clipe în care ni se șoptea că ar trebui să mă feresc de Rege, îmi spuneam: « Nu, tatăl omului pe care-l iubesc și căruia nu i-am dorit și nu i-am făcut întotdeauna decît binele nu-mi va face niciun rău. » Și-apoi dacă e vorba să fii pedepsit fiindcă ai avut prea mare încredere, cu atît mai rău !

https://biblioteca-digitala.ro

Eşti pedepsit de oameni, nu de Cel-de-Sus. Iată, Măria Ta, de ce nu-mi este şi nu-mi poate să fie prea teamă de Rege deşi de multă vreme, îmi dă tîrcoale o spaimă nedesluşită de ceva. . .

FERRANTE: Văd că eşti foarte pătrunsă de mărinimia domniei tale şi că te aştepţi chiar la o răsplată pentru ea. Dar să nu mai vorbim despre asta. Din tot ce mi-ai spus, reţin încredinţarea că m-ai surprins într-un moment de slăbiciune. Ce bucurie, fără îndoială, să-ţi pot spune — aşa cum fac de obicei femeile: « Aşa Rege cum îl ştiţi, nu e mai puţin un biet om ca ceilalţi ! » Ce triumf pentru doña Inès ! Ei bine, află că te înşeli adînc, domnia ta ca şi cîţiva alţii. Şi acum, te rog să te retragi. De mai bine de un ceas îmi tot dai tîrcoale ca un fluture în jurul flacării. Aşa cum mi-am dat seama, toate femeile se învîrtesc cu încăpăţînare în jurul a ceea ce trebuie să le ardă.

INÈS: O să mă arzi pe rug, Măria Ta? Oricît de puţin preţ aş avea eu, sînt însă două făpturi care au nevoie de mine. Pentru ele trebuie să trăiesc. Şi apoi. . . şi pentru mine, da, şi pentru mine . . . Dar, Măria Ta s-a schimbat la faţă . . s-ar părea că nu se simte bine.

FERRANTE: Iartă-mă, lungile convorbiri între patru ochi, cu oameni de bună calitate sfîrşesc prin a mă indispune. Să încheiem deci. Întoarce-te liniştită la Mondego.

INÈS: Sînt liniştită. Ştiu că nu m-ai dărui morţii înainte de a-l mai fi îmbrăţişat odată . . .

FERRANTE: Nu mi-e teamă, pentru domnia ta decît de tîlharii de drumul mare, primejdioşi la ceasul acesta. Eşti însoţită de numeroşi slujitori credincioşi?

INÈS: Numai de patru

FERRANTE: Bine înarmaţi?

INÈS: Nu prea. Dar noaptea e luminoasă şi fără capcane. Priveşte Măria Ta. Mîine va fi o zi frumoasă: cerul e plin de stele.

FERRANTE: Toate luminile acelea pe unde n-a trecut Răscumpărarea . . Vezi scara?

INÈS: Scara?

FERRANTE: Scara care duce la cer.

INÈS: Scara lui Iacob?

FERRANTE: Nu, cîtuşi de puţin: scara care duce din iad în cer. Toată viaţa n-am făcut decît să mă urc şi să mă cobor pe ea, din cer în iad şi din iad în cer. Fiindcă în pofida tuturor păcatelor mele, am trăit totdeauna învăluit de mîna dumnezească.
Şi asta a fost o ciudăţenie.

INÈS: O ! S-a stins o stea.

FERRANTE: Se va aprinde în altă parte.

SCENA A ŞAPTEA

Ferrante, apoi o sentinelă şi Căpitanul Batalha

FERRANTE: De ce oare o ucid? Trebuie să existe fără îndoială o raţiune dar pentru moment nu o văd limpede. Nu numai că Pedro nu se va însura cu Infanta dar îl voi înarma împotriva mea fără putinţă de iertare. Voi adăuga deci o primejdie în plus pe groaznica mantie de primejdii pe care o tîrăsc pe mine şi după mine, tot mai grea, tot mai încărcată şi pe care eu însumi am încărcat-o după bunul meu plac, pînă ce într-o zi . . . Ah, moartea te pune în afară de orice primejdie . . . De ce oare o ucid? Act inutil, act funest ! Dar

https://biblioteca-digitala.ro

propria-mi voință mă soarbe și fac o greșală știind bine ce este o greșeală. Fie, dar atunci măcar să mă descotorosesc cît mai repede de acest act. Mai bine o mustrare de cuget, decît o șovăire sfredelitoare *(Strigă)* Un paj ! Nu. .. nu ! . . . Nu un paj. O sentinelă . . . *(intră un soldat)* Să fie chemat căpitanul Batalha *(singur)* Cu cît măsor mai limpede tot ce e nedrept și barbar în ceea ce fac cu atît mă înfund în vîltoarea pornirii mele fiindcă cu atît îmi face mai multă plăcere *(Intră căpitanul)* Căpitane, dona Inès abia a ieșit de aici și pornește spre Mondego cu patru slujitori credincioși dar slab înarmați. Ia cîți oameni crezi că e nevoie, ajunge-o din urmă și lovește ! E o cruzime dar trebuie. Ai grijă să nu dai greș. Oamenii au întotdeauna tot felul de șiretlicuri ca să nu moară. Și fă totul dintr-o singură lovitură. Sînt unii oameni pe care nu trebuie să-i ucizi de la prima lovitură: ar fi prea repede. Pe ea însă, dintr-odată. Pe sufletul meu, vreau să nu sufere de loc.

CĂPITANUL: Am văzut-o ieșind de aici. După înfățișarea ei, s-ar fi zis că era departe de a bănui . . .

FERRANTE: O liniștisem pentru vecie.

CĂPITANUL: Trebuie să luăm și un duhovnic?

FERRANTE: De prisos. Sufletul îi este la fel de neted ca și fața — *(Căpitanul se îndreaptă spre ieșire)* Căpitane, alege oameni de care să fii sigur.

CĂPITANUL *(arată pumnalul)*: De ăsta sînt sigur.

FERRANTE: Cînd e vorba de ucis, nimic nu este de ajuns de sigur. Să aduceți trupul și să-l depuneți în capela palatului. Trebuie să-l văd și eu. Cineva nu este cu adevărat mort decît dacă l-ai văzut mort cu proprii tăi ochi. Și l-ai și pipăit. Cunosc vai ! atît de bine și asta ! *(căpitanul iese)* Ar mai fi timp să dau un contra ordin. Dar aș fi oare în stare s-o fac? Ce căluș nevăzut mă împiedică să scot strigătul care ar salva-o? *(Se duce să se uite pe fereastră)* Mîine va fi o zi frumoasă: cerul e plin de stele . . . Ar mai fi timp . . . Chiar și acum . . . Ani de zile, o sumedenie de acte se nasc dintr-unul singur, dintr-o singură clipă. De ce? Și acum încă s-ar mai putea . . . În niște locuri liniștite... Și oamenii mă socotesc slab ! *(cu o cutremurare)* Ah ! . . . Acum e prea tîrziu. I-am dăruit viața veșnică și eu am să pot să respir. . . Străjeri ! Aduceți lumini ! Lăsați să intre pe toți cei pe care îi veți afla prin palat. Haide, ce așteptați? Lumini lumini, lumini ! Nimic nu s-a săvîrșit aici în întuneric. Poftiți domnilor, poftiți ! . .

SCENA A OPTA

Ferrante, oamenii din palat — de toate categoriile. Printre ei și Egas Coelho.

FERRANTE: Domnilor, doña Inès de Castro nu mai trăiește. Mi-a destăinuit apropiata venire pe lume a unui bastard al Principelui. Am pus să fie executată pentru a apăra neprihănirea urmării la tron și pentru a pune capăt tulburării și necuviinței pe care le pricinuia în Regatul meu. Va fi fost ultimul și marele meu act de justiție. O astfel de hotărîre nu este luată fără durere. Dar dincolo de această nefericită femeie, se afla și se află regatul meu, poporul meu, sufletele pe care Cel-de-Sus mi le-a încredințat și legămîntul făcut cu acest popor cînd am primit să fiu rege. Un rege este ca un mare copac dator să facă umbră . . . *(Își trece mîna peste frunte și se clatină)* A ! Cred că sabia Domnului s-a rotit deasupra mea . . . *(se aduce un jilț în care este așezat)*

EGAS COELHO: Regele meu ! Regele, meu! Aduceți un medic . . .

https://biblioteca-digitala.ro

FERRANTE: Am încheiat cu minciunile . . .

EGAS COELHO: in numele Cerului, nu ne părăsi ! *(aparte)* Dacă Pedro se urcă pe tron, sînt pierdut.

FERRANTE: Acum nu-ți mai cer să-mi desvălui taina ta. A mea îmi ajunge. Te las în pace.

EGAS COELHO: Mă lași în iad. Dar nu ai să mori Măria Ta, nu-i așa?

FERRANTE: Într-o clipă voi fi mort și ghiara fiului meu se va abate peste tine.

EGAS COELHO: Poate că totuși Inès nu a murit. Cîteva cuvinte, scrie cîteva cuvinte . . . Voi încerca să-i ajung din urmă . . .

FERRANTE: A murit Coelho, a murit ! Cel-de-Sus mi-a dat de veste. Și tu ai murit.

EGAS COELHO: Nu, nu . . . Nu e cu putință . . .

FERRANTE: Îți vor smulge inima din piept și ți-o vor arăta-o.

EGAS COELHO: Nu, nu, nu !

FERRANTE: Înainte de a-ți da duhul, îți vei vedea inima.

EGAS COELHO *(nemaiștiind ce spune)*: De unde știi?

FERRANTE: Cel-de Sus mi-a spus-o . . .

EGAS COELHO *(căzînd în genunchi la picioarele regelui)*: Nu mă prăvăli în deznădejde !

FERRANTE: Deznădejdea celorlalți nu mă mai poate înspăimînta.

EGAS COELHO: Trăiește, Rege al meu, trăiește, te implor.

FERRANTE: Mă înduplec cîteodată de cel ce nu mă imploră: niciodată de cel ce mă imploră.

EGAS COELHO: Trăiește ! Trebuie să trăiești !

FERRANTE: Dă-te mai înapoi Egas. Îmi sufli în față și răsuflarea ta nu-mi priește.

EGAS COELHO *(ridicîndu-se)*: Atunci lasă-mă să fug. Mai rămîi viu cîteva ceasuri, numai cîteva ceasuri. Atît cît va fi de trebuință ca să fug. *(Către cei de față)* Oameni vii, de carne și de sînge, voi toți care lîngă mine ați stat și care veți trăi mai departe, este cineva printre voi care să dorească să rămîn și eu în viață? *(tăcere)*

FERRANTE *(îl prinde de încheietura mîinii)*: Domnilor, nu știu cum va judeca viitorul execuția doñei Inès. Poate ca un bine, poate ca un rău. Oricum ar fi, iată pe cel ce înaintea oricărui altul, mi-a inspirat această hotărîre. Aveți grijă să răspundă de fapta sa în fața regelui, fiul meu *(Egas Coelho încearcă să fugă. Cîțiva din curtenii de față îl înconjoară și-l scot din scenă)* O, Doamne, în scurtul răgaz care mi-a rămas, înainte ca sabia să se rotească din nou și să mă fulgere, fă ca această sabie să taie cumplitul nod de contradicții din mine și măcar o clipă înainte de a înceta să mai exist, să aflu însfîrșit ce anume sînt ! *(trage pe Dino del Moro și-l ține strîns lipit de el)* Nevinovăția acestui copil să-mi slujească de ocrotire cînd mă voi înfățișa judecătorului meu . . . Nu-ți fie frică și rămîi lîngă mine, orice s-ar întîmpla . . . chiar și dacă mor.

https://biblioteca-digitala.ro

Domnul te va răsplăti, Domnul te va răsplăti, micul meu frate . . . Mult mai bun şi mult mai rău *(se ridică)* Cînd voi reînvia . . . Ah, sabia, sabia . . . Doamne fie-ţi milă de mine . . . *(Se prăbuşeşte)*

DINO DEL MORO *(îngenunche numai cu un picior în faţa cadavrului Regelui)*: Regele a murit.

Se produce tumult şi agitaţie. Glasuri amestecate se încrucişează: « Să fie adus repede un medic», « Dar vedeţi bine că-i mort», « Să se închidă porţile palatului». *În mijlocul acestui tumult este adusă pe o targă Inès moartă, în timp ce clopotele încep să bată. Tumultul de îndată se potoleşte. În tăcere, toţi se retrag din jurul cadavrului regelui întins pe lespezi şi se îngrămădesc în partea opusă a scenei, cu excepţia lui Dino del Moro care după un gest de şovăire rămîne mai departe, sprijinit pe un genunchi, lîngă Rege. În acest moment, apare şi Pedro şi se aruncă pe targă hohotind de plîns. După cîteva clipe, intră locotenentul Martins purtînd, pe o pernă neagră, coroana regală. Pedro ia coroana şi o aşează pe pîntecul lui Inès . Apoi se întoarce spre ofiţerul care comandă garda. Acesta scoate sabia. Toţi soldaţii din gardă fac la fel şi dau onorul. Atunci Pedro obligă cu privirea pe toţi cei de faţă să îngenuncheze. Prinţul Mării îngenunche şi el dar după o şovăire şi vădit călcîndu-şi pe inimă. Pedro îngenunche din nou, cu fruntea sprijinită de trupul doñei Inès şi plînge. Toţi cei de faţă încep să murmure o rugăciune.*

În cealaltă parte a scenei, corpul Regelui a rămas întins pe lespezi veghiat numai de pajul andaluz care nu s-a clintit. După o clipă, pajul se ridică încet, priveşte lung cadavrul apoi, tot încet, se îndreaptă spre targă. La jumătate de drum, se opreşte, şovăie, se întoarce şi priveşte din nou cadavrul regelui. Hotărîndu-se, se duce şi el şi îngenunche alături de ceilalţi lîngă targă. Cadavrul regelui rămîne singur.

În româneşte de I. IGIROŞIANU

https://biblioteca-digitala.ro

Dirijînd o repetiţie cu piesa sa *Oraşul al cărui Prinţ e un Copil*

https://biblioteca-digitala.ro

TRAGEDIA FĂRĂ MASCĂ

Note despre teatru

Ce cred despre teatrul meu

Never explain, never complain, spunea Disraeli: « Să nu explici niciodată, să nu te plîngi niciodată ». Să precizăm: trebuie să te plîngi, atunci cînd nu ai motive să o faci, și să nu te plîngi, atunci cînd le ai. Iar dacă e vorba să explicăm... În calitate de șef, de conducător, cred că aș fi avut tendința să explic întotdeauna subalternilor motivele actelor mele; aceasta face parte, poate, din ceea ce numim « respectul față de persoana umană ». Ca scriitor, îmi explic intențiile, le revel, așa cum un revelator face să apară clișeul fotografic; căci știu ce am vrut să fac și o fac așa cum nimeni altul n-ar ști-o pentru că nici critica, nici publicul nu au timp să știe, viața modernă fiind așa cum este. Acest efort are șanse să intereseze o parte a publicului. Cît despre cealaltă, ea nu are decît să-l ignore. Primesc din ce în ce mai des — mai ales de la fete, scrisori de acest gen: « Sînt elevă în ultima clasă. Am de făcut o lucrare despre *Port-Royal*. Ce v-a determinat să scrieți această piesă? Mi-ați face un real serviciu răspunzîndu-mi repede. Trebuie să predau lucrarea luni ». Însemnările care urmează ar trebui să răspundă acestor mărunte probleme, care pun în încurcătură, în egală măsură, pe autor — dacă e « amabil » și e dispus să răspundă — ca și pe elevă.

Tînăr fiind, citeam *Comentariile* lui Corneille pe marginea paginilor sale de teatru, notele scrise de Byron la ale sale, prefețele lui Dumas-fiul mai lungi decît piesele înseși, prefețele lui Strindberg, și asta chiar înainte de a le fi citit piesele, iar apoi le reciteam, odată piesele citite. Ca editor, nu aș publica opere importante, fie ele « clasice » sau nu, decît însoțite de comentariile autorului, atunci cînd ele există, de o cronică asupra modului în care a fost primită opera și de pasaje cuprinzătoare din critica vremii. Volumul ar deveni prin aceasta mai scump, dar este singura modalitate de a poseda cu adevărat un text pe care îl admiri.

« Ce trufie — vor spune unii: să consacri două sute de pagini de comentariu propriilor tale opere! » Dar eu nu văd lucrurile așa. Între perioadele de ges-

https://biblioteca-digitala.ro

taţie, de creaţie, de reluare pe scenă sau la televiziune, de retipărire, orice autor are mereu de-a face cu personajele sale. Personal am avut nenumărate prilejuri să mă gîndesc la personajele mele principale şi să reflectez asupra lor. Le-am iubit cu dragostea pe care o mamă o poartă copiilor ei, adăugînd poate şi eterna supraestimare maternă a meritelor lor. Îndrăznesc să sper că ei sînt aceia care, la ceasul morţii, îmi vor sta la căpătîi precum copiii la cel al părinţilor. Nimic mai normal, aş spune; ba chiar: nimic mai legitim. Dacă un autor vrea să consacre nişte «comentarii» personajelor sale, înseamnă că le-a conferit plenitudine omenească. Şi dacă ele justifică aceste comentarii, înseamnă că-şi găsesc într-însele forţa prin care să le justifice.

Am adăugat, în plus, pentru mai multe din piesele mele legate de istorie, cîteva observaţii istorice: reverii asupra faptelor, care sînt poate ele însele reverii. Dar cel puţin aceasta ar putea reţine atenţia celor care nu reţin piesele.

« Destinul tragic, de care am fost de atîtea ori la un pas, căruia îi sînt hărăzit, care e demn de mine şi de care sînt demn, destin pe care-l iubesc ».Găsesc această frază scrisă de mult într-unul din «Carnetele» mele inedite. Nu contează în ce împrejurare. Nu contează dacă ea dovedeşte o stare trecătoare. Nu contează nici măcar sensul ei exact. Dar ea oferă o deschidere către genul tragic care a dat titlul acestei cărţi.

Am intrat în viaţă sub semnul morţii. A morţii băieţilor din familia mea în războiul din '14, a colegilor mei de liceu, a tovarăşilor mei de luptă. Mult timp după aceea, vreme de cincisprezece ani, moartea a fost pentru mine o obsesie: *Mors et Vita* apare în 1932. Am implicat-o şi în sport: în *Olimpice* acţiunea sportivă mă face să retrăiesc în fiecare clipă un act războinic. Am implicat-o şi în plăcere: *Visul*. Implicată şi în viaţa mea « civilă » zilnică: *Osuarul din Douaumont*. Moartea este cu totul altă grozăvie, căci după ea nu mai există nimic.

Cînd a fost creată *Regina Moartă*, i-am dăruit lui Jean-Louis Vaudoyer un cap grec din marmură reprezentînd Tragedia: un bărbos cu gura schimonosită de un rictus amar, deschisă larg pentru vaietul sinistru. Pe frontispiciul primei mele piese jucate aşezam masca tragică, de parcă ea ar fi trebuit să încununeze întreaga mea operă dramatică viitoare. Ceea ce a şi făcut.

Voi încerca acum să explic titlul acestei cărţi . . . Unul din foarte tinerii actori (paisprezece ani şi jumătate) care juca, în 1933, într-o reluare a piesei *Fiu al nimănui* la *Théâtre des Mathurins*, întrebat de un ziarist ce părere are despre mine, răspundea: « Montherlant? a, e un tip plin de haz ! » *(France Soir* din 24 septembrie 1963*)*. Iar cineva întrebînd pe un altul, după evenimentele din mai 1968: « Dacă studenţii s-ar fi căţărat de-a lungul faţadei şi ar fi intrat la Montherlant, cum credeţi că ar fi reacţionat acesta? » primea următorul răspuns: « Prima frază pe care le-ar fi adresat-o ar fi fost o frază hazlie. Ar fi făcut haz şi ei, iar gheaţa s-ar fi spart ». Chiar dacă aş fi putut lăsa această impresie unor oameni care mă cunosc mai îndeaproape, nu pot să nu văd şi această prelungă dîră de foc şi de întuneric ce-mi încercuieşte teatrul ca o *bolgie* dantescă.

Dintre romanele şi eseurile mele, din două, unul este sumbru . . . Cît despre piesele mele, ele sînt dramatice sau tragice, cu excepţia *Exilului* şi a lui *Maître de Santiago*.

Oare acesta să fie adevăratul meu chip: un om fericit dar cu o imaginaţie tragică? Sau, în plus, aşa cum de altfel am mai scris: «Artist e cel care suferă fără să se consume, (. . .)Cele mai tragice opere s-au născut din plăcere, — din plăcerea de a scrie? »

https://biblioteca-digitala.ro

Cred că este suficient să amintesc ultimele zece pagini din *Joacă-te cu această țărînă* pentru a demonstra coexistența și apoi alternanța, în viața mea, a acestor stări, care ba s-au succedat cu repeziciune, ba una din ele a plutit la suprafață, în șoaptele spumei poleite de soare, în timp ce dedesubt vuiau masele grele ale adîncurilor împovărate de tot ce au înghițit.

Dar de ce «fără mască»? Pentru că în teatru trebuie spus totul, lucrurile *a parte* și chiar cele *ex-a parte*. Și mai ales, totul trebuie văzut. Greacă sau japoneză, masca este contrariul teatrului. Ea este echivalentul tăcerii. Ca poet tragic — pentru a relua o formulă proprie și care a fost deseori reluată — « Am strigat în gura mare teribilele secrete ce nu trebuiau rostite decît în șoaptă ».

Mai 1971.

Regina moartă

Cu ocazia reluării din 1966

În *Regina moartă*, Inès, aflînd de la Infantă că se află sub amenințarea pedepsei cu moartea, spune ceea ce orice om ar spune în asemenea ocazii, apoi se oprește, scuzîndu-se că e nepieptănată : « Simt uneori nevoia să-mi las părul să se odihnească. Atunci, pentru o zi, mi-l prind în coc . . . ,»

Și piesele dovedesc, din cînd în cînd, nevoia de a se împrospăta. Care soț nu și-a văzut, înspăimîntat, soția apărînd într-o bună zi cu o pieptănătură care o făcea hidoasă, cînd aceea de dinainte îi stătea atît de bine? Femeia e însă încîntată de invenția ei, se place grozav astfel, Dar se poate întîmpla, dimpotrivă, ca femeia — din întîmplare — să devină, din oribilă cun era, încîntătoare.

Noile «pieptănături» ale pieselor de teatru sînt de fapt prezentările lor într-o nouă formă. La 26 septembrie, cu ocazia celei de-a douăzeci și patra aniversări a prezentării sale, va fi pusă pe scena Comediei Franceze o *Regină moartă* într-o nouă montare — opera lui Pierre Franck — cu decoruri și costume noi — creațiile lui Simonini. Iată cîteva reflecții prilejuite de repetițiile acestui spectacol.

Așa cum o masă este susținută de patru picioare, *Regina moartă* este susținută de patru teme:

1. decepția pe care o trăiește regele Ferrante din cauza fiului său devenit mediocru (temă duioasă) ;
2. dragostea lui Inès pentru soțul ei și pentru fiul ei care se va naște (temă duioasă) ;
3. atracția pasionată a Infantei pentru Inès (temă duioasă);
4. scena finală în care Ferrante poruncește, din vanitate, uciderea lui Inès(miniștrii săi l-au acuzat de slăbiciune. Așa ! Sînt slab? Ei bine, o vom vedea !) și dintr-o dublă exasperare : exasperarea pe care imaginea tinereții o provoacă bărbaților în vîrstă, exasperarea de a o vedea pe Inès atît de naiv orbită de fiul pe care-l așteaptă, cînd el, Ferrannte, a fost dezamăgit de al său. Psihologii nu acordă suficientă atenție exasperării. Exasperării *dintre oamenii care se iubesc*, și care-i poate împinge, ca și ura, la tot ce poate fi mai rău. Gestul regelui nu e dictat de rațiunea de stat pe care o invocă : aceasta e doar un pretext. Dacă ar fi acționat din motive politice, cel ucis ar fi trebuit să fie propriul său fiu. Dar bătrînețea se face simțită tocmai prin greșelile de judecată.

https://biblioteca-digitala.ro

În altă ordine de idei: Încă din 1943, cîteva persoane (şi mai ales Valéry) afirmau că preferă *Reginei moarte*, piesa *Fiu al nimănui*, şi întrebate asupra motivului răspundeau: « Prea mulţi siri, seniori şi reverenţe». Deci tocmai stilul seniorial era acela care-i deranja. Dar în acest caz ar trebui să proscriem tot teatrul lui Corneille, Racine, Goethe, Schiller, Byron, Hugo, unde nu apar decît mai-marii lumii, şi încă mai-marii lumii de odinioară, care simt şi vorbesc aşa cum simţeau şi vorbeau acei siri şi acei seniori ce nu se jenau de altfel, să simtă şi să vorbească atunci cînd aveau chef s-o facă — ca nişte oameni oarecare, ba chiar ca plebea.

Ducele de Montmorency s-a ridicat împotriva regelui Ludovic al XIII-lea; e judecat şi urmează să fie executat. La întrebările preşedintelui tribunalului răspunde: « N-am să mă apăr, pentru că nu sînt dispus să-mi fac eu însumi şicane ». Prinţesa de Condé, sora lui, îl imploră pe Richelieu, care a urzit totul; dar acesta îi răspunde: « E prea mare ca să-l pot salva. » Iar regele, implorat la rîndul său de « toată Franţa şi de întreaga Europă», răspunde: « Nu m-aş dovedi cu adevărat rege, dacă aş avea sentimentele unui particular ».

Răspunsul regelui este edificator. Aceste fraze — care au devenit istorice — nu sînt nici emfatice şi nici retorice. Ele au ţîşnit de pe buzele unor oameni care nu erau nişte « particulari », ale unor oameni la care condiţia socială şi funcţia îndeplinită făceau să se nască astfel, cu totul firesc, aceste fraze. Rostite însă de la înălţimea scenei, ele sau altele din acelaşi registru, riscă să nu ajungă pînă la inimile spectatorilor; dar a cui e vina? A diferenţei de epocă şi de rang, în nici un caz a autorului.

Mi s-a mai reproşat uneori şi ornamentaţia prea bogată din *Regina moartă*. Dar fiecare din piesele mele are stilul său propriu. *Regina moartă*, *Malatesta* nu sînt şi nici nu trebuiau să fie scrise în acelaşi stil cu *Oraşul al cărui prinţ este un copil*, cu *Exilul*, cu *Fiu al nimănui*. *Regina moartă* este scrisă, dacă vreţi, în stilul *mudejar:* spaniolă prin violenţă şi ton, arabă — persană — prin imagini. Mie personal, îmi este mai apropiată expresia tandreţei aşa cum apare ea în scenele din *Oraşul al cărui prinţ este un copil* sau în *Cele pe care le strîngi în braţe*, decît aceea din *Regina moartă*. Prefer, de exemplu, monologului în care Inès se hrăneşte cu imaginea calităţilor fiului său ce va să se nască, pe acel — echivalentul său — în care tatăl din *Fiu al nimănui* se lamentează, cu aceeaşi tandreţe însă, pentru defectele fiului său în viaţă.

Inès pare să emoţioneze mereu pe femei şi chiar pe unii reprezentanţi tineri ai sexului urît. La prima reprezenţatie a « noii » *Regine moarte*, rezervată « Tinerilor muzicieni », cînd media de vîrstă a spectatorilor era cuprinsă între douăzeci şi douăzeci şi cinci de ani, au fost înregistrate zece chemări la rampă. Iar într-un interviu acordat recent unui mare ziar parizian, foarte sensibila şi inteligenta Claude Winter, întrebată asupra rolului pe care i-ar plăcea să-l interpreteze, răpundea: « Inès de Castro. Nu există, în cadrul repertoriului, ceva mai complet. Ea dă glas tuturor sentimentelor încercate de o femeie pentru bărbatul iubit, trăite de o mamă pentru copilul căruia-i va da viaţă ». Autorul, fireşte, aplaudă cu ambele mîini (neputînd aplauda doar cu una).

Dar — mai ales dacă ne gîndim că Portugalia de odinioară trebuie să fi avut ca înalt scop pe acela de a scufunda fără urmă, întru dobîndirea renumelui unor morţi glorioşi, nu doar una din vestitele sale caravele — e fascinant să ne închipuim *Regina moartă*, corabie cu înalte catarge — de va fi fost într-adevăr aşa — şi chiar mai mîndră decît caravelele, după ce va fi lăsat în urmă-i înjurii dispreţuitoare, acum în sfîrşit inertă şi sălaş al jivinelor marine, cufundată pentru totdeauna în adîncurile în care odihnesc pierdutele Armade.

Septembrie 1966

https://biblioteca-digitala.ro

Războiul civil

Încerc să înţeleg ce li se pare retoric unora dintre confraţii mei, în cuvintele rostite de personajele din *Războiul civil*[1]. Un răspuns ar fi acela că *retoric* este un cuvînt ucigător care mi se pune în seamă tocmai pentru că ucide; dar la naiba cu acest răspuns. Trebuie deci să cred că există, printre contemporanii mei, unii care, cu cea mai bună credinţă, socotesc retorică exprimarea din *Războiul civil*: adică în locul sentimentelor neresimţite, cuvinte care sună a gol, găunos.

Sentimentele cărora li se dă glas în *Războiul civil* sînt cele mai simple dintre sentimentele simple. Setea de putere, lăcomia, ura, patriotismul, « complexul de inferioritate », meschinăria, spaima de moarte (o singură dată, într-o foarte scurtă frază), dragostea paternă, dragostea filială. Toate acestea sînt exprimate cu cea mai mare simplitate, dar, fără îndoială, cu claritate, precizie şi forţă. Poate că tocmai această claritate, această precizie şi această forţă fac să se vorbească de retorică.

Se poate verifica, prin notele scrise pentru editarea *Războiului civil*, că am folosit din plin (urmînd prin aceasta exemplul, supt odată cu laptele mamei, al iluştrilor mei strămoşi versaillezi) în special pentru rolul lui Caton, coresponenţa lui Cicero. Or, pe cît de mult umflă retorica discursurile lui Cicero, pe atît este ea de absentă din corespondenţa sa, mai ales în perioada războaielor civile. Imensul aport al acestei corespondenţe la istoria umanităţii constă în naivitatea cu care un mare om ni se dezvăluie, fără să-şi dea seama, naivitate asemănătoare cu aceea a cîinelui care latră de frică, fuge, se gudură, cerşeşte mîngîierea, ca să ne rezumăm doar la atît. Şi cum, în nenumărate locuri, nu am făcut decît să parafrazez, să reiau adică, aceiaşi termeni, rămîn înmărmurit văzînd nemaipomenita lipsă de omenesc de care dă dovadă un om atunci cînd ia drept fals ceea ce constituie atît de clar adevărul însuşi, cel mai evident şi de multe ori cel mai frapant.

Scriam cîndva că francezii deţin arta de a trăi burghez tragediile. Astăzi aş mai adăuga, cu încă şi mai multă ironie: francezii sînt atît de burghezi, încît nici măcar nu-şi dau seama că trăiesc o tragedie. Dar poate că asta a şi urmărit să spună cel care afirma odinioară despre ei că « nu au un cap epic ».

Tragedia este un dar făcut de zei oamenilor. Nu mă refer la tragedia scrisă de poeţii tragici; mă refer la tragedia la care, din cînd în cînd, sînt condamnaţi oamenii. Dar zeii trebuiau să le fi dat şi un sufet care să iubească tragedia, un suflet care să facă din ea, în bucuria sumbră, unul din elementele forţei şi umanismului său. De altfel, să nu uităm că orice om, absolut orice om, fiind sortit morţii, va fi pus într-o zi faţă în faţă cu tragedia.

O operă ca *Războiul civil* nu poate fi înţeleasă decît de cei care au cunoscut angoasa în faţa destinului, nostalgia dorinţei, curajul mîntuitor, infidelitatea oamenilor, spaima de degradare fizică şi spaima de moarte, ura care te susţine şi care-ţi dă iluzia că exişti, zarurile aruncate cînd vrei să rişti totul. Aşa cum a scris Pierre Dux, admirabilul interpret şi făurar de frumuseţi — aşa cum şi este *Războiul civil* — aceasta e o piesă « fără intrigă şi fără acţiune » (ca atîtea piese ale mele) şi care, asemenea lor, « are valoare tocmai prin încărcătura de viaţă trăită ». Or, francezii, de douăzeci şi cinci de ani încoace, au avut parte şi de viaţă trăită din plin şi de tragedie. Dar, mă întreb din nou, sînt ei conştienţi de acest fapt? Merită ei oare tragedia?

Citesc: « Montherlant. După spanioli, romanii. Corneille . . . »

Toate, sau aproape toate personajele pieselor mele sfîrşesc (propria lor viaţă sau piesa) distruşi de o parte a propriei lor fiinţe, o parte devorantă, care o distruge

---

[1] Publicată în revista « Secolul 20 » nr 9, 1966, pag. 28—77 (n. red)

https://biblioteca-digitala.ro

pe aceea care i-ar putea rezista: Georges Carillon (Dacă evoluţia lui este urmărită, aşa cum şi trebuie de fapt, pînă la *Mîine se va face zi*), Abatele de Pradts, maica Angélique de Saint-Jean, Persilès, Cardinalul Cisneros, Pompei. — Exact contrariul teatrului lui Corneille.

Un critic vorbeşte despre pretinsele mele aluzii la realitate. Îi răspund:

1. Caut prea puţin să fiu la curent cu evenimentele zilnice, oricît de importante, oricît de pasionante ar putea fi ele, căci nefrecventîndu-i pe cei puternici, nu iau cunoştinţă de ele decît pe scara din dos, «scara din dos» fiind un eufemism, şi pentru că referindu-mă la ele, aş avea permanent impresia că sînt înşelat, impresie pe care o am într-o mult mai mică măsură atunci cînd e vorba de istorie. Dacă totuşi sînt uneori actual, aceasta se întîmplă deci, aşa cum domnul Jourdain făcea proză, fără s-o ştie.

2. Să înlocuieşti sau să ajuţi talentul cu aceste ochiade — care sînt aluziile la actualitate — aruncate publicului, iată vulgaritatea însăşi.

Am dat cîtorva persoane să citească în manuscris *Războiul civil*. Una dintre ele mi-a semnalat două « actualităţi », involuntare în ceea ce mă priveşte, din motivele menţionate mai sus. Le-am suprimat imediat.

3. Mă cutremur la gîndul că există oameni care socotesc necesară haina actualităţii pentru a da consistenţă unor personaje de talia lui Cezar, Pompei, Caton, Brutus. Nu le-aş răspunde decît printr-o frază a excelentului istoric Gaston Boissier, a cărui *Cicero şi prietenii săi* este clasică şi ale cărui alte cărţi ar trebui să aibă aceeaşi soartă: «Aceşti morţi iluştri îmi par a merita mai mult decît să slujească drept instrumente certurilor care ne despart, şi le respect destul memoria şi odihna pentru a nu-i tîrî în arena disputelor noastre zilnice. *Nu trebuie să uităm niciodată că ultragiem istoria punînd-o în serviciul intereselor schimbătoare ale partidelor* » *(op. cit.*, *p.* (23)

Cu rezerva că, istoria fiind un cotidian de seară, nu este o crimă atît de mare s-o « ultragiezi ».

Războiul civil stă sub semnul sinuciderii. Brutus: « Paşii mei s-au încrucişat în noapte cu două umbre. . . » Caton : « Uciderea şi Sinuciderea, care se plimbă neîncetat printre noi şi care, uneori, în trecere, ne apucă uşor de mînă ». « Cele mai indicate mijloace de a părăsi această lume sînt acelea de a fi omorît sau de a te omorî. Iată unul din motivele pentru care este iubită epoca romană.

Fără ca aceasta să implice cumva necesitatea de a-ţi lua viaţa, căci astfel societatea — « Ei bine ! încearcă şi tu dacă ţii atît de mult ! » — şi-ar relua asupră-ţi această dominaţie căreia încerci să i te sustragi.

Cine ne va elibera de greci şi de romani ? exclama în secolul al XVIII-lea, criticul Clément (care se grăbea însă să publice imediat traduceri din Cicero). Romanii au fost folosiţi pînă la saturaţie. Timp de trei sute de ani. Ei au fost, la noi, obsesia Renaşterii, a secolelelor XVII şi XVIII cînd Revoluţia nu jură decît prin gura lor, a primului nostru Imperiu: Napoleon, gîndindu-se la sinucidere, pune să i se citească din Plutarh episodul morţii lui Caton. N-aş putea spune că poza: îşi căuta în ea un sprijin; nu există ceva mai demn de respect.

Romantismul i-a alungat. De atunci au devenit nişte ciumaţi. Ciumaţi şi ridicoli. În teatru, ei semnifică falsă grandoare, retorică. Nu aş putea cita măcar o singură piesă scrisă în ultimii şaizeci de ani de un autor francez, în care romanii să fie aduşi pe scenă din alt motiv decît din acela de a fi ridiculizaţi. O singură excepţie: Giraudoux, care a început prin 1936 o piesă despre fraţii Grachi. Dar n-a apucat

https://biblioteca-digitala.ro

să scrie decît un act: a simțit probabil la timp apropierea furtunii, or celor de la Quai d'Orsay nu le plac furtunile.

Fără-ndoială, romanii erau și retorici și grandilocvenți; merită să le vezi, la Roma, statuile: ești copleșit de efectul mușchilor, ca de niște valuri. Dar ei reprezintă cu totul altceva.

Cît au trăit, romanii au deschis cel mai larg evantai care merge de la arta de a gusta plăcerile pînă la arta de a muri, cuprinzînd între aceste extreme curajul, gravitatea, infamia și tristețea. Erau și neciopliți, și tocmai aceasta a salvat totul: rămîneau naturali. Michelet a scris despre Iuliu Cezar: « Prin lărgimea sa de spirit, prin mărinimia și chiar prin extravaganțele sale, Cezar era reprezentantul umanismului împotriva austerului spirit republican. » Fraza aceasta ar trebui extinsă pentru întreg poporul roman: prin forța și multitudinea virtuților ca și a defectelor sale, el este reprezentantul umanității însăși. De unde și ideea că e suficient să cunoști bine doar o perioadă din istoria sa pentru a cunoaște istoria întregii umanități. *Opus romanum, opus humanum:* orice operă romană este și operă umană.

Trăind în intimitate cu romanii nu din adolescență ci chiar din copilărie — de la vîrsta de 8 ani; la 9 ani scriam deja mici « lucrări » (??) despre ei —, cunoscîndu-i mai bine decît pe oricare alt popor și oricare moment din istorie, neavînd de făcut aproape nici un efort de erudiție pentru a-i reînvia sau a-i inventa veridic; într-atît îi port în mine, m-am crezut în stare să redau viață, măcar pentru două ore măsurate de orologiu, acelora care au ocupat atîta vreme scena lumii înainte de a traversa cu strălucire literatura franceză și literatura europeană. Răul, dacă aici poate fi vorba de așa ceva, nu riscă să ia proporții.

În 1934, am hotărît că voi scrie cîndva despre Pompei. Acest om contradictoriu și greu de definit îmi încînta gustul pe care-l aveam încă de pe atunci pentru folosirea într-o operă de ficțiune a personajelor de acest gen (ceea ce nu exclude folosirea în același scop a personajelor consecvente, care există și ele în viața de toate zilele.) « Cîte nu se ascund în unele suflete, și uneori chiar în aceeași clipă », aveam s-o pun să spună, mai tîrziu, pe maica Angélique. Pe de altă parte, instabilitatea — atît de evidentă — a acestui conducător multă vreme atotputernic, provoca mila pe care trebuie s-o insufle eroul tragic. Și, la sfîrșit, prăbușirea sa de stea căzătoare, urmată curînd de aceea a unei alte stele căzătoare, a lui Cezar, fratele său dușman.

Unamuno scria că « e trist să fii nevoit să te consolezi cu istoria ». Dimpotrivă, eu găsesc o consolare în a afla că oamenii de acum 2000 de ani erau la fel cu cei de care ne lovim azi pe stradă. Oamenii de astăzi au justificare pentru defectele, pentru extravaganțele și pentru crimele lor. Ne spunem: « Dacă așa sîntem făcuți!»

https://biblioteca-digitala.ro

Viața mea s-a scurs susținută astfel de umbrele oamenilor de odinioară, ma ales de ale celor din antichitate. Jean-Louis Vaudoyer, care nu-mi era încă prieten, și pe care nu-l întîlnisem pînă atunci decît o dată sau de două ori, vedea foarte just aceste lucruri, atunci cînd scria despre eroul primului meu roman, *Visul*, apărut în 1922: « El poartă în suflet, și parcă pe frunte, Iliada și Odiseea, Istoria romană și Istoria Franței. Peste tot în această carte, marile exemple ale trecutului susțin, dublează, voit sau nu, povestirea. Alban (eroul) trăiește în tovărășia aspirantului Prinet, a colegilor și a șefilor săi, dar, în aceeași măsură, în tovărășia unui popor de fantome care, rînd pe rînd, îl stimulează sau îl descurajează, îl apără sau îl copleșesc. Prezența lor virtuală conferă întregii cărți o măreție despotică, o bogăție tenebroasă care te trimite cu gîndul la polifonia orchestrei wagneriene. »

Cred că Vaudoyer se înșeală atunci cînd vede în *Visul* « fantome » care « descurajează » sau « copleșesc » pe erou. Cred că « fantomele » nu au alt rol decît unul vitalizator, chiar dacă — și mai ales dacă — își fac simțită prezența într-un moment de încercare.

Iar noi ajungem la concluzia că ori de cîte ori un om va cere ajutor omului pentru a se apăra împotriva naturii, împotriva lui însuși și împotriva omului, aceasta este, fără doar și poate, o dovadă că el iubește mult omenirea.

https://biblioteca-digitala.ro

Jacques Hébertot și Montherlant, la Teatrul Hébertot, în timpul unei repetiții (1952)

https://biblioteca-digitala.ro

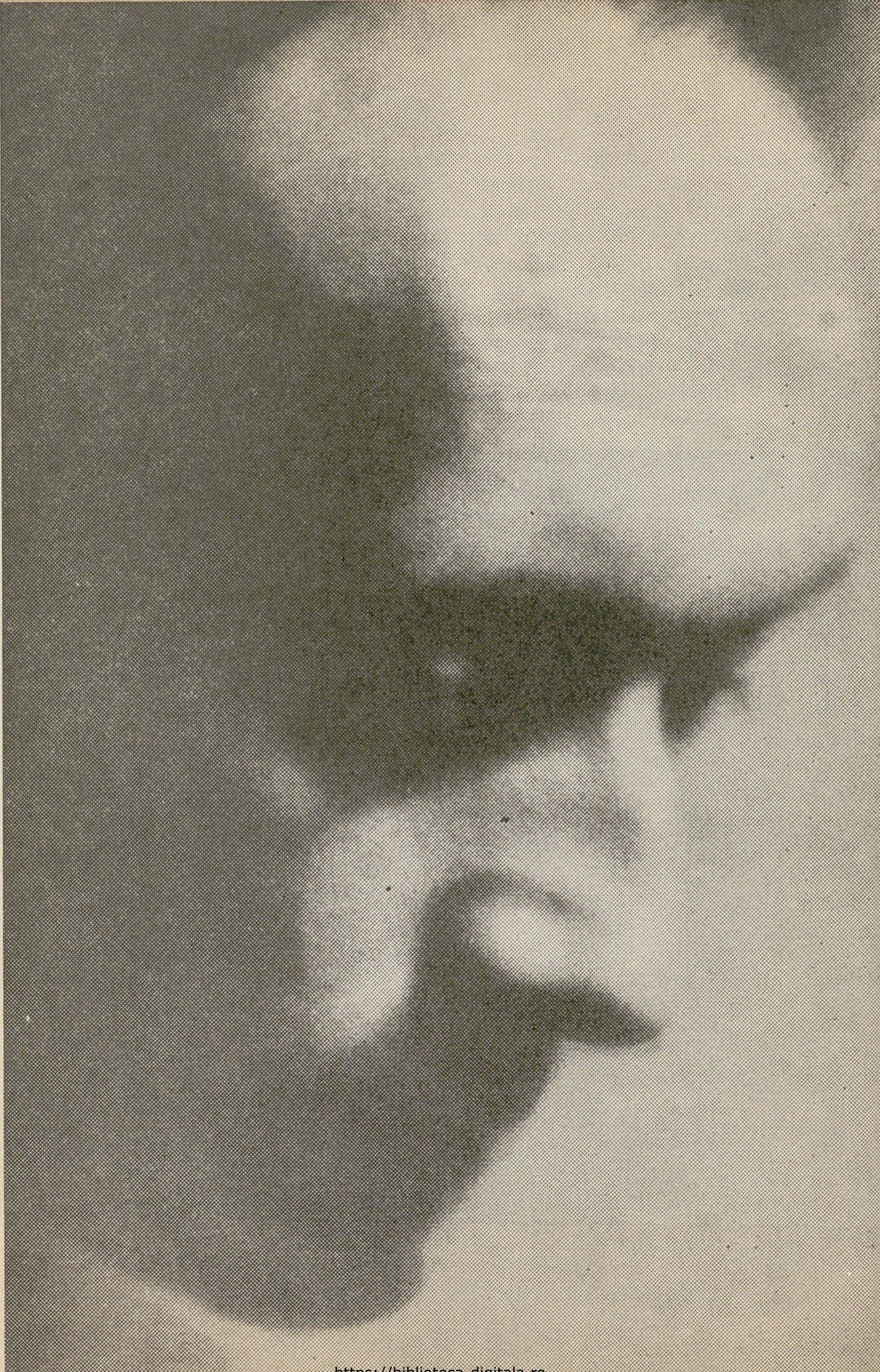

https://biblioteca-digitala.ro

HENRY DE MONTHERLANT

MAREEA DE SEARĂ

CARNETE 1968—1971

În operele mele am subliniat de nenumărate ori ca fiind definitorie pentru mine imaginea copiilor care, pe plajă, înalță cu entuziastă frenezie, cît ține ziua, castele de nisip, și care apoi privesc cu aceeași entuziastă frenezie cum, pe înserat, le surpă mareea.

Rostogolirea acestei maree de seară e aceea ce se va auzi în cuprinsul și apoi la sfîrșitul acestor pagini.

H. M.
Decembrie 1971

1968

Nu mi-au mai rămas decît doi sau trei ani pentru a-mi împlini desăvîrșirea. Lor — eternitatea pentru a mă distruge.

Corectorul de tipografie: *Dumneavoastră faceți să se acorde toate aceste pluraluri cu un singular. . .*

https://biblioteca-digitala.ro

EU: *Toate aceste pluraluri sună foarte bine.*
EL: *Dar e incorect !...*
EU: *Tocmai de aceea sună bine.*

(În revista în care au apărut cîteva din aceste note, cea de mai sus a fost singura eliminată. Redactorul şef a vrut să-şi menajeze corectorul).

Aventura mea terestră ia sfîrşit. Curînd, sufletul meu se va înălţa pe limbile flăcărilor. Voi realiza cuvintele stoicului, citate de Marc Aureliu, care mă impresionau atît de mult la şaisprezece ani: « Tot ce e foc se va întoarce în foc ». Ars, ca Sylla şi ca Britanicus. Tot ce va rămîne din trupul meu va fi aruncat la gunoi. Nimic nu va rămîne din opera mea, vor fi prea vigilenţi: numele meu va fi răzuit ca şi numele lui Malatesta de pe monumentele din Pesaro; ca şi armatei lui Pompei, şerpii îmi vor şterge urmele paşilor. Şi e foarte bine aşa.

Am fost înainte de toate un om al plăcerii, apoi un creator literar şi în rest nimic. Plăcerea am dobîndit-o; cît despre opere, tot pentru a-mi face plăcere le-am scris, şi am dobîndit şi această plăcere. Iată de ce e bine aşa.

Dar am uitat de viaţa mea veşnică. Dacă însă Dumnezeul creştinilor este cel adevărat, pot fi liniştit.

Nocturnă [1]

Martie 1968

Chipul meu, mîinile mele, însîngerate. Stropit, pentru a cîta oară, de propriul meu sînge sau de al altora.

Sîngele nostru. Această revelaţie a tot ce este tragic în fiinţa noastră.

Ochii mei ciudaţi — îi simt ciudaţi — cînd îmi privesc sîngele. Cînd îmi privesc sîngele prin propriul meu sînge.

Am văzut adesea apărîndu-mi înainte, în faţă, pe vreme de război, pe timp de pace, destinul meu cu chip de fiară, mai înspăimîntător dar mai puţin crud ca de astă dată.

Să încetezi să mai doreşti, trupeşte, şi să încetezi să te exprimi, prin scris: adică să încetezi să mai exişti. Mort, deşi încă în viaţă.

Chiar dacă mi-ar spune vreun doctor: « Nu vă mai obosiţi ochiul sănătos citind şi scriind: îl veţi pierde şi veţi orbi », tot aş citi şi aş scrie pînă la capătul puterilor. Căci e mai bine să nu mai fii decît să nu fii ceea ce eşti hărăzit să fii.

Pentru că numai fiind ceea ce sînt voi reuşi să fiu pur şi simplu.

« Dacă ochiul tău drept te nemulţumeşte, smulge-l şi aruncă-l departe de tine, căci e mai bine să intri în Paradis cu un singur ochi, decît să fii azvîrlit, cu amîndoi, în focurile Gheenei. »

Dacă Paradisul există, voi intra în Paradis fie cu un ochi, fie cu doi, fie cu niciunul. Şi-l voi pironi, fără ochi, pe Cel-Atotputernic, şi îi voi spune: « Ei bine ! Iată-mă ! »

Nu-mi plac zeii adoraţi noaptea.

---

1. **Autorul şi-a pierdut la acea dată, într-un accident, complet şi iremediabil, vederea ochiului stîng.**
D'Annunzio, aflat în misiune de război, pierde într-un accident de avion, la 16 ianuarie 1916, ochiul drept şi, parţial, pe cel stîng; va scrie, la începutul infirmităţii sale *Nocturna*. Aproape orb a executat cele patru raiduri de avion asupra oraşelor Pola şi Cattaro (1917), incursiunea maritimă din golful Buccari (1918), raidul asupra Vienei (1918) şi expediţia de la Fiume (1920).
Hoţ genial cum era, îi şterpelesc şi eu titlul *Nocturnei* pentru aceste note dictate, apoi scrise, în zilele care au urmat accidentului meu. (n. aut).

https://biblioteca-digitala.ro

Mie căruia nu mi-a plăcut niciodată să cuceresc, să mîngîi sau să lucrez noaptea, acum nu mă simt niciodată mai bine decît cu ochii larg deschişi în noapte.

Aud în faţa uşii mele o bătaie nerăbdătoare de copită şi nechezat perfid ca un rîs batjocoritor. Pe drum, poştalionul vieţii mele schimbă caii: sînt înhămaţi cai negri. Mi-i închipui încercînd să muşte caii albi cărora le ia locul.

Mă cufund mereu în tragic asemenea unei corăbii pe fundul mării, împovărată de cadavrele oamenilor, dar din care peştii cu bărbi de rubin ţîşnesc indiferenţi în strălucirea lor orbitoare.

Nu mă lamentez, ci mă exprim.

Să sfîrşeşti împreună

Viglino, editorul de artă, sub egida căruia a apărut o splendidă ediţie ilustrată a Oraşului, *capodoperă a cărţii de artă, lucrează în total cu cinci meşteri tipografi. De cîte ori mă minunez de perfecţiunea operei sale, îmi spune cît se poate de natural despre muncitorii săi, fără subînţeles şi fără comentarii: «Au fiecare peste cincizeci de ani».*

Vedem dispărînd ca nişte fantome în zori, sau ca nişte licurici ce pălesc din zi în zi mai tare, înainte de a înceta să mai fie, o generaţie de oameni decenţi, bine crescuţi, capabili, destul de cultivaţi, destul de cinstiţi, cu care te puteai înţelege doar din două-trei cuvinte, — căci important este nu dialogul, ci doar cele două sau trei cuvinte. Această comunitate de la sfîrşitul vieţii mele mă trimite cu gîndul la începuturile ei (colegiu, război, sport...). E încîntător să sfîrşeşti — am scris-o de mai multe ori, în numele meu, sau am împrumutat-o vreunuia din personajele mele, — dar există o neaşteptată desfătare în a sfîrşi împreună. *În timpul vieţii n-am fost chiar atît de des împreună.*

1969

M-am referit în Orice călător singuratic este un diavol *la «criza bărbatului de treizeci de ani», pe care nu mi-o puteam explica în cazul meu, apoi, mai tîrziu, la criza: «Să regreţi că nu trăieşti viaţa din plin, atunci sînd scrii. Să regreţi că nu scrii atunci cînd o trăieşti din plin». Pe atunci nu mă gîndeam că aceea a bătrîneţii, sau mai curînd a primei etape a bătrîneţii — căci la sfîrşit există fără îndoială şi alte crize — va fi: «Trebuie oare să cedez acestei presiuni impetuoase a operelor ce vor să ţîşnească încă din mine? Sau trebuie să citesc sau să recitesc atîtea opere geniale, sau cel puţin considerate ca atare, pe care nu le-am citit încă sau pe care le-am citit dar le-am uitat? Nu e oare absurd să ignor pînă în ultima clipă, pretextînd propriile mele opere, această imensă contribuţie adusă de om lumii? Cui îi pasă că am scris două sau trei opere în plus sau în minus?» Dar această problemă se rezolvă cu uşurinţă. În contextul în care se află ea acum nu mai are nici o importanţă.*

«La început a fost Vorbirea». Ba deloc, la început a fost Scrierea. Dumnezeu a creat scrierea. Apoi diavolul a creat cuvîntul: cuvîntul făcut pentru a fi negat. «Sînt Spiritul care neagă întotdeauna; care neagă întotdeauna ceea ce a afirmat.

M. Renauld-Krantz îmi trimite din Afganistan o ilustrată ce poartă următoarea legendă: «Arcul din Bist» — pe care îl comentează în cîteva rînduri, încheind astfel: «... Nu este oare (acest peisaj) un simbol a tot ce aţi scris? Oricum, eu nu-l pot privi fără să mă gîndesc la Dumneavoastră».

Iată peisajul: un arc monumental înălţîndu-se în vid; în faţa lui, albia seacă a unui fluviu; în zare, o citadelă în ruină. Şi deşertul.

Ţi-ar plăcea să existe un proverb arab care să sune aşa: « Adevărul e rostit doar de ruine ». Dar nu există nimic de genul acesta — din cîte ştiu eu.

Corespondentul meu are dreptate. Deşertul. Un arc ce nu se deschide decît către propria sa umbră; un fluviu care de fapt nu mai este fluviu; o citadelă moartă. Iată într-adevăr o carte-poştală meritînd să fie strecurată sub cristal, pentru a fi păstrată astfel pe masa mea de lucru şi veşnic prezentă în faţa ochilor.

Alături, un personaj minuscul îţi dă măsura arcului în vîrful ogivei sale: aproape cincisprezece metri. Umbra arcului este o lungă panglică de umbră, de trei ori mai lungă decît el: fotografia a fost luată în a doua jumătate a zilei. Citadela se află pe o înălţime abruptă; de fapt, un burg *ce-şi întinde dărîmăturile pînă departe. Mă trimite cu gîndul la oraşul acela în ruină din apropierea Tunisului, Mahomedia, pus la vînzare şi care mi-a fost oferit spre cumpărare.*

Citadela în care a existat cîndva viaţă, ued-ul în care a existat cîndva apă. . . Dar mai ales arcul e acela care mă obsedează. Deschideţi-vă porţi eterne ! Se deschid, dar îndărătul lor nu există nimic.

Am trăit în deşert: n-am fost fericit acolo, nu-l iubeam, nu iubeam nici măcar oazele. Trandafirii de nisip erau pietre ascuţite. Copiii îmi aduceau uneori asemenea pietre — « Cadou ! » — iar ele mai păstrau uneori parfumul palmelor ce le strînseseră îndelung.

Septembrie 1969

Aş dori ca Dumnezeu să existe, pentru a-i putea mulţumi că mi-a dăruit atîta fericire cît să nu-mi doresc mai multă şi exact atîta nefericire cît să ştiu, ca om, să deplîng nefericirea altora, iar ca artist să fiu în stare s-o descriu în cărţile mele.

N-ar trebui să existăm decît în faţa paginei albe, căci doar atunci sîntem puri.

Cînd mi se spune că opera mea nu e adaptată lumii moderne, n-aş putea răspunde decît « Cu atît mai bine ». Lucru pe care-l făceam încă din 1935 *în prefaţa la* Serviciul inutil.

13 august 1961. — *Marea tentaţie a anilor maturităţii mele a fost singurătatea, pentru care am optat de-a lungul celei mai lungi perioade a vieţii. Marea tentaţie a bătrîneţii este pentru mine distrugerea, înainte de a muri, a unei părţi din opera mea inedită, neputînd să fac la fel cu aceea deja editată. De ce? Cred că pentru a dovedi cît de puţin îmi pasă. Pentru a părea mai puţin decît sînt? Sau oare dintr-o generozitate ca aceea a persanilor care, înainte de a goli o cupă cu vin, vărsau din ea cîteva picături? Dar în situaţia în care sîntem ar însemna să acord într-adevăr prea mult interes opiniei publice voind să-i demonstrez ceva, indiferent ce. . .*

Trupa care bombardează teritoriul de pe care a fost silită să se retragă. Corabia scufundată de propriul ei căpitan. Moştenirea lui Alexandru. Şi încă o dată, copiii care distrug castelul de nisip pe care l-au înălţat.
Aedificabo et destruam.

În acelaşi timp însă, corectez, cu extremă minuţiozitate, reimprimările operelor mele deja editate. Nu găsesc acestei atitudini inconsecvente nici o altă explicaţie logică

https://biblioteca-digitala.ro

decît că ea aparține arbitrarului. Cei doi oameni care se ascund în mine acționează simultan dar în direcții contrare, așa cum mi s-a întîmplat de atîtea ori în viață.

« Ascund în mine, în același timp, două sentimente contrarii și asta, firește, fără voia mea. » (Dostoievski, Adolescentul*).*

Note după a doua lectură

Această atracție, asemănătoare cu aceea a abisului, de a distruge înaintea morții măcar o parte din ceea ce am scris. M-am gîndit la început că se născuse din dorința de a dovedi cît de puțin îmi păsa. Apoi m-am gîndit că era vorba de un mecanism identic cu al sinuciderii. Cînd te sinucizi nu ești complet liber căci, oricum, va trebui să mori: ești liber să-ți alegi doar circumstanțele și clipa (și asta dacă totul merge bine). Distrugînd o parte din operele create, convins că, prin mîna timpului și a omului toate vor avea într-o zi aceeași soartă, îți îngădui o anumită libertate chiar și aici, în cazul morții propriei opere: îți alegi acea parte pe care o vei distruge și clipa în care o vei face: ca și în sinucidere, puțină libertate în necesitate.

Îți petreci întreaga viață scriind fără să-ți pese de public, numai pentru a te elibera de lucrurile care ciocănesc, voind să iasă la iveală. Și totuși, din cînd în cînd (chiar destul de des) ca o rîndunică ce poposește la tine venind de pe « pămîntul oamenilor » — scrisoarea unui necunoscut sau a unei necunoscute îți amintește că te ciocnești zilnic de ființe vii și că, la rîndul lor, ele se ciocnesc de tine. Îți spui: « dacă într-o zi nu mă voi mai supune acestei presiuni care mă constrînge să scriu (și de ce nu; se poate întîmpla orice), aș continua poate să scriu, spunîndu-mi: « scriu pentru acești cîțiva ». Apoi nu te mai gîndești la ei și reîncepi să scrii pentru nimeni.

Cercul acesta îndepărtat de scurte prietenii necunoscute mă face să mă gîndesc la cercul de stele pe care îl vede Malatesta în jurul orașului Rimini, și pe care i-l arată Isottei.

1970

Un autor dă ca motto *pentru cartea sa următoarele: « Războiul civil este războiul cel bun, acela în care știi pentru ce, și pentru cine ucizi ». Semnat: Montherlant. Or, această frază este pusă de mine în gura unui personaj alegoric reprezentînd războiul civil, personaj care spune: « Eu sînt, etc. », în piesa mea cu același nume. Personajul acesta spune ceea ce trebuie să spună războiul civil. În ceea ce mă privește, am oroare de război civil.*

Într-o ciocnire de stradă, orice puștan mi-ar putea zvîrli în față: « Aha ! îți place războiul civil ! Ține, atunci ! » Și-mi mută fălcile din loc.

Din păcate, pretutindeni și dintotdeauna, s-au atribuit unui autor cuvinte rostite de un personaj de ficțiune și care este poate chiar antipodul său ca mod de a gîndi și de a simți. De altfel, am citat anecdotele lui Socrate, ale lui Cezar, ale întregului public atenian care îi atribuiau lui Euripide, pentru a-l blama, cuvinte puse de el în gura unuia dintre personajele sale, care dat fiind rolul ce-i revenea pe scenă, nici n-ar fi putut pronunța altele.

Rămîi pe gînduri văzînd atîta superficialitate care, răspîndită așa cum este și cum a fost întotdeauna, pare să constituie — la om — o a doua natură. Și te-ntrebi: « Cum de nu și-a dat seama autorul falsei atribuiri că săvîrșea un lucru necinstit, chiar dacă eroarea sa nu aducea niciun prejudiciu celui pe care-l citează greșit ? » (Deși mie autorul falsei atribuiri a frazelor despre războiul civil îmi aduce categoric un prejudiciu).

Dacă ar exista ceva asemănător unui Ordin al scriitorilor, *dar ceva asemănător și serios, orice atribuire a cutărui cuvînt rostit de unul din personajele sale, autorului*

https://biblioteca-digitala.ro

însuşi ar trebui sancţionată, şi, dacă aceasta ar risca să-i pricinuiască fie şi un neajuns, ea ar trebui considerată, în mod penal, drept un delict.

Semnalez această enormitate unor oameni cu judecată. Îmi răspund: «Da, da. . .» şi trec la alt subiect; faptul nu le-a reţinut deloc atenţia; mîine, cînd se va ivi ocazia, vor comite ei înşişi această enormitate «fără să se gîndească». Într-atît practica ei a devenit la om (aşa cum am mai spus) o a doua natură.

Orice frază împrumutată de la un personaj de ficţiune trebuie semnată, de exemplu, astfel: «Tolstoi, rostită de Ivan Ilici». Eu am procedat întotdeauna aşa.

Felul în care aş vrea să mor, şi pe care nu-l voi descrie aici, aduce omagiu:

— rudelor mele (acea mos maiorum);

— creaţiei mele (Malatesta).

Dacă la cele de mai sus adaug rîndurile scrise aici despre Chateaubriand, aduc implicit omagiu şi artei de a scrie şi chiar, indirect, Franţei dar nu celei «eterne», ci doar celei care s-a dovedit a fi ea însăşi, în unele momente cînd într-adevăr a însemnat ceva.

În ziua aceasta de sfîrşit de an, în corespondenţa mea, printre altele, două reviste de teatru şi un prospect publicitar. În toate trei, tineri actori cu plete şi cu torsul gol joacă Racine, Corneille, şi nu mai ştiu ce alt autor.

De ce trebuie să joci gol pînă la brîu? Niciun motiv în afara aceluia că şi vecinul face la fel.

Ştiam deja că în cîteva foarte mari teatre pariziene actorii tineri au suprimat peruca pudrată, pentru a nu-şi tunde pletele, atunci cînd îi interpretează pe Marivaux sau Beaumarchais şi interpretează Marivaux cu plete proprii şi cu favoriţi mai lungi sau mai scurţi. Şi cum nimeni nu găseşte că e cazul să protesteze, de ce să nu joci, gol, Cidul·şi Athalie?

Mi-aş fi dorit ca anul 1970 să nu se încheie cu o nerozie. Dar iată că a şi fost comisă.

1971

Mor prin ce am mai bun în mine şi e firesc să fie aşa.

Pornesc într-o aventură periculoasă ca o lamă de oţel. Aceea de a învinge fără să fii învins. Cu măreaţa simplitate castiliană, Pepe Hillo îşi intitulează tratatul de tauromachie: Tauromaquia, o el arte de matar y de no ser matado. Tauromachia sau Arta de a ucide şi de a nu fi ucis.

A venit momentul să-mi repet, ca şi Abatele de Pradts: «Cred în fiinţa umană! Cred în fiinţa umană!»

Mă îndrept către suerte *aşa cum îi ieşeam în întîmpinare la treizeci de ani. Absolut calm şi fără urmă de teamă. Ceea ce mă susţinea era nu dorinţa, ci gustul curajului.*

Să mă aventurez pe nesimţite, dar repede.

Îmi amintesc de ziua aceea, mai mult ca sigur de la începutul verii lui 1936, cînd stam aşezat pe scaunul unei cafenele din Bois (sau — ceea ce este mai curînd în stilul meu — pe o bancă), avînd în dreapta, în depărtare, biserica Suresnes, şi privind cum trec prin faţa mea, cu elitre de smarald şi azur, bicicletele-tandem, pe atunci la modă. Şi-mi amintesc foarte limpede că am scris această frază în Carnetul meu de atunci, în care aş regăsi-o dacă aş fi dispus să-mi dau osteneala «Va veni o zi în care oamenii îşi vor spune că acela care nu a trăit în Franţa lui 1936 nu ştie ce înseamnă dulceaţa vieţii».

https://biblioteca-digitala.ro

Iată cîteva cărţi pe care le-aş fi scris dacă aş fi consacrat ceva mai mult timp operei mele, în loc să-l consacru vieţii mele personale.

Viaţa lui Malatesta: dar ar fi trebuit să cunosc italiana şi să mă hotărăsc să fac în Italia o laborioasă călătorie de studii, cînd eu am oroare de călătorii şi nu le-am suportat niciodată decît pe acelea de plăcere.

Cealaltă carte ar fi fost despre bestialitate: dragostea sexuală (uneori împărtăşită) a omului pentru animal, subiect amintit doar în treacăt, cu oroare, şi pe care cei mai inteligenţi, cei mai curajoşi şi cei mai bine informaţi n-au îndrăznit să-l abordeze şi despre care eu deţin — sau am deţinut — mai ales datorită îndelungatelor mele şederi în Africa de Nord, o documentaţie pe care nimeni nu o are.

A treia carte ar fi avut ca subiect vechile geste franceze. Generozitate. Sensibilitate (lacrimile lor). Inepuizabilă vitejie. Ferocitate. Şi creştinismul cel mai pur. Deşi e multă confuzie, ce date frumoase am cules ! Doar sînt punctul culminant al secolului al XI-lea ! Despre vechile «chansons de geste» *ar fi trebuit să scriu un studiu ilustrat de foarte multe citate.*

Şi de cîte ori nu am visat să scriu o piesă de teatru despre Ludovic cel Sfînt ! Mai ales limbajul a fost acela care m-a împiedicat. Se poate scrie o piesă care să emoţioneze folosind exclusiv limba secolului al XVII-lea. Dar nu şi franceza Evului Mediu; cît despre franceza modernă, în ea şi-ar fi pierdut întreaga savoare.

În sfîrşit, lucrarea despre care am vorbit adeseori (destul de scurtă, mai curînd o teză) privind sentimentul cavaleresc la vechii romani. Adevăruri de care cărţile sînt pline, dar pe care nu le-a relevat nimeni.

O doamnă de optzeci de ani a trăit multă vreme nelegitim cu un domn care astăzi are optzeci şi doi. Apoi s-au despărţit. Apoi ea se îndrăgosteşte din nou de el, îl copleşeşte cu scrisori, e nebună de gelozie, pune să fie urmărit, deschide cutiile de scrisori etc. Mi-ar fi plăcut să scriu acest roman. Dar îmi trebuiau documente pe care nu le am.

Şi o lucrare despre samurai.

Un teatru al slăbiciunii

Alain-Michel Grand — *În fond, teatrul dumneavoastră, numit adeseori şi teatru cornelian, teatru al grandorii, teatru al dispreţului, este un teatru al slăbiciunii, în care îl vedem pe om învins de el însuşi.*

Montherlant — *Da, fără îndoială. Atît în subiectele inventate cît şi în cele împrumutate din istorie. Sau este vorba de oameni pe jumătate nebuni, sau de oameni slabi, conştienţi de slăbiciunile lor. Sau de oameni slabi care se cred puternici. Sau de oameni puternici care se prăbuşesc pur şi simplu pentru că au ajuns la capătul puterilor. V-am vorbit despre cei care nu au nervii tari, Dar iată-l pe implacabilul Cisneros clătindu-se sub lovitura dată (unui om foarte în vîrstă) de un amor propriu şi de o afecţiune rănite în egală măsură; iată-l şi pe Carrion, solid construit, dar care, ca şi maica Angélique, se clatină sub loviturile spaimei. Ca şi Don Alvaro de Santiago aflat pe punctul de a-şi renega înaltele principii, cînd fiica sa, pe care o dispreţuieşte, îl salvează de el însuşi. În romanele mele există mai mulţi învingători, dar Auligny, Coantré, M. Dandillot, Céléstine, Exupère, — fără să le mai punem la socoteală pe nenumăratele Solange, Dominique şi André —*

https://biblioteca-digitala.ro

sînt nişte învinşi. Arta mea, mai ales pe scenă, este o artă tragică, şi acesta e motivul pentru care aprob fără rezerve titlul pe care un tînăr student îl dădea lucrării sale de *licenţă:* Motherlant, poet tragic.

(Din interviul luat pentru « Un asasin îmi este dascăl »)

În orice om care va muri se ascund doi oameni: cel care a fost, şi care îl susţine încă pe acela care este.

În teatrul meu, cele trei personaje în care am pus cel mai mult din mine sînt Malatesta, nestăpînita sete de *plăcere, Alvaro, indignarea în faţa răului, şi Jeanne cea Nebună, conştiinţa fermă a nimicniciei.*

« Se spune că Adrian plănuise să-l aşeze pe Isus Cristos printre zeii Romei; dar condescendenţa sa pentru creştini nu era decît aparentă, căci tot el porunci ca statuia lui Jupiter să fie aşezată în locul ce constituise teatrul învierii lui Isus şi pe aceea a Venerei pe muntele Calvarului » (Dicţionar pentru a sluji la înţelegerea autorilor clasici, greci şi latini, de Math. Christophe, Paris, an XIII-1805, t. *I, p. 15*)

În româneşte de ALINA LEDEANU

https://biblioteca-digitala.ro

«Mișcarea atît de furioasă a masivului taur, cînd, în arenă, proptindu-se pe picioarele dindărăt, rezistă, pe rînd, celor ce-l atacă din dreapta și din stînga».

(Le Solstice de Juin)

https://biblioteca-digitala.ro

Orașul al cărui Prinț e un Copil — reprezentată la Geneva de către grupul de studenți « Belles-Lettres» (ianuarie 1953)

https://biblioteca-digitala.ro

Teatrul lui Montherlant

Sensul valorilor nobile

Fireşte, toată literatura franceză este îndoliată, dar aş afirma aici fără şovăială, că, după părerea mea, pentru teatrul nostru moartea tragică a lui Henry de Montherlant constituie pierderea cea mai dureroasă. A murit cel mai mare autor dramatic francez al timpului nostru.

Dar trebuie să observăm imediat că inițial, — în pofida *Exilului*, operă de tinerețe, şi chiar după *Pasiphae*, — nu bănuiam că Henry de Montherlant va deveni într-o zi un dramaturg. S-a ajuns pînă acolo încît s-a spus că nu iubea teatrul. La urma urmei, cei doi mari scriitori din care s-a inspirat, Chateaubriand şi Barrès, n-au scris niciodată pentru scenă. Putem deci afirma fără să exagerăm, că la început, Jean-Louis Vaudoyer a trezit în el *conştiința dramaturgică*, sugerîndu-i să adapteze o piesă spaniolă pentru Comedia Franceză.

Succesul extraordinar al *Reginei Moarte* în timpul ocupației, în ciuda unei critici destul de acre, trebuia să-i ofere prilejul să-şi descopere posibilități încă nebănuite. O apropiere ni se prezintă aici aproape inevitabil între cazul lui Montherlant şi acela al lui Giraudoux.

Pînă atunci nu existase niciodată în literatura franceză romancier care să fii cunoscut în teatru ceva aidoma unei noi naşteri. Unii au pretins acum că trebuie să vedem în Montherlant mai ales un moralist, dar oricît de interesante ar fi *Eseurile*, *Carnetele* şi *Notele*, asemenea părere mi-e cu neputință s-o împărtăşesc. Eu cred că nimic n-ar oferi o idee mai amăgitoare decît un florilegiu unde ar fi înmănunchiate reflexii, adică sentințe extrase din operele lui şi, în special, din piesele de teatru.

Ceea ce-i admirabil la Montherlant — am constatat din nou reascultînd *Regina Moartă* la televiziune în seara morții sale — este faptul că toate gîndurile exprimate de regele Ferrante aderă în adevăr, în sensul cel mai puternic al cuvîntului, la ființa personajului, această ființă care ne interesează — prin ea însăşi — cu toate contradicțiile ei.

https://biblioteca-digitala.ro

Cred că s-a stăruit prea mult — şi poate acesta este reproşul ce trebuie să mi-l adresez — asupra unui anumit egocentrism ce « marchează » esenţa pieselor sale. Nu tăgăduiesc: există o înrudire între Montherlant şi Ferrante, după cum dealtminteri — şi încă mai vizibil — între el şi tatăl din *Fiu al nimănui.*

Dar ceea ce trebuie recunoscut şi admirat, este faptul că această înrudire nu dăunează deloc complexităţii esenţiale a lui Ferrante, vieţii proprii care a reuşit să i-o insufle. Aş lua un exemplu: momentul de neuitat cînd Inès, sperînd astfel să-l înduplece definitiv pe rege, îi mărturiseşte că aşteaptă un copil, scenă unde, dimpotrivă, această mărturisire trezeşte pesimismul radical ce sălăşluieşte în el, şi deschide, ca o rană, decepţia pe care a simţit-o descoperind că feciorul său, deşi nu mai este un copil, e un mediocru.

Aş îndrăzni să afirm că o asemenea scenă cu deznodămîntul ei sinistru, este una din cele mai frumoase din teatrul universal. Marele actor care a fost Jean Yonnel s-a depăşit în această piesă, la fel ca Genèvième Casile în rolul lui Inès. Îmi amintesc că piesa este înregistrată pe disc, iar dacă nu, trebuie să fie pentru generaţiile viitoare.

Aici este momentul să evocăm calitatea excepţională a unei scriituri care niciodată nu se complace în ea însăşi, cum a fost prea adesea cazul la Giraudoux. Ea este eficace totdeauna, adică dramatică, şi ceea ce ajunge s-o demonstreze este faptul că nu lasă niciodată pe spectator neatent sau distrat, cum este cazu' cînd desfăşurarea prea literară a acţiunii stîrneşte impresia că e la voia întîmplării.

Din această operă dramatică considerabilă, care sînt piesele cele mai valoroase? S-a afirmat recent că autorul prefera piesele sale « necostumate »: *Fiu al nimănui*, *Broceliande*, *Oraşul al cărui Prinţ este un copil*; ştim că această ultimă lucrare a repurtat un triumf pe care autorul nu şi l-ar fi imaginat niciodată. Dar în ce mă priveşte aş spune că actul al III-lea le « biruie » pe celelalte: marea scenă între cei doi credincioşi este una din cele mai emoţionante şi mai umane pe care le-a scris vreodată autorul. El antrenează, înalţă primele două acte care mi se par relativ mai slabe.

. . .Ceea ce trebuie să remarcăm astăzi este acest masiv care se înalţă cu atîta avînt şi atît de sus deasupra unui teatru de avangardă, unde infantilismul, o ideologie sărăcăcioasă şi — vai — un gust ciudat pentru obscenitate se asociază în proporţii variabile. Un critic, dacă nu mă înşel, a vorbit de nihilismul lui Montherlant; înseamnă a învălmăşi totul; puţini autori au avut în asemenea măsură sensul valorilor nobile, şi trebuie să-i recunoaştem un umanism tragic.

E reconfortant să ne gîndim că recent milioane dintre noi am ascultat cu pioşenie « Regina moartă » — o operă fireşte « costumată »—dar în care geniul său ţîşneşte într-o eflorescenţă neaşteptată şi magnifică.

Şi cred că mulţi dintre noi am tresărit auzind această frază a lui Ferrante cîteva clipe înaintea morţii sale: « O, Dumnezeul meu! În răgazul ce-mi rămîne înainte ca sabia să mă străpungă şi să mă ucidă, fă să taie acest nod înspăimîntător de contradicţii care colcăie în mine, astfel ca o clipă cel puţin, înainte de a înceta să exist, să ştiu, în sfîrşit, cine sînt! »

https://biblioteca-digitala.ro

Henry de Montherlant — toreador.

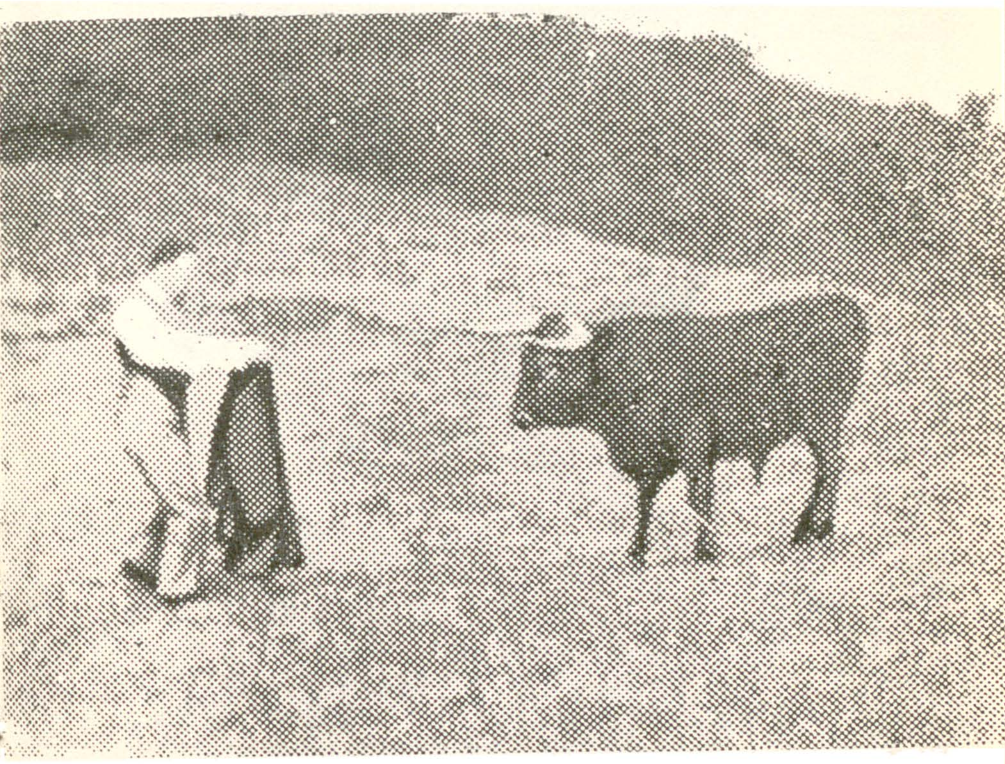

https://biblioteca-digitala.ro

Desen de Montherlant

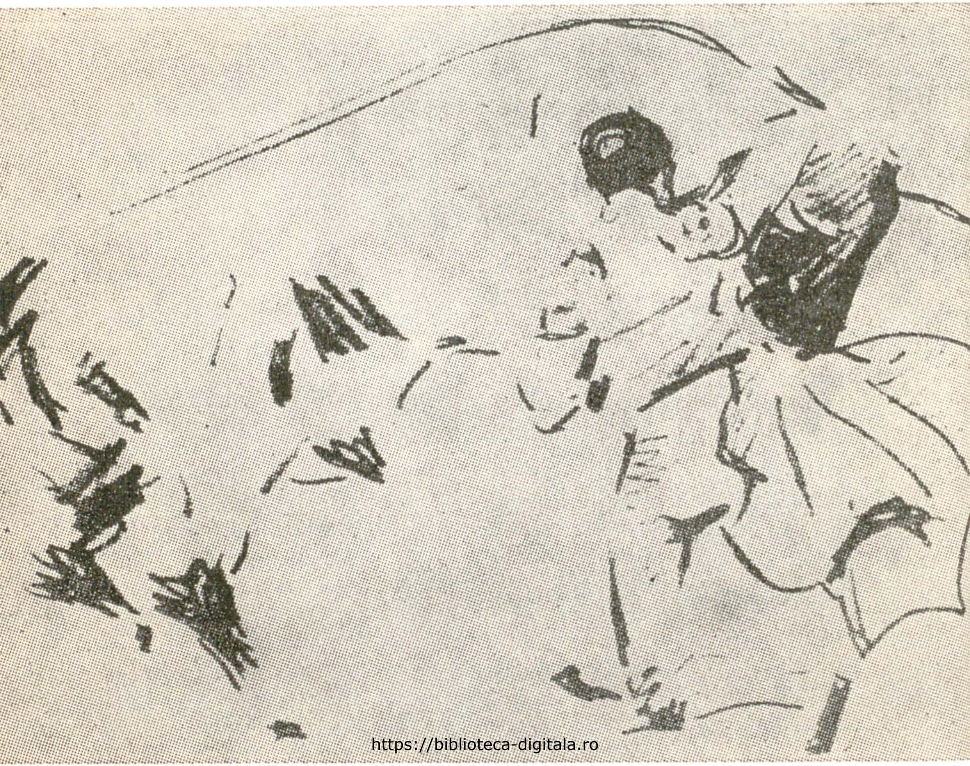

https://biblioteca-digitala.ro

PIERRE DE BOISDEFFRE

Sfîrşitul unui adevărat stoic

Nu sînt numeroşi acela ce trăiesc în tovărăşia Morţii lor, care nu încetează s-o contemple şi, care, pentru a rămîne fideli unei anumite idei făurită despre ei înşişi, fără să aştepte să le bată ceasul, vieţuiesc cu ea.

Chiar fiind în viaţă, el ne părăsise. Titlurile unor eseuri dedicate lui o mărturisesc: *Montherlant, călău al lui însuşi* (Michel de Saint-Pierre), *Montherlant de care ne-am despărţit* (Philippe de Saint-Robert), *Montherlant, Cavaler al neantului* (Pierre de Boisdeffre).

« Aedificabo et destruam »: această formulă pe care critica o socotea drept « literatură », era în adevăr o deviză pentru viaţa lui, trăită pînă la sacrificiul total.

Încetul cu încetul, cu o răbdare de termită, a întrerupt toate relaţiile ce-l legau de lume, punînd aceeaşi grijă în a fugi de semenii săi, după cum pusese odinioară în a le împărtăşi bucuriile şi ostenelile cînd era vorba de război, sport sau iubire. L-am văzut întemniţat de viu în opera lui, închis în mausoleul pe care şi-l construise cu mîinile sale, asemenea unui faraon părăsit de rude.

Am mai spus-o chiar de curînd referitor la Mauriac, la de Gaulle: geniul nu este niciodată *univoc*. Orice travaliu al unui om de geniu constă în a armoniza două « jumătăţi » ale unui chip, care nu se întîlnesc, ca « să făurească (cum afirma Barrès) unitatea ». Montherlant credea că a izbutit să realizeze acest ţel prin *alternanţă*, care nu era o adevărată alternanţă, ci mai degrabă o coexistenţă a contrariilor, putînd fi uşor comparată cu aceea pe care o practica mai înainte Gide. « Dimineaţa se iveşte şi noaptea la fel . . . » într-o veşnică reîntoarcere a lucrurilor.

. . .Totuşi, în zorile vieţii sale avusese o credinţă. Credinţa în om — dacă e adevărat (dar cine poate şti?) — atunci cînd foarte curînd, credinţa părinţilor săi îl abandonase. Deabea se risipise pîcla unui catolicism decorativ, că alte devoţiuni l-au stăpînit, pe care le enumera astfel: « corpul uman, eroul sportiv, morţii, soldatul necunoscut ». Niciuna din aceste devoţiuni nu era gratuită. Pentru fiecare din ele şi-a riscat viaţa. A jucat rugby, a alergat suta de metri în 11,4/5 secunde, a înfruntat taurii, a luptat în tranşee, a privegheat morţii de la Verdun. O dată instaurată pacea, ca Drieu, căutase să regăsească « ceva neprihănit şi aspru », acea « violenţă ordonată » pe care o îndrăgise atît de mult în război. În zadar: nu era uşor să readucă « divinul pe pămînt ».

* Din conferinţa rostită de Pierre de Boisdeffre cu prilejul vizitei sale în Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Ce s-a petrecut în acel an 1924, cînd autorul *Olimpicilor*, sărbătorit de inteligenția franceză ca un tînăr prinț, dar presimțind adevărul aforismului lui Montalembert (« Gloria? Dar ce-i foloseşte fericirii? ») încetează să caute o mîntuire pentru el şi ceilalți oameni? O să se explice mai tîrziu în prefața la *Serviciu inutil*: « Anul 1924 — cînd am publicat *Olimpicile* şi *Cîntecul funebru pentru morții de la Verdun* — mi-a adus notorietatea, dar m-a făcut să-i pierd gustul. Avem o anumită idee despre ceea ce însemna: mi-era deajuns ».

Cert este că « *tînărul om-Fericire* » (cum ar fi spus Péguy) triumfă asupra « *bătrînului om-Onoare* ».

. . .« Cît de frumoasă-i viața! Cînd o răscoleşti şi o vezi în adîncime, cînd vedem ce înseamnă, eşti îndreptățit să cazi în genunchi. Ce mult înseamnă! Fireşte, viața-i ceva extraordinar. Mai extraordinară decît geniul. Ea are totdeauna în rezervă ceva care ne descumpăneşte » *(Trandafirul de nisip)*

Montherlant scrisese, nu de mult: « Puțin îmi pasă de fericire. Iată ravagiile muzicii: gîndeam astfel ascultînd muzică; adică un altul decît mine o gîndise. În realitate eram croit pentru fericire, primisem un sens al fericirii mai subtil şi mai exigent decît îl au de obicei semenii mei şi steaua mea cea bună mi-a îngăduit să-mi dau seama la timp. Eram făurit pentru o bucurie totdeauna mai elevată şi mai profundă» *(Serviciu inutil)*

Totuşi: « Această fericire era voalată, pentru lungi perioade, precum cerul pustiului este ascuns de o pîclă de nisip, de conştiința a ceva mare care nu era cum ar trebui să fie » *(Serviciu inutil)*.

Acest Montherlant, scria atunci cărți ca *Mors et Vita* sau *Serviciu inutil*. Criza «călătorilor hărțuiți» făcuse să se nască în el «un om nou » şi o nouă morală, pe care o afirmă în « *Scrisoarea unui tată către fiul său* »

. . . Începînd din 1940, autorul *Reginei Moarte* se va abține de a participa la viața secolului său. Asemenea acelor *guru* de altădată, el se retrage în pădurea lui, adică în opera sa.

Operă echivocă şi ea, aidoma imaginii insesizabilului său autor! S-a putut vedea în aceasta ultimul rod al catolicismului literar, moştenirea spirituală primită de la contra-Reformă şi de la Port-Royal. Dar, în pofida *Schimbării* şi a piesei *Le Maître de Santiago*, în pofida *Oraşului al cărui Prinț este un copil* (minunat cînt funebru cu iz de incest, dedicat ultimelor şcoli creştine), în pofida extraordinarei sale aptitudini de a se strecura în sufletele şi mințile catolice, în pofida referințelor sale constante la civilizația creştină, Montherlant n-a fost niciodată creştin; mai aproape de Roata Solară, de zeii Greciei, de Mithra, decît de Evanghelie. Dar atenție! Ca Barrès, ca Malatesta, el rămîne ataşat de Biserică. Montherlant scria: « A căuta să-l împaci pe Isus Cristos cu Pan va fi totdeauna un exercițiu suveran pentru a face să te bucuri de imaginativ, dacă nu eşti credincios; asta duce la excitarea spiritului şi-ți bicuieşti sîngele cu biografiile unor Papi marcați de pecetea Bestiei, elixiluri incomparabile, care ar învia şi un mort; pe lîngă ei, Neronii sînt prea naivi! Dar dacă credem! Biserica catolică amestecîndu-l pe Isus Cristos cu sportul, ce ştiu, dînd doamne de onoare lui Isus Cristos pe cele trei Dorințe în straie de sărbătoare, e un spectacol ce te umple de o poezie tulbure şi acră, dacă-l priveşti din afară, dar care te împietreşte dacă te închipui măcar un moment în pielea unui om iubind crucifixul» *(Serviciu inutil)*.

Bazați pe o aceeaşi neînțelegere, vedem uneori în el un poet al Franței, un Barrès care în adevăr s-ar fi bătut — apostol al civismului — pentru « serviciul inutil ». De fapt, dacă Montherlant iubeşte Franța o face aşa cum Alceste îşi priveşte contemporanii: cu dispreț, oroare şi uneori milă. (. . .) Dar în acelaşi timp a suferit — cu siguranță — cînd a văzut dispărînd o Franță imaginară, față de care

https://biblioteca-digitala.ro

era ciudat de legat, ca şi de o Biserică ce ea însăşi dispăruse. Astfel înclinăm să vedem în el un moralist — la modul antic — fiu al lui Seneca (de atîtea ori citat) şi a lui Julian Apostatul, « îndrăgostit de lumină mai curînd decît de putere», convins că « fiecare sistem rezolvă complet problemele Universului » şi că nu există alt adevăr decît să alternezi doctrinele contradictorii şi să le trăieşti rînd pe rînd: « Nici o problemă nu-i niciodată soluţionată. Atunci ne apar propriu-zis de neînţeles. Adolescent, mi se puneau toate laolaltă, potrivit legii acestei vîrste. Combătînd s-au simplificat la extrem: cum să-ţi faci mai mult decît datoria şi în acelaşi timp să nu fii masacrat? Pe urmă, « călător hăituit », totul a dispărut în problema fericirii care a sfîrşit prin a se rezuma în această incertitudine: trebuie s-o înfăptuieşti, sau nu? Apoi problema fericirii a devenit cadavru la rîndul ei şi noua mea stinghereală a fost problema artei şi a vieţii: cum să le împaci? Cum să nu fii turburat că nu trăieşti, în orele cînd lucrezi, şi neliniştit în orele cînd trăieşti? Dilemă cotidiană şi pe care oboseala, bătrîneţea sau boala, interzicîndu-ne să trăim, poate s-o rezolve. Pe urmă, în Africa am găsit înfruntîndu-se, — fără să izbutesc să le împac, — datoria faţă de patrie şi datoria faţă de individ. În sfîrşit acum se înalţă în mine acest nou conflict: tot între patria, — aceea unde soarta a făcut să ne naştem,—şi cealaltă patrie, patria lăuntrică, pe care noi înşine ne-am creat-o» *(Serviciu inutil)*.

Montherlant conchidea, din 1935: « Acţiunea şi non-acţiunea se reîntîlnesc în eternitate, şi ele se vor îmbrăţişa acolo veşnic. Dar *quid* despre prezent? Călugărul-soldat ! În jurul acestei figuri, puţin derutante, dă tîrcoale gîndul meu, în măsura în care gîndesc. Soldat, el făureşte acţiunea. Călugăr, o subminează. *Aedificabo et destruam:* voi construi şi pe urmă voi distruge ce am construit. Un epigraf pentru această carte. Un epigraf pentru viaţa mea » *(Serviciu inutil)*

Dar din toate aceste personaje care i-au ţinut tovărăşie, care este cel adevărat? Era oare copilul de familie bună catolică, cu guler larg alb, cu privirea hotărîtă, crescut de femei şi de preoţi, al cărui orizont era numai colegiul? Sau autorul, de pe atunci păgîn, din *Visul*, omul plăcerilor, aventurierul care fugea de lîngă ai săi în Africa? Omul de litere în germene care scria la unsprezece ani primul său roman, a cărui acţiune se petrecea sub Nero, împodobindu-şi manuscrisul cu planul celor 14 regiuni ale Romei şi sublinia cu îndrăzneală pe copertă menţiunea amăgitoare « ediţia a V-a»? Tînărul cu ghetre cenuşii, cu guler înalt, cu chip barresian, care frecventa balurile şi tocmai scrisese *Exilul ?* Soldatul simplu care se luptase în Alsacia şi fusese rănit în Vosgi, — grav, după cum menţiona ordinul de zi? Romancierul celebru, decorat, intimul lui Lyautey, al lui Pétain, care, un timp, a administrat Osuarul de la Douaumont şi scria la *Revue* des *Deux-Mondes* şi *L'Echo de Paris*, sau acela care colabora la *Ce Soir ?* Prietenul lui Malraux, al lui Bernanos, al lui Saint-Exupéry, care în *Echinoxul lui septembrie* denunţa spiritul de la München?

Un lucru e sigur: acest romancier celebru, acest dramaturg copleşit de onoruri, acest academician socotit distant, nu se simţea bine în pielea lui. Dacă s-a însurat, a făcut-o cvasiclandestin, fără a se arăta niciodată în public cu soţia lui ; dacă a fost tată, feciorul lui a rămas faţă de ceilalţi, dacă nu pentru el, « fiu al nimănui ». Scriitor, n-a încetat de a vorbi despre opera lui — pentru a ne exprima astfel — dar n-a consimţit niciodată să dezvăluie nimic din fiinţa-i intimă. Şi era de ajuns să afirme: « am fost mai întîi un om al plăcerilor, pe urmă un creator literar, apoi nimic. »

Ce a însemnat acel « nimic », această viaţă particulară pe care Montherlant a ocrotit-o cu gelozie, în jurul căreia a întreţinut un straniu mister? A iubit cu adevărat femeile? Cine este încîntătoarea brună pe care a fotografiat-o lîngă el, prin

https://biblioteca-digitala.ro

1935, Laure Albin-Guillot? A fost logodit în 1934, cu Solange Dandillot? S-a căsătorit sau nu? Atîtea probleme care, mîine, vor pasiona pe biografi cum mă pasionează acum viaţa particulară a lui Gide...

În acea dimineaţă de iarnă cînd m-am dus să-l văd pentru prima oară, — se vor împlini curînd de atunci şaisprezece ani,—ceea ce m-a izbit mai întîi la Montherlant a fost geniul inconfortului. Acest distins hotel din al VII-lea arondisment de pe malul Senei, foarte aproape de acela unde locuise bunica mea, era, în realitate, o nobilă locuinţă demnă de Léon de Coantré. Nici un alt mijloc de încălzire decît o sobă electrică; lămpile se stingeau mereu pentru că siguranţele se stricau în fiecare moment; dincolo de ferestre se desfăşura admirabila friză a Luvrului, dar trebuia să te apleci ca s-o zăreşti...

În penumbră, am întrezărit o leoaică din Egipt cu trăsături severe dintr-o piatră dură şi cenuşie; un cap de femeie mutilată din marmoră de Paros; un bot de bronz (i-l dăruise Gaudalest), capul unui taur din Andaluzia, cu care luptase; un minuscul *Eros* funebru pe marmura şemineului. Dar şemineul n-avea nici oglindă, nici un spaţiu gol; zidul de cărămizi era neacoperit şi asta de treizeci de ani. În anticameră, pardesiurile se aliniau pe masă, lîngă pălării de un model antedeluvian; cînd am plecat, Montherlant se nelinişti: dacă o să greşesc pălăria?.. Acest om de seamă n-avea garderob. Atunci mi-am amintit că şi domnul Persilès tremura înaintea funcţionarului de la gaze...

Căutam în zadar în acest om mărunt, masiv mai curînd decît cu adevărat corpolent *(Nu sînt corpolent* — îi spusese lui Michel de Saint Pierre, cînd acesta îşi redacta eseul despre Montherlant), cu părul tuns foarte scurt pe o ceafă zdravănă (un păr prea blond, fără îndoială vopsit, ceea ce m-a mirat), pe adolescentul îmbrăcat în negru — care se lupta cu tinerii tauri în fazendele andaluze; pe soldatul în permisie, cu privirea copilăroasă,care, într-o cameră din Versailles, după ce sărutase o tînără, scria paginile de o inspiraţie atît de religioasă din *La Relève du matin;* pe scriitorul de treizeci de ani, firav şi drept, care trăind cu un singur servitor într-un palat arab din Tunis, scria *Aux Fontaines du Désir*, şi, zorit de editorul lui, îi trimitea o simplă fotografie de identitate — un *photomaton* — unde avea înfăţişarea unui zeu grec. E posibil oare ca acest bătrîn sfîrşit, cu urechile pleoştite, cu privirea stinsă, să fi fost Henry de Montherlant? Totuşi, de îndată ce a început să vorbească, cu vocea aceea egală şi mocnită care, la fel ca a lui Claudel nu suporta contradicţia, am recunoscut pe autorul *Visului:* la fel, pe chipul unei foarte bătrîne femei, ghicim trăsăturile încîntătoare care — o jumătate de veac înainte — au fost atît de iubite ale...

« *Nu sînt un versificator din secolul XV-lea,* îmi spusese atunci cu un fel de pasiune stăpînită. *Mă scuz că o afirm cu oarecare patimă: cărţile mele nu sînt retorică, cărţile mele le-am făurit cu viaţa şi carnea mea, cu tot ce am* ».

Simţeam că era adevărat; omul acesta care atît de des se ascundea în capa lui, era mai naiv, mai expus decît un copil. Am încercat să-i explic că mi-am făcut o părere greşită despre el, după ce-i citisem la 16 ani *Serviciu inutil.* Crezusem că Montherlant ar fi putut fi maestrul, tatăl, pe care îl aşteptasem toată copilăria. Aşa se explică decepţia mea după ce i-am citit celelalte cărţi, cînd am trebuit să constat că se dezinteresa de timpul lui — şi de om. Nu puteam admite că autorul şi credinţele lui nu meritau « *să le pui la inimă, nici să le iei stricto-senso* », nici că puteau să-şi dezvăluie mesajul « *ca pasărea, fără să se păzească, lăsîndu-şi excrementele în timpul zborului* ».

https://biblioteca-digitala.ro

Mie căruia nu mi-a plăcut niciodată să cuceresc, să mîngîi sau să lucrez noaptea, acum nu mă simt niciodată mai bine decît cu ochii larg deschişi în noapte.

Aud în faţa uşii mele o bătaie nerăbdătoare de copită şi nechezat perfid ca un rîs batjocoritor. Pe drum, poştalionul vieţii mele schimbă caii: sînt înhămaţi cai negri. Mi-i închipui încercînd să muşte caii albi cărora le ia locul.

Mă cufund mereu în tragic asemenea unei corăbii pe fundul mării, împovărată de cadavrele oamenilor, dar din care peştii cu bărbi de rubin ţîşnesc indiferenţi în strălucirea lor orbitoare.

Nu mă lamentez, ci mă exprim.

Să sfîrşeşti împreună

Viglino, editorul de artă, sub egida căruia a apărut o splendidă ediţie ilustrată a Oraşului, *capodoperă a cărţii de artă, lucrează în total cu cinci meşteri tipografi. De cîte ori mă minunez de perfecţiunea operei sale, îmi spune cît se poate de natural despre muncitorii săi, fără subînţeles şi fără comentarii: «Au fiecare peste cincizeci de ani».*

Vedem dispărînd ca nişte fantome în zori, sau ca nişte licurici ce pălesc din zi în zi mai tare, înainte de a înceta să mai fie, o generaţie de oameni decenţi, bine crescuţi, capabili, destul de cultivaţi, destul de cinstiţi, cu care te puteai înţelege doar din două-trei cuvinte, — căci important este nu dialogul, ci doar cele două sau trei cuvinte. Această comunitate de la sfîrşitul vieţii mele mă trimite cu gîndul la începuturile ei (colegiu, război, sport. . .). E încîntător să sfîrşeşti — am scris-o de mai multe ori, în numele meu, sau am împrumutat-o vreunuia din personajele mele, — dar există o neaşteptată desfătare în a sfîrşi împreună. *În timpul vieţii n-am fost chiar atît de des împreună.*

1969

M-am referit în Orice călător singuratic este un diavol *la «criza bărbatului de treizeci de ani», pe care nu mi-o puteam explica în cazul meu, apoi, mai tîrziu, la criza: «Să regreţi că nu trăieşti viaţa din plin, atunci sînd scrii. Să regreţi că nu scrii atunci cînd o trăieşti din plin». Pe atunci nu mă gîndeam că aceea a bătrîneţii, sau mai curînd a primei etape a bătrîneţii — căci la sfîrşit există fără îndoială şi alte crize — va fi: «Trebuie oare să cedez acestei presiuni impetuoase a operelor ce vor să ţîşnească încă din mine? Sau trebuie să citesc sau să recitesc atîtea opere geniale, sau cel puţin considerate ca atare, pe care nu le-am citit încă sau pe care le-am citit dar le-am uitat? Nu e oare absurd să ignor pînă în ultima clipă, pretextînd propriile mele opere, această imensă contribuţie adusă de om lumii? Cui îi pasă că am scris două sau trei opere în plus sau în minus?» Dar această problemă se rezolvă cu uşurinţă. În contextul în care se află ea acum nu mai are nici o importanţă.*

«La început a fost Vorbirea». Ba deloc, la început a fost Scrierea. Dumnezeu a creat scrierea. Apoi diavolul a creat cuvîntul: cuvîntul făcut pentru a fi negat. «Sînt Spiritul care neagă întotdeauna; care neagă întotdeauna ceea ce a afirmat.

M. Renauld-Krantz îmi trimite din Afganistan o ilustrată ce poartă următoarea legendă: «Arcul din Bist» — pe care îl comentează în cîteva rînduri, încheind astfel: «. . . Nu este oare (acest peisaj) un simbol a tot ce aţi scris? Oricum, eu nu-l pot privi fără să mă gîndesc la Dumneavoastră».

https://biblioteca-digitala.ro

Iată peisajul: un arc monumental înălțîndu-se în vid; în fața lui, albia seacă a unui fluviu; în zare, o citadelă în ruină. Și deșertul.

Mi-ar plăcea să existe un proverb arab care să sune așa: « Adevărul e rostit doar de ruine ». Dar nu există nimic de genul acesta — din cîte știu eu.

Corespondentul meu are dreptate. Deșertul. Un arc ce nu se deschide decît către propria sa umbră; un fluviu care de fapt nu mai este fluviu; o citadelă moartă. Iată într-adevăr o carte-poștală meritînd să fie strecurată sub cristal, pentru a fi păstrată astfel pe masa mea de lucru și veșnic prezentă în fața ochilor.

Alături, un personaj minuscul îți dă măsura arcului în vîrful ogivei sale: aproape cincisprezece metri. Umbra arcului este o lungă panglică de umbră, de trei ori mai lungă decît el: fotografia a fost luată în a doua jumătate a zilei. Citadela se află pe o înălțime abruptă; de fapt, un burg ce-și întinde dărîmăturile pînă departe. Mă trimite cu gîndul la orașul acela în ruină din apropierea Tunisului, Mahomedia, pus la vînzare și care mi-a fost oferit spre cumpărare.

Citadela în care a existat cîndva viață, oued-ul în care a existat cîndva apă... Dar mai ales arcul e acela care mă obsedează. Deschideți-vă porți eterne ! Se deschid, dar înăuntrul lor nu există nimic.

Am trăit în deșert: n-am fost fericit acolo, nu-l iubeam, nu iubeam nici măcar oazele. Trandafirii de nisip erau pietre ascuțite. Copiii îmi aduceau uneori asemenea pietre — « Cadou ! » — iar ele mai păstrau uneori parfumul palmelor ce le strînseseră îndelung.

Septembrie 1969

Aș dori ca Dumnezeu să existe, pentru a-i putea mulțumi că mi-a dăruit atîta fericire cît să nu-mi doresc mai multă și exact atîta nefericire cît să știu, ca om, să deplîng nefericirea altora, iar ca artist să fiu în stare s-o descriu în cărțile mele.

N-ar trebui să existăm decît în fața paginei albe, căci doar atunci sîntem puri.

Cînd mi se spune că opera mea nu e adaptată lumii moderne, n-aș putea răspunde decît « Cu atît mai bine ». Lucru pe care-l făceam încă din 1935 în prefața la Serviciul inutil.

13 august 1961. — *Marea tentație a anilor maturității mele a fost singurătatea, pentru care am optat de-a lungul celei mai lungi perioade a vieții. Marea tentație a bătrîneții este pentru mine distrugerea, înainte de a muri, a unei părți din opera mea inedită, neputînd să fac la fel cu aceea deja editată. De ce ? Cred că pentru a dovedi cît de puțin îmi pasă. Pentru a părea mai puțin decît sînt ? Sau oare dintr-o generozitate ca aceea a persanilor care, înainte de a goli o cupă cu vin, vărsau din ea cîteva picături ? Dar în situația în care sîntem ar însemna să acord într-adevăr prea mult interes opiniei publice voind să-i demonstrez ceva, indiferent ce...*

Trupa care bombardează teritoriul de pe care a fost silită să se retragă. Corabia scufundată de propriul ei căpitan. Moștenirea lui Alexandru. Și încă o dată, copiii care distrug castelul de nisip pe care l-au înălțat.
Aedificabo et destruam.

În același timp însă, corectez, cu extremă minuțiozitate, reimprimările operelor mele deja editate. Nu găsesc acestei atitudini inconsecvente nici o altă explicație logică

https://biblioteca-digitala.ro

decît că ea aparține arbitrarului... cei doi oameni care se ascund în mine acționează simultan dar în direcții contrare, așa cum mi s-a întîmplat de atîtea ori în viață.

« Ascund în mine, în același timp, două sentimente contrarii și asta, firește, fără voia mea. » (*Dostoievski*, Adolescentul).

Note după a doua lectură

Această atracție, asemănătoare cu aceea a abisului, de a distruge înaintea morții măcar o parte din ceea ce am scris. M-am gîndit la început că se născuse din dorința de a dovedi cît de puțin îmi păsa. Apoi m-am gîndit că era vorba de un mecanism identic cu al sinuciderii. Cînd te sinucizi nu ești complet liber căci, oricum, va trebui să mori: ești liber să-ți alegi doar circumstanțele și clipa (și asta dacă totul merge bine). Distrugînd o parte din operele create, convins că, prin mîna timpului și a omului toate vor avea într-o zi aceeași soartă, îți îngădui o anumită libertate chiar și aici, în cazul morții propriei opere: îți alegi acea parte pe care o vei distruge și clipa în care o vei face: ca și în sinucidere, puțină libertate în necesitate.

Îți petreci întreaga viață scriind fără să-ți pese de public, numai pentru a te elibera de lucrurile care ciocănesc, voind să iasă la iveală. Și totuși, din cînd în cînd (chiar destul de des) ca o rîndunică ce poposește la tine venind de pe « pămîntul oamenilor » — scrisoarea unui necunoscut sau a unei necunoscute îți amintește că te ciocnești zilnic de ființe vii și că, la rîndul lor, ele se ciocnesc de tine. Îți spui: « dacă într-o zi nu mă voi mai supune acestei presiuni care mă constrînge să scriu (și de ce nu; se poate întîmpla orice), aș continua poate să scriu, spunîndu-mi: « scriu pentru acești cîțiva ». Apoi nu te mai gîndești la ei și reîncepi să scrii pentru nimeni.

Cercul acesta îndepărtat de scurte prietenii necunoscute mă face să mă gîndesc la cercul de stele pe care îl vede Malatesta în jurul orașului Rimini, și pe care i-l arată Isottei.

1970

Un autor dă ca motto *pentru cartea sa următoarele: « Războiul civil este războiul cel bun, acela în care știi pentru ce, și pentru cine ucizi ». Semnat: Montherlant. Or, această frază* este *pusă de mine în gura unui personaj alegoric reprezentînd războiul civil, personaj care spune: « Eu sînt, etc. », în piesa mea cu același nume. Personajul acesta spune ceea ce trebuie să spună războiul civil. În ceea ce mă privește, am oroare de război civil.*

Într-o ciocnire de stradă, orice puștan mi-ar putea zvîrli în față: « Aha ! îți place războiul civil ! Ține, atunci ! » Și-mi mută fălcile din loc.

Din păcate, pretutindeni și dintotdeauna, s-au atribuit unui autor cuvinte rostite de un personaj de ficțiune și care este poate chiar antipodul său ca mod de a gîndi și de a simți. De altfel, am citat anecdotele lui Socrate, ale lui Cezar, ale întregului public atenian care îi atribuiau lui Euripide, pentru a-l blama, cuvinte puse de el în gura unuia dintre personajele sale, care dat fiind rolul ce-i revenea pe scenă, nici n-ar fi putut pronunța altele.

Rămîi pe gînduri văzînd atîta superficialitate care, răspîndită așa cum este și cum a fost întotdeauna, pare să constituie — la om — o a doua natură. Și te-ntrebi: « Cum de nu și-a dat seama autorul falsei atribuiri că săvîrșea un lucru necinstit, chiar dacă eroarea sa nu aducea niciun prejudiciu celui pe care-l citează greșit ? » (Deși mie autorul falsei atribuiri a frazelor despre războiul civil îmi aduce categoric un prejudiciu).

Dacă ar exista ceva asemănător unui Ordin al scriitorilor, *dar ceva asemănător și serios, orice atribuire a cutărui cuvînt rostit de unul din personajele sale, autorului*

https://biblioteca-digitala.ro

însuşi ar trebui sancţionată, şi, dacă aceasta ar risca să-i pricinuiască fie şi un neajuns, ea ar trebui considerată, în mod penal, drept un delict.

Semnalez această enormitate unor oameni cu judecată. Îmi răspund: «Da, da. . .» şi trec la alt subiect; faptul nu le-a reţinut deloc atenţia; mîine, cînd se va ivi ocazia, vor comite ei înşişi această enormitate «fără să se gîndească». Într-atît practica ei a devenit la om (aşa cum am mai spus) o a doua natură.

Orice frază împrumutată de la un personaj de ficţiune trebuie semnată, de exemplu, astfel: «Tolstoi, rostită de Ivan Ilici». Eu am procedat întotdeauna aşa.

Felul în care aş vrea să mor, şi pe care nu-l voi descrie aici, aduce omagiu:

— rudelor mele (acea mos maiorum*);*

— creaţiei mele (Malatesta).

Dacă la cele de mai sus adaug rîndurile scrise aici despre Chateaubriand, aduc implicit omagiu şi artei de a scrie şi chiar, indirect, Franţei dar nu celei «eterne», ci doar celei care s-a dovedit a fi ea însăşi, în unele momente cînd într-adevăr a însemnat ceva.

În ziua aceasta de sfîrşit de an, în corespondenţa mea, printre altele, două reviste de teatru şi un prospect publicitar. În toate trei, tineri actori cu plete şi cu torsul gol joacă Racine, Corneille, şi nu mai ştiu ce alt autor.

De ce trebuie să joci gol pînă la brîu? Niciun motiv în afara aceluia că şi vecinul face la fel.

Ştiam deja că în cîteva foarte mari teatre pariziene actorii tineri au suprimat peruca pudrată, pentru a nu-şi tunde pletele, atunci cînd îi interpretează pe Marivaux sau Beaumarchais şi interpretează Marivaux cu plete proprii şi cu favoriţi mai lungi sau mai scurţi. Şi cum nimeni nu găseşte că e cazul să protesteze, de ce să nu joci, gol, Cidul *şi* Athalie?

Mi-aş fi dorit ca anul 1970 *să nu se încheie cu o nerozie. Dar iată că a şi fost comisă.*

1971

Mor prin ce am mai bun în mine şi e firesc să fie aşa.

Pornesc într-o aventură periculoasă ca o lamă de oţel. Aceea de a învinge fără să fii învins. Cu măreaţa simplitate castiliană, Pepe Hillo îşi intitulează tratatul de tauromachie: Tauromaquia, o el arte de matar y de no ser matado. Tauromachia sau Arta de a ucide şi de a nu fi ucis.

A venit momentul să-mi repet, ca şi Abatele de Pradts: «Cred în fiinţa umană! Cred în fiinţa umană!»

Mă îndrept către suerte *aşa cum îi ieşeam în întîmpinare la treizeci de ani. Absolut calm şi fără urmă de teamă. Ceea ce mă susţinea era nu dorinţa, ci gustul curajului.*

Să mă aventurez pe nesimţite, dar repede.

Îmi amintesc de ziua aceea, mai mult ca sigur de la începutul verii lui 1936*, cînd stam aşezat pe scaunul unei cafenele din Bois (sau — ceea ce este mai curînd în stilul meu — pe o bancă), avînd în dreapta, în depărtare, biserica Suresnes, şi privind cum trec prin faţa mea, cu elitre de smarald şi azur, bicicletele-tandem, pe atunci la modă. Şi-mi amintesc foarte limpede că am scris această frază în Carnetul meu de atunci, în care aş regăsi-o dacă aş fi dispus să-mi dau osteneala «Va veni o zi în care oamenii îşi vor spune că acela care nu a trăit în Franţa lui* 1936 *nu ştie ce înseamnă dulceaţa vieţii».*

https://biblioteca-digitala.ro

Iată cîteva cărţi pe care le-aş fi scris dacă aş fi consacrat ceva mai mult timp operei mele, în loc să-l consacru vieţii mele personale.

Viaţa lui Malatesta: dar ar fi trebuit să cunosc italiana şi să mă hotărăsc să fac în Italia o laborioasă călătorie de studii, cînd eu am oroare de călătorii şi nu le-am suportat niciodată decît pe acelea de plăcere.

Cealaltă carte ar fi fost despre bestialitate: dragostea sexuală (uneori împărtăşită) a omului pentru animal, subiect amintit doar în treacăt, cu oroare, şi pe care cei mai inteligenţi, cei mai curajoşi şi cei mai bine informaţi n-au îndrăznit să-l abordeze şi despre care eu deţin — sau am deţinut — mai ales datorită îndelungatelor mele şederi în Africa de Nord, o documentaţie pe care nimeni nu o are.

A treia carte ar fi avut ca subiect vechile geste franceze. Generozitate. Sensibilitate (lacrimile lor). Inepuizabilă vitejie. Ferocitate. Şi creştinismul cel mai pur. Deşi e multă confuzie, ce date frumoase am cules! Doar sînt punctul culminant al secolului al XI-lea! Despre vechile «chansons de geste» *ar fi trebuit să scriu un studiu ilustrat de foarte multe citate.*

Şi de cîte ori nu am visat să scriu o piesă de teatru despre Ludovic cel Sfînt! Mai ales limbajul a fost acela care m-a împiedicat. Se poate scrie o piesă care să emoţioneze folosind exclusiv limba secolului al XVII-lea. Dar nu şi franceza Evului Mediu; cît despre franceza modernă, în ea şi-ar fi pierdut întreaga savoare.

În sfîrşit, lucrarea despre care am vorbit adeseori (destul de scurtă, mai curînd o teză) privind sentimentul cavaleresc la vechii romani. Adevăruri de care cărţile sînt pline, dar pe care nu le-a relevat nimeni.

O doamnă de optzeci de ani a trăit multă vreme nelegitim cu un domn care astăzi are optzeci şi doi. Apoi s-au despărţit. Apoi ea se îndrăgosteşte din nou de el, îl copleşeşte cu scrisori, e nebună de gelozie, pune să fie urmărit, deschide cutiile de scrisori etc. Mi-ar fi plăcut să scriu acest roman. Dar îmi trebuiau documente pe care nu le am.

Şi o lucrare despre samurai.

Un teatru al slăbiciunii

Alain-Michel Grand — *În fond, teatrul dumneavoastră, numit adeseori şi teatru cornelian, teatru al grandorii, teatru al dispreţului, este un teatru al slăbiciunii, în care îl vedem pe om învins de el însuşi.*

Montherlant — *Da, fără îndoială. Atît în subiectele inventate cît şi în cele împrumutate din istorie. Sau este vorba de oameni pe jumătate nebuni, sau de oameni slabi, conştienţi de slăbiciunile lor. Sau de oameni slabi care se cred puternici. Sau de oameni puternici care se prăbuşesc pur şi simplu pentru că au ajuns la capătul puterilor. V-am vorbit despre cei care nu au nervii tari, Dar iată-l pe implacabilul Cisneros clătindu-se sub lovitura dată (unui om foarte în vîrstă) de un amor propriu şi de o afecţiune rănite în egală măsură; iată-l şi pe Carrion, solid construit, dar care, ca şi maica Angélique, se clatină sub loviturile spaimei. Ca şi Don Alvaro de Santiago aflat pe punctul de a-şi renega înaltele principii, cînd fiica sa, pe care o dispreţuieşte, îl salvează de el însuşi. În romanele mele există mai mulţi învingători, dar Auligny, Coantré, M. Dandillot, Céléstine, Exupère, — fără să le mai punem la socoteală pe nenumăratele Solange, Dominique şi André —*

https://biblioteca-digitala.ro

sînt nişte învinşi. Arta mea, mai ales pe scenă, este o artă tragică, şi acesta e motivul pentru care aprob fără rezerve titlul pe care un tînăr student îl dădea lucrării sale de *licenţă:* Motherlant, poet tragic.

(Din interviul luat pentru « Un asasin îmi este dascăl »)

În orice om care va muri se ascund doi oameni: cel care a fost, şi care îl susţine încă pe acela care este.

În teatrul meu, cele trei personaje în care am pus cel mai mult din mine sînt Malatesta, nestăpînita sete de *plăcere, Alvaro, indignarea în faţa răului, şi Jeanne cea Nebună, conştiinţa fermă a nimicniciei.*

« *Se spune că Adrian plănuise să-l aşeze pe Isus Cristos printre zeii Romei; dar condescendenţa sa pentru creştini nu era decît aparentă, căci tot el porunci ca statuia lui Jupiter să fie aşezată în locul ce constituise teatrul învierii lui Isus şi pe aceea a Venerei pe muntele Calvarului* » (Dicţionar pentru a sluji la înţelegerea autorilor clasici, greci şi latini, de Math. Christophe, Paris, an XIII-1805, *t. I, p. 15*)

În româneşte de ALINA LEDEANU

https://biblioteca-digitala.ro

«Mișcarea atît de furioasă a masivului taur, cînd, în arenă, proptindu-se pe picioarele dindărăt, rezistă, pe rînd, celor ce-l atacă din dreapta și din stînga».

(Le Solstice de Juin)

https://biblioteca-digitala.ro

Oraşul al cărui Prinţ e un Copil — reprezentată la Geneva de către grupul de studenţi « Belles-Lettres» (ianuarie 1953)

https://biblioteca-digitala.ro

Teatrul lui Montherlant

Sensul valorilor nobile

Fireşte, toată literatura franceză este îndoliată, dar aş afirma aici fără şovăială, că, după părerea mea, pentru teatrul nostru moartea tragică a lui Henry de Montherlant constituie pierderea cea mai dureroasă. A murit cel mai mare autor dramatic francez al timpului nostru.

Dar trebuie să observăm imediat că inițial, — în pofida *Exilului*, operă de tinerețe, şi chiar după *Pasiphae*, — nu bănuiam că Henry de Montherlant va deveni într-o zi un dramaturg. S-a ajuns pînă acolo încît s-a spus că nu iubea teatrul. La urma urmei, cei doi mari scriitori din care s-a inspirat, Chateaubriand şi Barrès, n-au scris niciodată pentru scenă. Putem deci afirma fără să exagerăm, că la început, Jean-Louis Vaudoyer a trezit în el *conştiința dramaturgică*, sugerîndu-i să adapteze o piesă spaniolă pentru Comedia Franceză.

Succesul extraordinar al *Reginei Moarte* în timpul ocupației, în ciuda unei critici destul de acre, trebuia să-i ofere prilejul să-şi descopere posibilități încă nebănuite. O apropiere ni se prezintă aici aproape inevitabil între cazul lui Montherlant şi acela al lui Giraudoux.

Pînă atunci nu existase niciodată în literatura franceză romancier care să fii cunoscut în teatru ceva aidoma unei noi naşteri. Unii au pretins acum că trebuie să vedem în Montherlant mai ales un moralist, dar oricît de interesante ar fi *Eseurile*, *Carnetele* şi *Notele*, asemenea părere mi-e cu neputință s-o împărtăşesc. Eu cred că nimic n-ar oferi o idee mai amăgitoare decît un florilegiu unde ar fi înmănunchiate reflexii, adică sentințe extrase din operele lui şi, în special, din piesele de teatru.

Ceea ce-i admirabil la Montherlant — am constatat din nou reascultînd *Regina Moartă* la televiziune în seara morții sale — este faptul că toate gîndurile exprimate de regele Ferrante aderă în adevăr, în sensul cel mai puternic al cuvîntului, la ființa personajului, această ființă care ne interesează — prin ea însăşi — cu toate contradicțiile ei.

https://biblioteca-digitala.ro

Cred că s-a stăruit prea mult — şi poate acesta este reproşul ce trebuie să mi-l adresez — asupra unui anumit egocentrism ce « marchează » esenţa pieselor sale. Nu tăgăduiesc: există o înrudire între Montherlant şi Ferrante, după cum dealtminteri — şi încă mai vizibil — între el şi tatăl din *Fiu al nimănui*.

Dar ceea ce trebuie recunoscut şi admirat, este faptul că această înrudire nu dăunează deloc complexităţii esenţiale a lui Ferrante, vieţii proprii care a reuşit să i-o insufle. Aş lua un exemplu: momentul de neuitat cînd Inès, sperînd astfel să-l înduplece definitiv pe rege, îi mărturiseşte că aşteaptă un copil, scenă unde, dimpotrivă, această mărturisire trezeşte pesimismul radical ce sălăşluieşte în el, şi deschide, ca o rană, decepţia pe care a simţit-o descoperind că feciorul său, deşi nu mai este un copil, e un mediocru.

Aş îndrăzni să afirm că o asemenea scenă cu deznodămîntul ei sinistru, este una din cele mai frumoase din teatrul universal. Marele actor care a fost Jean Yonnel s-a depăşit în această piesă, la fel ca Genèviève Casile în rolul lui Inès. Îmi amintesc că piesa este înregistrată pe disc, iar dacă nu, trebuie să fie pentru generaţiile viitoare.

Aici este momentul să evocăm calitatea excepţională a unei scriituri care niciodată nu se complace în ea însăşi, cum a fost prea adesea cazul la Giraudoux. Ea este eficace totdeauna, adică dramatică, şi ceea ce ajunge s-o demonstreze este faptul că nu lasă niciodată pe spectator neatent sau distrat, cum este cazu' cînd desfăşurarea prea literară a acţiunii stîrneşte impresia că e la voia întîmplării.

Din această operă dramatică considerabilă, care sînt piesele cele mai valoroase? S-a afirmat recent că autorul prefera piesele sale « necostumate »: *Fiu al nimănui*, *Broceliande*, *Oraşul al cărui Prinţ este un copil*; ştim că această ultimă lucrare a repurtat un triumf pe care autorul nu şi l-ar fi imaginat niciodată. Dar în ce mă priveşte aş spune că actul al III-lea le « biruie » pe celelalte: marea scenă între cei doi credincioşi este una din cele mai emoţionante şi mai umane pe care le-a scris vreodată autorul. El antrenează, înalţă primele două acte care mi se par relativ mai slabe.

. . .Ceea ce trebuie să remarcăm astăzi este acest masiv care se înalţă cu atîta avînt şi atît de sus deasupra unui teatru de avangardă, unde infantilismul, o ideologie sărăcăcioasă şi — vai — un gust ciudat pentru obscenitate se asociază în proporţii variabile. Un critic, dacă nu mă înşel, a vorbit de nihilismul lui Montherlant; înseamnă a învălmăşi totul; puţini autori au avut în asemenea măsură sensul valorilor nobile, şi trebuie să-i recunoaştem un umanism tragic.

E reconfortant să ne gîndim că recent milioane dintre noi am ascultat cu pioşenie « Regina moartă » — o operă fireşte « costumată »—dar în care geniul său ţîşneşte într-o eflorescenţă neaşteptată şi magnifică.

Şi cred că mulţi dintre noi am tresărit auzind această frază a lui Ferrante cîteva clipe înaintea morţii sale: « O, Dumnezeul meu! În răgazul ce-mi rămîne înainte ca sabia să mă străpungă şi să mă ucidă, fă să taie acest nod înspăimîntător de contradicţii care colcăie în mine, astfel ca o clipă cel puţin, înainte de a înceta să exist, să ştiu, în sfîrşit, cine sînt! »

https://biblioteca-digitala.ro

Henry de Montherlant — toreador.

https://biblioteca-digitala.ro

Desen de Montherlant

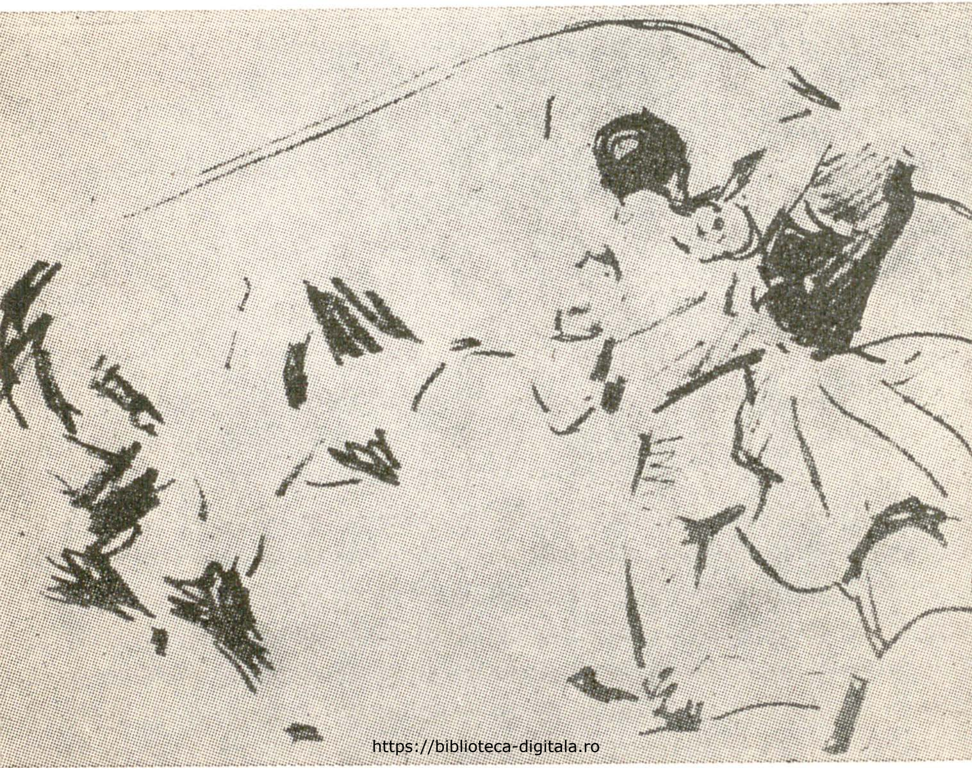

https://biblioteca-digitala.ro

PIERRE DE BOISDEFFRE

Sfîrşitul unui adevărat stoic

Nu sînt numeroşi aceia ce trăiesc în tovărăşia Morţii lor, care nu încetează s-o contemple şi, care, pentru a rămîne fideli unei anumite idei făurită despre ei înşişi, fără să aştepte să le bată ceasul, vieţuiesc cu ea.

Chiar fiind în viaţă, el ne părăsise. Titlurile unor eseuri dedicate lui o mărturisesc: *Montherlant, călău al lui însuşi* (Michel de Saint-Pierre), *Montherlant de care ne-am despărţit* (Philippe de Saint-Robert), *Montherlant, Cavaler al neantului* (Pierre de Boisdeffre).

« Aedificabo et destruam »: această formulă pe care critica o socotea drept « literatură », era în adevăr o deviză pentru viaţa lui, trăită pînă la sacrificiul total. Încetul cu încetul, cu o răbdare de termită, a întrerupt toate relaţiile ce-l legau de lume, punînd aceeaşi grijă în a fugi de semenii săi, după cum pusese odinioară în a le împărtăşi bucuriile şi ostenelile cînd era vorba de război, sport sau iubire. L-am văzut întemniţat de viu în opera lui, închis în mausoleul pe care şi-l construise cu mîinile sale, asemenea unui faraon părăsit de rude.

Am mai spus-o chiar de curînd referitor la Mauriac, la de Gaulle: geniul nu este niciodată *univoc*. Orice travaliu al unui om de geniu consistă în a armoniza două « jumătăţi » ale unui chip, care nu se întîlnesc, ca « să făurească (cum afirma Barrès) unitatea ». Montherlant credea că a izbutit să realizeze acest ţel prin *alternanţă*, care nu era o adevărată alternanţă, ci mai degrabă o coexistenţă a contrariilor, putînd fi uşor comparată cu aceea pe care o practica mai înainte Gide. « Dimineaţa se iveşte şi noaptea la fel . . . » într-o veşnică reîntoarcere a lucrurilor.

. . .Totuşi, în zorile vieţii sale avusese o credinţă. Credinţa în om — dacă e adevărat (dar cine poate şti?) — atunci cînd foarte curînd, credinţa părinţilor săi îl abandonase. Deabea se risipise pîcla unui catolicism decorativ, că alte devoţiuni l-au stăpînit, pe care le enumera astfel: « corpul uman, eroul sportiv, morţii, soldatul necunoscut ». Niciuna din aceste devoţiuni nu era gratuită. Pentru fiecare din ele şi-a riscat viaţa. A jucat rugby, a alergat suta de metri în 11,4/5 secunde, a înfruntat taurii, a luptat în tranşee, a priveghiat morţii de la Verdun. O dată instaurată pacea, ca Drieu, căutase să regăsească « ceva neprihănit şi aspru », acea « violenţă ordonată » pe care o îndrăgise atît de mult în război. În zadar: nu era uşor să readucă « divinul pe pămînt ».

* Din conferinţa rostită de Pierre de Boisdeffre cu prilejul vizitei sale în Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Ce s-a petrecut în acel an 1924, cînd autorul *Olimpicilor*, sărbătorit de inteligenţia franceză ca un tînăr prinţ, dar presimţind adevărul aforismului lui Montalembert (« Gloria? Dar ce-i foloseşte fericirii? ») încetează să caute o mîntuire pentru el şi ceilalţi oameni? O să se explice mai tîrziu în prefaţa la *Serviciu inutil*: « Anul 1924 — cînd am publicat *Olimpicile* şi *Cîntecul funebru pentru morţii de la Verdun* — mi-a adus notorietatea, dar m-a făcut să-l pierd gustul. Avem o anumită idee despre ceea ce însemna: mi-era deajuns ».

Cert este că « *tînărul om-Fericire* » (cum ar fi spus Péguy) triumfă asupra « *bătrînului om-Onoare* ».

. . .« Cît de frumoasă-i viaţa! Cînd o răscoleşti şi o vezi în adîncime, cînd vedem ce înseamnă, eşti îndreptăţit să cazi în genunchi. Ce mult înseamnă! Fireşte, viaţa-i ceva extraordinar. Mai extraordinară decît geniul. Ea are totdeauna în rezervă ceva care ne descumpăneşte » *(Trandafirul de nisip)*

Montherlant scrisese, nu de mult: « Puţin îmi pasă de fericire. Iată ravagiile muzicii: gîndeam astfel ascultînd muzică; adică un altul decît mine o gîndise. În realitate eram croit pentru fericire, primisem un sens al fericirii mai subtil şi mai exigent decît îl au de obicei semenii mei şi steaua mea cea bună mi-a îngăduit să-mi dau seama la timp. Eram făurit pentru o bucurie totdeauna mai elevată şi mai profundă» *(Serviciu inutil)*

Totuşi: « Această fericire era voalată, pentru lungi perioade, precum cerul pustiului este ascuns de o pîclă de nisip, de conştiinţa a ceva mare care nu era cum ar trebui să fie » *(Serviciu inutil)*.

Acest Montherlant, scria atunci cărţi ca *Mors et Vita* sau *Serviciu inutil*. Criza «călătorilor hărţuiţi» făcuse să se nască în el «un om nou» şi o nouă morală, pe care o afirmă în « *Scrisoarea unui tată către fiul său* »

. . . Începînd din 1940, autorul *Reginei Moarte* se va abţine de a participa la viaţa secolului său. Asemenea acelor *guru* de altădată, el se retrage în pădurea lui, adică în opera sa.

Operă echivocă şi ea, aidoma imaginii insesizabilului său autor! S-a putut vedea în aceasta ultimul rod al catolicismului literar, moştenirea spirituală primită de la contra-Reformă şi de la Port-Royal. Dar, în pofida *Schimbării* şi a piesei *Le Maître de Santiago*, în pofida *Oraşului al cărui Prinţ este un copil* (minunat cînt funebru cu iz de incest, dedicat ultimelor şcoli creştine), în pofida extraordinarei sale aptitudini de a se strecura în sufletele şi minţile catolice, în pofida referinţelor sale constante la civilizaţia creştină, Montherlant n-a fost niciodată creştin; mai aproape de Roata Solară, de zeii Greciei, de Mithra, decît de Evanghelie. Dar atenţie! Ca Barrès, ca Malatesta, el rămîne ataşat de Biserică. Montherlant scria: « A căuta să-l împaci pe Isus Cristos cu Pan va fi totdeauna un exerciţiu suveran pentru a face să te bucuri de imaginativ, dacă nu eşti credincios; asta duce la excitarea spiritului şi-ţi bicuieşti sîngele cu biografiile unor Papi marcaţi de pecetea Bestiei, elixiluri incomparabile, care ar învia şi un mort; pe lîngă ei, Neronii sînt prea naivi! Dar dacă credem! Biserica catolică amestecîndu-l pe Isus Cristos cu sportul, ce ştiu, dînd doamne de onoare lui Isus Cristos pe cele trei Dorinţe în straie de sărbătoare, e un spectacol ce te umple de o poezie tulbure şi acră, dacă-l priveşti din afară, dar care te împietreşte dacă te închipui măcar un moment în pielea unui om iubind crucifixul» *(Serviciu inutil)*.

Bazaţi pe o aceeaşi neînţelegere, vedem uneori în el un poet al Franţei, un Barrès care în adevăr s-ar fi bătut — apostol al civismului — pentru « serviciul inutil ». De fapt, dacă Montherlant iubeşte Franţa o face aşa cum Alceste îşi priveşte contemporanii: cu dispreţ, oroare şi uneori milă. (. . .) Dar în acelaşi timp a suferit — cu siguranţă — cînd a văzut dispărînd o Franţă imaginară, faţă de care

https://biblioteca-digitala.ro

era cludat de legat, ca şi de o Biserică ce ea însăşi dispăruse. Astfel înclinăm să vedem în el un moralist — la modul antic — fiu al lui Seneca (de atîtea ori citat) şi a lui Julian Apostatul, « îndrăgostit de lumină mai curînd decît de putere», convins că « fiecare sistem rezolvă complet problemele Universului » şi că nu există alt adevăr decît să alternezi doctrinele contradictorii şi să le trăieşti rînd pe rînd: « Nici o problemă nu-i niciodată soluţionată. Atunci ne apar propriu-zis de neînţeles. Adolescent, mi se puneau toate laolaltă, potrivit legii acestei vîrste. Combătînd s-au simplificat la extrem: cum să-ţi faci mai mult decît datoria şi în acelaşi timp să nu fii masacrat? Pe urmă, « călător hăituit », totul a dispărut în problema fericirii care a sfîrşit prin a se rezuma în această incertitudine: trebuie s-o înfăptuieşti, sau nu? Apoi problema fericirii a devenit cadavru la rîndul ei şi noua mea stinghereală a fost problema artei şi a vieţii: cum să le împaci? Cum să nu fii turburat că nu trăieşti, în orele cînd lucrezi, şi neliniştit în orele cînd trăieşti? Dilemă cotidiană şi pe care oboseala, bătrîneţea sau boala, interzicîndu-ne să trăim, poate s-o rezolve. Pe urmă, în Africa am găsit înfruntîndu-se, — fără să izbutesc să le împac, — datoria faţă de patrie şi datoria faţă de individ. În sfîrşit acum se înalţă în mine acest nou conflict: tot între patria, — aceea unde soarta a făcut să ne naştem,—şi cealaltă patrie, patria lăuntrică, pe care noi înşine ne-am creat-o» *(Serviciu inutil)*.

Montherlant conchidea, din 1935: « Acţiunea şi non-acţiunea se reîntîlnesc în eternitate, şi ele se vor îmbrăţişa acolo veşnic. Dar *quid* despre prezent? Călugărul-soldat! În jurul acestei figuri, puţin derutante, dă tîrcoale gîndul meu, în măsura în care gîndesc. Soldat, el făureşte acţiunea. Călugăr, o subminează. *Aedificabo et destruam*: voi construi şi pe urmă voi distruge ce am construit. Un epigraf pentru această carte. Un epigraf pentru viaţa mea » *(Serviciu inutil)*

Dar din toate aceste personaje care i-au ţinut tovărăşie, care este cel adevărat? Era oare copilul de familie bună catolică, cu guler larg alb, cu privirea hotărîtă, crescut de femei şi de preoţi, al cărui orizont era numai colegiul? Sau autorul, de pe atunci păgîn, din *Visul*, omul plăcerilor, aventurierul care fugea de lîngă ai săi în Africa? Omul de litere în germene care scria la unsprezece ani primul său roman, a cărui acţiune se petrecea sub Nero, împodobindu-şi manuscrisul cu planul celor 14 regiuni ale Romei şi sublinia cu îndrăzneală pe copertă menţiunea amăgitoare « ediţia a V-a»? Tînărul cu ghetre cenuşii, cu guler înalt, cu chip barresian, care frecventa balurile şi tocmai scrisese *Exilul*? Soldatul simplu care se luptase în Alsacia şi fusese rănit în Vosgi, — grav, după cum menţiona ordinul de zi? Romancierul celebru, decorat, intimul lui Lyautey, al lui Pétain, care, un timp, a administrat Osuarul de la Douaumont şi scria la *Revue* des *Deux-Mondes* şi *L'Echo de Paris*, sau acela care colabora la *Ce Soir*? Prietenul lui Malraux, al lui Bernanos, al lui Saint-Exupéry, care în *Echinoxul lui septembrie* denunţa spiritul de la München?

Un lucru e sigur: acest romancier celebru, acest dramaturg copleşit de onoruri, acest academician socotit distant, nu se simţea bine în pielea lui. Dacă s-a însurat, a făcut-o cvasiclandestin, fără a se arăta niciodată în public cu soţia lui; dacă a fost tată, feciorul lui a rămas faţă de ceilalţi, dacă nu pentru el, « fiu al nimănui ». Scriitor, n-a încetat de a vorbi despre opera lui — pentru a ne exprima astfel — dar n-a consimţit niciodată să dezvăluie nimic din fiinţa-i intimă. Şi era de ajuns să afirme: « am fost mai întîi un om al plăcerilor, pe urmă un creator literar, apoi nimic. »

Ce a însemnat acel « nimic », această viaţă particulară pe care Montherlant a ocrotit-o cu gelozie, în jurul căreia a întreţinut un straniu mister? A iubit cu adevărat femeile? Cine este încîntătoarea brună pe care a fotografiat-o lîngă el, prin

https://biblioteca-digitala.ro

1935, Laure Albin-Guillot? A fost logodit în 1934, cu Solange Dandillot? S-a căsătorit sau nu? Atîtea probleme care, mîine, vor pasiona pe biografi cum mă pasionează acum viața particulară a lui Gide...

În acea dimineață de iarnă cînd m-am dus să-l văd pentru prima oară, — se vor împlini curînd de atunci șaisprezece ani, — ceea ce m-a izbit mai întîi la Montherlant a fost geniul inconfortului. Acest distins hotel din al VII-lea arondisment de pe malul Senei, foarte aproape de acela unde locuise bunica mea, era, în realitate, o nobilă locuință demnă de Léon de Coantré. Nici un alt mijloc de încălzire decît o sobă electrică; lămpile se stingeau mereu pentru că siguranțele se stricau în fiecare moment; dincolo de ferestre se desfășura admirabila friză a Luvrului, dar trebuia să te apleci ca s-o zărești...

În penumbră, am întrezărit o leoaică din Egipt cu trăsături severe dintr-o piatră dură și cenușie; un cap de femeie mutilată din marmoră de Paros; un bot de bronz (i-l dăruise Gaudalest), capul unui taur din Andaluzia, cu care luptase; un minuscul *Eros* funebru pe marmura șemineului. Dar șemineul n-avea nici oglindă, nici un spațiu gol; zidul de cărămizi era neacoperit și asta de treizeci de ani. În anticameră, pardesiurile se aliniau pe masă, lîngă pălării de un model antedeluvian; cînd am plecat, Montherlant se neliniști: dacă o să greșesc pălăria?.. Acest om de seamă n-avea garderob. Atunci mi-am amintit că și domnul Persilès tremura înaintea funcționarului de la gaze...

Căutam în zadar în acest om mărunt, masiv mai curînd decît cu adevărat corpolent (*Nu sînt corpolent* — îi spusese lui Michel de Saint Pierre, cînd acesta își redacta eseul despre Montherlant), cu părul tuns foarte scurt pe o ceafă zdravănă (un păr prea blond, fără îndoială vopsit, ceea ce m-a mirat), pe adolescentul îmbrăcat în negru — care se lupta cu tinerii tauri în fazendele andaluze; pe soldatul în permisie, cu privirea copilăroasă,care, într-o cameră din Versailles, după ce sărutase o tînără, scria paginile de o inspirație atît de religioasă din *La Relève du matin;* pe scriitorul de treizeci de ani, firav și drept, care trăind cu un singur servitor într-un palat arab din Tunis, scria *Aux Fontaines du Désir*, și, zorit de editorul lui, îi trimitea o simplă fotografie de identitate — un *photomaton* — unde avea înfățișarea unui zeu grec. E posibil oare ca acest bătrîn sfîrșit, cu urechile pleoștite, cu privirea stinsă, să fi fost Henry de Montherlant? Totuși, de îndată ce a început să vorbească, cu vocea aceea egală și mocnită care, la fel ca a lui Claudel nu suporta contradicția, am recunoscut pe autorul *Visului:* la fel, pe chipul unei foarte bătrîne femei, ghicim trăsăturile încîntătoare care — o jumătate de veac înainte — au fost atît de iubite ale...

« *Nu sînt un versificator din secolul XV-lea*, îmi spusese atunci cu un fel de pasiune stăpînită. *Mă scuz că o afirm cu oarecare patimă: cărțile mele nu sînt retorică, cărțile mele le-am făurit cu viața și carnea mea, cu tot ce am* ».

Simțeam că era adevărat; omul acesta care atît de des se ascundea în capa lui, era mai naiv, mai expus decît un copil. Am încercat să-i explic că mi-am făcut o părere greșită despre el, după ce-i citisem la 16 ani *Serviciu inutil*. Crezusem că Montherlant ar fi putut fi maestrul, tatăl, pe care îl așteptasem toată copilăria. Așa se explică decepția mea după ce i-am citit celelalte cărți, cînd am trebuit să constat că se dezinteresa de timpul lui — și de om. Nu puteam admite că autorul și credințele lui nu meritau « *să le pui la inimă, nici să le iei stricto-senso* », nici că puteau să-și dezvăluie mesajul « *ca pasărea, fără să se păzească, lăsîndu-și excrementele în timpul zborului* ».

https://biblioteca-digitala.ro

ALBUM MONTHERLANT

https://biblioteca-digitala.ro

Le château de Montherlant (Oise) dans son état actuel. Il a cessé en 1852 d'appartenir à ma famille, à laquelle il avait appartenu depuis le XVIIème siècle. Une prairie d'herbes sauvages remplace les jardins à la française. « Les herbes envahissaient les conches des puits à sec, et les stalles de la chapelle en ruines. » (Le Maître de Santiago).

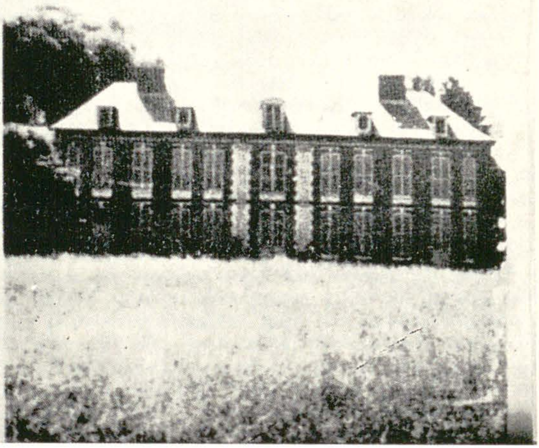

https://biblioteca-digitala.ro

▲ Mama şi tatăl lui Montherlant cînd s-au căsătorit

◀ Fostul castel al familiei Montherlant

La stînga, bunicul lui Montherlant ▶

În casa lor din Neuilly, în 1901, doamna de Montherlant şi unicul ei fiu ▶▶

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Dans leur maison de Neuilly, en 1901, Mme de Montherlant et son fils unique, Henry, âgé de cinq ans. Dans son roman « Les Garçons », Montherlant évoque ses rapports avec sa mère maladive et passionnée.

https://biblioteca-digitala.ro

"A douze ans, quand j'allais à l'écurie avec mon grand chien collie, et que je m'étendais en le tenant entre mes bras, mon visage dans son cou..." (*Textes sous une occupation*, p. 276)

Montherlant la 12 ani ▲

Montherlant la 14 ani ▶▶

https://biblioteca-digitala.ro

O casă mare în care familia ta şi tu însuţi aţi trăit aproape douăzeci de ani. Aici ai fost rînd pe rînd copil, adolescent, bărbat. Apoi moartea a zăvorît încăperile, una cîte una. Vei plecà şi tu la rîndul tău.

În grădina pe care o voi părăsi au existat multă vreme straturi de garoafe roşii. În nopţile cele mai întunecoase, cînd copacii, peluzele şi chia aleile se topeau în beznă, garoafele acestea rămîneau luminoase. Tot astfel, din cei douăzeci de ani petrecuţi în această casă, nu mai disting de-acum decît acele ore ce sînt de fapt garoafele vieţii. Celelalte, care le-au ajutat să se ivească, n-au decît să dispară, aşa cum faci să dispară liniile de prisos din care s-a născut desenul. . . .

Neuilly, 1924.

(Aux Fontaines du Désir).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

▲ 1917. Așezat pe una din lăzile de gunoi ale Școlii Militare, Montherlant scrie *La Relève du Matin.*

Montherlant în casa lui din Tunis (1927) ▶

https://biblioteca-digitala.ro

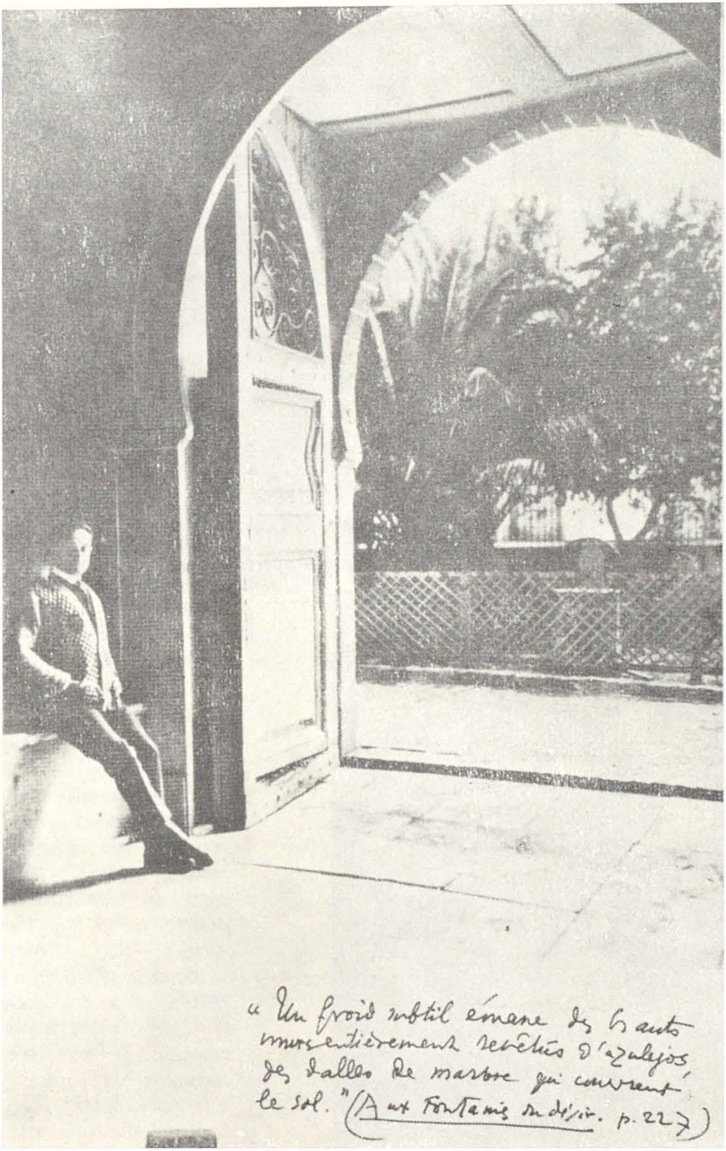

https://biblioteca-digitala.ro

Cap grec din marmoră de Paros ▶
— secolul V — aparținînd lui
Henry de Montherlant.

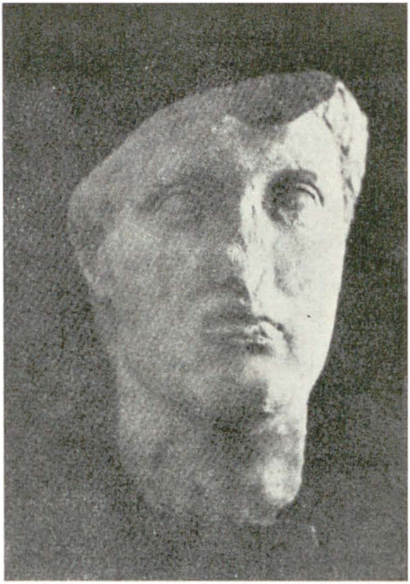

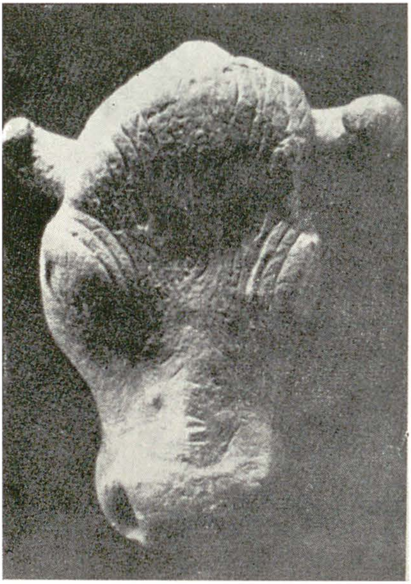

« Dacă voi muri în țară și în propriul meu cămin, doresc ca, odată mort, să mi se acopere fața cu masca de la Conflans; să-mi fie așezat în dreptul inimii Erosul funebru ce se află pe raftul de sus al dulapului din camera mea; iar între coapse, capul de taur dăruit de Guadalest; și să fiu înmormîntat astfel ».

Masca reprezintă « fața unei căști », una din acele viziere din bronz, avînd forma chipului omenesc și pe care ofițerii romani și le puneau pe obraz în timpul luptei.

Erosul funebru este o mică figurină grecească din marmoră;

https://biblioteca-digitala.ro

este reprezentat cu aripi: în antichitate puteai întîlni la tot pasul acest gen de figurine. Ele simbolizau atributele iubirii și ale morții.

Capul de taur este un cap din bronz, descoperit cu ocazia unor săpături din Andaluzia și dăruit lui Montherlant, în 1925, de către Marchizul Guadalest, celebru pentru creșterea taurilor andaluzi, în amintirea unui taur din crescătoria sa pe care Montherlant îl înfruntase chiar sub ochii lui.

Mai e nevoie de comentarii? Erosul ne este bine cunoscut: e prezent în toate « definițiile » prin care, încă din tinerețe, Montherlant se autocaracteriza; de remarcat însă că Montherlant dorește ca el să-i fie așezat în dreptul inimii. « Fața căștii » reprezintă latura sa romană, consulară, militară.

Capul de taur, așezat « între coapse » este simbolul senzualității triumfătoare, pentru că taurul, în antichitate, era simbolul Naturii atotputernice (mitul lui Mythra Tauroctonul, Taurobolul, etc.); el simbolizează cultului Vieții.

Conciliator de pasiuni și moduri de viață neconciliabile, Montherlant pare să se fi vrut urmărit pînă la moarte de aceste sfîșieri lăuntrice.

Pierre Sipriot: *Montherlant par lui-même* p. 117—119

Henry de Montherlant — martie 1953. ▶

Ultima fotografie. ▶▶

https://biblioteca-digitala.ro

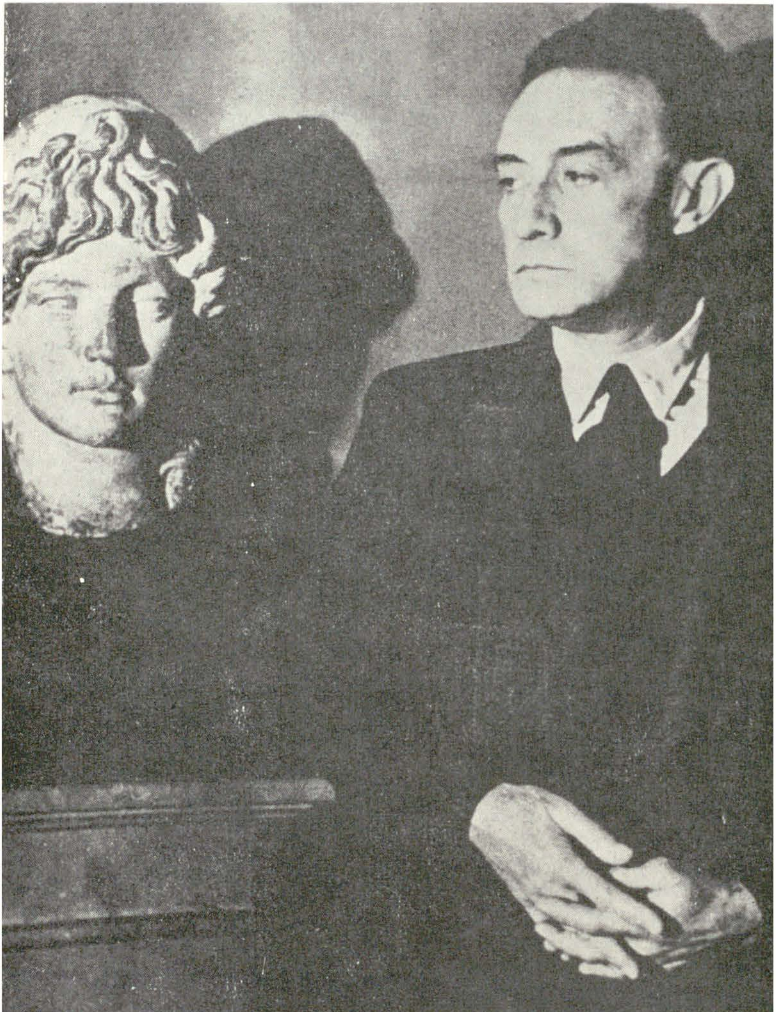

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

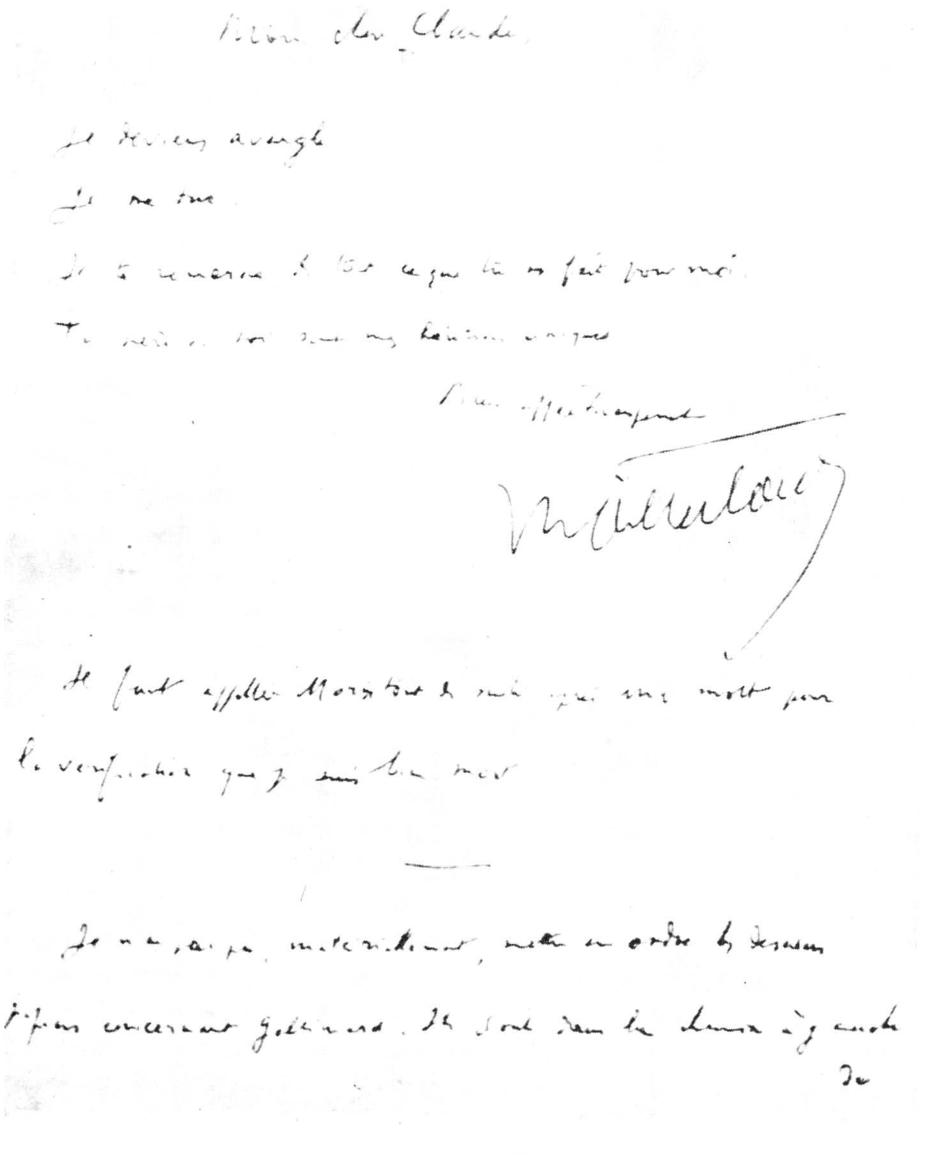
Mon cher Claude,

Je deviens aveugle.

Je me tue.

Je te remercie de tout ce que tu as fait pour moi.

Ta mère et toi sont mes héritiers uniques.

Bien affectueusement

Montherlant

Il faut appeler Morrissot le seul qui [illegible] [illegible] pour la vérification que je suis bien mort.

Je ne sais pas, matériellement, mettre en ordre les dessins [illegible] papiers concernant Gallimard. Ils sont dans la chambre à gauche du

Ultimele rînduri scrise de Montherlant

https://biblioteca-digitala.ro

« *Toată lumea are dreptate mereu*. . . «Această formulă, ca și multe altele, mă scandalizase. « *Universul neavînd nici un sens, e perfect că-i oferim cînd pe una, cînd pe cealaltă. Așa-i bine și așa trebuie să-l tratăm* ». Cu toate forțele mele răspundeam: « Nu ».

Montherlant a înțeles. De altfel, atunci, n-am mai vorbit despre literatură, am vorbit despre Franța. « *Trebuie să vă spun domnule, că-mi este atît de scumpă, că nu mai sînt măcar capabil să mai citesc ziarele. Astă vară mă aflam la Paris cînd s-au petrecut evenimentele de la Suez, fără ca cineva să-mi explice ce s-a întîmplat, și, firește, fără să ascult la radio. M-am rezumat la a citi «Paris-Presse» și «Le Monde». Prevăzînd ce urma să se întîmple meditam asupra evenimentelor. Am pierdut astfel trei luni, fiindu-mi cu neputință să lucrez. De atunci nu mai cumpăr ziare* »[1].

Trăia în istoria romană ca Generalul de Gaulle, și, tot atît de firesc, trăia în istoria Franței. Amîndoi solitari; amîndoi iubind gloria; amîndoi capabili să disprețuiască. Dar era o mare deosebire. Generalul trăia în realitate, iar Montherlant trăia într-un vis. Pe atunci, Generalul devenise un simplu particular, și scăpade povară partidului său, primea pe toată lumea. Am evocat, ca posibilitate pena tru mîntuirea Franței, reîntoarcerea lui de Gaulle la putere. Montherlant nu credeo în această soluție, și, totuși, era neliniștit. « *Dacă revine la putere*, mi-a spus, *n-i să mă ierte* ». De fapt, în mai 1958, l-am văzut pe Montherlant mai nervos, mai neliniștit ca niciodată. Cred că l-am dezamăgit puțin cînd i-am spus că Generalui de Gaulle o să aibă atunci să plătească alte polițe decît să se ocupe de oameni de litere și că, el, Montherlant, avea mai multe șanse să fie ales la Academie decît să fie aruncat într-o închisoare! Puțin mai tîrziu, una din piesele lui n-a putut fi jucată în străinătate. Montherlant era convins « că fuseseră niște consemne ». L-am sfătuit să se ducă să-l vadă pe Malraux. Mi-a spus că nu-și putea îngădui: nu-l văzuse decît o dată în viața lui. Era cu totul inutil, dar am intervenit; deși, fără îndoială, n-am avut nici un merit în această privință, piesa s-a reprezentat. Montherlant a fost fericit. Cît de repede se neliniștea!. . . Pentru atît de puțin. . .

Cu mult înainte gîndul sinuciderii îi dădea tîrcoale. În fiecare an, recitea « de două sau trei ori » studiul, — de altminteri pasionant, — pe care Gabriel Matzneff l-a consacrat *Sinuciderii la romani*. Refuza ca cel care se sinucide să fie socotit un « învins ». În reveriile lui își închipuia pe romani mergînd unul cîte unul spre moarte. « *Fiecare din ei ținea în mîna dreaptă o torță vie. Flacăra era flacăra sinuciderii lor și ea le lumina drumul* ».

Totuși mai tînăr refuzase să mediteze despre moarte. Scrisese în *Mors et vita*: « Se spune că grecii n-au cugetat adînc despre moarte. Dar ce poți gîndi profund despre moarte, cînd nu putem cunoaște nimic despre ea? Nu poate inspira decît visări nesănătoase!. . . Odată fixată atitudinea noastră față de moarte, singura conduită rezonabilă este să nu te gîndești la ea niciodată. Oamenii care nu sînt capabili să cugete asupra vieții, meditează la moarte. Cum nu există în această privință « materie » asupra căreia să cugeți, se simt aici în largul lor. Ceea ce caracterizează toate « gîndurile despre moarte » e că nu există niciodată, în ele, gîndire adevărată. . Și nu-i decît o imortalitate care ar merita să fie dorită: aceea a vieții ».

Dar această imortalitate ținea de domeniul neantului; ea nu l-a ocrotit nici împotriva bătrîneții, nici împotriva bolii, nici împotriva neliniștii.

---

[1] Garantez exactitatea acestor afirmații, luate din Jurnalul meu (n.a.)

Mi-l închipui privind Sena pentru ultima oară şi acei nori despre care îmi vorbea la *Convorbirile* noastre la Radio — nori neînsemnați, zicea, și totuși minunați cum sînt lucrurile vieții — stînd foarte drept, foarte calm, în fața măsuței stil Empire, în fotoliul proiectat de Louis David, fotoliu de care era atît de mîndru, şi care, mîine, sper, îl va achiziționa un muzeu.

Aedificabo et destruam. . . Cînd am început să scriu despre el, eram prea tînăr, sau prea stingherit de mine însumi, pentru a observa că această fanfară straşnică pe care o luam drept o uvertură de operă, era un marş funebru. Astăzi, ştiu că autorul *Visului* n-a rămas mult timp în tabăra învingătorilor vieții. Ca și Kleist, ca şi Baudelaire, ca şi T.E. Lawrence, el a coborît, la libera lui alegere, una cîte una, treptele posomorîtului regat unde într-o zi toți ne vom contopi.

Într-un sens a murit, pentru că n-a fost nici cu adevărat înțeles, nici cu adevărat iubit. Şi fără îndoială a murit și fiindcă nu și-a înțeles timpul, și nu l-a iubit.

În româneşte de ALEXANDRU BUCUR

https://biblioteca-digitala.ro

Desen de Montherlant

https://biblioteca-digitala.ro

I. IGIROŞIANU

ULTIMA ÎNTÎLNIRE CU MONTHERLANT

Omul care — în ciuda unor aparenţe şi a anumitor presupuneri răuvoitoare — niciodată nu s-a jucat cu cuvintele, nici cu gesturile, nu putea să mai zăbovească îndeplinirea unei hotărîri de mult luată şi chibzuită cu toată luciditatea. Ultimul lui volum, îl primisem cu o carte de vizită şi cu cîteva cuvinte ale secretarei : scriitorul nu mai vedea aproape de loc. Aşteptîndu-mă, deci, la ea cu împăcarea cu care trebue să recunoşti, în unele împrejurări, drept singură posibilă şi clement liberatoare o anumită deslegare, în sine de neconceput, vestea plecării lui Montherlant, aflată brutal şi laconic prin telefon, a căzut totuşi ca o ghiulea peste liniştirile acceptării, spărgînd în ţăndări oglinzile amintirii şi învălmăşind gîndurile. Pentru a le limpezi şi a aduna mai lesne cioburile, am răsfoit carnete şi agende vechi. Astfel, am găsit această însemnare din iarna anului 1931 :

Vernisaj Mariette Lydis, la Katia Granoff, pe cheiul Conti. Le Tout-Paris *spectaculos reprezentat. Precumpănea însă* le côté Guermantes. *Iar* Malul stîng *prezent mai mult prin personalităţi literare şi teatrale decît artistice. La loc de cinste, portretul lui Montherlant. Poate cel mai bun din cîte i s-au făcut pînă acum. Felicitînd-o călduros, Cocteau a spus pictoriţei:* cred, totuşi, că mereu surprinzătorul nostru prieten ar fi mai sugestiv şi cuprinzător înfăţişat sub forma unui ochi de insectă cu nenumărate faţete. *Fără să rîdă (diverse vedete, femenine şi masculine, din diverse domenii, au chicotit împrejur), Mariette Lydis (mai interesantă şi tulburătoare ca oricînd) a răspuns pe gînduri:* Ideea nu e rea. Se potriveşte chiar foarte bine. Dar dacă îmbătrînind — ceea ce mărturisesc că în acest moment mi se pare încă de neconceput — m-ar amuza să fac portrete-ghicitoare, mai curînd l-aş înfăţişa pe Montherlant sub forma unui diamant. Care, rînd pe rînd, după voia unor alizee lăuntrice numai de el ştiute, lasă să-i strălucească faţetele cînd în bătaia soarelui torid al voluptăţii de a trăi, cînd a lunei pline a poeziei, cînd a luceferilor neliniştitori ai meditaţiei sub cerul neantului.

Voind doar să rostească şi ea una din acele fraze fulgurante care în cîteva ceasuri fac înconjurul unui anumit Paris, tînăra artistă poate nici nu a bănuit ce mare adevăr grăise. Fiindcă, în fapt, enunţase cele trei coordonate esenţiale ale concepţiei scriitorului, care aveau să rămînă şi ale întregei sale opere. Neputîndu-ne învoi cu totul cu această concepţie, nu înseamnă însă că trebue să preţuim mai puţin opera. Emoţionanta pildă ne-o dă, cel dintîi, Romain Rolland care-i spunea într-o scrisoare demnă de a fi reamintită : «*Nu există gîndire mai opusă gîndirii mele, ca a dumitale. Dar a fi adevăraţi potrivnici înseamnă a fi şi foarte apropiaţi. Eu te admir mai mult decît pe oricare din prietenii mei. Eşti cea mai mare forţă din literatura franceză.*

https://biblioteca-digitala.ro

Lumea mi se pare mai bogată de cînd te-am cunoscut. Dealungul călătoriei umane, noi doi ne aflăm la antipozi şi privim, fiecare, alte constelaţii. Dar cerul este acelaşi. Ignis idem.»

Montherlant însuşi reaminteşte (*Syncrétisme et alternance*) aceste cuvinte ale lui Romain Rolland din *Au dessus de la mêlée*: « *Omenirea este o simfonie de mari suflete colective. Cine nu este in stare s-o înţeleagă şi s-o iubească decît nimicind o parte din elementele ei, dovedeşte că este un barbar.* »

Încă din vremea în care nevoia — adesea pustiitoare — de a fi mereu lucid, îl îmboldise să coboare pînă în străfunduri şi să cerceteze izvoarele tainice ale dorinţei, Montherlant îşi alcătuise un soi de *credo* cuprins în lapidara propoziţie a lui Gobineau (cu care, însă, avea tangenţe mai curînd temperamentale decît spirituale): *Il y a l'amour, puis le travail, puis rien*. La prima vedere, formula poate surprinde şi chiar indigna. Ea trebuie însă decriptată. Montherlant a avut el însuşi această grijă, în repetate rînduri, în esseurile lui. Pentru el, *amour* înseamnă voluptate, dar o voluptate complexă, constituind punctul de plecare al unei intregi feerii. « *Nu cred* — scrie el in *Aux fontaines du désir* — *şi nu sper decît în feerie. Înţeleg prin feerie, realizarea, întruparea poeziei. Tot ce este subtil, încîntător in fiinţe şi in lucruri. La temelie aşezînd voluptatea însoţită de toată căldura sufletească.* » Încă de mai înainte, afirma în *Mors et vita* : « *Mai mult decît pasiunea sacrificiului, mai mult decît durerea şi muzica, puterea senzaţiei m-a ridicat de la pămînt aşa cum extazul mistic înălţa pe sfinţi şi mi-a îngăduit, în unele momente, să privesc peste zid. Ea mi-a îngăduit să fiu uneori altceva decît ceea ce sînt*». Şi, în *Barrès se îndepărtează*, adaogă : « *Cînd trupul a fost îndestulat şi potolit de aprige vibrări în care numai el a fost folosit, cugetul rămas liber poate construi folosind trăinicia şi, la rîndul lui, îşi poate afla îndestulare şi potolire năzuind spre marile finalităţi.* »

Cum se face trecerea spre cea de a doua coordonată: munca creatoare? Prin *starea lirică*. (Ibidem) « *Eu sînt poet. Şi, la drept vorbind, nici nu sînt altceva. Ca atare, am nevoe să iubesc şi să trăesc prin mine însumi întreaga diversitate a lumii şi toate pretinsele ei contradicţii. Fiindcă diversitate şi contradicţii constituie materia însăşi a poeziei mele care ar muri de inaniţie într-un univers în care nu ar domni decît adevărul şi dreptatea, aşa cum cu toţi am muri de sete dacă am bea numai apă sterilizată, chimic pură. . . Starea lirică este starea iubirii totale. Această iubire nu poate exclude. Ea netezeşte, apropie, realizînd astfel în sfîrşit unitatea.* » Această unitate deschide larg poarta spre oameni. Fiindcă din ea se naşte nevoia de a crea. « *Nu aş putea trăi fără să creez !* » exclamă poetul în *La petite Infante de Castille*. Această nevoe nu este însă gratuită. La şaptezeci de ani, el notează încă în *Carnetele* sale: « *Totul în opera ca şi în viaţa mea a fost şi rămîne în funcţie de oameni. Ei şi numai ei mă interesează. Şi aş putea spune ca Richard Wagner: scopul operei mele este eternul omenesc, liberat de orice convenţie.*» În tinereţe scria : « *Ceea ce îmi pare cenuşiu şi şters în individ, se luminează pentru mine în masse.*» În ultimele *Carnete* notează însă : «*Oamenii trec, omul rămîne.* » Mai tîrziu găsim şi această notaţie : « *Îmi plac numai unii oameni; restul omenirii îmi* este *indiferent.*» În cursul unei convorbiri avute în 1968, am vrut să aflu raţiunea acestei schimbări de atitudine. Montherlant mi-a răspuns cu o mare oboseală in glas : « *Nu eu m-am schimbat, dar din ce în ce oamenii demni de a fi iubiţi sau măcar stimaţi, se împuţinează.* »

A treia compozantă sau treaptă a formulei reprezentînd concepţia lui Montherlant, se înscria în registrul tragicului: ineluctabila reîntoarcere în neantul din care, fără nici o justificare aparentă, am venit. În ciuda acestui ineluctabil, viaţa (adică prea scurtul drum de la neant la neant) rămîne—afirmă el cu toată forţa — de o frumuseţe şi de o savoare care i se par că nu au fost niciodată îndeajuns recunoscute şi celebrate şi care răscumpără din plin lipsa de satisfăcătoare finalitate, deci de justificare.

https://biblioteca-digitala.ro

Întreaga operă a lui Montherlant este într-adevăr un grandios imn al bucuriei de a trăi. Bucurie nici o clipă umbrită în mintea lui de certitudinea neantului care aşteaptă la capătul ei. Necrezînd în nemurirea sufletului şi în viaţa de apoi, ritmul uluitor al progresului şi rapida succesiune a generaţiilor pentru care totul pare numaidecît depăşit, îl determină să nu mai creadă nici în durabilitatea operei sale, deci în utilitatea ei viitoare.

De unde atunci forţa morală necesară şi elanul de a crea această operă care rămîne totuşi prodigioasă? Montherlant pretinde că totul se datorează înţelepciunii care l-a învăţat să procedeze în toate împrejurările *ca şi cum*. . . Ca şi cum n-ar exista neant, ca şi cum toate valorile ar fi certe şi definitive. Adevărul este că însăşi această presupusă înţelepciune a fost datorită tot uluitoarei sale vitalităţi. Ea a fost necontenit miraculosul izvor al acelei *stări de graţie*, de perpetuă euforie, pe care el o numea *starea lirică*. Drumul de la neant la neant nu putea fi parcurs de un om ca Montherlant stind cu braţele încrucişate sau citind un roman poliţist. Marile sale daruri de scriitor, rara sa luciditate, precum şi asprimea cu care se judeca în primul rînd pe el însuşi, cereau să fie folosite din plin. Şi din plin le-a folosit pînă în ultima clipă.

Constatînd că în ultimele sale *Carnete*, termenii formulei apăreau în altă ordine iar, spre sfîrşit, însăşi formula dispăruse, l-am întrebat printr-o scrisoare dacă este o simplă întîmplare. La 27 februarie 1970 îmi răspunde: «*Mi-ar fi peste putinţă să spun cînd anume am renunţat la această deviză — dacă se poate totuşi spune despre ea că a fost într-adevăr una. Ideea mea dominantă fiind inutilitatea tuturor lucrurilor, era firesc să ajung să mă gîndesc să distrug eu singur ceea ce, în tot cazul, va fi distrus de moarte sau de viaţă . . . Am folosit de multe ori, fiind pentru mine într-adevăr esenţială, imaginea copiilor care construesc plini de însufleţire o cetate de nisip pe plajă, ştiind bine că mareea de seară o va distruge şi care privesc, cu aceeaşi însufleţire, dărîmarea ei de către reîntoarcera valurilor. Cred că ultimul volum al carnetelor mele va fi intitulat: Mareea de seară.*»

Montherlant îşi ascundea cu greu iritarea cînd i se semnala o contrazicere şi — firesc — privirea îi scăpăra cînd avea bănuiala că i se pune la îndoială buna credinţă. Ceea ce se întîmpla destul de des din pricina mobilităţii sale de spirit — adevărat argint viu — agravată de o sinceritate totală ce părea unora neverosimilă. La rîndul lor, explicaţiile lui iritau. Fiindcă apărînd o consecvenţă de ordin mai înalt riscau tocmai astfel să dea loc la neînţelegeri şi să ştirbească o anumită imagine pe care ţi-o făcuseşi despre personalitatea lui.

— Da, e adevărat—recunoştea el întodeauna—am spus aşa la un anumit moment! Fiindcă astfel gîndeam atunci sau fiindcă ceea ce spuneam atunci era întemeiat numai în acea împrejurare. Un om viu nu poate opune o rigiditate oarbă mobilităţi vieţii. Personalitatea s-ar reduce atunci la o simplă încăpăţînare. Păstrîndu-şi evident esenţialele lui linii directoare, omul este chiar dator să-şi verifice necontenit felul de a vedea lucrurile.

— Fără îndoială — putea gîndi cititorul—totuşi ne putem întreba care anume din spusele lui pot fi socotite definitorii?

De multe ori, dădea explicaţii laconice, discutabile:

— Contradicţie? Nicidecum. Este vorba de acelaşi lucru privit însă din alt unghi.

Uneori, dar numai în convorbirile particulare, unele replici — argumente ale lui, ţîşnite cu o spontaneitate dezarmantă şi nu fără farmec, erau de aşa natură încît păreau un fel delicat (şi totuşi un pic insolent) de a eluda adevăratul răspuns.

Răsfoind un alt carnet, am găsit o însemnare, din 1936, făcută puţin după apariţia volumului *Service inutile*:

https://biblioteca-digitala.ro

Am reintîlnit astăzi după amiază pe Montherlant, cu totul întîmplător, la Mainczik *(scriitoarea poloneză Marya Kasterska, soția matematicianului Petre Sergescu) în modestul dar pitorescul ei apartament din rue Daubenton, unde abia s-a mutat, peste drum de Moschee. Ceea ce a făcut-o să-i spună rîzînd lui M.:* « ştiu că nu plăcerea de a mă vedea te aduce la mine ci nostalgia Marocului : zidurile albe cu ferestre zăbrelite, minaretul și glasul muezzinului».

În prefața volumului de curînd apărut, Montherlant scria între altele: «Pînă în 1925 aveam despre bani ideea pe care o au toți cei ce fac parte din clasa socială căreia îi aparţin și eu. Acum sînt încredințat că, întocmai ca şi omul, banul nu trebuie *să renteze*, adică *să lucreze* în locul celui ce-l are. Această generare spontană a banului nu miroase frumos .... Și apoi, este mai sănătos să și pierzi ceva. De atunci, nu mai îmi depun spre fructificare banii pe care îi cîştig muncind şi nu m-am abătut niciodată de la această hotărîre pe care o consider importantă fiindcă, împiedecînd orice comerț și orice industrie (în accepţia modernă a acestor cuvinte), ea simbolizează ruptura mea cu o orînduire care trebuie osîndită.»

— Scumpe prietene — i-a spus la un moment dat Marya Kasterska, scrutîndu-l cu privirea extraordinar de pătrunzătoare și totuși plină de o afectoasă ghidușie a ochilor ei de un albastru de porțelan — nu te întreb ce grele neajunsuri ai avut depe urma orînduirii pe care o osîndești, fiindcă nu aș vrea să-ți dau dumitale osteneala de a găsi un răspuns cît de cît verosimil și mie pe aceea de a trebui să-mi ascund un zîmbet ce ar putea fi neospitalier. Dealtfel, nu motivele personale trebuie să determine atitudinile noastre publice. Ținînd însă seama de tot ceea ce reprezinți și de toate darurile intelectuale și combative cu care ești înzestrat, îngădue-mi să socotesc că această contribuție chiar simbolică la răsturnarea orînduirii osîndite mi se pare, proporțional, cam .... puțintică (un peu mince).

Montherlant a sorbit liniștit ultima înghițitură din ceaşca de ceai pe care a pus-o la fel de liniştit pe măsuță. Apoi a întins mîna spre volumul proaspăt apărut pe care i-l adusese, cu dedicație. Căutînd o anumită pagină, a replicat domol:

— Memoria dumitale, de obicei uluitoare, de data aceasta este mai puțin fidelă ca emoționanta prietenie cu care mă cinstești. Din fericire, în acest volum este cuprins și textul expunerii făcute acum doi ani de mine asupra îndatoririlor și drepturilor unui scriitor, cu prilejul unei manifestări festive în marele amfiteatru de la Sorbona, la care ai asistat și dumneata. Dă-mi voie să-ți reamintesc două sau trei fraze chee: « Un scriitor este demn de acest nume numai dacă există în el o parte esențială din el însuși care cere imperios în adîncul lui să fie exprimată. Această parte dobîndeşte astfel, *ipso facto* un drept absolut de prioritate față de orice altceva ce i s-ar cere scriitorului să apere sau să impună. Și scriitorul trebue să-i subordoneze şi să-i sacrifice totul ...»

— Nu, nu am uitat acest fel de a vedea — l-a întrerupt Marya — dar nu am putut fi total de acord cu el. Sînt momente, în care scriitorul trebue să uite de sine și să lupte ...

— Cu arma am luptat și eu și voi lupta iar, dacă va fi nevoe ...

— Nu cu arma, tot cu condeiul ...

Montherlant a întors o pagină și a mai citit acest pasaj:

« Lealitatea față de el însuși și față de ceilalți este cel mai mare semn de respect pe care un scriitor îl poate da oamenilor. În ce constă această lealitate? În primul rînd în tăria de a nu se amesteca în lucruri pe care nu le pricepe indeajuns, în a nu se institui călăuză pe căi pe care nu le cunoaşte temeinic și spre țeluri a căror valoare nu i se înfățișează destul de limpede ...»

— Sînt valori asupra cărora nu se poate să rămînă îndoială. Și nu este admisibil ca o mare inteligență să nu-şi dea osteneala să se deprindă să le distingă ...

https://biblioteca-digitala.ro

Ochii Maryei Kasterska luaseră o lucire de oțel, dar se silea totuși să zîmbească.

— Nu — a continuat ea — nu mă vei putea convinge. Fiindcă nu pot uita că la șaisprezece ani am auzit șuerîndu-mi la ureche gloanțele jandarmilor țarului, apoi acelea ale pistoalelor poliției Kaizerului.

Montherlant a închis cartea. Și fără semeața ridicare a bărbiei, nelipsită cînd cineva îi ținea piept, a spus pe un ton de neașteptată conversație de salon:

— Draga mea, se vede că există impermeabilități congenitale. Barrès se înspăimînta și el, dar parcă cu mai multă îngăduință, de totala mea surditate politică. După cum unii sînt impermeabili la muzică sau la matematică, eu nu pricep nimic din mecanică. De aceea nu am avut niciodată deșarta și primejdioasa ambiție să mă urc la volan și să mă joc cu viața celor de lîngă mine și cu aceea a trecătorilor. Am preferat să mă las condus de un om de meserie. În speță, de un președinte de republică, și de un prim ministru cărora să le plătesc salariu sub formă de impozit.

— S-ar putea întîmpla însă — am spus eu — ca acest impozit să trebuiască plătit nu cu drepturi de autor ci cu libertatea.

— Nu am ajuns încă acolo. De altfel, de cînd teoreticieni și politicieni au început să jongleze și să-și arunce unul altuia noțiunea de libertate ca o minge de hand-ball, cuvîntul a devenit un cec fără acoperire.

— Nu vrei să fii Rokefeller-ul care să-i redea acoperirea?

— Ar trebui să fiu Cressus.

— Dar ești Cressus! a stăruit și Marya.

— Nu cutez să mă socotesc un Tolstoi și nici nu mă resemnez să fiu doar un Romain Rolland. Care în momentul crucial s-a retras pe muntele lui Lucrețius. Ceea ce nu mă împiedică însă să am cea mai mare considerație pentru opera sa literară.

Treizeci și doi de ani mai tîrziu, la un restaurant unde dejunasem împreună, l-am văzut pe Montherlant scoțînd un carnet de cecuri.

— A! Ai renunțat totuși la boicotarea sistemului bancar?

S-a uitat la mine fără să înțeleagă. Apoi amintindu-și (fiindcă și memoria lui era uimitoare) a ridicat din umeri:

— Folosesc cecul așa cum folosesc telefonul. . . Dealtfel, spectacolul lumii — nu numai al celei de azi ci al celei din toate timpurile — m-a convins că orînduirile sociale și politice importă mai puțin, în sine, decît oamenii care le aplică. Să nu uităm, între altele, că Inchiziția nu de creștinism a fost născocită, ci de papa Leon Licinius și folosită din plin de Filip al II-lea.

●

Închipuind o întîlnire, dincolo de Styx, între Socrate și Fedru, Valéry îl pune pe cel dintîi să spună celui de al doilea: *Eu m-am născut mai mulți, dar de murit am murit unul singur*. Dealungul intenselor, freneticelor sale trăiri, sincretice sau alternate, pluralitatea lui Montherlant al cărei zbucium antagonic evoca — după propria expresie a scriitorului, pasionat în adolescență de mingea ovală — *grămada* de la rugby, va fi fost oare redusă prin necruțătoare eliminări (*terres où l'on n'a plus envie de retourner*) la un monolit, alcătuirea originar conglomerată fiind retopită de cumplita luciditate necontenit incandescentă?

În clipa în care a simțit *sabia nevăzută* rotindu-se deasupra capului său, regele Ferrante — în care, după propria sa mărturisire într-una din prefețele *Reginei Moarte*, Montherlant s-a întrupat mai mult decît în oricare din personajele lui — exclamă: «*O, Doamne! în acest răgaz care-mi mai este îngăduit pînă ce sabia se va reîntoarce și mă va zdrobi, fă ca ascuțișul ei să tae cumplitul nod de contradicții din mine, ca cel puțin în clipa din urmă, înainte de a înceta să mai am ființă, să aflu și*

https://biblioteca-digitala.ro

eu ce anume am fost ! [1]» Această piesă a fost însă scrisă cu aproape patruzeci de ani înaintea sfîrşitului. Dar în puterea lui de a se transpune în alte personaje şi mai ales în intuiţia cu totul excepţională cu care trăia ipostaze şi situaţii din cele mai neaşteptate (de pildă, minuţioasele reacţii pe muchie de cuţit ale psihopatului din *Un assasin est mon maitre*) există la Montherlant un dar aproape de premoniţie. Ultima oră cînd am stat de vorbă în apartamentul de pe Quai Voltaire, am avut halucinanta senzaţie că trăesc un capitol din *Celibatarii*, că mă aflu în casa din Bd. Arago şi am în faţa mea în acelaşi timp şi pe Coëtquidan şi pe Coantré. Fiindcă desluşeam in Montherlant şi această pluralitate. Şi *Celibatarii* fuseseră scrişi cu peste patruzeci de ani în urmă. Ciudată inversare şi încrucişare: *Les Garçons*, evocare de o prodigioasă vibrare, egală cu cea din *La relève du matin*, a fost scrisă la şaptezeci de ani. Transpunerile din ambele volume, mergînd pînă la evidente şi tulburătoare contopiri, ridică puncte de întrebare şi ele tulburătoare.

O explicaţie plauzibilă a lor am putea-o găsi într-o prefaţă la a doua versiune engleză a *Domnului Teste*. Întrebîndu-se singur cum s-a născut acest personaj, Valéry crede că s-a înfiripat dintr-o anumită stare de spirit a sa. «*Teste îmi seamănă* — scrie el — *la fel de aidoma cum un copil conceput de cineva într-un moment de profundă alterare a fiinţei lui, ar aduce cu acest tată ieşit din matca propriei lui făpturi.*» Valéry crede că şi aceasta este o problemă de germen. Sînt germeni care trăesc latent, dar care nu se pot dezvolta decît în anumite condiţii şi cu anumite limite. Ducînd mai departe gîndul lui Valéry, am putea apropia intuiţiile lui Montherlant de teoria unor biologi din zilele noastre care socotesc că germenii conţin programări asemănătoare programărilor calculatoarelor electronice. Datorită împrejurărilor sau lucidităţii, unii germeni care ar produce monştri (cum spune Valéry) nu se mai dezvoltă. Oare acestor monştri latenţi s-au datorit anumite personaje ale lui Montherlant, a căror trăire ni se pare tulburător de autentică? Aceloraşi germeni s-a datorat poate şi pluralitatea lăuntrică a scriitorului.

Cîndva, Montherlant scria cu anticipată tristeţe: «*să simţi ideile şi făpturile desprinzindu-se din tine ca frunzele de pe copaci, toamna !*» S-a crezut un timp că aceste făpturi ar fi prieteni, cunoscuţi, fiinţe iubite. Nu. Erau făpturile care alcătuiau personalitatea lui compozită.

Din *Carnetele* din urmă, nu rezultă totuşi că s-ar fi produs o reducere sensibilă a pluralităţii. Cel mult o redistribuire de roluri. Anumiţi Montherlanţi nu mai apar stăruitor în prim plan ci în al doilea, chiar în al treilea sau în penumbra fundalului. Nu este vorba de renunţare şi în nici un caz de vreo renegare. Poate de o altă dozare. În scrisoarea mai sus pomenită, din februarie 1970, spunea: «*În ultima vreme, de cîte ori am mai folosit fraza lui Gobineau*: Există dragostea, apoi munca, apoi nimic, *am intervertit substantivele. În această frază fiind vorba de plăcerea fizică, era firesc ca de la o anumită vîrstă ea să treacă pe planul al doilea.*» Diamantul de care vorbea Mariette Lydis era rotit cu mai multă înţelepciune: unele faţete începuseră să-şi piardă din strălucire şi nu mai erau expuse în bătaia soarelui.

Ultima oară l-am văzut în decembrie '71. Nu avea de loc înfăţişarea unui om mergînd pe şaptezeci şi cinci de ani. Păstrase un anumit aer tineresc, aproape aceeaşi vioiciune de mişcări, aceaşi vivacitate de exprimare, mai ales de replică. Dar semne ce nu înşală vădeau totuşi prezenţa unui duşman necruţător ce stă

---

[1] Exclamaţia aceasta reaminteşte de însemnarea găsită de Romain Colomb după moartea lui Stendhal într-un carnet al lui: «Ce sînt? cine am fost eu? Dacă mi s-ar pune această întrebare aş fi foarte încurcat să răspund.»

https://biblioteca-digitala.ro

la pîndă. O pleoapă se îngreunase şi cu o stăruinţă neliniştitoare voia mereu să se închidă. Era însă în el ceva şi mai neliniştitor de care, la început, nu m-am putut dumiri. Dar deodată am înţeles. Unele din numeroasele eu-ri (pe care el însuşi le recunoscuse într-o prefaţă a *Reginei Moarte*) fuseseră ucise cu încetul de lungile înfruntări cu oamenii, poate şi cu ele însele, iar altele trăgeau să moară. Dar pe toate continua să le poarte în el, într-o simbioză cutremurătoare, care distila o subtilă otravă ce se întindea pe nesimţite, fără putinţă de stăvilire. Închis, zidit chiar, tot mai mult în sine şi în lumea antică în care se refugiase, cobora din cînd în cînd în cripta lăuntrică pentru a se încredinţa că imensele bogăţii cu care fusese hărăzit, mai erau încă acolo. Pipăindu-le în întunericul tot mai mare, cîntărindu-le în palmă, obsedat de imaginea cetăţii de nisip, era tot mai mult încredinţat că, roase de igrasia neantului, aceste bogăţii îşi pierduseră valoarea, că şi ele ajunseră acum nişte cecuri fără acoperire. Deviza lui Seneca, pe care şi-o însuşise: *am ceea ce am dat*, i se părea şi ea iluzorie. Fiindcă tot ce dăduse se înfăţişa implacabilei lui exigenţe, lipsit de reală însemnătate şi meritînd din plin să fie măturat de valul din urmă. Totuşi, miracol al vieţii pe care nu zadarnic necontenit o cîntase şi o preamărise şi dovadă că bucuria ei se mai lupta victorios cu neființa în unele zone ale sufletului, rămase încă intacte, pe faţa lui altădată aproape mereu distantă, rece, chiar agresivă, era acum ceva deschis, cald, aproape afectuos. Prezenţa mea îi aducea oare şi ea o dovadă că ceea ce dăduse — şi dăduse atît de mult — nu era în întregime pierdut?

Telefonul a prins să sune undeva în liniştea apartamentului. A sunat îndelung. După ce soneria s-a oprit, bătrîna menajeră (care şi ea părea să fie cea din *Celibatarii*) s-a ivit în prag, fără un cuvînt. Se vede că erau anumite consemne şi foarte rar se mai ducea la telefon. Ca să se ridice, vioi, aparent fără greutate, Montherlant s-a sprijinit totuşi cu palmele pe masă. Nu avea mîini de bătrîn. În acea mişcare, vinele s-au umflat însă brusc, ameninţînd să plesnească. Imaginea acestor mîini pe luciul stins al lemnului, m-a urmărit multă vreme. Şi a fost cea dintîi care a reapărut limpede (cu un relief obsedant) din vîltoarea stîrnită de vestea sfîrşitului de pe atunci început. Poate fiindcă acest sfîrşit se petrecuse chiar la acea masă la care stătusem pentru ultima oară mai bine de trei ceasuri. În încăperea îngustă, cu tavan scund, cam întunecoasă, cu mobile puţine şi desperechiate, cu cîteva fragmente de sculpturi romane pe console şi pe căminul a cărui oglindă fusese înlocuită cu o mucava prăfoasă şi coşcovită (care pe unii vizitatori i-a făcut să se întrebe dacă nu era o paradă *à rebours*), la acea măsuţă rotundă, aflată pe colţ, lîngă una din cele două ferestre joase pe sub care curgea Sena, Montherlant s-a aşezat pe locul lui preferat, la orele patru după amiază, cu o fiolă de cianură şi cu pistolul în faţa lui. Cianura, ca chirurgii să nu-l readucă la o supravieţuire şi mai jalnică dacă mîna îi va fi tremurat totuşi. Pistolul, fiindcă efectul glonţului este şi mai rapid decît al otrăvii, evitînd spasme poate ştirbitoare ale demnităţii şi inestetic degradante. La acel ceas al după amiezii de început de toamnă, soarele, trecînd de cealaltă parte a apei, în spatele caselor de pe cheiul Voltaire, se uită înapoi şi scoate din împînzirea ceţoasă depe culmea colinei Montmartre, cupola şi turnurile albe ale bazilicei Sacré-Cœur învăluindu-le într-o aureolă delicat trandafirie. Sena ia atunci catifelări ca în pînzele lui Vlaminck şi pastelele lui Vuillard. Montherlant le va fi aruncat o ultimă privire? În ziua de decembrie în care ne aşezaserăm pentru ultima dată la acea masă, totul afară era învăluit într-o ceaţă deasă, lăptoasă, care dădea o stranie senzaţie de atemporalitate şi irealitate. Fiindcă vorbisem de Toledo apoi, fireşte, de Barrès şi de un anumit *Triumf al Morţii* şi îi reamintisem şi de fraza scrisă în 1929 în *Le dernier retour: Plutôt le non-être que le non-plaisir*, Montherlant a exclamat cu o bruscă însufleţire în glas şi cu o extraordinară strălucire în ochi:

https://biblioteca-digitala.ro

— Există şi un triumf asupra morţii, pe pragul dintre *ne-fiinţare* şi *ne-desfătare*. Triumf reprezentat printr-o supremă voluptate care, prin intensitatea ei exaltată trebuie să devină aproape fizică. Voluptatea de a poseda moartea aşa cum ai posedat viaţa. În loc să te laşi cuprins de ea, să-i ieşi tu în întîmpinare, s-o cuprinzi în braţe cu toată frenezia dată de conştienţa a tot ce înseamnă o asemenea victorie şi s-o sileşti ca ea să ţi se dărue sau să ţi se supună la ceasul pe care tu ţi l-ai ales.

După o scurtă tăcere a adăogat:

— Primejdia cea mare este însă tocmai alegerea acestui ceas . . . Marile voluptăţi despre care ştii că nu pot fi decît unice, te ispitesc să le întîrzii, ca să le măreşti şi să le guşti dinainte savoarea . . .

Două zile mai tîrziu, ne reîntîlneam la spitalul Denys Cochin, la căpătîiul Maryei Kasterska fulgerată de un prim atac de congestie cerebrală. Am relatat cu alt prilej [1] această dureroasă ultimă regăsire în trei. La ieşirea din grădina cufundată în întuneric şi udă de ploaie, a spitalului, Montherlant a şoptit:

— Vezi .. . alegerea momentului ! Îţi spui că mai ai lucruri de făcut, de spus . . . Şi rişti să te trezeşti în imposibilitatea fizică de a-ţi oferi suprema voluptate de a poseda şi moartea.

Am făcut cîţiva paşi în tăcere pe Rue du Fbg. St-Jacques. La colţul bulevardului Arago (unde se afla casa *Celibatarilor)* a oprit un taxi. Nu mi-a oferit să mă lase undeva. Poate nu se simţea bine şi voia să ajungă cît mai repede acasă sau să fie singur. Mi-a strîns lung mîna . . . Am urmărit o clipă taxiul îndepărtîndu-se. Un camion cu remorcă mi l-a ascuns privirii. Cînd a trecut camionul, nu se mai vedea în lumina tulbure a felinarelor decît fîlfîirea oblică a faldurilor ude ale ploii îngheţate.

A doua zi, am plecat în Suedia. Spre miezul nopţii, lăsînd în urmă silueta întunecată a Elseneurului lui Hamlet, ferry-boat-ul uriaş tăia valurile întărîtate ale Stralsundului, însoţit de rotirile fantomatice ale păsărilor de mare care umpleau cu ţipetele lor desnădăjduite văzduhul cotropit de neguri. Pe puntea bătută de vîntul aprig al nordului, o fată singuratecă a deschis tranzistorul să asculte ultima emisiune France-culture. Astfel am aflat că scriitoarea Marya Kasterska murise în seara aceea.

---

[1] « Viaţa Românească », no. 12/1972

https://biblioteca-digitala.ro

IRINA ELIADE

Sincretism şi alternanţă în teatrul lui Montherlant

Cît de suplu şi de plurivalent părea cuvîntul « alternanţă » în 1927 cînd a fost rostit pentru prima oară de Henry de Montherlant, « tînărul furios » al generaţiei ce împlinise douăzeci de ani în timpul primului război mondial, şi cît de rigid şi de univoc se dovedeşte a fi în 1972, cînd este scandat din nou de bătrînul Montherlant, fost mare pontif al dramaturgiei franceze în perioada 1942 — 1957.

În contextul culegerii de eseuri, sugestiv intitulate *Aux fontaines du désir*, « alternanţele » făgăduiau o lungă călătorie cu neprevăzute escale ; în prefaţa unuia din ultimele volume semnate de Montherlant, *La tragédie sans masque*, « alternanţele » nu mai evocă decît pelerinaje pe drumuri străjuite de sanctuare de mult părăsite şi de zei şi de oameni.

Profesiunea de credinţă a tînărului pornit la drum în căutarea feeriei (aşa numeşte scriitorul aventura poetică), este cuprinsă în eseul numit *Sincretism şi alternanţă*.

Cu o dezinvoltură din care nu lipseşte o notă de ostentaţie, Montherlant declară că, nefiind în stare să elaboreze un sistem în cadrul căruia contradicţiile să poată fi neutralizate, se simte justificat să adopte, succesiv sau simultan, oricare din sistemele existente, dacă se află în concordanţă cu starea lui de spirit din momentul respectiv.

Renunţarea la sinteză în favoarea sincretismului are drept corolar pe plan existenţial trăirea prin « alternanţă » pe care Montherlant o revendică în numele poeziei.

« Nu există nimic sublim pe lume care să nu facă să se strîngă inima acestui imens amant (poetul) după cum nu există nimic oricît de atroce, cu care să nu se simtă complice şi frate ».[1]

Această înfrăţire, succesivă sau simultană, cu toţi diavolii precum şi cu toţi cei chinuiţi de ei, nu a fost niciodată înfăptuită, fiind incompatibilă, credem, cu dezideratul de ordin spiritual exprimat metaforic în cadrul aceluiaşi paragraf: « Din calmele sale adîncimi, oceanul priveşte furtuna de la suprafaţă, bucurîndu-se şi de tumultul şi de liniştea apelor sale »?[2]

---

[1] H. de Montherlant, *Aux fontaines du désir*, Bernard Grasset, Paris, 1940, p.37.
[2] Ibid.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1972, regăsim aceeaşi idee formulată explicit: « Artistul este cel ce suferă fără să sufere »[1]

Faptul că Montherlant şi-a închipuit şi a continuat să creadă că va putea trăi şi crea, situîndu-se în acel matematic posibil punct zero unde atotputernica dragoste se poate confunda pînă la identificare cu suprema indiferenţă, reprezintă, după părerea noastră, un miraj care l-a făcut să se abată din adevăratul său drum.

Există, desigur, artişti care şi-au făurit operele. înălţîndu-se în spaţii siderale sau coborînd în întunecate gheene, fără ca siesta zilnică să le fie cu nimic tulburată, dar Montherlant nu a făcut niciodată parte din această categorie.

Pentru ca poezia să poată ţîşni din cuvintele pe care le-a îngemănat pe hîrtie — şi ea a ţîşnit cutremurător în paginile închinate fraţilor săi de arme căzuţi pe cîmpul de luptă — a fost nevoie ca omul Montherlant să afle el însuşi ce înseamnă curajul, depăşirea de sine, spiritul de disciplină, luptînd în tranşee, umăr la umăr cu ceilalţi soldaţi.

Poet al faptului trăit, Montherlant se simte justificat să intenteze adevărate procese tuturor celor pe care îi suspectează de a fi descris viaţa ca şi cum s-ar fi aflat în miezul ei, cînd de fapt nu au contemplat-o decît din exterior, confortabil instalaţi într-un loc ferit; şi primul acuzat de fraudă va fi chiar Maurice Barrès, « marele său profesor de energie »[2] din anii tinereţii.

Astfel stînd lucrurile, profesiunea de credinţă cuprinsă în eseul *Sincretism şi alternanţă*, care postulează în acelaşi timp identificare şi distanţare, apare cu atît mai ciudată.

Cu voie sau fără de voie, Montherlant a fost silit să aleagă şi, din păcate, a ales distanţarea.

În locul feeriei făgăduite, apar necruţătoare descrieri ale vieţii a cărei mediocritate Montherlant o subliniază neîncetat; în locul elanului pasionat, dispreţuitoare admonestări adresate tuturor celor incapabili de a înţelege în ce constă adevărata măreţie; în locul « alternanţelor » menite să fertilizeze trăirea poetică, simetrice oscilaţii pe drumuri la fel de aride: senzualitate neîntinată de nici un sentiment şi asceză practicată pentru virtuţile ei intrinseci; în locul sincretismului, o deznădăjduită concluzie: nimeni şi nimic pe lume nu merită nici un efort şi cu atît mai puţin sacrificiul unei clipe de viaţă.

Ajunşi în acest punct, oamenii se sinucid sau se hotărăsc să se înfrupte din toate bucatele pămînteşti, fără a se sinchisi de ceilalţi.

Montherlant găseşte însă o formulă ce-i va permite să supravieţuiască: serviciul inutil.

Înrolîndu-se în acest ordin — ce reclamă o disciplină monahală, cerînd în acelaşi timp practicanţilor să nu creadă în nimic, nici măcar în credinţa pe care o propovăduiesc, Montherlant este perfect conştient că se îndepărtează de semenii săi. Dovadă următoarele rînduri din 1941:

« Oamenii din stirpea mea vor vorbi o limbă din ce în ce mai puţin înţeleasă de marea masă. Gîndirea lor solitară se va înălţa, fără să se răspîndească în jur, ca acel fum ce urcă din focurile aprinse de nomazi la asfinţitul soarelui, în deşert; fum pierdut şi pur, firavă punte între cer şi pămînt ».[3]

Vocea lui Montherlant nu se va pierde în pustiu şi se va auzi răspicat, exact un an mai tîrziu, coborînd de pe scena Comediei Franceze în inima Parisului înfrigurat şi umilit.

---

[1]. H. de Montherland, *La tragédie sans masque*, *Gallimard*, Paris 1972 p.11
[2]. H. de Montherlant, *Aux fontaines du désir*, ed. cit. p. 120
[3]. Citat de Jacques de Laprade în prefaţa la: *H. de Montherlant Théâtre*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, 1965, XXXVII

https://biblioteca-digitala.ro

Cavalerul ordinului solitar, în care măreţia era preţuită în funcţie de inutilitatea serviciului prestat cu rigoare, asistă la repetiţiile piesei pe care o scrise, se sfătuieşte cu regizorii, acceptă să se taie anumite replici ; într-un cuvînt ţine cu orice chip să emoţioneze un public căruia în nenumărate rînduri îi aruncase în faţă dovada suveranului său dispreţ.

Strădaniile lui Montherlant sînt încununate de succes. Piesa *La Reine Morte* este reprezentată de o sută de ori în 1942 pe scena celui mai ilustru teatru francez ; spectatorii fac coadă la casa de bilete şi la librăriile unde se vinde piesa apărută în volum.

« Am izbutit să emoţionez, vorbind despre probleme teologice, folosind un limbaj desuet şi litota »[1], notează Montherlant în 1972, evocînd acele clipe privilegiate cînd îi fusese dat să audă ropotele de aplauze care îl făcuseră să creadă că publicul vibra la unison cu purtătorii săi de cuvînt.

Emoţia nu poate fi tăgăduită, dar nu s-a datorat numai cauzelor enumerate de Montherlant, ci mai ales unei interpretări simbolice, căci spectatorii din 1942 strămutau tragedia care s-a petrecut « odinioară în Portugalia » în actualitate, văzînd în destinul prinţesei asasinate mişeleşte destinul propriei lor ţări, aurul coroanei puse de o mînă pioasă pe pieptul reginei moarte strălucind în ochii lor ca nimbul ce înconjura Franţa martiră.

Critica literară confirmă entuziasmul publicului declarînd că Montherlant reînvie tragedia clasică, promovează cele mai nobile valori morale şi scrie într-o limbă franceză demnă de marele său înaintaş, Corneille.

Dat fiind că în 1943 Montherlant prezintă o nouă piesă — *Fils de Personne* — inspirată din actualitate, pentru ca în 1948 să pună din nou în scenă granzi spanioli din secolul al XVI-lea *(Le maître de Santiago)*, criticii se simt îndreptăţiţi să vorbească despre « alternanţele » dramaturgului.

Fără îndoială că piesele lui Montherlant pot fi clasificate în piese moderne şi piese istorice, dar pentru ca termenul « alternanţe » să nu fie golit de conţinutul său iniţial — înfrăţire cu tot ce există pe lume — ar fi necesar ca piesele istorice să ne introducă în alt univers decît cel înfăţişat în piesele moderne. Ori, fie că Montherlant ne prezintă condotieri italieni din Renaştere *(Malatesta)*, călugăriţe catolice de sub domnia Regelui Soare *(Port-Royal)*, fie tineri ce aveau douăzeci de ani în timpul primului război mondial *(L'Exil)* sau prizonieri evadaţi în 1942 din lagărele germeane *(Fils de Personne)* pe scenă nu se reprezintă decît o singură tragedie : cea a omului care nu poate trăi fără să servească o cauză demnă de el şi care moare fără a fi găsit-o. În consecinţă schimbările de decor, costume şi de limbaj nu fac decît să sublinieze o permanenţă, termen ce se află în total antagonism cu « alternanţa ».

Nici cea de a doua accepţie în care este folosit termenul « alternanţă » nu trimite la ideea enunţată în profesiunea de credinţă făcută în tinereţe de Montherlant, ci se referă la antinomia dintre sacru şi profan. Ca atare piesele lui Montherlant au fost împărţite în două categorii distincte, cele de inspiraţie religioasă şi cele de inspiraţie laică.

Montherlant pare să împărtăşească acest punct de vedere întrucît notează : « Există în opera mea un filon catolic şi un filon profan, ba chiar mai rău, pe care le alimentez alternativ; era cît pe aci să spun simultan — orice meritînd deopotrivă să fie atacat şi apărat »[1].

Această dicotomie nu numai că nu există în opera lui Montherlant, dar nici nu poate exista, de vreme ce profanul este adesea deplasat în categoria sacrului prin

---

[1]. H.de Montherlant, *La tragédie sans masque*, ed. cit. p. 165

https://biblioteca-digitala.ro

prestarea « serviciului inutil », aşa cum şi lucrurile sacre trec implicit în categoria opusă putînd fi mînuite fără nici un risc.

Sărăcit de sensul său iniţial, termenul « alternanţă » apare din nou alături de termenul « sincretism » căruia Montherlant îi descoperă o valoare practică:

« Cînd proclami, în calitate de gînditor, că « totul este adevărat » ţi se spune că eşti un sceptic sau un diletant de cea mai proastă speţă. Dacă scrii piese de teatru fiind pătruns de această idee, vei primi felicitări sau ţi le vei adresa singur pentru faptul de a fi îngăduit tuturor personajelor să se exprime la fel de puternic »[3], scrie Montherlant, convins că în piesele sale toţi au avut şanse egale de a-şi expune argumentele.

Între intenţiile autorului şi realizare, există însă un decalaj, căci în dialogurile, abil construite de altfel, replicile personajelor secundare nu pot sta în balanţă cu cele ale purtătorilor de cuvînt ai lui Montherlant, fie că interlocutorii nu sînt de aceeaşi talie, fie că sînt puşi în situaţii în care nu au dreptul să-şi dea părerea.

Cauza vieţii, apărată stîngaci sau de pe poziţii îndoielnice, este de altfel dinainte pierdută, în toate procesele înfăţişate de piesele lui Montherlant, căci cei în măsură să decidă dacă ea va continua sau nu, au dat un verdict negativ, înainte de a asculta martorii sau avocaţii.

Judecătorii sînt prezenţi, dar asistă la desfăşurarea evenimentelor dintr-o lume atît de îndepărtată încît nici un mesaj de pe acest pămînt nu le poate ajunge la urechi.

Regi ce nu mai cred în monarhie, ca Ferrante, cavaleri conştienţi că din ordinul de Santiago nu mai face parte nimeni, ca Don Alvaro, călugăriţe ce se îndoiesc de existenţa lui Dumnezeu, ca sora Angélique din mănăstirea de la Port-Royal, sacrifică fii şi fiice din sîngele lor sau întru duh, pentru a rămîne credincioşi unei cauze care le-a devenit străină.

Deviza « serviciului inutil » stă înscrisă atît pe flamurile soldaţilor ce luptă în regimente fără să dorească victoria armatei lor, cît şi pe sutanele călugărilor care nu mai cred în viaţa veşnică ci numai în eternitatea dată clipei efemere, de măreţia unui sacrificiu zadarnic.

Exilaţi într-o lume a cărei mediocritate o denunţă neîncetat, aceşti cavaleri ai neantului părăsesc drumurile străbătute de oameni şi pornesc în căutarea acelei virtuţi intitulate « calitate umană », tot atît de greu de definit ca şi misticul Graal, ajungînd cu toţii într-un pustiu în care vor cutreera orbiţi de strălucirea propriei lor imagini.

Nici un monarh nu-i va întinde mîna regelui Ferrante, nici un cavaler al ordinului de Santiago nu-l va întîmpina pe Don Alvaro, nici un creştin n-o va binecuvînta pe sora Angélique, nici un viteaz căpitan de oşti nu-l va lăuda pe condotierul Malatesta pentru faptele de arme săvîrşite, numai pentru ca numele lui Malatesta să rămînă pe veci săpat în memoria oamenilor.

Eroii lui Montherlant, înzestraţi pentru a face ca viaţa să se nască şi să continue, revărsîndu-se în largi şuvoaie pe acest pămînt, secătuiesc de vlagă tot ce întîlnesc în calea lor şi sfîrşesc prin a se mistui în nemărginite întinderi de nisip.

Teatrul lui Montherlant nu ne va da prilejul de a asista la acele trăiri poetice făgăduite de « alternanţe », ci ne va prezenta evoluţia scriitorului : de la năzuinţa de a se înrola într-un ordin pentru a merita stima celor pe care-i socoteşte de-o

---

[1]. H. de Montherlant, *Postface au Maître de Santiago* în *Théâtre*, ed. cit. p. 659.
[2] H. de Montherlant, *Sur Port Ryal*, op.cit. p. 668
[3]. H. de Montherlant, *La Reine Morte*, în *Théâtre*, ed.cit.p. 222

https://biblioteca-digitala.ro

potrivă cu el, la dorința de a rupe orice legătură cu semenii săi prin angajarea în ordinul numit « serviciul inutil » fondat de Henry de Montherlant *ad majorem gloriam* scriitorului Montherlant.

Opera dramatică începe cu piesa *L'Exil*. Philippe de Prestes, tînăr de optsprezece ani pleacă pe front (așa cum va face și Montherlant) pentru a nu decădea în ochii foștilor săi colegi de liceu. Ea se încheie cu *Le maître de Santiago*, arhetipul unor numeroase variante, în care vom asista la exilul acceptat de bună voie de un om capabil să-și servească patria și să pășească împreună cu tovarășii săi la făurirea unei lumi noi, căci Don Alvaro se exilează (ca și Montherlant) din țara și din secolul în care trăiește.

Viața lui Montherlant începe cu un strigăt de raliere : « Plec pe front pentru a-mi făuri un suflet ca al lui Sénac și pentru a-mi regăsi prietenul la reîntoarcere »[1] și se sfîrșește cu o amară constatare : « Nu se mai vorbește astăzi despre mine decît ca despre un stilist și opera mea a fost scrisă de un psiholog, mai mult încă, de un om »[2]

Măștile, diferitele măști pe care Montherlant voise să le dea drept adevăratul său chip : masca artistului ce suferă fără să sufere, masca omului fericit dotat cu o imaginație tragică, masca omului care crede că adevărata măreție nu poate fi dată de laudele publicului, cad.

În fața noastră nu se mai află decît un om bătrîn care își dă dintr-o dată seama că îndepărtîndu-se de oameni nu a trădat numai comunitatea din care făcea parte ci și propria sa vocație, întrucît purtătorilor săi de cuvînt nu le va fi hărăzită viața pe care le-o insuflase, ci dubioasa nemurire dată de antologiile unde sînt introduse texte « impecabil scrise ».

Montherlant, cel ce făcuse apologia nepăsării și dispreţului, se vede la rîndul său privit cu indiferență, exclus din rîndul oamenilor ce trăiesc pe acest pămînt.

În ziua de 20 septembrie 1972 scriitorul își pune capăt zilelor, nădăjduind că în ceasul din urmă îi vor sta aproape mărețele umbre ale soldaților și călugărilor, care și-au făcut pînă la urmă datoria știind tot timpul că faptele și gîndurile lor sînt sortite pieirii : « Și nu-și vor întoarce fața ființele pe care le-am zămislit din istorie și din visurile mele, ființe născute din adîncă dragoste și profund respect, acești fii și fiice, reazăm mult mai de nădeje decît copiii pe care trupul nostru năuc îi sădește într-o materie ivită întîmplător în cale. . . Iată-i apropiindu-se cu toții, la rîndul lor, de patul meu de moarte. Și nu mă vor renega, căci pe ei nu i-am trădat ».[3]

21 septembrie. Echinoxul de toamnă. Momentul cînd noaptea stă în cumpănă cu ziua, întunericul cu lumina. . .

Poate că în ceasul din urmă, în locul cavalerilor neantului, au sosit la întîlnire soldații căzuți în tranșeele din munții Vosgi, cei zece coechipieri aflați împreună cu Montherlant în fața « Porții de aur », sau una din acele ființe al căror strigăt : « Încă o clipă de împlinire, încă o clipă de fericire, încă o clipă de viață » Montherlant a știut să-l asculte și să-l redea cu toată forța talentului său în paginile scrise în tinerețe.

---

1. H. de Montherlant, *L'Exil*, în *Théâtre*, ed.cit.p. 93
2. H. de Montherlant, *La tragédie sans masque*, ed.cit.p.216
3. H—de Montherlant, *La tragédie sans masque*, ed.cit.p. 75

https://biblioteca-digitala.ro

La capăt de drum printre modelele începuturilor.

https://biblioteca-digitala.ro

MOLIÈRE D'APRÈS MOLIÈRE

https://biblioteca-digitala.ro

CABALA BIGOȚILOR

Rien ne manque à sa gloire,
Il manquait à la nôtre.

JEAN-BAPTISTE POQUELIN DE MOLIÈRE, celebrul dramaturg și actor ● MADELEINE BÉJART, ARMANDE BÉJART DE MOLIÈRE — actrițe ● MARIETTE RIEVALE ● CHARLES VARLET DE LA GRANGE — actor, supranumit « Registrul» ● ZACHARIE MOIRRON — celebrul june prim ● PHILIBERT DU CROISY — actor ● JEAN-JACQUES BOUTON — servitor al lui Molière ● LUDOVIC CEL MARE — rege al Franței ● MARCHIZUL D'ORSIGNY — duelist, supranumit și « Chiorule, fă-ți rugăciunea !». MARCHIZUL DE CHARRON — arhiepiscopul orașului Paris ● MARCHIZUL DE LESSAQUE — jucător de cărți ● CIZMARUL CEL DREPT — bufon al regelui ● ȘARLATANUL CU CLAVECINUL ● NECUNOSCUTA CU MASCĂ ● PĂRINTELE BARTOLOMEU — un preot rătăcitor ● FRATELE PUTERE, FRATELE CREDINȚĂ — Membri ai Cabalei Sfintei Scripturi ● RENÉE — bătrîna dădacă a lui Molière ● SUFLERUL ● CURTENI ● MEMBRII CABALEI SFINTEI SCRIPTURI, cu măști, îmbrăcați cu pelerine negre ● FRAȚII CABALEI ● CORUL DOCTORILOR ● MUȘCHETARII.

Acțiunea piesei are loc la Paris, în vremea lui Ludovic al XIV-lea.

(Piesa lui Mihail Bulgakov — «Cabala bigoților» (Molière) a fost scrisă între 1930 și 1936.

Premiera piesei, în regia lui N. Gorceakov, a avut loc la 16 februarie 1936, la MHAT.

Rolul lui Molière a fost interpretat de V. Stanițîn.)

https://biblioteca-digitala.ro

ACTUL I

De după cortină se aude rîsul unei mulţimi. Cortina se ridică — teatrul « Palais-Royal». Perdele grele. Un afiş verde cu blazoane şi ornamente. Pe afiş e scris cu litere mari « COMEDIANŢII DOMNULUI »,[1] *după care urmează nişte cuvinte scrise mărunt. O oglindă. Fotolii. Costume. Lîngă perdeaua care desparte cele două cabine se află un clavecin uriaş. În cea de a doua cabină se găseşte un crucifix destul de mare. În faţa crucifixului e aprinsă o candelă.*

În prima cabină, în stînga căreia se află o uşă, ard o mulţime de luminări — se simte că s-a făcut o iluminaţie pe cinste. În cea de a doua cabină, însă, nu arde decît un felinar, un felinar cu sticlă colorată.

Absolut toate lucrurile şi absolut toţi oamenii (în afară de La Grange) sînt marcaţi de un mare eveniment, de o mare alertă şi de o mare emoţie.

La Grange, liber astă-seară, se află în prima cabină. E îmbrăcat cu o pelerină de culoare închisă. Tînăr, frumos, plin de importanţă, dar şi plin de gînduri. Felinarul aruncă pe faţa lui La Grange o lumină misterioasă. În prima cabină se află Bouton. Stă, cu spatele la noi, lipit de cortină. Pînă şi spinarea lui transmite o teribilă curiozitate. În uşă se vede figura Şarlatanului, care şi-a dus mîna la ureche — ascultă şi el. Se aud explozii de rîs, apoi vuietul rîsului final. Bouton se apucă de nişte sfori şi zgomotul dispare. După o clipă, apare de după cortină Molière, care coboară în fugă treptele ce duc în cabină. Şarlatanul dispare cu multă discreţie. Pe capul lui Molière e o perucă uriaşă şi un coif caricatural. Ţine în mînă un paloş. Machiajul lui Molière ni-l sugerează pe Sganarelle — un nas roşu, cu un neg pe el. E ridicol. Molière se ţine cu mîna stîngă de piept, ca un om care nu stă prea bine cu inima. Machiajul curge de pe faţă.

MOLIÈRE *(aruncînd pelerina şi respirînd greu)*: Apă !

BOUTON : Imediat. *(Îi dă un pahar).*

MOLIÈRE : Uf ! *(bea şi ascultă, destul de speriat. Uşa e trîntită de perete şi intră în fugă Du Croisy, machiat în Polichinelle).*

DU CROISY : Regele aplaudă ! *(dispare)*

SUFLERUL *(îşi scoate capul de sub cortină)*: Regele aplaudă !

MOLIÈRE *(lui Bouton)*: Prosopul ! *(îşi şterge fruntea, e vădit emoţionat)*

MADELEINE *(apare lîngă cortină; e machiată şi ea)*: Mai repede ! Regele aplaudă !

MOLIÈRE *(din ce în ce mai emoţionat)*: Aud, aud. Imediat; *(îşi face cruce, lîngă cortină)* Sfîntă Fecioară, Sfîntă Fecioară ! *(lui Bouton)* Descoperă toată scena !

Bouton ridică mai întîi cortina care ne desparte pe noi de scenă, apoi cortina uriaşă care desparte scena de sală. Sala se vede în profil. E deasupra cabinelor. De fapt, în afara luminărilor care ard în lustre, nu se vede decît o lojă aurită. În lojă nu e nimeni. Se simte doar semiobscuritatea atentă a sălii.

Faţa Şarlatanului a răsărit imediat în uşă. Molière se urcă pe scenă astfel încît îl vedem din profil. Se apropie, mai bine zis se furişează spre rampă, îşi îndoaie gîtul şi mătură scena cu penele pălăriei sale. La apariţia lui, un om nevăzut începe să aplaude, din sală izbucnesc imediat aplauze furtunoase. Se face linişte.

MOLIÈRE : Maje . . . Majesta . . . Majestatea voastră . . . Prea luminate suveran . . . *(la primele cuvinte Molière se bîlbîie uşor — e, de altfel, puţin bîlbîit, dar aproape imediat îşi revine şi devine limpede că în faţa noastră se află un actor de prima mînă. Arsenalul său de intonaţii, de mimică şi de gesturi e inepuizabil. Are un zîmbet teribil de contagios.)* Actorii trupei noastre, preasupusele şi preacredincioasele Voastre slugi, m-au îndrituit să vă mulţumesc pentru nemaiauzita onoare pe care ne-aţi făcut-o vizitîndu-ne teatrul . . . Şi iată, Sire . . . şi iată, că nu mai sînt în stare să spun nimic.

[1] DOMNUL era titlul oficial dat în Franţa fratelui regelui (n. red.)

https://biblioteca-digitala.ro

În sală se aude un rîs uşor. Molière se îndreaptă şi începe să vorbească din nou. Nu se aude ce anume, dar e limpede că recită versuri. Din sală se mai aude un rîs uşor, apoi un murmur de admiraţie. Se aud ultimele cuvinte ale lui Molière:

MOLIÈRE: ... Soarele Franţei !

Din sală se aude un val de aplauze.

BOUTON: Ce cap, doamne ! Soarele ...

ŞARLATANUL *(cu invidie)*: Cînd a făcut poezia asta?

BOUTON *(de sus)*: Niciodată. A improvizat-o acum.

ŞARLATANUL: De necrezut ...

BOUTON: Pentru tine — da. Pentru el — nu.

De pe scenă se aude din nou vocea lui Molière:

MOLIÈRE: Ludovic ! Cel mare ! Regele Franţei ! *(îşi aruncă pălăria în aer)*

În sală se petrece ceva de nedescris. Un urlet continuu: « Trăiască regele !». Flacăra luminărilor devine aproape orizontală. Bouton şi Şarlatanul îşi agită pălăriile, strigă, fără să se audă ce anume. Prin zgomotul infernal răzbat semnalele întrerupte ale trompeţilor de gardă. La Grange stă nemişcat lîngă focul său, îşi scoate pălăria. Ovaţiile se termină şi se face linişte.

VOCEA LUI LUDOVIC *(din semiobscuritate)*: Vă mulţumesc, domnule de Molière.

MOLIÈRE: Preasupusele Voastre slugi vă roagă să mai vedeţi un intermezzo amuzant, dacă nu v-am plictisit, bineînţeles.

VOCEA LUI LUDOVIC: O, cu plăcere, domnule de Molière.

LUDOVIC *(strigînd)*: Cortina !

Cortina cea mare ascunde sala şi aproape imediat izbucneşte muzica. Bouton lasă şi cortina care ne desparte de scenă. Faţa Şarlatanului dispare.

MOLIÈRE *(vine în cabină mormăind furios)*: M-a vîndut ! Îl omor şi-l tai bucăţi !

BOUTON: Pe cine o fi vrînd să omoare în clipa triumfului?

MOLIÈRE *(îşi înfige mîinile în gîtul lui Bouton)*: Pe tine !

BOUTON *(ţipînd)*: Mă omoară ! La reprezentaţia regală !

La Grange a tresărit lîngă foc şi a înmărmurit din nou. Vin în fugă Madeleine şi Rivale, aceasta din urmă aproape goală — tocmai se schimba. Cele două actriţe îl apucă pe Molière de pantaloni şi trag de el, încercînd să-l îndepărteze pe Bouton. Molière dă din picioare, caută să le pocnească. În sfîrşit, actriţele reuşesc să-l smulgă pe Molière care rămîne cu o bucată din tunica lui Bouton în mînă. Molière e imobilizat într-un fotoliu.

MADELEINE: Ai înnebunit? Se aude în sală !

MOLIÈRE: Lasă-mă !

RIEVALE: Domnule Molière !

Uimit, Şarlatanul îşi bagă capul pe uşă.

BOUTON *(se uită în oglindă şi-şi pipăle tunica ruptă)*: Perfect, s-a făcut o treabă fără cusur. *(Lui Molière)* Ce s-a întîmplat?

MOLIÈRE: Nemernicul ... Aş vrea să ştiu şi eu, la ce-mi trebuie un călău? Am jucat de patruzeci de ori şi totul a fost în regulă. Iar cînd vine regele, o lumînare se pleoşteşte în lustră şi începe să picure pe parchet.

BOUTON: Maestre, dumneata ai făcut fel de fel de figuri pe scenă şi ai dărîmat lumînarea cu paloşul.

MOLIÈRE: Minţi, ticălosule !

La Grange îşi pune capul pe mîini şi începe să plîngă.

RIEVALE: Are dreptate. Dumneata ai atins lumînarea cu spada.

MOLIÈRE: Toată sala rîde. Regele este uimit ...

https://biblioteca-digitala.ro

BOUTON: Regele este omul cel mai bine crescut din Franța și n-a observat nici o luminare.
MOLIÈRE: Zici că eu am dărîmat-o? Eu? Hm . . . Atunci de ce am mai țipat la tine?
BOUTON: E o întrebare la care biata mea minte nu găsește un răspuns.
MOLIÈRE: Mi se pare că ți-am rupt tunica.

Bouton izbucnește în rîs.

RIEVALE: Doamne, în ce hal mă aflu ! *(se acoperă cu tunica și fuge de pe scenă.)*
DU CROISY *(a apărut lîngă cortină, ținînd un felinar în mînă)*: Doamna Béjart, pe scenă, pe scenă, pe scenă . . . *(dispare)*
MADELEINE: Fug ! *(fuge pe scenă)*
MOLIÈRE *(lui Bouton)*: Ia-ți tunica asta.
BOUTON: Mulțumesc; *(își scoate tunica și pantalonii și îmbracă repede niște pantaloni cu dantelă de-ai lui Molière)*
MOLIÈRE: Ei ! Și pantalonii, de ce și pantalonii?
BOUTON: Maestre, trebuie să fiți de acord cu mine că ar fi o lipsă de gust strigătoare la cer să pun împreună cu această tunică superbă acești pantaloni mizerabili. Vă rog să vă uitați bine, ăștia-s pantaloni? *(își pune și tunica)* Maestre, am descoperit în buzunar două monede de argint de o semnificație redusă. Ce anume ați dori să fac cu ele?
MOLIÈRE: Într-adevăr . . . Ce se poate face? Cred, pungașule, că ar trebui să le duci la muzeu. *(Își aranjează machiajul)*
BOUTON: De acord cu dumneavoastră. Le duc eu la muzeu . . . *(ascunde banii)* Ei, m-am dus să curăț luminările.
MOLIÈRE: Vezi să nu te apuci să caști ochii la rege, de cum ajungi pe scenă.
BOUTON: Sînteți sigur că vorbiți cu mine, maestre? Sînt un om bine crescut, fiind, după cum se știe, și eu francez de naționalitate.
MOLIÈRE: De naționalitate francez și de meserie imbecil.
BOUTON: Iar dumneata ești de meserie un mare actor și un grosolan de fel; *(dispare de pe scenă)*.
MOLIÈRE: Cred că am comis un mare păcat, iar Dumnezeu m-a pedepsit și mi l-a trimis pe ăsta la Limoges.
ȘARLATANUL: Domnule director ! Domnule director !
MOLIÈRE: A, da, trebuie să termin și cu dumneata. Uite ce e, domnul meu. Ceea ce faci dumneata, scuză-mă că ți-o spun, e o scamatorie de mîna a doua. Dar cred că o să aibă trecere la publicul de la parter. O să-ți faci scamatoria în pauză, timp de o săptămînă. Dar, ia spune-mi și mie, cum o faci?
ȘARLATANUL: E secretul meu, domnule director.
MOLIÈRE: Las' că-l aflu eu. Fă cîteva acorduri, dar vezi mai încet. *(Șarlatanul zîmbește misterios și se apropie de clavecin, se așează pe scaun, la o distanță oarecare de clavecin, își mișcă mîinele în aer de parcă ar cînta, clapele clavecinului încep să se miște, iar clavecinul începe să cînte.)* Drace ! *(Molière se repede la clavecin, încercînd să prindă notele nevăzute. Șarlatanul zîmbește misterios)*. Bine, bine. Ia-ți avansul. E un arc pe undeva, nu-i așa?
ȘARLATANUL: Clavecinul va rămîne peste noapte aici?
MOLIÈRE: Sigur. Doar n-o să-l cari acasă.

Șarlatanul se înclină și pleacă.

DU CROISY *(cu felinar și o carte în mînă)*: Domnul de Molière ! *(dispare)*
MOLIÈRE: Da.

Pleacă și, imediat după plecarea lui de pe scenă, se aud hohote de rîs din sala de spectacol.

https://biblioteca-digitala.ro

Perdeaua cabinei cu felinarul verde se dă la o parte şi apare Armande. Are nişte trăsături foarte frumoase amintindu-le întrucîtva pe cele ale Madeleine-ei. Are vreo 17 ani. Vrea să se strecoare pe lîngă La Grange.

LA GRANGE: Stai !

ARMANDE: A, dumneata eşti, dragul meu Registru ! De ce te-ai ascuns aici ca un şoarece? Ştii, că m-am uitat la rege? Scuză-mă, mă grăbesc.

LA GRANGE: Ai tot timpul. El e pe scenă. De ce-mi spui Registru? Poate că nu-mi face plăcere.

ARMANDE: Dragă domnule La Grange ! Toată trupa are o stimă profundă pentru dumneata şi pentru registrul dumitale. Dar dacă nu-ţi place să-ţi spun aşa, nu-ţi mai spun.

LA GRANGE: Te aştept.

ARMANDE: Pentru ce?

LA GRANGE: Astăzi e şaptesprezece şi am pus în registru o cruce neagră.

ARMANDE: S-a întîmplat ceva? A murit cineva din trupă?

LA GRANGE: Am însemnat o seară rea şi neagră. Renunţă la el.

ARMANDE: Cine ţi-a dat dreptul, domnule La Grange, să te amesteci în treburile mele?

LA GRANGE: Urîte vorbe. Te implor, nu te mărita cu el !

ARMANDE: Ah, te-ai îndrăgostit de mine?

LA GRANGE: Nu. Nu-mi placi.

ARMANDE: Te rog să mă laşi să trec, domnule.

LA GRANGE: N-ai dreptul să te măriţi cu el. Eşti atît de tînără ! Te rog nu face asta !

ARMANDE: Toată trupa noastră şi-a pierdut minţile. Ce vă priveşte pe voi măritişul meu?

LA GRANGE: Nu pot să-ţi spun, dar să ştii că faci un mare păcat.

ARMANDE: A, da, bîrfa despre soră-mea? Am auzit de asta. Prostii ! Nu-mi pasă de bîrfe şi nu-mi pasă nici dacă între ei a fost într-adevăr vreo legătură.

LA GRANGE: Stai ! Renunţă la el ! Nu renunţi? Atunci te omor ! Cu spada asta !

ARMANDE: Asasin nebun ce eşti ! Eu sînt . . .

LA GRANGE: Ce te împinge la nenorocire? Doar nu-l iubeşti. Dumneata nu eşti decît un copil, pe cînd el . . .

ARMANDE: N-ai dreptate, îl iubesc.

LA GRANGE: Renunţă.

ARMANDE: Nu pot, Registre. Am avut legături cu el şi . . . *(îi şopteşte ceva)*

LA GRANGE: Du-te, nu te mai reţin.

ARMANDE *(trecînd pe lîngă La Grange)*: Eşti un bădăran şi pentru că m-ai ameninţat eşti şi un nesuferit.

LA GRANGE *(emoţionat)*: Te rog să mă scuzi, n-am vrut'decît să te salvez. Adio. *(Se înfăşoară în manta şi pleacă, fără să uite să ia şi felinarul)*

ARMANDE *(în cabina lui Molière)*: E monstruos, e pur şi simplu monstruos !

MOLIÈRE *(apare în cabină)*: A !

ARMANDE: Maestre, toată lumea e împotriva mea !

MOLIÈRE *(o îmbrăţişează şi în aceeaşi clipă apare Bouton)*: Ei, drăcia dracului ! *(lui Bouton)* Uite ce e: du-te şi vezi ce-i cu lumînările de la parter.

BOUTON: Abia am fost acolo.

MOLIÈRE: Atunci uite ce e: du-te la bufetieră şi adu-mi o carafă de vin.

BOUTON: V-am şi adus-o. Iat-o.

MOLIÈRE: Atunci uite ce e: du-te la toţi dracii, dar du-te undeva.

https://biblioteca-digitala.ro

BOUTON: Asta trebuia s-o spuneţi de la bun început, *(pleacă)*. Ehei!... *(din ușă)* Maestre, vă rog să-mi spuneţi, cîţi ani aveţi?

MOLIÈRE: Ce înseamnă asta?

BOUTON: M-au întrebat cei din cavaleria de gardă.

MOLIÈRE: Ieşi afară!

Bouton pleacă de pe scenă. Molière încuie uşa.

MOLIÈRE: Sărută-mă.

ARMANDE *(se agaţă de gîtul lui)*: Așa nas zic şi eu. N-ai cum să te strecori pe sub el.

Molière îşi scoate nasul şi peruca şi o sărută pe Armande.

ARMANDE *(îi şopteşte ceva)*: Ştii, eu... *(îi şopteşte din nou)*

MOLIÈRE: Fetiţa mea... *(se gîndeşte)* Acum poate să nu-ţi mai fie teamă de asta. M-am hotărît *(o aduce lîngă crucifix)*. Jură, că mă iubeşti.

ARMANDE: Te iubesc, te iubesc, te iubesc...

MOLIÈRE: N-ai să mă înşeli? Vezi tu, au început să-mi apară ridurile, am început să încărunţesc. Sînt înconjurat de duşmani şi dezonoarea m-ar omorî...

ARMANDE: Nu, nu! Cum aş putea s-o fac?!

MOLIÈRE: Vreau să mai trăiesc un veac! Cu tine! Nu te teme, am să plătesc pentru asta, am să plătesc. Am să te creez din nou! Am să fac din tine cea mai mare actriţă! Asta e visul meu şi înseamnă că aşa are să fie. Dar ţine minte — dacă nu-ţi respecţi jurămîntul, mă laşi sărac, sărac de tot.

ARMANDE: Nu văd ridurile. Eşti atît de curajos, eşti atît de mare, că nu poţi să ai riduri. Tu eşti Jean...

MOLIÈRE: Sînt Baptiste...

ARMANDE: Eşti Molière! *(îl sărută)*

MOLIÈRE *(rîde, apoi începe să vorbească solemn)*: Mîine ne căsătorim. E drept, trebuie să suport o mulţime de neplăceri din cauza asta... *(se aude un zgomot îndepărtat de aplauze. Cineva ciocăneşte la uşă)* Doamne, ce viaţă... *(ciocănitul se repetă)* Astăzi n-o să ne putem întîlni la Madeleine. O să facem aşa: după ce se sting luminile la teatru, ai să vii la uşa laterală şi ai să mă aştepţi în grădină — am să te aduc eu aici. Astăzi nu e lună.

Ciocănitul se transformă în bubuit.

BOUTON *(zbierînd de după uşă)*: Maestre! Maestre!

Molière deschide uşa şi în cabină intră Bouton, La Grange şi D'Orsigny, acesta în uniforma Companiei Muşchetarilor Negri şi cu o legătură neagră pe un ochi.

D'ORSIGNY: Domnul de Molière?

MOLIÈRE: Preasupusa voastră slugă.

D'ORSIGNY: Regele mi-a ordonat să vă înmînez banii pentru bilet. Iată treizeci de scuzi.

Îi întinde o pernă pe care sînt banii. Molière sărută monedele.

D'ORSIGNY: Dar avînd în vedere faptul, că aţi depus pentru rege o muncă în afara programului de spectacol, regele mi-a ordonat să vă înmînez drept plată suplimentară pentru poezia pe care aţi compus-o şi aţi recitat-o încă cinci mii de lire. *(Îi întinde un sac)*

MOLIÈRE: O, rege! *(lui La Grange)* Cinci sute de lire pentru mine, iar restul împarte în mod egal la actori.

LA GRANGE: Vă mulţumesc în numele actorilor.

Ia sacul şi pleacă. Din depărtare se aude melodia unui marş al companiei de gardă.

MOLIÈRE: Mă scuzaţi, domnule, pleacă regele! *(părăseşte în fugă scena)*.

https://biblioteca-digitala.ro

D'ORSIGNY *(Armandei)*: Doamnă, sînt foarte fericit că . . . ă . . . că întîmplarea mi-a permis . . . D'Orsigny, căpitan al Companiei Muşchetarilor Negri.

ARMANDE *(făcînd revereoţă)* Armande Béjart. Dumneavoastră sînteţi acel celebru spadasin care poate să omoare pe oricine?

D'ORSIGNY: Ă . . . ă . . . Dumneavoastră, doamnă, jucaţi fără îndoială în această trupă.

BOUTON: A şi început. O, nechibzuitul meu maestru!

D'ORSIGNY *(se uită mirat la dantela de pe pantalonii lui Bouton)*: Ai spus ceva stimabile?

BOUTON: Nu domnule.

D'ORSIGNY: Va să zică ai obiceiul să vorbeşti de unul singur.

BOUTON: Exact, domnule. Ştiţi, într-o vreme vorbeam în somn.

D'ORSIGNY: Ce spui?

BOUTON: Să mă bată Dumnezeu. Şi închipuiţi-vă că . . .

D'ORSIGNY: Ce dracu e asta! Fă-ţi rugăciunea . . . *(Armandei)* Chipul dumneavoastră, doamnă . . .

BOUTON *(se vîră între cei doi)*: . . . urlam în somn. M-au căutat opt dintre cei mai buni doctori din Limoges şi . . .

D'ORSIGNY: Sper că te-au ajutat cu ceva.

BOUTON: Cu nimic, domnule. În trei zile mi-au lăsat sînge de opt ori, după care m-am culcat şi am zăcut nemişcat şi nu mi-a mai rămas decît să mă împărtăşesc.

D'ORSIGNY *(cu multă tristeţe)*: Eşti un tip original, prietene. Fă-ţi rugăciunea. *(Armandei)* Sper, doamnă, că . . . Cine e ăsta?

ARMANDE: A, domnule, nu e decît Jean-Jacques Bouton, stinge-lumînările.

D'ORSIGNY *(cu reproş)*: Cu altă ocazie, prietene, am să aflu cu mare plăcere cum urlai dumneata în somn. Iată-l şi pe domnul de Molière. Omagiile mele. Fug să-l ajung din urmă pe rege.

MOLIÈRE: Toate cele bune.

(D'Orsigny pleacă)

ARMANDE: La revedere, maestre.

MOLIÈRE *(conducînd-o)*: E noapte fără lună, am să te aştept *(lui Bouton)* Roag-o pe doamna Madeleine Béjart să vină aici. Stinge lumina. Du-te acasă. *(Bouton pleacă. Molière se schimbă. Intră Madeleine. E demachiată)*

MOLIÈRE: Am o treabă foarte importantă cu tine, Madeleine. *(Madeleine îşi duce mîna la inimă, se aşează)* Vreau să mă însor.

MADELEINE *(surd)*: Cu cine?

MOLIÈRE: Cu sora ta.

MADELEINE: Pentru numele lui Dumnezeu! Glumeşti, nu-i aşa?

MOLIÈRE: Nu glumesc deloc.

Luminile din teatru încep să se stingă.

MADELEINE: Şi eu?

MOLIÈRE: Ce să-i faci, Madeleine, sîntem foarte buni prieteni, tu eşti o femeie minunată, dar ştii bine că nu ne mai iubim.

MADELEINE: Ţii minte cînd ai stat în închisoare acum douăzeci de ani? Cine îţi aducea mîncarea?

MOLIÈRE: Tu.

MADELEINE: Cine a avut grijă de tine timp de douăzeci de ani?

MOLIÈRE: Tu, tu.

https://biblioteca-digitala.ro

MADELEINE: Nimeni nu-şi goneşte cîinele care i-a păzit casa o viaţă întreagă. Tu însă, Molière, poţi să faci asta. Eşti un om îngrozitor, Molière, mi-e frică de tine.

MOLIÈRE: Nu mă chinui. Sînt pur şi simplu devorat de pasiune.

MADELEINE *(brusc se aşează în genunchi şi se tîrăşte spre Molière)*: Ce zici? Poate renunţi totuşi, Molière. Şi să uităm discuţia asta. Ce zici? O să mergem acasă, o să aprinzi lumînările, o să vin la tine... O să-mi citeşti actul trei din «Tartuffe». Ce zici? *(linguşindu-l)* Părerea mea e că ai făcut o piesă genială. Şi dacă trebuie să te sfătuieşti cu cineva, cu cine vrei să te sfătuieşti, Molière? Ea e un copil, ştii bine asta... Tu ai şi îmbătrînit Jean Baptiste, uite, ai încărunţit... Îţi place căldura... O să-ţi aranjez eu toate. Gîndeşte-te... O să facem focul în cămin şi o să fie foarte plăcut. Şi dacă... dacă nu poţi... ah, cît te cunosc eu... Ai văzut-o bine pe Rievale? Nu e rău deloc. Ai văzut ce corp are? Ce zici? N-ai să auzi o vorbă de la mine...

MOLIÈRE: Vino-ţi în fire. Îţi dai seama ce vorbeşti? Îţi dai seama în ce situaţie te pui?

MADELEINE *(se scoală în picioare, aproape în extaz)*: Însoară-te cu cine vrei, numai cu Armande nu! Fie blestemată ziua în care am adus-o la Paris!

MOLIÈRE: Mai încet, Madeleine, te rog foarte mult, mai încet. *(În şoaptă)* Trebuie să mă însor cu ea. E prea tîrziu. Sînt obligat. Ai înţeles?

MADELEINE: Ah, despre asta e vorba, Doamne Dumnezeule! *(pauză)* Nu mai am putere să mă lupt. Eşti liber. *(pauză)* Mi-e milă de tine, Molière.

MOLIÈRE: O să rămînem prieteni, nu-i aşa?

MADELEINE: Nu te apropia de mine, te rog! *(pauză)* Deci, o să plec din trupă.

MOLIÈRE: Vrei să te răzbuni pe mine?

MADELEINE: Martor mi-e Dumnezeu că nu. Astăzi a fost ultimul meu spectacol. Am obosit... *(zîmbeşte)* o să merg regulat la biserică.

MOLIÈRE: Dacă ţii neapărat. Îmi pare rău. Teatrul o să-ţi dea o pensie. O meriţi.

MADELEINE: Da.

MOLIÈRE: Cînd o să-ţi mai treacă amărăciunea, poate că o să revii la sentimente mai bune faţă de mine. Şi o să ne vedem din nou.

MADELEINE: Nu.

MOLIÈRE: Nu vrei s-o mai vezi nici pe Armande?

MADELEINE: Pe Armande am s-o mai văd. Armande nu trebuie să ştie nimic. Ai înţeles? Nimic.

MOLIÈRE: Da... *(toate luminile s-au stins. Aprinde felinarul)* E tîrziu, hai să te conduc.

MADELEINE: Nu, mulţumesc, nu trebuie. Dă-mi voie să stau cîteva clipe aici la tine.

MOLIÈRE: Bine, dar...

MADELEINE: Nu stau mult, n-avea grijă. Du-te.

MOLIÈRE *(se înfăşoară în pelerină)*: Adio. *(pleacă)*

Madeleine stă lîngă lampă, se gîndeşte, mormăie ceva. Prin cortină apare lumina unui felinar — vine La Grange.

LA GRANGE *(cu o voce solemnă)*: Cine a mai rămas în teatru după spectacol? Cine e aici? A, dumneavoastră sînteţi, doamnă Béjart? S-a întîmplat, aşa e? Ştiu.

MADELEINE: Mă gîndesc, Registre.

Pauză.

LA GRANGE: N-aţi avut putere să-i spuneţi?

https://biblioteca-digitala.ro

MADELEINE: E prea tîrziu. Nu se mai poate spune nimic. Mai bine să fiu numai eu nefericită, decît toţi trei. *(pauză)* Eşti un cavaler, Varlet, şi numai dumitale ţi-am spus taina mea.

LA GRANGE: Sînt măgulit de încrederea dumneavoastră, doamnă Béjart. Am încercat s-o opresc, dar n-am reuşit. N-o să afle nimeni niciodată nimic. Să mergem, am să vă condusc.

MADELEINE: Nu, mulţumesc, vreau să fiu singură şi să mă gîndesc. Varlet *(zîmbeşte)*, astăzi a fost ultimul meu spectacol. Adio. *(pleacă)*.

LA GRANGE: Pote totuşi vă conduc?

MADELEINE: Nu. Continuă-ţi rondul. *(pleacă)*

LA GRANGE *(se apropie de locul unde a stat la începutul actului; pune felinarul pe masă; lumina verde a felinarului cade pe el; deschide cartea, vorbeşte şi scrie)*: « Şaptesprezece februarie. A avut loc un spectacol regal. În semn de onoare desenez un crin. După spectacol am descoperit-o în întuneric pe doamna Madeleine Béjart, cuprinsă de o mare suferinţă. Doamna Béjart a părăsit scena. . . » *(lasă pana)* Care este cauza? În teatru a avut loc un eveniment îngrozitor: Jean-Baptiste Poquelin de Molière, fără să ştie că Armande nu este sora, ci fiica doamnei Madeleine Béjart, s-a căsătorit cu Armande. . . Acest lucru nu poate fi scris şi în semn de oroare fac o cruce neagră. Şi nimeni din urmaşi nu va afla vreodată ce reprezintă această cruce. Ziua de şaptesprece s-a terminat.

Îşi ia felinarul şi pleacă.

Un timp e linişte şi întuneric, apoi prin crăpăturile clavecinului începe să mijească lumina şi să se audă sunete. Se ridică capacul şi din clavecin iese Moirron, privind hoţeşte în jur. E un băieţandru de vreo cincisprezece ani, cu o faţă teribil de frumoasă, de stricată şi de chinuită. E rupt şi murdar.

MOIRRON: S-au dus. S-au dus. Duceţi-vă la toţi dracii *(începe să scîncească)*. Sînt un băiat nenorocit şi murdar şi n-am mai dormit de două zile. N-am mai dormit de două zile... *(scînceşte, pune felinarul, cade şi adoarme)*.

Pauză. Apoi începe să plutească lumina felinarului şi pe scenă se furişează Molière, o aduce pe Armande. Ea e cu o pelerină neagră. Armande ţipă. Moirron se trezeşte pe loc, e îngrozit, tremură.

MOLIÈRE *(ameninţător)*: Recunoaşte, cine eşti?

MOIRRON: Domnule director, vă rog, nu mă omorîţi, eu nu sînt hoţ, eu sînt Zacharie, sînt nefericitul de Moirron. . .

MOLIÈRE *(izbucneşte în rîs)*: Am priceput ! Ce şarlatan blestemat !. . .

ACTUL II

Sala de primire a regelui. O mulţime de lumini peste tot. O scară albă care duce nu se ştie unde. În jurul mesei de joc, Marchizul de Lessaque joacă cărţi cu Ludovic. O mulţime de curteni îmbrăcaţi neobişnuit de pompos îl urmăresc pe Lessaque. În faţa acestuia e o grămadă de aur; sînt monede şi pe jos, pe covor. De pe faţa lui Lessaque curge transpiraţia. Nu stă jos decît Ludovic, ceilalţi stau în picioare. Nimeni nu are pălărie pe cap. Ludovic e îmbrăcat în uniforma muşchetarilor albi, o pălărie cu pană, o cruce a ordinului pe piept, pinteni de aur, spadă. În spatele fotoliului său se află d'Ortigni, care şi face cărţile regelui. Tot aici se află şi un muşchetar cu o muşchetă; muşchetarul nu-şi deslipeşte privirea de la Ludovic.

DE LESSAQUE: Trei valeţi şi trei regi.

LUDOVIC: Ce vorbeşti. . .

https://biblioteca-digitala.ro

D'ORSIGNY *(brusc)*: Mă scuzați, sire. Cărțile sînt măsluite, fă-ți rugăciunea.

(Curtenii au înlemnit. Pauză).

LUDOVIC: Ai venit să joci cu mine cu cărți măsluite?

DE LESSAQUE: Da, Majestatea Voastră. Decăderea domeniilor mele...

LUDOVIC *(lui d'ORSIGNY)*: Spune-mi, te rog, marchize, cum se procedează în asemenea cazuri ciudate?

D'ORSIGNY: În primul rînd, sire, trebuie să-i dați în cap cu sfeșnicul...

LUDOVIC: Iată o regulă foarte neplăcută *(luînd sfeșnicul)*. Sfeșnicul ăsta are pe puțin vreo șase kilograme... Cred că ar trebui să se pună niște sfeșnice mai ușoare.

D'ORSIGNY: Îmi permiteți? Îl pocnesc eu.

LUDOVIC: Nu, nu trebuie să te deranjezi. Și spuneai, că în al doilea rînd...

CURTENII *(în cor, nu mai pot să rabde)*: Trebuie să fie înjurat ca un porc de cîine.

LUDOVIC: A, foarte bine. Sînteți amabili să-l chemați, nu știu pe unde e... *(Curtenii se răspîndesc în toate părțile. Voci: « Cizmarul ! Unde e cizmarul cel drept ? Să vină la rege ! ». Lui de Lessaque)* Spune-mi, te rog, cum faci?

DE LESSAQUE: Cu unghia, Majestate. Damele, de pildă, le-am marcat cu cîte un zero.

LUDOVIC *(curios)*: Și valeții?

DE LESSAQUE: Cu cruciulițe strîmbe, sire.

LUDOVIC: Foarte interesant. Și ce spune legea?

DE LESSAQUE *(după o clipă de gîndire)*: Lucruri nu prea bune. Majestate.

LUDOVIC *(cu părere de rău)*: Și ce ai putea să pățești pentru asta?

DE LESSAQUE *(după o clipă de gîndire)*: Aș putea să fiu închis.

CIZMARUL CEL DREPT *(intră făcînd mult zgomot)*: Am venit, am zburat, am sosit. Iată-mă-s. Bună ziua, Majestatea Voastră. Ce s-a întîmplat, sire? Cine trebuie să fie înjurat?

LUDOVIC: Uite, cizmarul meu cel drept, marchizul a jucat cu mine cu cărți măsluite.

CIZMARUL CEL DREPT *(lui de Lessaque, e aproape sufocat de indignare)*: Ai făcut tu asta? Ce zici tu că-i în capul tău? Ce dracu, te-ai scrîntit de tot? Păi bine, mă, dacă faci figura asta în plață, îți umflă ăia mutra în doi timpi... I-am zis-o, sire?

LUDOVIC: Mulțumesc.

CIZMARUL CEL DREPT: Pot să iau un măr?

LUDOVIC: Te rog. Ia-ți cîștigul, marchize de Lessaque.

De Lessaque își umple buzunarele cu aur.

CIZMARUL CEL DREPT *(supărat)*: Ce-i asta, Majestate, vă bateți joc?

LUDOVIC *(vorbește în gol)*: Dacă nu-ți este prea greu, duce, te-aș ruga să-l închizi pentru o lună pe amarchizul de Lessaque. Să-i aduceți o lumînare și un pachet de cărți, să tot facă zerouri și cruciulițe. Apoi îl trimiteți cu bani cu tot la domeniile sale; *(lui de Lessaque)*. Să le pui la punct. Și mai e ceva: nu mai juca cărți, am eu o presimțire că data viitoare se termină rău.

DE LESSAQUE: O, sire...

O voce: « Garda ! ». De Lessaque e scos din sală.

CIZMARUL CEL DREPT: Ieși afară din palat !

D'ORSIGNY: Canalie !

Valeții se agită, și în fața lui Ludovic răsare ca din pămînt o masă cu un singur tacîm pe ea.

CHARRON *(a apărut lîngă cămin)*: Rog pe Majestatea Voastră să-mi permită să-i prezint pe părintele Bartolomeu, un propovăduitor rătăcitor.

https://biblioteca-digitala.ro

LUDOVIC *(începe să mănînce)*: Îmi iubesc toți supușii, inclusiv supușii rătăcitori. Prezintă-mi-l, arhiepiscope.

De după ușă se aude un cîntec ciudat. Se deschide ușa și apare părintele Bartolomeu. În primul rînd, e desculț, în al doilea rînd, e zdrențăros, legat cu o sfoară la mijloc și are o privire de nebun.

BARTOLOMEU *(țopăie și cîntă)*: Sîntem nebuni întru Domnul.

Toți sînt uimiți, în afară de Ludovic. Fratele Credință, o figură pocăită cu un nas lung, se strecoară spre Charron.

D'ORSIGNY *(încet, privindu-l pe Bartolomeu)*: Cam sumbru amicul, fă-ți rugăciunea.

BARTOLOMEU: Preaslăvite stăpîn al lumii. Am venit să-ți spun că-n împărăția ta și-a făcut apariția diavolul. *(Curtenii sînt înmărmuriți)*. Satana, viermele otrăvit care-ți roade tronul poartă numele lui Jean-Baptiste Molière. Arde-l în piața publică împreună cu « Tartuffe »-ul său cel hulitor de Dumnezeu. O pretind toți fiii credincioși ai bisericii.

La cuvîntul « pretind » Fratele Credință s-a apucat cu mîinile de cap. Charron s-a schimbat la față.

LUDOVIC: O pretind? Și de la cine o pretind?

BARTOLOMEU: De la tine, sire.

LUDOVIC: De la mine? Arhiepiscope, cineva pretinde de la mine ceva?

CHARRON: Iertare, sire. Probabil că și-a pierdut mințile. N-am știut. E vina mea.

LUDOVIC *(vorbește în gol)*: Dacă nu ți-e prea greu, duce, te-aș ruga să-l închizi pe părintele Bartolomeu pentru trei luni.

BARTOLOMEU *(țipînd)*: Davolul vrea să mă piardă!

O mișcare și părintele Bartolomeu dispare ca și cum nici n-ar fi fost. Ludovic continuă să mănînce.

LUDOVIC: Apropie-te de mine, arhiepiscope. Aș vrea să discutăm între patru ochi.

Curtenii se dau la o parte, ajungînd pînă aproape de scară. Mușchetarul se dă și el la o parte și Ludovic rămîne numai cu Charron.

E nebun?

CHARRON *(sigur de el)*: Da, sire. E nebun, dar are o inimă de slujitor credincios al Domnului.

LUDOVIC: Găsești că Molière este periculos, arhiepiscope?

CHARRON *(sigur de el)*: Molière nu e om, sire, e satană.

LUDOVIC: Hm. Împărtășești, deci, părerea lui Bartolomeu?

CHARRON: Da, sire, o împărtășesc. Ascultați-mă, sire. Domnia senină și victorioasă a Majestății Voastre nu este și nici nu va fi întunecată de nimic, cît timp îl veți iubi pe. . .

LUDOVIC: Pe cine?

CHARRON: Pe Domnul.

LUDOVIC *(scoțîndu-și pălăria)*: Îl iubesc.

CHARRON *(ridicîndu-și mîna)*: Domnul e acolo sus, iar Majestatea Voastră e aici, pe pămînt și nu mai e nimeni altcineva.

LUDOVIC: Da.

CHARRON: Puterea Voastră n-are limite, sire, și nu le va avea niciodată, dacă lumina religiei va fi mereu pogorîtă pe țara Voastră.

LUDOVIC: Iubesc religia.

CHARRON: Și eu, sire, mă alătur părintelui Bartolomeu și vă conjur să apărați religia.

LUDOVIC: Găsești că Molière a jignit religia?

CHARRON: Da, sire.

https://biblioteca-digitala.ro

LUDOVIC: Actorul acesta obraznic e foarte talentat. Bine, arhiepiscope, am s-o apăr... Dar... *(își coboară vocea)* am să încerc să-l îndrept, Molière poate aduce mari foloase domniei mele. Dacă va mai cuteza însă, am să-l pedepsesc. *(Pauză)* Acest nebun, protejatul dumitale, își iubește regele?

CHARRON: Da, sire.

LUDOVIC: Să-l eliberezi peste trei zile, arhiepiscope, dar fă-l să înțeleagă că în prezența regelui Franței nu se spune cuvîntul « pretind ».

CHARRON: Fiți binecuvîntat, sire, și fie ca Domnul să vă îndrepte gîndul întru stîrpirea acestei seminții a diavolului.

O voce: « Servitor al Majestății voastre, domnul de Molière ».

LUDOVIC: Să poftească.

MOLIÈRE *(intră, salutîndu-l de la distanță pe Ludovic, se îndreaptă spre el urmărit cu multă atenție de curteni. A îmbătrînit mult, are o față palidă și bolnăvicioasă)*: Sire!

LUDOVIC: Sper că nu te deranjează că cinez, domnule de Molière.

MOLIÈRE: O, sire!

LUDOVIC: Cinezi cu mine? *(vorbește în gol)* Un scaun, un tacîm.

MOLIÈRE: E prea mare cinste pentru mine, Majestate. Vă rog să mă iertați.

Apare un scaun. Molière se așează pe marginea scaunului.

LUDOVIC: Ce ai zice de un pui?

MOLIÈRE: E mîncarea mea preferată, sire. *(implorînd)* Vă rog să-mi permiteți să stau în picioare.

LUDOVIC: Mănîncă. Cum o duce finul meu?

MOLIÈRE: Din nefericire, sire, copilul a murit.

LUDOVIC: Cum, și al doilea?

MOLIÈRE: N-au parte de viață copiii mei, sire.

LUDOVIC: Nu-ți pierde speranța.

MOLIÈRE: Sire, nimeni din toată Franța n-a avut cinstea să cineze cu Majestatea Voastră. Sînt tulburat.

LUDOVIC: Franța, domnule de Molière, se află în fața dumitale, într-un fotoliu. Franța mănîncă un pui și nu este tulburată de fel.

MOLIÈRE: O sire, numai Majestatea Voastră poate să vorbească așa.

LUDOVIC: Spune-mi, te rog, ce dar va mai aduce regelui pana dumitale talentată?

MOLIÈRE: Sire... orice ar putea... să servească... *(e foarte emoționat)*.

LUDOVIC: Ai o pană foarte ascuțită. Dar trebuie să știi că există teme, care trebuie să fie tratate cu multă prudență. Și trebuie să recunoști, că în «Tartuffe» ai fost destul de imprudent. Fețele bisericești trebuie să fie respectate. Sper că scriitorul meu nu este un necredincios?

MOLIÈRE *(speriat)*: Majestate... vai de mine...

LUDOVIC: Fiind convins că de acum încolo opera dumitale nu se va abate de la drumul cel drept, autorizez să fie reprezentată la Palais-Royal piesa «Tartuffe».

MOLIÈRE *(e aproape în transă)*: Vă iubesc, rege! *(Cu multă emoție)* Unde e arhiepiscopul de Charron? Ați auzit? Ați auzit? *(Ludovic se scoală în picioare. O voce: « Cina regală s-a sfîrșit! »)*

LUDOVIC *(lui Molière)*: Astăzi o să-mi faci dumneata patul.

Molière smulge de pe masă două sfeșnice și o pornește înainte. Ludovic îl urmează și toată lumea se dă la o parte.

MOLIÈRE *(strigînd cu o voce monotonă)*: Drum regelui! Drum regelui! *(s-a urcat pe scară și strigă undeva în gol)* Nu mă mai puteți atinge, arhiepiscope! Drum

https://biblioteca-digitala.ro

regelui ! *(Undeva sus a răsunat un sunet de trompete).* « Tartuffe » a fost autorizat ! *(Pleacă împreună cu Ludovic. Pleacă şi toţi curtenii şi pe scenă nu rămîn decît Charron şi Fratele Credinţă. Amîndoi sînt negri de supărare)*

CHARRON *(lîngă scară)*: Nu. N-o să se îndrepte regele. Dumnezeule atotputernic, ajută-mă să-l stîrpesc pe necredincios ! *(Pauză)* Şi fă ca el să se prăbuşească de pe această scară. *(Pauză)* Apropie-te, Frate Credinţă. *(Fratele Credinţă se apropie de Charron).* Ce ai făcut, Frate Credinţă? Mi-ai adus un nebun? Mi-ai spus şi te-am crezut că o să-i facă regelui o impresie excelentă.

FRATELE CREDINŢĂ: Cine putea să ştie că o să spună cuvîntul « pretind »?

CHARRON: Pretind !

FRATELE CREDINŢĂ: Pretind ! ! *(Pauză)*

CHARRON: Ai găsit femeia?

FRATELE CREDINŢĂ: Da, arhiepiscope, totul este pregătit. A şi trimis biletul şi o să ni-l aducă.

CHARRON: Crezi că are s-o urmeze?

FRATELE CREDINŢĂ: Dacă va urma o femeie? O, n-aveţi nici o grijă !

Sus pe scară a apărut D'ORSIGNY. Charron şi Fratele Credinţă dispar.

D'ORSIGNY *(se amuză de unul singur)*: A tot umblat popa după necredincios pînă a dat. . . peste trei luni de închisoare ! Doamne, fă-ţi rugă. . .

CIZMARUL CEL DREPT: Tu eşti, Fă-ţi rugăciunea?

D'ORSIGNY: Să zicem. Ai putea să nu te complici şi să-mi spui mai simplu: marchize d'Orsigny. Ce vrei?

CIZMARUL CEL DREPT: Am un bileţel pentru tine.

D'ORSIGNY: De la cine?

CIZMARUL CEL DREPT: De unde vrei s-o ştiu? Am dat şi eu peste ea în parc şi mai avea şi o mască pe faţă.

D'ORSIGNY *(citind bileţelul)*: Hm. . . şi ce fel de femeie zici că e?

CIZMARUL *(studiind bileţelul)*: Zic că e o femeie uşoară.

D'ORSIGNY: De ce?

CIZMARUL CEL DREPT: Că scrie bileţele, de aia.

D'ORSIGNY: Eşti un imbecil.

CIZMARUL CEL DREPT: Ce vrei de la mine?

D'ORSIGNY: E bine făcută?

CIZMARUL CEL DREPT: Las' c-o vezi tu.

D'ORSIGNY: Ai şi tu dreptate. *(Pleacă îngîndurat)*

Luminile încep să se stingă şi în uşi apar, ca nişte stafii, muşchetarii negri. Se aude o voce tărăgănată de undeva de sus, de pe scară: « Regele doarme ! ». O altă voce, din depărtare: « Regele doarme ! ». O a treia voce de sub pămînt, tainic: « Regele doarme ! »

CIZMARUL CEL DREPT: Ia să dorm şi eu.

Se culcă pe masa de jos şi se înveleşte cu o draperie plină de blazoane; n-au rămas la vedere decît pantofii lui uriaşi. În întuneric, palatul începe să-şi piardă contururile şi dispare. . .

. . . şi apare apartamentul lui Molière. E zi. Clavecinul e deschis. Moirron, care e acum un bărbat frumos de vreo douăzeci şi doi de ani, îmbrăcat elegant, cîntă ceva duios. Armande, aşezată în fotoliu, ascultă, fără să-şi deslipească privirea de pe Moirron. Moirron termină de cîntat.

MOIRRON: Ce zici, mămico, îţi place cum cînt?

ARMANDE: Te-am mai rugat, domnule Moirron, să nu-mi mai spui mămico.

MOIRRON: Doamnă, în primul rînd nu sînt Moirron, ci domnul de Moirron. Uite-aşa ! Ha-ha. Ho-ho.

https://biblioteca-digitala.ro

ARMANDE: Şi cînd ai fost înnobilat? Nu cumva pe vremea cînd stăteai ascuns în clavecin?

MOIRRON: Să nu vorbim de clavecin. Să-l dăm uitării, doamnă. Prea a fost de mult. Acum sînt un actor celebru şi mă aplaudă tot Parisul. Ha-ha. Ho-ho.

ARMANDE: Datorită soţului meu, te-aş sfătui să nu uiţi asta. El te-a tras de urechile dumitale murdare şi te-a scos din clavecin.

MOIRRON: Nu de urechi, ci de nu mai puţin murdarele mele picioare. Tata este, fără discuţie, un om respectabil. Dar e gelos ca un diavol şi are şi un caracter infect.

ARMANDE: E bun de felicitat soţul meu, a înfiat un ticălos de prima mînă.

MOIRRON: Sînt într-adevăr puţin cam ticălos... Ăsta mi-e felul. Dar ce actor sînt, doamne! N-am pereche în Paris! *(e prea vesel, ca un om pe care-l paşte o mare nenorocire)*

ARMANDE: Impertinentul!... Şi Molière?

MOIRRON: Ce să mai vorbim... Sîntem cu totul trei actori, mari şi laţi. Maestrul şi cu mine.

ARMANDE: Şi al treilea, cine e al treilea?

MOIRRON: Dumneata, mamă. Dumneata, marea mea actriţă. Dumneata, Psyché. *(Începe să recite, acompaniindu-se discret la clavecin)* Prin crîngul proaspăt înverzit... un zeu frumos s-a pripăşit...

ARMANDE *(surd)*: Pleacă de lîngă mine.

MOIRRON *(cu mîna stîngă o îmbrăţişează pe Armande, cu dreapta continuă să se acompanieze)*: I-e trupul svelt... Şi Cupidon...

ARMANDE: Aduce-n tolbă un plocon... *(alarmată)* Unde e Bouton?

MOIRRON: Nu te teme, preacredincioasa slugă s-a dus la piaţă.

ARMANDE *(recită)*: Zeiţa Venus ne-a trimis iubirea. Vino, iubitule, în braţele mele nerăbdătoare. *(Tresare, îşi închide ochii)* Ticălosule! *(alarmată)* Unde e Renée?

MOIRRON: Bătrîna e în bucătărie. Să mergem la mine, mamă.

ARMANDE: Pentru nimic în lume. Mă jur pe Sfînta Fecioară.

MOIRRON: Să mergem la mine.

ARMANDE: Eşti cel mai periculos om din Paris. Să fie blestemată clipa cînd ai fost dezgropat din clavecin.

MOIRRON: Să mergem, mamă...

ARMANDE: Nu, mă jur pe Sfînta Fecioară. *(se ridică)* Nu merg! *(Pleacă împreună cu Moirron şi dispar după uşă)*

Moirron încuie uşa.

ARMANDE: Pentru ce ai încuiat uşa? *(surd)* O să mă nenoroceşti!..

Pauză.

Intră Bouton cu un coş plin de zarzavaturi; din coş atîrnă codiţe de morcovi.

BOUTON *(ascultă, lasă coşul jos)*: Ciudat *(îşi scoate pantofii şi se apropie încet de uşă, ascultă)*. Ah, ticălosul! Ei bine, domnilor, eu unul habar n-am de nimic... n-am văzut nimic, n-am auzit nimic, nu ştiu nimic. Doamne dumnezeule, vine stăpînul *(dispare, lăsînd în urma sa coşul şi pantofii)*.

MOLIÈRE: Armande!

În uşă cheia este răsucită imediat. Molière se şi repede spre uşă.

Din cameră se aude Armande ţipînd, un zgomot, apoi Moirron iese în fugă, ţinîndu-şi peruca în mînă.

MOIRRON: Cum îţi permiţi?

MOLIÈRE *(fugind după el)*: Ticălosule! *(suflă greu)* Nu-mi vine să cred!... *(se aşează în fotoliu. Cheia este răsucită din nou)*

https://biblioteca-digitala.ro

ARMANDE *(de după uşă)*: Vino-ţi în fire, Jean-Baptiste !

Bouton şi-a vîrît capul în cameră şi a dispărut.

MOLIÈRE *(ameninţă uşa)*: Vasăzică aşa, după ce te-am hrănit, ai găsit de cuviinţă să mă dezonorezi?

MOIRRON: Ai îndrăznit să mă loveşti ! În gardă ! *(apucă spada)*

MOLIÈRE: Lasă spada, canalie.

MOIRRON: Te provoc !

MOLIÈRE: Mă provoci tu pe mine? *(pauză)* Ieşi afară din casa mea !

MOIRRON: Ţi-ai pierdut minţile, tată. Acum eşti leit Sganarelle.

MOLIÈRE: Vagabond ticălos. . . Eu te-am scos la lumină, eu o să te arunc în noroi. Te fac eu să joci la bîlciuri. Zacharie Moirron, începînd de astăzi nu mai faci parte din trupa de la Palais-Royal. Du-te.

MOIRRON: Cum? Mă dai afară din trupă?

MOLIÈRE: Pleacă, hoţ înfiat.

ARMANDE *(de după uşă, disperată)*: Molière !

MOIRRON: Tată, zău că ţi s-a părut, repetam un text. . . Ce naiba, nu-ţi cunoşti propriile dumitale piese. . . Vrei să-mi distrugi viaţa?

MOLIÈRE: Pleacă, dacă nu vrei să bag spada în tine.

MOIRRON: Vasăzică aşa. *(Pauză)* Aş fi teribil de curios să ştiu cine-l va juca pe Don Juan. Nu cumva La Grange? Ho-ho. *(Pauză)* Ai grijă, domnule de Molière, să nu-ţi regreţi gestul dumitale necugetat. *(Pauză)* Îţi cunosc taina, domnule de Molière *(Molière izbucneşte în rîs)*. Pe doamna Madeleine Béjart o cunoşti, nu-i aşa? E pe moarte, se roagă într-una. . . Există un rege în Franţa, domnule !

MOLIÈRE: Ce tot îndrugi tu acolo, mincinos neisprăvit ce eşti?

MOIRRON: Îndrug, da? Ei bine, am să mă duc eu la arhiepiscop. . .

MOLIÈRE *(izbucnind în rîs)*: Mulţumesc pentru trădare. În fine, pot să spun că te-am cunoscut cu adevărat. Află, că dacă pînă acum ai mai fi putut avea vreo speranţă, de acum încolo nu mai ai nici una. Pleacă, imbecil mizerabil !

MOIRRON *(din uşă)*: Sganarelle blestemat !

Molière smulge un pistol de pe perete şi Moirron dispare.

MOLIÈRE *(zgîlţîie uşa, apoi vorbeşte prin gaura cheii)*: Femeie de stradă! *(Armande (izbucneşte în plîns)* Bouton ! *(Intră Bouton, e numai în ciorapi)*.

BOUTON: Da, domnule.

MOLIÈRE: Codoşule !

BOUTON: Domnule. . .

MOLIÈRE: Ce caută pantofii ăştia aici?

BOUTON: Domnule. . .

MOLIÈRE: Minţi, se cunoaşte cale de o poştă că minţi !

BOUTON: Ca să minţi, domnule, trebuie să spui ceva. Or eu n-am apucat să spun nimic. Mi-am scos pantofii ca să. . . Vedeţi ce cuie au? Blestemaţii ăştia de pantofi cu ţinte. . . Aşa că eu am tot tropăit aici, iar ei doi au repetat şi au încuiat uşa.

ARMANDE *(de după uşă)*: Aşa e !

MOLIÈRE: Şi ce caută zarzavatul ăsta aici?

BOUTON: Zarzavatul nu caută nimic. N-are nici o treabă, zarzavatul. L-am adus de la piaţă.

Îşi pune pantofii.

MOLIÈRE: Armande ! *(Tăcere, vorbeşte prin gaura cheii)* Vrei să mor? Nu ştii că sînt bolnav de inimă?. . .

https://biblioteca-digitala.ro

BOUTON *(vorbeşte prin gaura cheii)*: Vreţi să moară? Nu ştiţi că e bolnav de inimă?...

MOLIÈRE: Ieşi afară! *(dă cu piciorul în coşul cu zarzavat. Bouton dispare)* Armande! *(se aşează pe un scăunel de lîngă uşă)*. Mai ai şi tu puţină răbdare, nu mai e mult şi o să fii liberă. Dar n-aş vrea să mor în singurătate... Armande... *(Apare, Armande, e plînsă)* Poţi să juri?

ARMANDE: Jur.

MOLIÈRE: Spune ceva.

ARMANDE *(îşi suflă nasul)*: Un dramaturg mare ca tine... şi cînd vii acasă începi... Nu înţeleg de loc, cum se împacă lucrurile astea la tine? Cum? Îţi dai seama ce scandal ai provocat? Tot Parisul o să vorbească despre asta. De ce l-ai dat afară pe Moirron?

MOLIÈRE: Ai dreptate. M-am făcut de rîs. Dar ştii şi tu că e un ticălos... E un stricat Moirron ăsta şi mi-e cam teamă pentru el. De supărare o să se apuce să vagabondeze prin tot Parisul şi l-am mai şi lovit... Of, ce treabă neplăcută!

ARMANDE: Adu-l pe Moirron.

MOLIÈRE: Lasă-l să vagabondeze o zi şi pe urmă îl aduc eu.

ACTUL III

Un subsol de piatră luminat de un candelabru cu trei lumînări. O masă acoperită cu postav roşu, pe masă se află o carte şi nişte manuscrise. În jurul mesei sînt aşezaţi membrii Cabalei Sfintei Scripturi, toţi poartă măşti; într-un fotoliu, separat de ceilalţi şi fără mască, se află Charron.

Se deschide uşa şi doi oameni în negru îl introduc pe Moirron. Moirron e cu mîinile legate şi cu o legătură pe ochi. I se dezleagă mînile şi i se scoate legătura.

MOIRRON: Unde m-aţi adus?

CHARRON: N-are nici o importanţă, fiul meu. Repetă în faţa preacinstiţilor fraţi denunţul tău.

Moirron tace.

FRATELE PUTERE: Eşti mut?

MOIRRON: Eu... hm... preasfinte arhiepiscope... n-am auzit prea bine atunci şi... Mai bine nu spun nimic.

CHARRON: După cîte înţeleg, fiul meu, azi-dimineaţă l-ai calomniat pe domnul de Molière.

Moirron tace.

FRATELE PUTERE: Răspunde cînd te întreabă arhiepiscopul, canalie graţioasă.

Tăcere.

CHARRON: Observ cu multă părere de rău, fiul meu, că ai calomniat.

FRATELE PUTERE: Nu e bine să spun minciuni, iubite actor. N-am ce-ţi face, o să trebuiască să stai la închisoare şi să hrăneşti vreme îndelungată ploşniţele de acolo. Iar în ceea ce priveşte cazul domnului de Molière, noi oricum o să-i dăm curs.

MOIRRON *(răguşit)*: N-am calomniat.

FRATELE PUTERE: Nu mă mai chinui, zi odată ce ai de spus. *(Moirron tace.)* Hei! *(În uşă apar alţi doi indivizi, şi mai sumbri decît cei care l-au adus pe Moirron.*

https://biblioteca-digitala.ro

Privind pantofii lui Moirron) Ai nişte pantofi foarte frumoşi, dar trebuie să te anunţ că sînt pantofi şi mai frumoşi decît ăştia ai tăi ; *(celor doi)* Să-mi aduceţi cizma spaniolă.

MOIRRON : Nu e nevoie. Acum cîţiva ani, pe cînd eram puşti, mă aflam în clavecinul unui şarlatan.

FRATELE PUTERE : Ce căutai tu acolo?

MOIRRON : Cîntam la claviatura interioară. E o scamatorie, un fel de clavecin care cîntă singur.

FRATELE PUTERE : Şi?

MOIRRON : În clavecin... Nu pot, sfinţia-ta ! Azi-dimineaţă eram beat şi nu mai ştiu ce v-am spus.

FRATELE PUTERE : Te rog pentru ultima dată să nu te mai opreşti !

MOIRRON : Şi noaptea... am auzit o voce care a spus că... domnul Molière... că nu se însoară cu sora doamnei Madeleine Béjart... că se însoară cu fiica ei.

FRATELE PUTERE : Şi a cui zici că era vocea aceea?

MOIRRON : Cred că am visat.

FRATELE PUTERE : Asta te întreb şi eu — a cui voce zici că ai visat-o?

MOIRRON : A actorului La Grange.

CHARRON : E de ajuns, îţi mulţumesc, prietene. Ţi-ai îndeplinit cu cinste datoria. Nu te mai frămînta. Orice supus credincios al regelui, orice fiu al bisericii trebuie să considere drept onoare denunţul unei crime cunoscute de el.

FRATELE PUTERE : E un băiat bun. La început nu prea mi-a plăcut, dar acum îmi dau seama că e un bun catolic.

CHARRON *(lui Moirron)* : O să petreci o zi sau două într-un loc unde o să te bucuri de un tratament excelent, şi pe urmă, prietene, o să mergi cu mine la rege. *(Lui Moirron i se pune legătura la ochi, i se leagă mîinile. Moirron e scos de pe scenă.)* Şi acum, fraţii mei, va veni aici un om străin. O să-l rog pe Fratele Credinţă să stea de vorbă cu el, pentru că cel care va veni îmi cunoaşte vocea.

Cineva ciocăneşte în uşă. Charron îşi pune capişonul pe faţă şi se pierde în obscuritatea camerei.

Fratele Credinţă deschide uşa. Apare Necunoscuta cu mască, îl duce de mînă pe D'ORSIGNY. Acesta are o legătură pe ochi.

D'ORSIGNY : Cînd o să-mi permiteţi, frumoasa mea doamnă, să-mi scot legătura asta de pe ochi? Aţi fi putut să mă credeţi şi pe cuvînt, la urma urmei. Fă-ţi rugăciunea, în camera dumneavoastră e cam multă umezeală.

NECUNOSCUTA CU MASCĂ : Încă o treaptă, marchize. Aşa... Puteţi să vă scoateţi legătura *(se pierde în cameră).*

D'ORSIGNY *(îşi scoate legătura, se uită prin cameră)* : A ! Fă-ţi rugăciunea ! *(cu mîna dreaptă îşi smulge într-o clipă spada din teacă, iar în cea stîngă îi apare un pistol ; dă dovadă de o mare experienţă)* Nu e exclus ca un grup mai mare să mă şi omoare. Dar nu mai înainte ca trei dintre dumneavoastră să părăsească această încăpere cu picioarele înainte. Eu sînt « Fă-ţi rugăciunea ». Nici o mişcare ! Unde e tîrîtura care m-a atras în cursa asta?

NECUNOSCUTA CU MASCĂ *(din întuneric)* : Sînt aici, marchize, şi nu sînt o tîrîtură.

FRATELE PUTERE : Vai, marchize, cu o doamnă...

FRATELE CREDINŢĂ : Vă rugăm să vă liniştiţi, nimeni n-are de gînd să vă atace.

FRATELE PUTERE : Ascundeţi-vă pistolul. Pistolul ăsta se uită la noi ca un ochi găurit şi ne strică plăcerea conversaţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

D'ORSIGNY: Unde mă aflu?
FRATELE CREDINȚĂ: În subsolul bisericii.
D'ORSIGNY: Cer să fiu eliberat imediat!
FRATELE CREDINȚĂ: Ușa se va deschide, cînd veți dori dumneavoastră.
D'ORSIGNY: Atunci, la ce m-ați mai adus aici, fă-ți rugăciunea! Mai întîi și întîi, nu e vorba cumva de un complot împotriva regelui?
FRATELE CREDINȚĂ: Să vă ierte Dumnezeu, marchize. Aici se află cei mai mari admiratori ai regelui. Vă găsiți la ședința secretă a Cabalei Sfintei Scripturi.
D'ORSIGNY: Cabala! Ha! Nici n-am crezut măcar că există. Și ce vreți de la mine? *(își pune pistolul la loc)*
FRATELE CREDINȚĂ: Vă rog să luați loc, marchize.
D'ORSIGNY: Mulțumesc *(ia loc)*.
FRATELE CREDINȚĂ: Ne pare rău de dumneavoastră, marchize.
MEMBRII CABALEI *(în cor)*: Ne pare rău!
D'ORSIGNY: Nu-mi plac părerile de rău. Spuneți despre ce este vorba.
FRATELE CREDINȚĂ: Am vrea să vă spunem, marchize, că la curte se rîde de dumneavoastră.
D'ORSIGNY: E o greșeală. Numele meu este « Fă-ți rugăciunea ».
FRATELE CREDINȚĂ: Vai de mine, există oare cineva în Franța care să nu cunoască inegalabila dumneavoastră artă?
D'ORSIGNY *(lovind, masa cu spada)*: Numele!

Membrii Cabalei își fac cruce.

FRATELE PUTERE: Prea multă gălăgie, marchize.
FRATELE CREDINȚĂ: Toată curtea vorbește.
D'ORSIGNY: Spune, că altfel îmi pierd răbdarea!
FRATELE CREDINȚĂ: Cunoașteți cumva o piesă ticăloasă a unui anume Jean-Baptiste Molière, o piesă care se numește «Tartuffe»?
D'ORSIGNY: Nu obișnuiesc să mă duc la teatrul Palais-Royal, dar de piesa asta am auzit.
FRATELE CREDINȚĂ: În piesa aceasta necredinciosul comediant își bate joc de biserică și de slujitorii ei.
D'ORSIGNY: Ce impertinent!
FRATELE CREDINȚĂ: Molière, însă, n-a jignit numai religia. Molière urăște în egală măsură și înalta societate și și-a bătut joc și de ea. Cunoașteți cumva piesa « Don Juan »?
D'ORSIGNY: Am auzit și de ea. Dar ce legătură poate să aibă bîlciul din Palais-Royal cu d'Orsigny?
FRATELE CREDINȚĂ: Avem informații precise că scriitorașul v-a descris pe dumneavoastră în chip de Don Juan.
D'ORSIGNY *(își bagă spada la loc)*: Și cine este acest Don Juan?
FRATELE CREDINȚĂ: Ateu, ticălos, asasin, și, iertați-mă, marchize, corupător de femei.
D'ORSIGNY *(se schimbă la față)*: Așa! Vă mulțumesc.
FRATELE CREDINȚĂ *(ia manuscrisul de pe masă)*: Doriți, poate, să vă documentați mai bine?
D'ORSIGNY: Nu, mulțumesc, nu simt nevoia. Aș vrea să știu dacă cineva dintre cei prezenți aici consideră justificată această murdară reprezentare a lui d'Orsigny.
FRATELE CREDINȚĂ: O consideră cineva justificată, frații mei? *(Membrii Cabalei neagă cu convingere)*. Nimeni. Așadar, v-ați putut convinge că ne-am condus

https://biblioteca-digitala.ro

de cele mai bune intenţii, cînd v-am invitat, într-un mod atît de ciudat, la şedinţa noastră secretă. Aici nu se găsesc, marchize, decît persoane din cercurile pe care le frecventaţi şi vă daţi seama cît ne este de neplăcut. . .

D'ORSIGNY: Îmi dau seama. Vă mulţumesc.

FRATELE CREDINŢĂ: Sîntem siguri, marchize, că ceea ce am discutat aici va rămîne strict între noi şi că absolut nimeni nu va afla că am îndrăznit să vă deranjăm.

D'ORSIGNY: N-aveţi nici o grijă, domnule. Unde este doamna care m-a adus?

NECUNOSCUTA CU MASCĂ *(ieşind din întuneric)*: Sînt aici.

D'ORSIGNY *(încruntat)*: Vă cer iertare, doamnă.

NECUNOSCUTA CU MASCĂ: Să vă ierte Dumnezeu, marchize. Vă rog să poftiţi cu mine, am să vă duc la locul unde ne-am întîlnit. V-aş ruga să-mi permiteţi să vă pun din nou legătura la ochi, pentru că onorata noastră organizaţie nu doreşte să se cunoască drumul care duce la şedinţele ei.

D'ORSIGNY: Dacă e necesar. . .

Lui d'Orsigny i se pune legătura la ochi şi Necunoscuta îl scoate din încăpere. Uşa se închide.

CHARRON *(îşi scoate capişonul)*: Declar închisă şedinţa Cabalei Sfintei Scripturi. Să ne rugăm Domnului, fraţii mei.

FRAŢII CABALEI *(se scoală şi cîntă încet)*: Laudamus, Tibi, Domini, rex aeternae gloriae. . .

. . . O catedrală uriaşă. Micul confesional al arhiepiscopului, înăuntru ard lumînări.

Trec două figuri întunecate, se aude o şoaptă răguşită: « Aţi văzut « Tartuffe » ?. . . Aţi văzut « Tartuffe » ? »

Apar Armande şi La Grange, care o duc la braţ pe Madeleine. Madeleine e căruntă şi bolnavă.

MADELEINE: Mulţumesc, Armande, Îţi mulţumesc şi dumitale, Varlet, prietenul meu credincios.

Începe să cînte orga.

LA GRANGE: Vă aşteptăm aici. Iată uşa care duce la arhiepiscop.

Madeleine se închină şi, după ce ciocăneşte încet, intră în confesional. Armande şi La Grange se înfăşoară în pelerine negre, se aşează pe bancă şi dispar în întuneric.

CHARRON *(apare în confesional)*: Apropie-te, fiica mea. Dumneata eşti Madeleine Béjart? *(Orga a tăcut.)* Am aflat că eşti una din fiicele cele mai credincioase ale catedralei şi inima mea s-a umplut de bucurie. Am hotărît să te spovedesc eu însumi.

MADELEINE: Prea mare cinste pentru o păcătoasă ca mine. *(Sărută mîna lui Charron)*

CHARRON *(o binecuvîntează pe Madeleine şi-i acoperă capul)*: Eşti bolnavă, biata de dumneata?

MADELEINE: Sînt bolnavă, arhiepiscoape.

CHARRON *(cu o voce de martir)*: Şi vrei să părăseşti lumea aceasta?

MADELEINE: Vreau s-o părăsesc.

Undeva sus începe să cînte orga.

CHARRON: De ce boală suferi?

MADELEINE: Mi-au spus doctorii că sîngele meu a putrezit. Şi-l văd pe diavol şi mi-e teamă de el.

https://biblioteca-digitala.ro

CHARRON: Sărmană femeie! Şi cum te aperi de diavol?
MADELEINE: Prin rugăciuni.

Orga a tăcut.

CHARRON: Domnul te va răsplăti cu dragostea lui nemărginită.
MADELEINE: Nu mă va uita?
CHARRON: Nu. Spune, cu ce ai păcătuit.
MADELEINE: Toată viaţa am păcătuit, părinte. Am fost o mare desfrînată, am minţit, multă vreme am fost actriţă, am sedus, am ademenit.
CHARRON: De un păcat mai mare nu-ţi aduci aminte?
ADELAINE: Nu, arhiepiscope.
CHARRON *(trist)*: Oameni fără de minte! şi o să ajungi acolo sus cu un cui roşu înfipt în inimă, şi nimeni nu ţi-l va scoate. Niciodată! Înţelegi oare ce înseamnă « niciodată »?
MADELEINE *(după o clipă de gîndire)*: Am înţeles. *(Se sperie)* Mi-e teamă!
CHARRON: Şi o să vezi focuri, iar printre ele...
MADELEINE: ... umblă şi tot umblă mereu un păzitor...
CHARRON: ... şi spune încet... de ce nu ţi-ai lăsat păcatul pe pămînt, şi l-ai adus aici?
MADELEINE: O să-mi frîng mîinile şi o să-l chem pe Dumnezeu.

Orga începe să cînte.

CHARRON: Dar Domnul nu te va mai auzi. Şi o să fii atîrnată în lanţuri şi o să-ţi scufunzi picioarele în flăcări... Şi aşa o să fie mereu. Ştii ce înseamnă « mereu »?
MADELEINE: Mi-e teamă să înţeleg. Şi dacă am să înţeleg, am să mor pe loc. *(Scoate un strigăt slab)* Am înţeles. Şi dacă am să-mi las păcatul aici?
CHARRON: Vei asculta slujba cea veşnică.

Între timp s-au auzit cîntînd glasuri de copii.

MADELEINE *(îl caută cu mîinile, ca prin întuneric)*: Unde eşti, sfinte părinte?
CHARRON *(surd)*: Aici... Aici!...
MADELEINE: Vreau să ascult slujba cea veşnică *(vorbeşte în şoaptă, cu patimă)*. De mult de tot am trăit cu doi bărbaţi şi am născut o fată, Armande, şi pe urmă toată viaţa m-am chinuit — n-am ştiut a cui e...
CHARRON: Sărmana de tine... ..
MADELEINE: Am născut-o în provincie. Cînd s-a făcut mare am adus-o la Paris şi am prezentat-o drept soră-mea. El a făcut o mare pasiune şi a început să trăiască cu ea, şi n-am mai putut să-i spun nimic, ca să nu-l fac nefericit şi pe el. Şi poate că el a comis din vina mea un păcat de moarte, iar pe mine m-a predestinat infernului. Vreau să zbor spre slujba cea veşnică.
CHARRON: Iar eu, arhiepiscopul, cu puterea ce mi-a fost dată, te dezleg de păcat.
MADELEINE *(plîngînd de bucurie)*: Şi acum pot să zbor?

Orga.

CHARRON: Zboară, zboară. *(Orga a tăcut)*. Fiica dumitale e aici? Spune-i să vină la mine, s-o dezleg şi pe ea de păcatul săvîrşit fără vrere.
MADELEINE *(ieşind din confesional)*: Armande, Armande, sora mea, vino să te binecuvînteze şi pe tine arhiepiscopul. Sînt fericită!... Sînt fericită!...
LA GRANGE: Să vă conduc la trăsură?
MADELEINE: Şi Armande?
LA GRANGE: Am să mă întorc după ea *(pleacă cu Madeleine în întuneric)*.

Armande intră în confesional. Charron o binecuvîntează. Orga începe să vuiască.

CHARRON: Ştii cine a fost acum la mine?
ARMANDE *(e îngrozită, îşi dă seama de tot)*: Nu, nu... E sora mea, soră...

https://biblioteca-digitala.ro

CHARRON: E mama ta. Pe tine te iert. Dar pe el să-l părăseşti chiar astăzi, chiar astăzi.

Armande a scos un ţipăt slab, a căzut şi a rămas nemişcată pe pragul confesionalului. Charron dispare. Orga continuă să vuiască.

LA GRANGE *(se întoarce în semiîntuneric)*: Ţi s-a făcut rău, Armande?

Întuneric.

. . . E ziuă. Sala de primire a regelui. Ludovic, îmbrăcat cu o tunică neagră cusută cu fir de aur, e aşezat la masă. În faţa lui e Charron, mohorît şi epuizat. Cizmarul cel drept stă jos, repară un pantof.

CHARRON: Ea mi-a confirmat în timpul spovedaniei de moarte şi atunci n-am mai socotit necesar să-l interoghez pe actorul La Grange, ca să nu dau amploare acestei afaceri scîrboase. Am oprit şi ancheta. Molière a comis o crimă, Majestate. Dar Majestatea Voastră va judeca după cum va crede de cuviinţă.

LUDOVIC: Mulţumesc, arhiepiscope. Ai procedat bine. Cazul îl consider lămurit *(sună, vorbeşte undeva în gol)*. Să fie chemat imediat la mine domnul de Molière, directorul teatrului Palais-Royal. Garda să plece din camerele acestea, am să vorbesc între patru ochi *(lui Charron)*. Să mi-l trimiţi, arhiepiscope, pe acest Moirron.

CHARRON: Îndată, sire *(pleacă)*.

CIZMARUL CEL DREPT: Se vede treaba, preamărite monarh, că un regat nu poate supravieţui fără denunţuri.

LUDOVIC: Repară-ţi gheata şi taci din gură, bufonule. Zici că nu-ţi plac denunţătorii?

CIZMARUL CEL DREPT: Şi de ce mi-ar place? Nişte canalii, majestate!

Intră Moirron. Are o privire de om hăituit, şi o înfăţişare de parcă ar fi dormit fără să se dezbrace. E evident, că Ludovic, pe care-l vede pentru prima dată atît de aproape i-a produs o mare impresie.

LUDOVIC *(politicos)*: Zacharie Moirron?

MOIRRON: Da, Majestatea Voastră.

LUDOVIC: Dumneata ai stat în clavecin?

MOIRRON: Eu sire.

LUDOVIC: Domnul de Molière te-a înfiat? *(Moirron tace)*. Ţi-am pus o întrebare.

MOIRRON: Da.

LUDOVIC: El te-a făcut actor? *(Moirron începe să plîngă.)* Ţi-am pus o întrebare.

MOIRRON: El.

LUDOVIC: Ce anume te-a făcut să scrii un denunţ adresat regelui? Aici scrie aşa: « Mînat de dorinţa de a sluji justiţia ».

MOIRRON *(maşinal)*: Aşa e, mînat de dorinţa. . .

LUDOVIC: E adevărat că te-a lovit peste faţă?

MOIRRON: E adevărat.

LUDOVIC: De ce?

MOIRRON: Soţia lui l-a înşelat cu mine.

LUDOVIC: Aşa. Asta nu eşti obligat să spui la interogatoriu. Se poate spune aşa: din motive intime. Cîţi ani ai?

MOIRRON: Douăzeci şi doi.

LUDOVIC: Îţi dau o veste bună. Denunţul dumitale a fost confirmat de anchetă. Ce răsplată ai dori să primeşti din partea regelui? Vrei bani?

MOIRRON *(a tresărit; pauză)*: Vă rog să-mi permiteţi, Majestate, să mă angajez la teatrul regal de la Hôtel Bourgogne.

https://biblioteca-digitala.ro

LUDOVIC: Nu. Am fost informat că eşti un actor prost. Nu se poate.
MOIRRON: Eu sînt actor prost? *(Naiv)* Dar la teatrul din Marais?
LUDOVIC: Nu se poate nici acolo.
MOIRRON: Şi eu ce să fac?
LUDOVIC: La ce-ţi trebuie această dubioasă profesiune de actor? Eşti un om fără pată. Dacă vrei, poţi să lucrezi în serviciul regelui, în poliţia secretă. Să faci o cerere adresată regelui. Cererea dumitale va fi aprobată. Poţi să pleci.

Moirron pleacă.

CIZMARUL CEL DREPT: Să-l atîrnăm de o creangă, să-l atîrnăm de o creangă.
LUDOVIC: Bufonule *(sună)*: Să vină domnul de Molière.

Abia a trecut Moirron, pragul unei uşi şi aproape imediat apare într-o altă uşă La Grange, care-l aduce pe Molière şi dispare îndată. Molière are o înfăţişare ciudată: gulerul e îmbrăcat strîmb, spada e pusă şi ea strîmb, peruca e în dezordine, faţa are o culoare cadaverică.

MOLIÈRE: Sire . . .
LUDOVIC: Cine e însoţitorul dumitale şi de ce ai venit cu el, dacă te-am chemat numai pe dumneata.
MOLIÈRE *(zîmbind speriat)*: E ucenicul meu credincios, actorul La Grange, el m-a adus aici. Vedeţi sire, am avut o criză de inimă şi n-aş fi putut să viu singur pînă aici . . . Sper că n-am mîniat cu nimic pe Majestatea Voastră? *(pauză)* Eu, dacă îndrăznesc să . . . am trecut printr-o mare nenorocire . . . vă rog să mă scuzaţi pentru înfăţişarea mea dezordonată. Madeleine Béjart a murit ieri şi tot ieri soţia mea Armande m-a părăsit . . . A lăsat totul . . . Imaginaţi-vă pînă şi rochiile . . . şifonierul . . . inelele . . . şi mi-a lăsat un bilet dement . . *(scoate din buzunar o bucată de hîrtie, zîmbeşte umil)*.
LUDOVIC: Preasfîntul arhiepiscop a avut dreptate. Dumneata, nu eşti numai un hulitor josnic al bisericii, te faci vinovat şi de crimă, eşti un ateu. *(Molière a încremenit)*. Îţi anunţ hotărîrea mea cu privire la căsătoria dumitale: îţi interzic să apari la curte, îţi interzic să dai spectacole cu « Tartuffe ». Şi numai pentru ca trupa dumitale să nu moară de foame, permit să se reprezinte la Palais Royal, comediile dumitale vesele, dar nimic mai mult . . . Şi începînd de astăzi să nu îndrăzneşti să-mi aminteşti de existenţa dumitale ! Te lipsesc de protecţia regelui.
MOLIÈRE: Majestate, dar asta înseamnă cea mai cruntă sărăcie. . . mai rău decît. moartea . . . De ce? !
LUDOVIC: Pentru că ai aruncat o pată pe numele regelui cu căsătoria dumitale scandaloasă.
MOLIÈRE *(se lasă într-un fotoliu)*: Mă iertaţi . . . nu pot sta în picioare.
LUDOVIC: Pleacă. Audienţa s-a terminat. *(Pleacă)*
LA GRANGE *(bagă capul pe uşă)*: Ce este?
MOLIÈRE: Cheamă trăsura . . . Adu . . . Du-te . . . *(La Grange dispare.)* Ce bine ar fi fost să fie Madeleine aici . . . Să mai schimb şi eu o vorbă cu ea. Nu mai e Madeleine . . . Ce se mai poate face?
CIZMARUL CEL DREPT *(cu compasiune)*: Ce-i cu tine? Nu vrei să crezi în Dumnezeu, ai? Ah, în ce hal te-au adus ăştia . . . la un măr.
MOLIÈRE *(ia mărul cu un gest maşinal)*: Mulţumesc. *(Intră Charron, se opreşte şi se uită lung la Molière. Ochii lui Charron sclipesc satisfăcuţi. Molière văzîndu-l pe Charron începe să-şi revină, pînă atunci fusese culcat cu pieptul pe masă. Se ridică, ochii încep să-i sclipească.)* A, sfîntul părinte ! Eşti mulţumit? Asta a fost pentru « Tartuffe »? Am priceput eu de ce ai început

https://biblioteca-digitala.ro

deodată să te baţi pentru religie. Eşti perspicace, sfinţia ta. Mi-au zis o dată nişte prieteni: « Ce-ar fi să descrii o cutră de călugăr? » Şi te-am descris pe dumneata. De unde vrei să iau o cutră mai bună decît dumneata?

CHARRON: Sînt foarte mîhnit din pricina dumitale, ar trebui să ştii că nimeni din cei care au apucat pe drumul acesta n-a scăpat de spînzurătoare, fiul meu.

MOLIÈRE: Nu sînt fiul dumitale, eu nu sînt fiu de canalie.

CIZMARUL CEL DREPT: La ce mai dai din gură?

CHARRON *(îi sclipesc ochii din nou)*: De altfel, n-ai să mai apuci spînzurătoarea, *(aruncă o privire sumbră)*.

În uşă apare d'Orsigny, ţine în mînă un baston.

D'ORSIGNY *(se apropie în tăcere de Molière, îl calcă pe picior)*: M-ai călcat, domnule, şi nu te-ai scuzat. Eşti un bădăran.

MOLIÈRE *(maşinal)*: Mă scuzaţi . . . *(încordat)* Dumneata m-ai împins.

D'ORSIGNY: Eşi un mincinos !

MOLIÈRE: Cum îţi permiţi ! Ce doreşti de la mine?

În aceeaşi clipă intră La Grange.

LA GRANGE *(s-a shimbat la faţă)*: Plecaţi de-aici, maestre, plecaţi imediat ! *(agitat)* Marchize, domnul de Molière este bolnav.

D'ORSIGNY: L-am găsit cu spada în mînă. E sănătos. *(Lui Molière)* Numele meu e d'Orsigny. Stimate domn, eşti un pungaş !

MOLIÈRE: Te provoc la duel !

LA GRANGE *(îngrozit)*: Plecaţi, maestre ! El e « Fă-ţi rugăciunea » !

CHARRON: Vai de mine, domnilor ! Se poate. . . în salonul de primire al regelui . . .

MOLIÈRE: Te provoc !

D'ORSIGNY: S-a făcut. Nu vă mai jignesc *(cu o veselie sumbră)*. Să mă judece cel de sus, mărite rege ! Primeşte-mă, Bastilie ! *(lui La Grange)*: O să fiţi martor, domnule *(lui Molière)*: Spuneţi-i ce dispoziţii aveţi cu privire la averea dumneavoastră *(îşi scoate spada, îi încearcă vîrful)*. Nu aveţi dispoziţii? *(strigă încet şi prelung)* Fă-ţi rugăciunea ! *(face cu spada semnul crucii)*.

CHARRON: Veniţi-vă în fire, domnilor ! . . . Domnilor ! . . . *(sare cu uşurinţă pe scară, de unde se pregăteşte să urmărească duelul)*.

LA GRANGE: Asta e asasinat ! . . .

CIZMARUL CEL DREPT: Se omoară în sala de primire a regelui !

D'Orsigny îl apucă pe Cizmarul cel drept de guler şi acesta tace. D'Orsigny îl atacă pe Molière, acesta se apără şi se ascunde după masă. D'Orsigny sare pe masă.

LA GRANGE: Aruncaţi spada, maestre !

Molière aruncă spada şi se lasă pe podea.

D'ORSIGNY: Luaţi-vă spada.

LA GRANGE *(lui d'Orsigny)*: Nu puteţi să omorîţi un om, care nu ţine o spadă în mînă.

D'ORSIGNY: Nici nu-l omor. *(lui Molière)*: Ia-ţi spada, laşule.

MOLIÈRE: Te rog, nu mă jigni şi nu mă bate. Nu prea înţeleg ce se petrece aici. Sînt bolnav de inimă, domnule . . . şi m-a părăsit soţia . . . Inelele de briliant sînt aruncate pe jos . . . nu şi-a luat nici rufăria . . . e o mare nenorocire . . .

D'ORSIGNY: Nu înţeleg nimic.

MOLIÈRE: Nu pricep deloc de ce m-ai atacat. Nu te-am văzut decît de două ori. Dumneata ai adus banii, da? Bine, dar asta a fost demult. Eu sînt bolnav şi . . . te-aş ruga foarte mult să nu te atingi de mine . . .

https://biblioteca-digitala.ro

D'ORSIGNY: Am să vă omor după primul dumneavoastră spectacol *(își pune spada în teacă).*

MOLIÈRE: Bine . . . bine . . . mi-e egal . . .

Cizmarul cel drept se smulge de pe locul său și dispare.

La Grange îl ridică pe Molière, îi ia spada și-l scoate afară. D'Orsigny se uită după ei.

CHARRON *(coboară de pe scară, e turbat de mînie. Pauză)*: De ce nu l-ai omorît?

D'ORSIGNY: Ce te privește? Și-a aruncat spada, fă-ți rugăciunea!

CHARRON: Imbecilule!

D'ORSIGNY: Ce? Popa dracului!

CHARRON *(deodată, îl scuipă pe d'Orsigny)* Ptiu!

D'Orsigny e atît de uluit că-l scuipă și el pe Charron. Se deschide ușa și în sală intră val-vîrtej Cizmarul cel drept urmat de Ludovic. D'Orsigny și Charron sînt atît de prinși, încît se mai scuipă o bucată de vreme. Cei patru se privesc lung, sînt stupefiați.

LUDOVIC: Vă rog să mă scuzați că v-am deranjat *(pleacă închizînd ușa după el).*

ACTUL IV

Apartamentul lui Molière. Seară. Sfeșnice cu luminări. Dezordine. Peste tot sînt aruncate manuscrise. Molière, cu halat și cu scufie, stă într-un fotoliu, Bouton într-altul. Pe o masă sînt două spade și un pistol. Pe o altă masă cina și vinul, din care Bouton bea din cînd în cînd.

La Grange cu o pelerină neagră pe el umblă de colo, colo și mormăie ceva, nu poți să-ți dai seama dacă se vaită sau fredonează un cîntec.

LA GRANGE: Of . . . clavecinul . . . clavecinul . . .

MOLIÈRE: Lasă, La Grange, tu n-ai nici o vină. Asta e destinul, el a năvălit în casa mea și mi-a luat totul.

BOUTON: Are dreptate, așa e. Și eu am o soartă tragică. Vasăzică, vindeam pe vremuri plăcinte la Limoges . . . Bineînțeles, că nimeni nu vroia să cumpere plăcintele mele . . . și atunci mi-am zis și eu să mă fac actor și m-am angajat la dumneavoastră . . .

MOLIÈRE: Mai taci din gură, Bouton.

BOUTON: Am tăcut.

O pauză sinistră. Apoi se aude scîrțîitul scării. Se deschide ușa și intră Moirron. N-are tunică pe el, ci un fel de scurtă murdară. E uzat, nebărbierit, aroape beat, ține în mînă un felinar. Cei trei își duc mîinile la ochi ca să vadă mai bine. În momentul în care-și dă seama că în fața lui e Moirron, La Grange smulge un pistol de pe masă. Molière îl lovește peste mînă, La Grange trage și nimerește în tavan. Fără să manifeste vreo surpriză, Moirron privește apatic locul unde a intrat glonțul. La Grange, după ce apucă tot ce-i cade în mînă și sparge un vas, se aruncă asupra lui Moirron, îl trîntește și-l strînge de gît.

LA GRANGE: Pe eșafod cu tine, Majestate, pe eșafod . . . *(rage)* Iuda!

MOLIÈRE *(cu o voce suferindă)*: Bouton . . . Bouton . . . *(împreună cu Bouton reușește să-l scape pe Moirron de La Grange. Lui La Grange)* Vrei să mă omori? . . . cu focurile astea și cu tot scandalul pe care-l faci . . . Ce mai vrei de la mine? Să se mai comită și un asasinat în casa mea?

Pauză.

https://biblioteca-digitala.ro

LA GRANGE: Mă cunoşti, bestie Zacharie Moirron? *(Moirron dă din cap.)* Aşteaptă-ţi moartea în noaptea asta, oriunde te-ai afla. Zorile n-ai să le mai apuci. *(se înfăşoară în pelerină şi nu mai scoate o vorbă. Moirron dă din cap spre La Grange, apoi se aşează în genunchi în faţa lui Molière şi i se închină pînă la pămînt.)*

MOLIÈRE: Ce vînt te aduce, băiatul tatii? Crima a fost descoperită aşa că nu-mi dau seama ce-ai mai putea pescui prin casa mea. Ce ai să mai scrii regelui? Au bănuit cumva că aş fi şi falsificator de bani? Ia cercetează dulapurile, îţi dau voie, copilule. *(Moirron i se închină din nou.)* Lasă reverenţele, zi ce vrei de la mine.

MOIRRON: Dumneavoastră, stimatul şi nepreţuitul meu învăţător, credeţi că am venit să-mi cer iertare. N-am venit pentru asta. Am venit ca să vă liniştesc: înainte de miezul nopţii am să mă spînzur sub fereastra dumneavoastră, pentru că viaţa mea nu mai merită să fie trăită *(scoate o sfoară din buzunar).* Iată şi un bilet: « Mă duc în infern ».

MOLIÈRE *(cu multă tristeţe)* Cu asta m-ai liniştit.

BOUTON *(după ce ia o înghiţitură de vin)*: Mda, e o problemă teribil de complicată. Un filozof a spus odată că . . .

MOLIÈRE: Taci din gură, Bouton.

BOUTON: Am tăcut.

MOIRRON: Am venit să stau puţin pe lîngă dumneavoastră. Şi n-am să îndrăznesc niciodată, chiar dacă ar fi să rămîn în viaţă, să mă mai uit la doamna Molière.

MOLIÈRE: Nici n-o să ai ocazie, fiul meu, m-a părăsit, şi eu am rămas singur de tot. Eu am o fire nestăpînită şi din cauza asta mai întîi fac ceva şi abia mai tîrziu încep să judec lucrurile. Şi iată, după cele întîmplate, m-am mai gîndit, m-am mai deşteptat şi am hotărît să te iert şi să te primesc în casă. Intră. *(Moirron izbucneşte în plîns.)*

LA GRANGE *(îşi desface pelerina)*: Dumneavoastră, maestre, nu sînteţi om, sînteţi o cîrpă, cîrpa aia cu care se şterge pe jos.

MOLIÈRE *(lui La Grange)*: Impertinentule ! Nu judeca ceea ce nu poţi pricepe. *(Pauză. Lui Moirron)* Scoală-te-n picioare, c-o să-ţi rupi pantalonii. *(Pauză. Moirron se scoală în picioare Pauză.)* Unde ţi-e tunica?

MOIRRON: Am lăsat-o amanet la cîrciumă.

MOLIÈRE: Pentru ce sumă? *(Moirron dă din mînă.)*

MOLIÈRE *(mormăie)*: Asta e o porcărie, să-ţi laşi tunicile de atlas prin cîrciumi. *(lui Bouton).* Să iei tunica de acolo *(lui Moirron).* Se spune că ai umblat cît ai umblat, pînă ai nimerit la rege.

MOIRRON *(se bate cu pumnul în piept)*: Şi mi-a spus regele: fă-te spion, fă-te spion . . . Dumneata, zice, eşti un actor prost . . .

MOLIÈRE: Ah, oamenii ! Regele s-a înşelat: tu eşti un actor de prima mînă, dar nu eşti bun pentru spion, n-ai tu inima asta. Îmi pare rău de un singur lucru, că n-o să mai joc multă vreme cu tine. Au aţîţat fiule, împotriva mea un cîine chior în chip de muşchetar. Regele şi-a retras protecţia, aşa că o să mă taie. Trebuie să fug.

MOIRRON: Te rog să mă crezi, maestre, că atîta timp cît sînt în viaţă, nu te taie nimeni. Ştii cum mînuiesc eu spada.

LA GRANGE *(îşi scoate o ureche de sub pelerină)*: O mînuieşti teribil, asta e adevărat. Dar, cîine rîios ce eşti, înainte de a te apropia de « Fă-ţi rugăciunea », să nu uiţi să comanzi un parastas.

https://biblioteca-digitala.ro

MOIRRON: O să-l omor pe la spate.

LA GRANGE: Asta ţine de tine.

MOIRRON *(lui Molière)*: O să umblu după dumneata tot timpul, şi acasă şi în stradă, şi zi şi noapte.

LA GRANGE: Ca un spion.

MOLIÈRE *(lui La Grange)*: Astupă-ţi gura cu dantelele tale.

MOIRRON: Prietene Registre, ce rost are să mă jigneşti? La ce să jigneşti un om care nu poate să-ţi răspundă . . . Sînt un om pătat şi nu tebuie să se atingă nimeni de mine. Şi-n noaptea asta ar fi bine să nu mă ataci. Tu ai să mă omori, pe tine au să te spînzure, iar Maestrul va rămîne fără apărare şi o să-l taie Cabala.

MOLIÈRE: Te-ai făcut mult mai deştept de cînd ai dispărut de acasă.

MOIRRON *(lui La Grange)*: Din cauza lui « Tartuffe» maestrul a fost declarat ateu, ţine cont de asta. Eu am fost în subsolul Cabalei . . . Maestrul e în afara legii, aşa că te poţi aştepta la orice.

MOLIÈRE: Ştiu asta *(tresare)*. A bătut cineva la uşă?

MOIRRON: N-a bătut nimeni *(lui La Grange)*. Ia-ţi pistolul şi felinarul şi hai să păzim casa.

La Grange şi Moirron iau armele şi felinarul şi pleacă. Pauză.

MOLIÈRE: Tiranul, tiranul . . .

BOUTON: De cine vorbiţi, maestre?

MOLIÈRE: De regele Franţei . . .

BOUTON: Tăceţi !

MOLIÈRE: De Ludovic cel Mare ! Tiranul !

BOUTON: Gata, s-a terminat, ne spînzură pe amîndoi.

MOLIÈRE: Of, Bouton, era să mor de frică astăzi. Am văzut un idol de aur, cu nişte ochi de smarald, dacă poţi să-ţi închipui aşa ceva. Am simţit transpiraţia rece pe mîini. Pe urmă totul a început să plutească, aşa, într-o parte, şi nu înţelegeam decît un singur lucru, că idolul mă strivea. Idolul !

BOUTON: Ne spînzură pe amîndoi, ce să mai vorbim. Acolo în piaţă, unul lîngă altul, ca doi porumbei. Uite-aici ai să fii spînzurat dumneata, iar puţin mai într-o parte am să atîrn eu, Jean-Jacques Bouton, o victimă a justiţiei. Unde mă aflu? În împărăţia cerului. Nu cunosc locurile astea.

MOLIÈRE: Toată viaţa i-am lăudat prietenii şi mă gîndeam numai la un singur lucru, să nu mă strivească. Şi totuşi m-a strivit. Tiranul !

BOUTON: Şi o să bată toba, acolo în piaţă. Cine şi-a scos limba atît de repede? Las' că o să-ţi atîrne ea pînă la cot.

MOLIÈRE: De ce? Înţelegi tu, îl întreb eu azi-dimineaţă — de ce? Nu pricep . . Îi zic eu: nu pot să sufăr, Majestate, lucrurile astea, protestez, sînt jignit, Majestate, vă rog să-mi permiteţi să dau o explicaţie . . . Nu ştiu . . . Poate, v-am linguşit prea puţin? Poate m-am tîrît prea puţin? Unde o să mai găsiţi, Majestate, un alt linge-blide ca Molière? Şi de ce crezi tu, Bouton, că am făcut toate astea? Din cauza lui « Tartuffe». De asta m-am umilit. Am vrut să-mi găsesc un aliat. Şi l-am găsit ! Nu te umili, Bouton ! Urăsc tirania regală !

BOUTON: O să vă ridice un monument, maestre. O fată lîngă o fîntînă, şi din gura fetei ţîşneşte apa. Sînteţi un om mare, dar vă rog să tăceţi din gură . . . Usca-vi-s-ar limba în gură . . . De ce vreţi să mă nenorociţi? . . .

MOLIÈRE: Ce vrei să mai fac ca să dovedesc că nu sînt decît un vierme? Dar, sire, sînt scriitor, gîndesc, protestez, nu vă fie cu supărare . . . ea nu e fiica mea !

https://biblioteca-digitala.ro

(lui Bouton) Roag-o pe Madeleine Béjart să poftească la mine, aş vrea să discut ceva cu ea.

BOUTON: Ce spuneţi, maestre?!

MOLIÈRE: A . . . da . . . a murit. De ce nu mi-ai spus, bătrînico? De ce nu mi-ai spus cum stau lucrurile . . . Nu, nu aşa, de ce nu m-ai învăţat ce să fac, de ce nu mi-ai tras o bătaie? . . . Cică să aprindem lumînările . . . o să vin eu la tine . . . *(devine din ce în ce mai trist)*. Şi uite că lumînările ard, dar ea nu e nicăieri . . . Şi ţi-am mai rupt şi tunica. Uite, ai un ludovic pentru tunică.

BOUTON *(scîncit)*: Am să strig după cineva . . . Toate astea au fost acum zece ani. . .

MOLIÈRE: Fă bagajele. Mai joc mîine pentru ultima oară şi plecăm în Anglia. Ce stupid! Pe mare suflă vîntul, e şi o limbă străină, şi de fapt nici nu e vorba de Anglia, e vorba că . . . *(Se deschide uşa şi apare capul bătrînei Renée.)*

RENÉE: A venit o călugăriţă la dumneavoastră.

MOLIÈRE *(speriat)*: Ce s-a întîmplat?! . . . Ce călugăriţă?

RENÉE: Păi n-aţi chemat-o dumneavoastră ca să ia costumele la spălat?

MOLIÈRE: Of, ce m-ai speriat, bătrînă proastă ce eşti! Da! Costumele! Spune-i să vină mîine după spectacol la Palais-Royal. Proasto!

RENÉE: Mie mi-e tot aia. Dumneavoastră aţi spus.

MOLIÈRE: N-am spus nimic. *(Renée pleacă.) (Pauză.)* Mda, ce-ar mai fi de făcut? A, da, tunica . . . Ia arată-mi unde am rupt-o?

BOUTON: Culcaţi-vă, maestre, pentru numele lui dumnezeu! Ce tunică mai vreţi?

Molière se bagă brusc sub pătură şi se acoperă pînă peste cap.

BOUTON: Dumnezeule atotputernic, fă în aşa fel, încît nimeni să nu fi auzit ce a spus el. Ia să facem o şmecherie *(vorbeşte fals, nefiresc de tare, sugerînd o continuare a discuţiei)*. Ce spuneţi, stimate domn? Că regele nostru e cel mai bun şi cel mai strălucit rege din lume? N-am nici o obiecţie. Sînt cu totul de acord cu părerea dumneavoastră.

MOLIÈRE *(de sub pătură)*: Cabotinule.

BOUTON: Tăceţi din gură! *(fals)*. Da, am strigat, strig şi voi striga mereu: trăiască regele!

Cineva bate în geam. Molière scoate alarmat capul de sub pătură. Bouton deschide cu multă prudenţă fereastra şi în fereastră apare Moirron, e alarmat, are un felinar în mînă.

MOIRRON: Cine ţipă? Ce s-a întîmplat?

BOUTON: Nu s-a întîmplat nimic. De ce trebuie să se întîmple mereu ceva? Am stat de vorbă cu domnul de Molière şi am strigat trăiască regele! Are şi Bouton voie să strige ceva? Uite-l că strigă: trăiască regele!

MOLIÈRE: Ce cabotin tîmpit, doamne dumnezeule!

Cabina actorilor de la Palais-Royal. Ca pe vremuri, atîrnă şi acum un afiş verde şi tot ca pe vremuri e o candelă aprinsă lîngă crucifix şi tot aprins e şi felinarul verde al lui La Grange. Dar de după perdele se aud urlete şi fluierături. Molière stă într-un fotoliu, e cu un halat, o scufie şi cu un nas caricatural. Molière e agitat, e într-o stare de spirit ciudată, de parcă ar fi beat. Pe lîngă el se găsesc La Grange şi Du Croisy, nemachiaţi şi îmbrăcaţi în hainele negre ale doctorilor. Pe jos sînt aruncate măştile caricaturale ale doctorilor.

Se deschide uşa şi intră în fugă Bouton. La începutul scenei Moirron, cu o pelerină neagră pe el, stă nemişcat la o oarecare distanţă de ceilalţi.

https://biblioteca-digitala.ro

MOLIÈRE: A murit?

BOUTON *(lui La Grange)*: Cu spada . . .

MOLIÈRE: Te rog să vorbeşti cu directorul teatrului Palais-Royal şi nu cu actorii. Eu mai sînt încă stăpîn la acest ultim spectacol.

BOUTON: Ei bine, a murit. L-au lovit cu spada în inimă.

MOLIÈRE: Fie-i ţărîna uşoară. Ce se mai poate face . . .

SUFLERUL *(apare în uşă)*: Ce se întîmplă?

LA GRANGE *(nefiresc de tare)*: Ce se întîmplă? Muşchetarii au năvălit în teatru şi l-au omorît pe portar.

SUFLERUL: Of! *(dispare)*.

LA GRANGE: Eu, în calitate de secretar al teatrului declar următoarele. În teatru au intrat o mulţime de muşchetari fără bilete, ca şi o mulţime de persoane pe care nu le cunosc. Eu sînt incapabil să-i mai reţin şi interzic continuarea spectacolului.

MOLIÈRE: Uitaţi-vă la el! . . . Domnia sa interzice! Te-ai uitat bine la tine? Tu eşti pe lîngă mine un puşti, iar eu am şi încărunţit, dacă vrei să ştii.

LA GRANGE *(în şoaptă lui Bouton)*: A băut ceva?

BOUTON: N-a băut nimic.

MOLIÈRE: Ce am vrut să spun?

BOUTON: Nepreţuite domnule de Molière . . .

MOLIÈRE: Bouton!

BOUTON: . . . ieşi afară! De douăzeci de ani de cînd te cunosc n-am auzit decît fraza asta: taci din gură, Bouton! Şi m-am obişnuit cu ea! Dumneavoastră mă iubiţi, maestre, şi în numele acestei dragoste vă implor în genunchi: lăsaţi spectacolul şi fugiţi, trăsura este gata.

MOLIÈRE: Eu ţin la tine? Pe asta de unde ai mai scos-o? Palavragiule. Nu mă iubeşte nimeni. Toată lumea vrea ceva de la mine, toată lumea mă urmăreşte. Şi acum a apărut şi ordinul arhiepiscopului. Cică să nu fiu îngropat la cimitir. Toată lumea o să fie în cimitir, iar eu o să crăp afară. Ei bine, n-am nevoie de cimitirul vostru, să-l ia dracu de cimitir. Mi-aţi otrăvit viaţa, duşmanilor!

DU CROISY: Vă bate Dumnezeu, maestre, noi . . .

LA GRANGE *(lui Bouton)*: Cum poate să joace în halul ăsta? *(Din sală se aud fluierături şi strigăte.)* Auzi?

MOLIÈRE: N-are nimic! În Palais-Royal s-au mai spart lustre. Se amuză stalul, domnilor.

BOUTON: A venit şi d'Orsigny.

Pauză

MOLIÈRE *(s-a liniştit)*: Aşa . . . *(speriat)* Unde e Moirron? *(fuge la Moirron şi se ascunde sub pelerina acestuia. Moirron rînjeşte şi-l îmbrăţişează pe Molière.)*

DU CROISY *(în şoaptă)*: Ar trebui să chemăm doctorul.

MOLIÈRE *(îşi scoate capul de sub pelerină, timid)*: Pe scenă n-o să se atingă de mine, nu-i aşa?

Tăcere. Se deschide uşa şi intră în fuga Rievale. E îmbrăcată cu mult şic, deşi, ca de obicei, e pe jumătate goală. Are pe cap o pălărie de medic şi pe nas nişte ochelari uriaşi.

RIEVALE: Pauza nu se mai poate prelungi. Sau jucăm sau . . .

LA GRANGE: Vrea să joace, înţelegi . . .

RIEVALE *(se uită lung la Molière)*: Să joace.

https://biblioteca-digitala.ro

MOLIÈRE *(ieșind de sub pelerină):* Bravo. Vino să te sărut, curajoasa mea. Nu se poate nici așa: să începi ultimul spectacol și să nu-l mai termini. Ea pricepe asta. Te rog să mă crezi că de doisprezece ani de cînd joc cu tine nu te-am văzut și eu măcar o dată îmbrăcată.

RIEVALE *(îl sărută):* Lasă, Jean-Baptiste, că te iartă regele.

MOLIÈRE *(nu prea limpede):* Regele . . . da . . .

RIEVALE: Ai să mă asculți?

MOLIÈRE *(după o clipă de gîndire):* Pe tine te ascult. Dar pe ăștia n-am de gînd să-i ascult *(dă caraghios din picior).* Sînt niște imbecili *(tresare și se schimbă brusc).* Vă rog să mă scuzați, domnilor, că mi-am permis o grosolănie. Nu înțeleg cum de-am putut s-o fac. Sînt foarte emoționat. Vă rog să mă înțelegeți, în situația mea . . . Domnule du Croisy . . .

DU CROISY, LA GRANGE, BOUTON: *(în cor):* Nu sîntem supărați!

RIEVALE: Imediat cum spui ultima frază, o să cobori în cușca suflerului și pe urmă o să te ascunzi în cabina mea. Iar dimineața o să pleci din Paris. Ești de acord? Atunci să începem.

MOLIÈRE: De acord. Ultimul tablou.

Du Croisy, La Grange și Moirron își iau măștile și pleacă. Moliére o îmbrățișează pe Rievale și Rievale pleacă. Molière își scoate halatul. Bouton ridică cortina care ne desparte de scenă. Pe scenă e un pat uriaș, o statuie albă, un portret mare atîrnat pe perete, o masă cu clopoțel. Lustrele sînt acoperite cu ecrane verzi și din cauza aceasta pe scenă e o lumină plăcută de noapte. În cușcă se aprind lumînările și apare suflerul. De după cortina principală se aude cum se agită cei din sala de spectacol, din cînd în cînd se aud fluierături sumbre. Molière, care s-a schimbat brusc, se suie cu multă ușurință în pat, se culcă, se acoperă cu pătura.

MOLIÈRE *(Suflerului, în șoaptă):* Dă-i drumul!

O lovitură de gong și sala se potolește. Începe o muzică veselă și misterioasă. La auzul ei, Molière începe să sforăie. Cu un zgomot ușor se ridică și cortina cea mare. Se simte că sala e arhiplină. În loja laterală sînt îngrămădiți cîțiva indivizi greu de deslușit. Se aud foarte puternic timpanele și La Grange răsare de undeva de jos. Are un nas uriaș, o pălărie neagră pe cap. Se uită la Molière.

MOLIÈRE *(îngrozit):* Ei drăcie-n plină noapte! Dau la mine de-un poltron!
Muzică.

LA GRANGE: Nu se poate mai în șoaptă? Eu sînt medicul Pourgon. Mii de scuze. Ce e asta?! *(Se rupe portretul și în locul lui apare du Croisy — o mutră de bețiv, cu un nas roșu, cu ochelari de doctor și cu tocă pe cap.)* Încă unul? *(Portretului.)* Încîntat.

DU CROISY *(cu o voce de bas bețiv):* Țin și eu de-aceeași castă: Medic bacalaureat.

MOLIÈRE: Cred că am halucinații. *(Statuia se rupe în două și apare Rievale)* Prea e totul aranjat . . .

RIEVALE: Eu sînt medic cu gradații — Președinte de senat.

În sală: « ha-ha-ha!». De dedesubt apare o namilă de doctor, nemaipomenit de înalt.

MOLIÈRE: Și lunganul! Doamne Sfinte . . . Hei, lacheii! *(Sună)* Sînt nebun!

Pernele de pe pat încep să zboare și la capătul patului apare Moirron.

MOIRRON: Eu sînt Diafoirus. Cin' te pune să răcnești acum?

Se ridică și cea de a treia cortină, cea mai depărtată, și din spatele ei apare corul doctorilor și al farmaciștilor. Toți sînt îmbrăcați în costume ciudate și caraghioase.

MOLIÈRE: Obligat. Dar nu-i prea multă
Cinste? Timpul e înaintat

RIEVALE: Am venit c-o veste cultă!

https://biblioteca-digitala.ro

CORUL DOCTORILOR:

Ai fost doctor proclamat.

RIEVALE: Cine bolile din vene

MOLIÈRE: Le-a ucis c-un singur gest?

RIEVALE: Bene, bene, bene, bene!

CORUL DOCTORILOR:

Novus doctor dignus est!

DU CROISY:

Şi cînd dăm de cîte-o boală?

MOLIÈRE: O tot stoarcem zece ani!

LA GRANGE: Bravo! Nemaipomenită şcoală!
Cine-a spus de şarlatani?

RIEVALE: Ce ştiinţă, vai de mine!

DU CROISY: Vai, ce creier luminat!

În lojă apare d'Orsigny, care se aşează pe marginea ei într-o poză de evidentă aşteptare.

MOIRRON: Titlul ce i se cuvine-i-

CORUL DOCTORILOR:

Doctor bacalaureat!

MOLIÈRE *(cade brusc, e o căzătură caraghioasă)*: Să vină Madeleine! Vreau să vorbesc cu ea... Ajutor! *(În sală: « Ha-ha-ha-ha! »)* Hei, voi din staluri! Nu rîdeţi, numai o clipă, numai o clipă... *(se stinge)*.

Se mai aude pentru o bucată de vreme muzica, apoi după cîteva dezacorduri se stinge şi ea.

LA GRANGE *(îşi scoate masca, se duce la rampă)*: Domnilor, domnul de Molière, interpretul rolului Argan, a căzut... *(e tulburat)* Spectacolul nu mai poate fi continuat.

Linişte. Apoi un strigăt din lojă: « Vrem banii înapoi! » Ţipete, urlete.

MOIRRON *(şi-a scos masca)*: Cine a cerut banii? *(Îşi scoate spada, îi încearcă vîrful)*

BOUTON *(sufocat, e şi el pe scenă)*: Cine a putut să spună asta?

MOIRRON *(arătînd spre lojă)*: Dumneata sau dumneata?

(Linişte. Lui D'Orsigny) Bestie murdară!

D'Orsigny îşi scoate spada şi se urcă pe scenă.

MOIRRON *(se apropie de d'Orsigny cu paşi de pisică)*: Vino-ncoa, vino-ncoa. Vino mai aproape. *(Se apropie de Molière, îl priveşte, îşi înfige spada în podea şi pleacă de pe scenă. În cuşcă, suflerul izbucneşte în plîns. D'Orsigny se uită la Molière, îşi bagă spada în teacă şi pleacă de pe scenă.)*

LA GRANGE *(lui Bouton)*: Dă drumul o dată la cortina aia!

Corul începe să-şi revină, Doctorii şi Farmaciştii se reped la Molière, îl înconjoară şi-l scot de pe scenă.

Bouton a lăsat în sfîrşit cortina şi sala a început să urle imediat. Bouton se duce în fugă după grupul care l-a dus pe Molière.

LA GRANGE: Domnilor, vă rog să mă ajutaţi! *(Vorbeşte din apropierea cortinei)* Vă rog, domnilor, spectacolul s-a terminat... S-a întîmplat o mare nenorocire.

RIEVALE *(vorbeşte într-o altă crăpătură a cortinei)*: Domnilor, vă rog foarte mult... Domnilor... domnilor...

Cortina începe să se umfle, sînt curioşii care vor să se urce pe scenă.

DU CROISY *(vorbeşte şi el într-o crăpătură)*: Domnilor... domnilor...

https://biblioteca-digitala.ro

LA GRANGE: Stingeți luminile!

Du Croisy începe să stingă lustrele lovind luminările cu spada. Gălăgia din sală se mai potolește.

LA GRANGE *(e tot aproape de cortină):* Vă rog să înțelegeți domnilor! Spectacolul s-a terminat . . . Spectacolul s-a terminat . . .

Se stinge și ultima luminare și scena se scufundă în întuneric. Apare lumina de lîngă crucifix. Scena e liberă, întunecată și pustie. Lîngă oglinda lui Molière stă ghemuit cineva. Pe scenă apare un felinar, iar după el La Grange, îmbrăcat în negru.

LA GRANGE *(cu o voce gravă și aspră):* Cine a mai rămas aici? Cine e aici?

BOUTON: Sînt eu, Bouton.

LA GRANCE: De ce nu te duci la el?

BOUTON: Nu vreau.

LA GRANGE *(se duce în cabina sa, se așează, luminează cu felinarul său verde, deschide cartea, vorbește și scrie):* « Șaptesprezece februarie. A avut loc cea de a patra reprezentație cu piesa « Bolnavul închipuit», scrisă de domnul de Molière. La ora zece seara, domnul de Molière, interpretînd rolul lui Argan, a căzut pe scenă și a fost răpit, fără să se mai poată împărtăși, de neînduratoarea moarte. *(Pauză)* Ca semn al durerii desenez o cruce mare și neagră, *(se gîndește).*» Care este oare cauza acestei nenorociri? Care? Ce să scriu? Cauza acestei nenorociri a fost dizgrația regală și Cabala cea neagră! . . . Așa am să și scriu! *(Scrie)*

În românește de LEONIDA TEODORESCU

https://biblioteca-digitala.ro

B. ELVIN

Molière, erou de legendă

Piesa lui Bulgakov este mai mult decît un fragment din biografia ilustrului dramaturg, episod închis între hotarele posibilului, cumpătat de logica verosimilităţii şi condiţionat de nevoile scenei. « Cabala bigoţilor » reprezintă înţelesul durabil, neuzat al operei lui Molière. În orice caz, e impresia pe care o transmite drama aceasta rezemată pe date verificate, depăşind totdeauna adevărul imediat al situaţiilor istorice şi investindu-le cu un sens patetic.

De unde vine patetismul piesei? Din relatarea unui destin fără comună măsură, purtat de rosturile şi de finalităţile lui intime spre înălţare şi prăbuşire? Din prezentarea unei existenţe, care pe un plan seamănă perfect cu a personajelor ce le-a creeat, fiind la fel de banală şi de ridicolă, iar pe alt plan e a unei fiinţe ducînd pe umerii ei o chemare de excepţie? Din divulgarea a tot ceea ce rămîne indiscreţie şi scandal, chiar trei veacuri mai tîrziu, în viaţa lui Molière? Din împletirea momentelor cînd geniul se afirmă răspicat cu cele în care naivitatea, ori omeneasca eroare i-o iau înainte păcălindu-l dezastruos? Din amestecul scenelor cînd Molière are întreagă conştiinţa valorii sale, cu altele în care simte nevoia să şi-o spună cu voce tare, intrînd în pielea personajului de istorie literară şi subliniind indiciile lui vizibile, manifestările lui exterioare? Din demonstraţia că împrejurările curente ale timpului său îl pot aşeza în rînd cu toţi ceilalţi supuşi ai lui Ludovic al XIV-lea, dar viitorul îl va readuce deasupra tuturor, răscumpărîndu-i umilinţele? Din înfăţişarea unei epoci în care Regele-Soare acorda şi-şi retrăgea protecţia în conformitate cu un arbitrar determinat de necesităţile lăuntrice ale tiraniei? Din dezvăluirea simultană a culiselor teatrului, bisericii şi curţii regale, cu protagoniştii, intriganţii, cochetele, şarlatanii, cabotinii şi credincioşii acestor universuri de simulare şi adevăr, de artificiu şi autenticitate? Din fascinaţia exercitată de toate aceste elemente asupra spectatorului avid să cunoască secretele unor personalităţi, medii şi epoci care par a se confunda cu aventura şi strălucirea?

Nici vorbă Bulgakov, care a fost un desăvîrşit cunoscător al mijloacelor scenice şi al gustului public, a ştiut să folosească ceea ce-i oferea ca substanţă teatrală subiectul său. Dar patetismul piesei izvorăşte din cu totul alte surse, incomparabil

https://biblioteca-digitala.ro

superioare. Portretul în mişcare pe care îl desenează în linii frînte, cu tranziţii pe cît de subite pe atît de revelatoare, este al unui strălucit autor de comedii satirice deloc dispus să socoată că alte epoci au fost mai fericite, că despotismul, nedreptatea, ipocrizia sînt doar apanajul domniei lui Ludovic al XIV-lea, iar umanitatea se află pentru întîia oară confruntată cu aceste tare, ori că ele au atins un grad necunoscut pînă atunci. Molière-ul lui Bulgakov refuză o viziune a veacului său ca un concentrat de anomalii ; bunul simţ îi spune că trecutul n-a fost mai bun, că Aristofan n-a fost cu mult mai norocos în ce priveşte contemporaneitatea sa. Şi totuşi ceea ce caracterizează pe Molière-ul lui Bulgakov — oricît ar părea de paradoxal — e optimismul. Căci de unde şi-ar lua el forţa şi curajul de a denunţa societatea Regelui-Soare, dacă n-ar avea convingerea că ea nu-i eternă? Descurajarea şi speranţa, scepticismul şi aspiraţia se îmbină în celebrul scriitor şi nimic nu-i mai emoţionant decît această permanentă tensiune între direcţii sufleteşti de neîmpăcat. Puntea care leagă şi face posibilă existenţa simultană a două porniri contradictorii se află înscrisă în însuşi « statutul » neîntrecutului scriitor. Cum tot în « statutul » lui — de om — se află imprimate luciditatea şi îndoiala, clarviziunea şi ingenuitatea cea vecină cu orbirea, ori îndrăzneala şi slugărnicia. Toate aceste însuşiri şi păcate, pe care şi le-a pîndit şi pedepsit în comediile sale, formează rana vie a operei şi existenţei lui Molière. Operă şi existenţă exasperantă, provocatoare şi profund incomodă în primul rînd pentru sine însuşi. Căci şi autorul şi actorul şi bărbatul năzuiau să farmece, să cucerească, să fie aplaudaţi, Molière fiind încredinţat că « marea regulă a tuturor regulilor e aceea de a place ». De unde un necontenit risc de separaţie şi conflict între nevoia de a seduce şi cea de a se exprima. (Molière — în piesa lui Bulgakov — se revoltă cu adevărat împotriva lui Ludovic al XIV-lea numai în momentul cînd a dispărut orice nădejde: « Toată viaţa i-am lins pintenii şi nu mă gîndeam decît la un singur lucru : să nu mă strivească. Şi totuşi m-a strivit. Tiranul ! ») Mai ales încordarea nervoasă rezultată din ciocnirea acestor exigenţe potrivnice şi care aveau s-atingă punctul culminant cînd inamicii lui Molière se vor solidariza într-o « cabală », zoresc deznodămîntul faimosului scriitor. În acea clipă Molière înţelege că singurătatea lui e fără altă salvare decît moartea. Şi i se predă. Nu e o moarte de viteaz care împacă şi împlineşte. E moartea unui om fugărit de regulile alcătuirii sale interioare, e moartea unei inimi prea încărcată şi prea încercată, şi care sfîrşeşte în mod real în timp ce juca propria lui comedie, « Bolnavul închipuit ». (Să fie însă numai un divertisment candid această piesă despre felul cum se instalează o nevroză cînd autorul ei — aşa cum ne arată Bulgakov — a dus un trai istovitor făcut din salturi între acomodări prudente şi cutezanţe ce-l puteau costa libertatea şi viaţa?)

Fiul profesorului de dogmatică la Academia Teologică din Kiev, licenţiatul în medicină şi laicul împătimat care a fost Bulgakov a scris « Cabala bigoţilor » cu un feroce spirit de observaţie a ravagiilor directe şi indirecte provocate şi întreţinute de un regim ai cărui piloni sînt absolutismul şi religia.

https://biblioteca-digitala.ro

Dramaturgul, care a creeat cincisprezece piese şi a lucrat multă vreme ca asistent de regizor, pătrunzînd perfect psihologia comediantului (în « Insula purpurie » Bulgakov urmăreşte chiar resorturile intime ale unor actori obligaţi de textul unei reprezentaţii să joace în aceeaşi seară personaje opuse, trecînd bunăoară de la rolul unor artişti conduşi de un ideal de adevăr la cel al unor interpreţi însetaţi de putere) a scris « Cabala bigoţilor » cu un miraculos simţ al spectacolului vieţii într-un teatru. Autorul care la douăzeci şi doi de ani şi-a distrus primele lui opere dintr-un simţămînt de nemulţumire şi furie, care în lucrările sale dramatice a alternat un condei obiectiv cu altul fantast, ispitit cînd de imaginea realităţii, cînd de alegorie, care a început prin a-l respecta pe Stanislavski şi a sfîrşit prin a-i repudia « gramatica », a scris « Cabala bigoţilor » cu un instinct sigur al noilor drumuri ale artei. Teatrul pe care-l preconiza se află la jumătatea de drum între realitatea de fiecare zi şi fabula fantastică, şi are în centrul lui dimensiunile lăuntrice ale personalităţii în căutarea unei comuniuni între gînd şi act.

Tradusă în numeroase literaturi, jucată pe multe scene (în stagiunea aceasta i se reprezintă « Insula purpurie » la Thèatre de la Ville), dramaturgia lui Bulgakov cunoaşte abia astăzi succesul atîta vreme refuzat. Un succes pe care scriitorul (decedat în 1940) l-a intuit şi l-a premeditat printr-o operă care se află în zorii unei mari ascensiuni.

https://biblioteca-digitala.ro

UN TÎNĂR POET JUGOSLAV

STOJAN VUČIĆEVIĆ

ȘIBANIȚA

Nu-n cuta neagră nici în stînca albă
Imaginea la care și Neretva
Se pleacă

N-ar străluci
(Cît încă-i noapte lungă)

Precum la poalele unde-am vegheat odată
Să nu te rupă ziua-aceea fără suflu
De sol

Și ca profilul tău ce-ndrumă zorii
Să împlinească chipul meu

II

Am adunat tot ce-mi refuzi mereu pe țărmurile lucrurilor. Și
Nimic altceva n-am dorit pe pustiile miriști. O, să te văd pe tine
Cum dispari în îndoită sărăcie ce se proclamă cu gîtlej uscat.

Pot oare atunci să-ți spun în față că ești mincinoasă,
pot oare-ntr-adevăr să-ți spun deschis că glasul meu
copilăros se conformează.

Așa e primul pas cu care am să te urmez pe plaiuri împietrite, de
Unde, împletindu-te cu moartea, ai izbuti să afli drumul drept

III

Oare-ai știut că crești atît de mult
Din umbra cea cu stînci
Mult mai ușoare
Prin ceața deasă prin semințe și prin vreme

---

[1] Fragmente

https://biblioteca-digitala.ro

Orb s-a ținut de tine soarele
Pe jos

Și uite-n fața ta de orișiunde-ar lumina
Oferă doar oglinzi din toate
Părțile
Sub cerul fără stele doar atît se vede
Și că rămii făclie

Și-ntuneric

IV

În tot abisul care-n fața ta răsare
Ghicesc talazuri de furnici spumînd la capăt
Plante
Și degete care zgîrcindu-se deschid într-o căldură înrudită
Un gît de-ntunecoase grote
Foarte reci

Prin bezna tainică în liniile feței tale
Nimic văzînd și neuitînd nimic
Mă tem să nu te duci departe, acolo unde mă reține
Ploaia
Și unde poate ești doar salamandră doar pieritoare

Pasăre

Stojan Vučićević (născut în 1941 la Turković în Herțegovina, liceul la Ploča, Facultatea de Filozofie la Zadar, « alliance Francaise » la Paris) e unul dintre tinerele talente care s-au afirmat în ultimii ani în poezia și proza croată. A fost redactor la revista « Vidik » din Split, ziarist la « Telegram » din Zagreb; în prezent face parte din colectivul de conducere al revistei « Republika » din Zagreb.

Activitatea sa de scriitor cuprinde următoarele volume de poezii CREASTA, 1965; STALACTITA, 1966; CUIELE, 1969 (Premiul pentru poezie 1970) și ȘIBANIȚA, 1971. A mai publicat un volum de proză, SUBMARINUL (Premiul pentru proză 1971) și a tradus din Camus (MITUL LUI SISIF, 1971) și Lao-țe (CARTEA DRUMULUI ȘI VIRTUȚII, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro

V

O, miră-te şi tu cu buzele-ţi necredincioase pe care le-am mişcat pînă în vîrful Şibaniţei. N-au fost, ca mai demult, nici orizonturi nici secunde ale vremii nici cuvinte într-o atare nălucire. Totuşi cărările erau mai scurte şi, dacă existăm cu-adevărat, au ocolit acel ponor de amintire pe care fiecare o cunoaşte,

În aşteptarea-aproape fără pată ce leagă vîrful cel mai nalt de chiparos cu-absenţa tuturora, am amuţit simţind cum animale purced la jgheab netulburat:

Şi sorb din apă, beau senina apă

VII

Frunză străină, fluture de noroi; te voi urma dacă te-nalţi în zbor.
Şi chiar într-o asemenea amiază,

Dacă-ţi convine ?

Prin păduri, pe biblice drumuri,în tot ce poate-aduce ea cu sine
Pe-un povîrniş care nu ştie ritmul. Eu pot chiar să
Lipsesc, doar tu să vezi ce se întîmplă:

Cu altele sau poate chiar cu-aceeaşi frunză

Iată ce spune autorul însuşi despre poemul « Şibaniţa »; al cărui titlu evocă un munte din lanţul Dinarilor, în sudul Croaţiei, în vecinătatea rîului Neretva « De pe acest munte, pe al cărui vîrf creşte (sau, poate nu ?) un « chiparos răsucit », am văzut pentru prima oară marea, am încercat să cuprind spaţiul nemărginit, apa care nu se sfîrşeşte niciunde. De aceea, în poem sunt vizibile cele patru elemente ale lui Heraclit. Şibaniţa se află ca un spectru, paradoxal, neîntinat, între nişte vicii umane absolut obiective. Este dramatică prin ea însăşi, un oratoriu deschis tuturor manifestărilor vieţii tinereţii, dragostei, fericirii sau durerii — ea este patria mea ».

https://biblioteca-digitala.ro

VIII

Încă un chiparos pentru întreagă bezna mea
Sucit și răsucit
Pe vîrful tău unde sfîrșit e totul
Fascicul
Ireal

Tu n-ai știut în care-nsingurare
În ce pustiu te surpi din înălțime
Nici că aștept cu mușchii
Încordați

Să cadă promoroaca

X

Din vreme-n vreme
Ești pentru mine numai amintire
În crîng în vază la fereastra
Închisă

Coborînd în barca de sticlă o povară pură
Gîndesc la vîsla care-ar fi de-ajuns
În spațiul
Nemișcat

XII

În timpul umed cînd nu ești niciunde
Fără-ndoială
Încă-n ceața deasă
Mereu expusă
Cu mustrarea-n cuget
Stingi

Corabie ești sfîntă cuprinsă de schimbare
Ca un copil tu stingi dar și aprinzi

Mai depărtată flacără mai inocente-oceane
Mai clară bezna ce orbește
De după orizontul unde moartea

Te luminează

XIV

Poate că-n iarbă am fost triști
Văzînd cum vipera se schimbă

https://biblioteca-digitala.ro

Şi poate chiar în clipa-aceea
Lipsiţi de noi am fost în toate

La orice pas în noi în toţi
A fost reflux pe cer de flux

Din neînalt (făptură mică)
Cer s-a vărsat în marea-nor

Ud leoarcă am privit spre păsări
Spre faţa mea care dispare

Grozav a fost tabloul primăverii
Fără o barcă fără nici-un chip

Noi doi şi cerul pînă-n stropul ultim
Am fost un necuprins ce se evaporă

Tot mai în larg şi tot mai grei
Lipsiţi de tot am revenit spre noi

Şi nu e şarpe care şuieră înnebunit
Ci fiinţa noastră plană risipită

XV

Odată cu zorile te aflu bolnavă
Cum stai culcată-ntre ienuperi
Neputincioasă
Cu gura-ţi mută jinduieşte
În ţipătul de pasăre
Doar un
Cuvînt

Soarele-aproape conturat (umbra inimii tale)
Răzbate printre stînci
Să mă-mpietrească
Buzele mele pradă sarea
Pe frunte amiaza orbeşte
Şi cobor
Printre

Oameni

XVII

În codru
Deasupra altor umbre de neînlăturat
Un fluture apatic se uneşte cu lumina

Noi doi

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru fotografia pe care o arunci
Și-care va fi prima cu vîntul și cu vara

În noapte
Stăm despărțiți deasupra Neretvei sus pe cer
În fața umbrei negre ca-n fața lumii albe

XVIII

Iar cînd cerul cu felinare coboară
Prea jos încît năzuiește
Să plece-napoi
Pe steaua ta lumina se tulbură
Și crucea Sfîntului Anton începe
Să ardă

Pe-ngusta cărare ce-nmugurește
Spre zori
Prea repede-nfrunzim aprinși și noi
În vreme ce în inimă un animal cu părul negru
Se zbîrlește
Și ziua se deschide mormînt în Palestina

În focul viu ce se tîrăște
În el
(Negru-n adîncul unității scurse)
În fumul ce se-mprăștie cu cerul, pe cerul ce
Se strînge-n fum
Va licări poate ființa noastră-mpreunată
Mîna curată

A cine știe cui

XX

Din codrul des se-aude mers ceresc
În timp ce-n cer umbra și spaima
Sapă
M-apropii iar de locul unde mori într-una
Și fericit ascult cum se-nalță
Iarba

Pe-ntregul drum care mă risipește
Doar ea m-adună și mă îndrumă
Către mine
M-apropii de tine în lungul șoselei
În puterea ei în focul
Limpede

Și uite, tot mai neclară ești mai depărtată
Cu pasul mort nu pot de tine să

https://biblioteca-digitala.ro

M-apropii
Totu-ntre noi e parcă țurcă torță
Mori Șibaniță o să ajungem

Tîrziu

XXI

Îmi pare că sîntem mult mai aproape
Cînd se desprinde
Cîte-un con
Tirînd și nopțile și zilele
În straturile joase
Ale zării

Și-adînc tot mai adînc acolo unde ești
Atît de-naltă
Pe fața mea jertfind ai pus mască de om
Dar moartea totuși nu-i: din ochii
Mei
Zărești adîncu-ntoarcerii — cuiul și Croația

XXII

Îmi place cînd se ridică soarele să hrănească tulpina, cum îmi place viteazul gonind cu sine-n lumină. Intrînd în pat prin peisaje pe care noaptea le atacă insectele. Caută-l caută-l:

S-a-ntins peste tot dar nu e aici. Pe buzele lui frunză de-aloe furnică galbenă-n ochi, în timp ce eu naiv și cu capul plecat mă uit cum gonește pămîntul în fiecare fiecare pin.

XXIII

Uneori mi-e destul de uscată frunza salviei
Zidul cu mușchi
Umilit
Ca întors către sud să ofer morții mîinile
Și-n palatul tău să prînzesc

Viu

Și totuși (asta nu se uită)
Pe masa nepusă nu le-ar lăsa
Să aștepte
Ne-ar fura ierburile ne-ar risipi furnicile
În timp ce regatul locul tău sfînt
Arde

Ieși din tine cine ești dacă ești
Așa

https://biblioteca-digitala.ro

Cum eşti poză inversă
Dincolo de mine umbra umbra a
Accentuat
Aşteaptă chipul tău, fericită Şibaniță

XXIV

Lasă Neretva, uit-o. Apoi caut-o unde se află. S-a arătat:

Apă la fund, prund sub apă. Şi mult mult mai intime. Uită-te:

Ciorchinii schimbă pămîntul pe cer, pe culoare, în vale. Dar şi valea. Ea însăşi. Doamne, toamna asta şi truda. Grăbeşte; grăbeşte.

Păpădia supravieţuieşte timpului ei, n-ai scăpare

XXV

Uită iarba pe care păşeşti
Chiar spre vîrful tău se iveşte
Drumul

Iar eu nu pot să nu cred: sticlete e piatra
Aruncată de la poalele cerului la Predolaț
Zadarnic

Am văzut cum zburînd ezită
În punctele unde am fost
Asemeni

Prin ținta ce ți-ai refuzat-o
De pe culmea universului
Ne-am aruncat

Şi pe drumul ăsta ce n-are sfîrşit
Aceeaşi schimbare, iarba greşeşte
Adesea
Sfîrşit e abisu-n icoana întoarcerii
Şibaniță atinge un nou

Cer

XXVI

Un copil un ghiocel, şi mai ce? Necesar e doar un tablou în care să zboare bondarul, şi-o daltă. Şi cîţiva muşchi care nu-şi
pierd răbdarea:

Iar piatra e mereu primitoare

https://biblioteca-digitala.ro

XXVII

Pe pămîntul ce se-nvîrteşte
În inima ta
Mănînc fructe-amare
Beau vin
Înăsprit

Iar tu stai mai departe
Nemişcată
Ca şi cum
În moarte
N-a
Fost
Nimic

XXX

Puţin îmi pasă dacă dediţelul ştie. Iar cum a aflat nu iscodesc
Dar merita să rişti, să dai atîta muzică cît spinii în
care te trezeşti, în timp ce Braque doarme adînc. Ai vrut să fie
in tine şi foame şi sete, mitul cel mai curat. Şi iată,
s-a-mplinit.

De-ajuns e doar să vii din spaţiul dimprejur, mai mare, cum cîteodată face dediţelul, şi să ştii:
(Mai bine să nu spun, mai bine să-ţi înfăşur petalele în jurul trupului).

XXXI

În noaptea asta-mi sînt mişcările uşoare
Ca zborul liliacului împuns de steaua neagră
A morţii
Şi pot să mă ridic deasupra fiecărei păsări
Şi morţi ce-ai îndurat şi să distrug
Urmaşii

În faţa mea e chiparosul (fereastră neagră-n zid)
Şi altceva nimic nu-i
Vertical
În noaptea asta toată eşti doar crăpături.
În care putrezeşti dar şi trăieşti
Deplin

Doar mai adînc şi doar mai grosolan
Previn cu suflu-a doua ta
Fiinţă
Zadarnic ar fi torţe dincolo de zi
Nicicînd n-ai şti cum moartă

Te supui

https://biblioteca-digitala.ro

XXXII

Oare-ntr-o bună dimineaţă
Nu ne vom ridica din mîl şi în sfîrşit
Aceiaşi
După puhoaie-ntregi de ploi căzînd divine
Peste Neretva tulbure cînd cerul
Curat

Între grîu şi vie
Va curge-asemeni peste limpezi
Copci
Şi-mbelşugat (ape tălăzuiesc)
Vom stoarce tînăr vin şi pîine
Vom frămînta din vise

Într-un belşug pustiu fără de fund fără de vîrf
Vom linişti-ndelung umbrite
Zări
Vom fi oricărei alge ţintă credincioasă
Şi zi în care tremură eternul

Gîde

XXXIII

Şi iată frunze în sfîrşit în fine frunze
Strigăt neiertător în linişti urlă
Şi-ntreabă-n zare care anotimp e
Îţi vei deschide pîntecele în faţa cerului mort
Şi-o să-i arăţi un orb soare sub inimă

O, tu care nu spui nimic
De sărăcia şi revolta noastră

Ai milă de obrazul meu tîrziu
De-nguste dungi iluminat între-a tale
Umbre

În româneşte de ŞTEFAN AUG. DOINAŞ şi VERONICA TRENTEA

https://biblioteca-digitala.ro

UN PROZATOR
AMERICAN
AL NATURII

https://biblioteca-digitala.ro

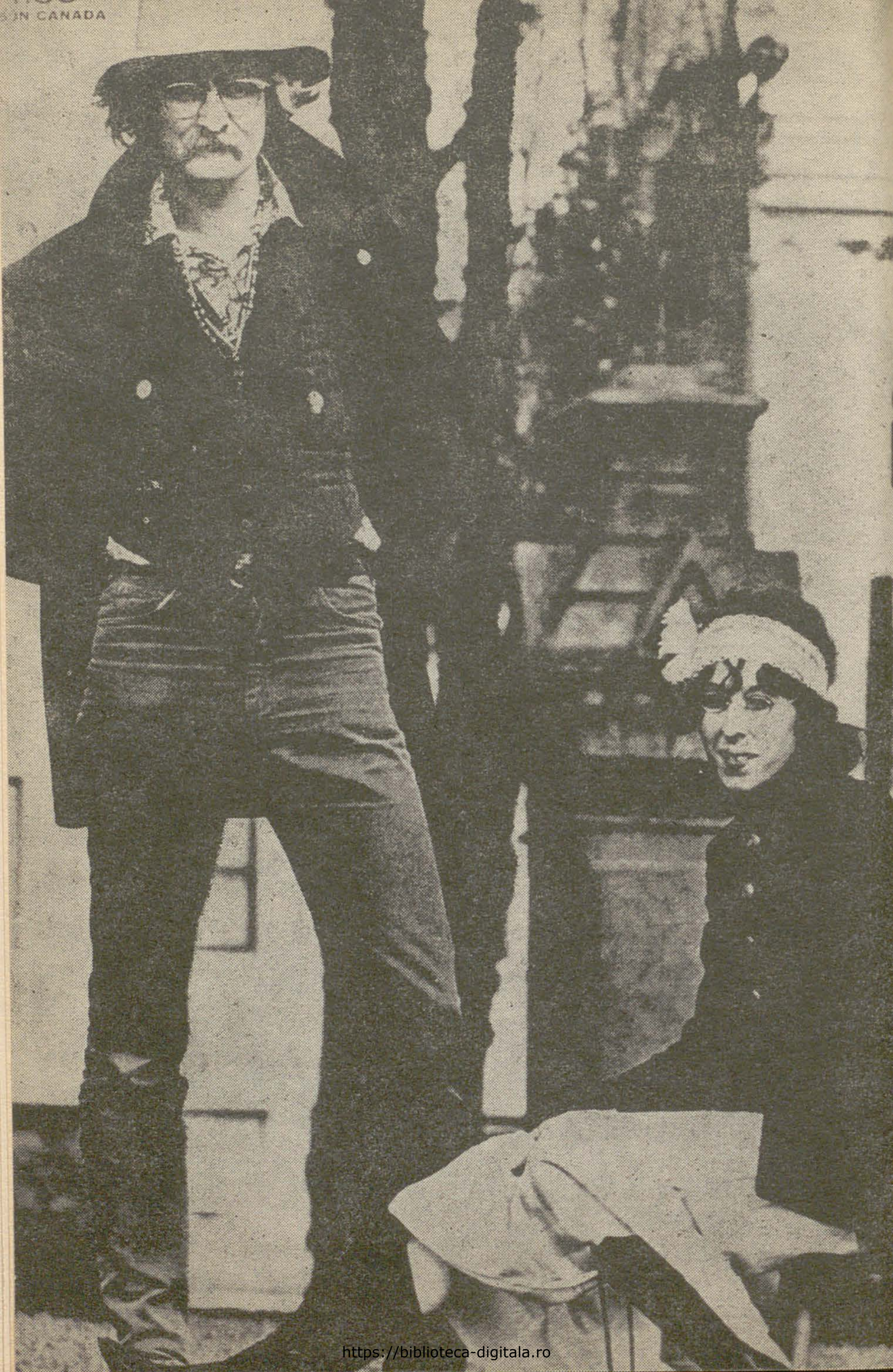

https://biblioteca-digitala.ro

Pescuitul de păstrăvi în America

Coperta pentru *Pescuitul de păstrăvi în America* este o fotografie făcută tîrziu, spre seară — o fotografie a statuii lui Benjamin Franklin din piața Washington, în San Francisco.

Născut în 1708 — mort în 1790, Benjamin Franklin stă pe un piedestal care arată ca o casă mobilată cu piatră. El ține într-o mînă cîteva hîrtii și în cealaltă, pălăria.

Statuia grăiește în cuvinte încrustate pe marmură:

DĂRUITĂ DE CĂTRE
H. D. COGSWELL
BĂIEȚILOR ȘI FETELOR
CARE CURÎND
NE VOR LUA LOCUL
ȘI VOR DUCE ȘTAFETA MAI DEPARTE

La baza statuii, de jur împrejur, stă scris în cele patru direcții ale acestui pămînt: către est BINE AȚI VENIT, către vest BINE AȚI VENIT, către nord BINE AȚI VENIT, către sud BINE AȚI VENIT. Chiar în spatele statuii se află trei plopi cu cîteva frunze spre vîrf. Statuia stă în fața plopului din mijloc. De jur împrejur iarba e udată de ploile de început de februarie.

În fund e un chiparos înalt, întunecos ca o cameră. Sub acest copac a vorbit Adlai Stevenson în 1956, adresîndu-se unei mulțimi de 40 000 de oameni.

Peste drum se află o biserică mare cu turle, cruci, clopote și o ușă impunătoare care seamănă cu o uriașă gaură de șoarece din filmul de desene animate cu Tom și Jerry, deasupra căreia e scris « Per L'Universo ».

Cînd se face cinci după-amiază pe coperta mea pentru *Pescuitul de păstrăvi în America*, oamenii se strîng în parcul de vizavi de biserică și sînt foarte flămînzi.

Pentru cei săraci este vremea sandvișurilor.

Dar ei nu pot traversa strada decît după ce se dă semnalul. Atunci aleargă cu toții spre biserică unde capătă sandvișuri învelite în hîrtie de ziar. Apoi, se duc înapoi în parc, dau la o parte hîrtia și descoperă ce se află înăuntru.

https://biblioteca-digitala.ro

Un prieten şi-a despachetat sandvişul într-o după-amiază şi a dat peste o frunză de spanac. Acesta era tot sandvişul.

Kafka a fost parcă cel care a învăţat despre America citind autobiografia lui Benjamin Franklin . . .

Kafka, cel care a spus : « Îmi plac americanii pentru că sînt sănătoşi şi optimişti ».

Bate-n lemn

(Partea I-a)

Eram copil cînd am auzit pentru prima dată de pescuitul de păstrăvi în America. Cînd anume? Şi de la cine? Cred că de la un tată de-al meu vitreg.

Vara anului 1942.

Bătrînul beţivan mi-a povestit despre pescuitul de păstrăvi. Cînd putea să vorbească, îmi descria păstrăvii de parcă erau un metal preţios şi ager la minte.

Argintul poate nu e cel mai potrivit metal la care mă gîndeam atunci cînd el îmi povestea despre pescuitul de păstrăvi.

Aş vrea să spun exact numele metalului la care mă gîndeam.

Poate păstrăv-oţel. Oţel făcut din păstrăvi. Rîul limpede, înzăpezit, jucînd rolul topitoriei şi al focului.

Ca la Pittsburgh.

Oţelul care iese din păstrăvi folosit în construcţii de case, trenuri şi tunele.

Un Andrew Carnegie al Păstrăvilor!

Răspunsul *Pescuitului de păstrăvi în America* :

Îmi aduc aminte cu nespusă plăcere de oamenii cu pălării în trei colţuri care pescuiau în zori de zi.

Bate-n lemn

(Partea a II-a)

Cînd eram copil, într-o după-amiază de primăvară, într-un oraş ciudat din Portland, m-am dus pînă la celălalt colţ al străzii şi am văzut un rînd de case vechi, îngrămădite ca nişte foci pe o stîncă.

Dincolo de case se întindea o cîmpie lungă care venea în prelungirea unui deal. Cîmpia era acoperită cu iarbă verde şi tufe. Pe vîrful dealului era o pădurice, cu pomi înalţi, întunecaţi. Mai departe, am văzut o cascadă revărsîndu-se de pe deal. Era lungă şi albă ; simţeam, parcă, răceala apei.

Acolo trebuie să fie şi un pîrîu, m-am gîndit eu, şi în pîrîu ar putea să fie păstrăvi.

Păstrăvi.

În sfîrşit, o ocazie să pescuiesc păstrăvi, să prind primul meu păstrăv, să contemplu Pittsburgh-ul.

Se lăsa întunericul. N-am avut timp să mă duc să văd pîrîul. M-am întors acasă trecînd pe lîngă casele cu ferestre larg deschise în care se reflecta cascada de întuneric a nopţii.

A doua zi vroiam să mă duc, pentru prima oară, la pescuit de păstrăvi. Vroiam să mă scol devreme, să iau micul dejun şi să plec. Auzisem că era mai indicat să te

https://biblioteca-digitala.ro

duci la pescuit de păstrăvi dis-de-dimineață. Atunci sînt păstrăvii mai buni. Dimineața au ceva în plus. M-am dus acasă să mă pregătesc pentru pescuitul de păstrăvi în America. Nu aveam nici un fel de undiță, așa că a trebuit să improvizez ceva.

Ca o glumă.

De ce au traversat puii strada?

Am îndoit un ac și l-am prins de o bucată de sfoară.

Și am dormit.

A doua zi de dimineață m-am sculat și am luat micul dejun. Am luat o felie de pîine albă pentru momeală. M-am gîndit să fac cocoloașe din miez și să le pun în vîrful celebrului meu cîrlig.

Am plecat de-acasă și m-am îndreptat spre celălalt colț al străzii. Ce frumos se vedea cîmpia și pîrîul care se revărsa în cascadă peste deal.

Dar, cînd am ajuns mai aproape de pîrîu, mi-am dat seama că ceva nu era în ordine. Pîrîul parcă nu se comporta ca orice pîrîu. Era ceva ciudat la mijloc. Ceva în legătură cu felul în care se mișca. Pînă la urmă, ajungînd foarte aproape, mi-am dat seama de ce mi s-a părut mie ciudat.

Cascada nu era, de fapt, cascadă; erau niște trepte albe de lemn care duceau spre o casă ascunsă între copaci.

Am stat acolo mai mult, uitîndu-mă în sus și-n jos, urmărind cu privirea treptele — nu-mi venea să cred.

Apoi, am ciocănit pîrîul și am auzit sunetul lemnului.

Am mîncat eu felia de pîine — devenisem propriul meu păstrăv.

Răspunsul *Pescuitului de păstrăvi în America:*

Nu puteam face nimic. Nu puteam să transform niște trepte în pîrîu. Băiatul s-a întors de unde venise. Același lucru mi s-a întîmplat și mie odată. Îmi amintesc că am confundat o bătrînă cu un pîrîu cu păstrăvi din Vermont și a trebuit să îmi cer scuze.

« Scuzați-mă, » i-am spus. « Am crezut că sînteți un pîrîu cu păstrăvi. »

« Nu sînt, » mi-a răspuns ea.

(din Trout Fishing în America)

Numele meu

Bănuiesc, cititorule, că ești curios să afli cine sînt. Numai că eu sînt unul dintre aceia care nu au un nume obișnuit. Numele meu depinde de tine. Dă-mi numele care-ți vine cel mai ușor în minte.

Dacă te gîndești la ceva ce s-a întîmplat de mult: cineva ți-a pus o întrebare și tu nu ai știut răspunsul.

Acesta este numele meu.

Poate plouă cu găleata.

Acesta este numele meu.

Sau cineva te-a pus să faci ceva. Ai făcut. Apoi ți s-a spus că nu e bine. « Îmi pare rău că am greșit » — și trebuie să faci altceva.

Acesta este numele meu.

https://biblioteca-digitala.ro

Poate este un joc pe care l-ai jucat cînd erai copil sau ceva ce ți-a venit în minte, întîmplător, cînd erai bătrîn și ședeai pe un scaun lîngă fereastră.

Acesta este numele meu.

Sau te plimbai pe undeva. Peste tot în jurul tău erau flori.

Acesta este numele meu.

Poate priveai fix într-un rîu. Cineva, lîngă tine, te iubea. Era pe punctul să te atingă. Aveai o presimțire. Apoi s-a transformat în realitate.

Acesta este numele meu.

Sau ai auzit pe cineva strigîndu-te de la distanță. Vocea lor era aproape un ecou.

Acesta este numele meu.

Poate stăteai întins pe pat, aproape adormit, și ai rîs poate de o glumă pe care ți-ai spus-o — acum poți dormi liniștit.

Acesta este numele meu.

Sau mîncai ceva bun și pentru o clipă ai uitat că mănînci, dar ai continuat să o faci cu plăcere.

Acesta este numele meu.

Poate era pe la miezul nopții și focul bătea în sobă ca un clopot.

Acesta este numele meu.

Poate nu te simțeai prea bine cînd ea ți-a spus un anume lucru. Ar fi putut să-l spună altcuiva: Cineva care să cunoască mai bine frămîntările ei.

Acesta este numele meu.

Poate păstrăvii înotau în baltă, dar rîul era lat de numai 20 de centimetri și luna strălucea deasupra locului numit: IDEATH și cîmpiile cu harbuzi străluceau peste măsură de mari, era întuneric și luna părea că răsare din fiecare harbuz.

Acesta este numele meu.

Și tare aș vrea ca Margaret să mă lase în pace.

(din Watermelon Sugar)

Păsările paradisului

Aș vrea să fiu într-o văgăună
unde soarele nu ajunge niciodată,
unde păsările paradisului
nu-mi pot auzi tînguirea.

(CÎNTEC POPULAR)

Chiar așa. De multă vreme, copiii erau nemulțumiți de televizor. Dispărea imaginea, iar moartea, despre care John Donne a vorbit atît de frumos, amenința orice program. Mai erau și niște linii care dansau pe ecran ca niște cimitire bete.

Mr. Henly era un american obișnuit, în schimb, copiii lui deveniseră extrem de pretențioși. El lucra la un birou de asigurări unde ținea evidența morților și a viilor. O păstra în fișete. Toți colegii vorbeau despre viitorul strălucit care-l aștepta pe Mr. Henly.

Într-o zi copiii l-au așteptat să se întoarcă de la slujbă. I-au spus-o fără menajamente: sau le cumpără un televizor nou, sau se fac delicvenți tineri.

https://biblioteca-digitala.ro

l-au arătat o poză cu cinci delicvenţi tineri care violau o bătrînă. Unul dintre ei o lovea în cap cu un lanţ de la bicicletă.

Mr. Henly le-a promis imediat un televizor nou. Orice, numai să nu-i mai arate fotografia aceea oribilă. Apoi a venit nevastă-sa care i-a spus: « Cumpără-le un televizor nou. Ce dracu, eşti om sau monstru? » — erau cele mai frumoase cuvinte pe care le auzise din gura ei de la naşterea copiilor.

A doua zi, Mr. Henly s-a trezit în faţa magazinlui Frederick Crow pe vitrina căruia se afla un afiş imens care, plin de poezie, anunţa:

REDUCERI DE PREŢURI LA TELEVIZOARE

A intrat în magazin şi, imediat, a pus ochii pe un biberon-video cu un ecran de 105 cm. şi cu toate cordoanele ombilicale necesare. Un vînzător s-a apropiat de el şi i-a vîndut aparatul cu un simplu « Bună ziua ».

« Îl cumpăr, » a spus Mr. Henly.

« Credit sau bani ghiaţă? »

« Credit. »

« Aveţi cont la noi? » Vînzătorul s-a uitat la picioarele lui. « Nu aveţi, deci. Spuneţi-mi doar numele şi adresa şi veţi avea televizorul. »

« Dar creditul? » a întrebat Mr. Henly.

« Nu e nici o problemă », a spus vînzătorul. « Funcţionarul de la credit vă aşteaptă. »

« Bine, » a spus Mr. Henly.

Vînzătorul l-a îndreptat către serviciul de credit. « Vă aşteaptă. »

Avea dreptate. La un birou se afla o fată frumoasă. Era într-adevăr frumoasă. Părea că întruneşte toate calităţile fetelor frumoase care fac reclame pentru ţigări sau apar la televizor.

Doamne! Mr. Henly şi-a scos pachetul de ţigări şi şi-a aprins o ţigară. Doar n-o să-şi piardă firea atît de uşor.

Fata i-a zîmbit şi i-a spus « Cu ce vă pot ajuta? »

« Vreau să cumpăr un televizor pe credit şi aş dori să completez hîrtiile necesare, Am o slujbă sigură, trei copii şi plătesc rate pentru casă şi maşină. Puteţi avea încredere în mine. Am deja o datorie de 25000 de dolari. »

Mr. Henly s-a aşteptat ca fata să dea un telefon ca să verifice aceste date, să vadă dacă nu cumva minţise în legătură cu cei 25000 de dolari.

Fata nu a dat nici un telefon.

« Nu aveţi nici o grijă, » i-a spus fata. Avea o voce tare plăcută. « Televizorul e al dumneavoastră. Intraţi pe uşa aceea. »

I-a arătat o uşă grea de lemn; lemnul esra crăpat întocmai ca soarele deşertului în timpul unui cutremur. Crăpăturile erau umplute cu lumină.

Clanţa era de argint. Mr. Henly îşi dorise întodeauna să deschidă o asemenea uşă. Mîna lui visase să atingă această uşă de mult de tot, cu milioane de ani în urmă.

Deasupra uşii stătea scris:

POTCOVAR

A deschis uşa, a intrat şi a dat peste un bărbat care i-a spus: « Vreţi să vă scoateţi pantofii? »

« Am venit să semnez hîrtiile, » i-a spus Mr. Henly. « Am o slujbă sigură. Sînt un om corect. »

« Fiţi fără grijă. Vă rog să vă scoateţi pantofii ».

Mr. Henly şi-a scos pantofii.

« Şi ciorapii. »

https://biblioteca-digitala.ro

Şi-a scos şi ciorapii ; nimic nu i s-a părut ciudat: la urma urmelor, nu avea nici un ban pentru televizor. Podeaua era rece.

« Ce înălţime aveţi? » l-a întrebat bărbatul.

« 1,78. »

Bărbatul s-a dus la fişet, a deschis sertarul pe care scria 1,78. A scos de acolo o pungă de plastic, apoi, a închis sertarul. Mr. Henly şi-a amintit un banc, dar l-a uitat la fel de repede.

Bărbatul a desfăcut punga şi a scos de acolo umbra unei păsări imense. A despăturit-o ca pe o pereche de pantaloni.

« Ce-i asta? »

« Este umbra unei păsări, » i-a spus bărbatul care s-a îndreptat spre scaunul pe care şedea Mr. Henly şi a întins umbra pe podea, la picioarele lui.

Apoi, a luat un ciocan foarte ciudat şi a scos cuiele din umbra lui Mr. Henly — erau cuiele care o ţineau fixată de trupul lui. A luat umbra lui Mr. Henly şi a împăturit-o cu grijă. A pus-o, apoi, pe un scaun lîngă Mr. Henly.

« Ce faceţi »? l-a întrebat Mr Henly. Nu-i era frică. Era numai curios să afle ce se întîmplă.

« Vă dau o umbră, » i-a spus bărbatul şi a bătut în cuie umbra păsării la picioarele lui Mr Henly. Nu-l durea de loc.

« Aşa. Plătiţi televizorul în 24 de rate lunare. Cînd terminaţi de plătit, schimbăm umbrele. Vă stă destul de bine. »

Mr. Henly şi-a privit umbra de pasăre care se întindea în prelungirea trupului său. Nu arată prea rău, s-a gîndit Mr. Henly.

Cînd a părăsit camera, fata cea frumoasă de la birou i-a spus: « Vai ce mult v-aţi schimbat. »

Asta l-a bucurat imens pe Mr. Henly. După atîţia ani împreună cu nevasta lui uitase cum arată o femeie adevărată.

Şi-a căutat în buzunar o ţigară şi a descoperit că le fumase pe toate. Asta l-a făcut să se simtă prost. Fata l-a privit de parcă era un copil care tocmai făcuse o boroboaţă.

Un avion din Los Angeles în timpul primului război mondial

L-au găsit mort, lîngă un televizor, în camera din faţă a unei mici case închiriate din Los Angeles. Nevastă-mea se dusese la băcănie să cumpere nişte îngheţată. La cîteva străzi de casa noastră era o băcănie care stătea deschisă pînă tîrziu noaptea. A sunat telefonul. Era fratele ei care mi-a spus că tatăl lor murise în după-amiaza aceea. La şaptezeci de ani. O aşteptam pe nevastă-mea. Mă gîndeam cum să fac să-i spun că tatăl ei murise, cum să fac să nu-i produc prea multă suferinţă. Dar nimeni nu poate ascunde moartea dindărătul cuvintelor. Întotdeauna, la capătul vorbelor, cineva este mort.

Nevastă-mea s-a întors veselă de la băcănie.

— Ce s-a întîmplat? m-a întrebat.

— Fratele tău tocmai a telefonat din Los Angeles.

— Ce s-a întîmplat?

— Tatăl tău a murit în după-amiaza aceasta.

https://biblioteca-digitala.ro

Asta se petrecea în 1960 ; peste cîteva săptămîni va fi 1970. Tatăl ei e mort de aproape zece ani. Eu m-am gîndit mult la ceea ce a însemnat moartea lui pentru noi toţi.

1. S-a născut din părinţi germani şi a fost crescut la o fermă în South Dakota. Bunicul lui a fost un mare tiran care şi-a distrus cu desăvîrşire cei trei fii, tratîndu-i de parcă ar fi rămas copii toată viaţa lor.

Ei nu au crescut niciodată în ochii lui, dar nici în proprii lor ochi. El a asigurat asta. Nu au părăsit niciodată ferma. Sigur că s-au căsătorit, dar el a avut grijă de toate problemele familiei, cu excepţia concepţiei nepoţilor. Nu le-a permis niciodată să se ocupe de educaţia propriilor lor copii. El a avut grijă şi de asta. Tatăl nevestii-mi îl considera pe tatăl lui ca pe un alt frate care, ca şi el, căuta mereu să scape de mînia nestăpînită a bunicului lor.

2. Tatăl ei, băiat deştept, s-a făcut învăţător la vîrsta de 18 ani, apoi, a părăsit ferma. Acesta a fost un adevărat act de rebeliune împotriva bunicului lui, care din clipa aceea l-a considerat mort. Nu a vrut să se ascundă după hambar, ca propriul său tată. A predat la o şcoală din Midwest timp de trei ani, apoi a lucrat ca vînzător de automobile pe vremea cînd au apărut primele maşini.

3. S-a căsătorit foarte devreme. A divorţat apoi, gîndindu-se la acea căsătorie ca la un schelet în dulapul familiei, pentru că nu pomenise nimănui nimic în legătură cu divorţul. Probabil că o iubise foarte mult.

4. Într-un accident de automobil, chiar înaintea primului război mondial, au murit toţi, afară de el. Fusese unul din acele accidente care lasă urme adînci — întocmai ca marile evenimente istorice — în sufletele rudelor şi prietenilor celor pierduţi.

5. În 1917, cînd America a intrat în primul război mondial, a hotărît să se facă pilot, deşi avea aproape 30 de ani. I s-a spus că era prea bătrîn pentru asta, dar el investise atît de multă energie în acel proiect, încît, în cele din urmă, a fost acceptat la şcoala de piloţi din Florida.

În 1918 s-a dus în Franţa, a zburat pe un avion De Havilland, a bombardat o gară şi, într-o bună zi, pe cînd zbura pe deasupra liniilor germane, nori mici au început să se adune în jurul lui. I s-au părut minunaţi şi a trebuit să mai zboare o bucată de vreme pînă să-şi dea seama că erau antiaeriene germane care căutau să-l doboare.

Altă dată, zbura deasupra Franţei, cînd în spatele avionului a apărut curcubeul ; oricum se întorcea avionul, curcubeul rămînea în spatele lui. Şi tot aşa curcubeul l-a urmărit pe cerul Franţei într-o după-amiază a anului 1918.

6. La sfîrşitul războiului era căpitan şi călătorea într-un tren în Texas, cînd un om între două vîrste, care şedea lîngă el şi cu care vorbise timp de trei sute de mile, i-a spus : « Dacă aş fi tînăr ca dumneata şi aş avea un mic capital, aş merge în Idaho şi aş deschide o bancă. Simt că afacerile bancare vor înflori în Idaho. »

7. Tocmai asta a făcut şi tatăl ei.

8. S-a dus în Italia, a deschis o bancă, curînd a devenit proprietarul a trei bănci şi al unei mari ferme. Asta se petrecea în 1926 — afacerile mergeau bine.

9. S-a căsătorit cu o profesoară cu şaisprezece ani mai tînără. În luna de miere au luat trenul spre Philadelphia unde au stat o săptămînă întreagă.

10. În urma crizei monetare din 1929 el a suferit o grea pierdere, fiind nevoit să renunţe la bănci, precum şi la băcănia pe care o deschisese între timp. Şi-a păstrat ferma, deşi a trebuit să o ipotecheze.

11. În 1931 a hotărît să crească oi. A cumpărat o turmă măricică şi se purta extrem de bine cu oierii. Atît de bine, încît, curînd, atitudinea sa faţă de oieri devenise subiect de bîrfă în acea parte din Idaho. Dar oile s-au îmbolnăvit şi au murit toate.

https://biblioteca-digitala.ro

12. În 1933 a cumpărat altă turmă de oi şi a întreţinut mai departe bîrfa oraşului purtîndu-se la fel de bine cu oierii. Dar oile s-au îmbolnăvit şi, în 1934, au murit toate.

13. Le-a dat muncitorilor cîte un premiu în bani şi a renunţat la creşterea oilor.

14. După ce şi-a vîndut ferma, îi mai rămăseseră bani numai pentru plata datoriilor şi pentru a-şi cumpăra un Chevrolet nou-nouţ în care şi-a urcat întreaga familie şi au pornit-o spre California ca să înceapă o viaţă nouă.

15. El avea patruzeci şi patru de ani, avea o nevastă de douăzeci şi opt de ani şi o fiică nou-născută.

16. Nu cunoştea pe nimeni în California — asta se întîmpla în timpul depresiunii economice.

17. Nevasta lui a lucrat o vreme la o magazie de prune uscate, iar el într-un loc de parcare în Hollywood.

18. El s-a angajat, apoi, contabil într-o mică companie de construcţii.

19. Nevasta lui i-a dat un fiu.

20. În 1940 s-a ocupat, pentru puţină vreme, cu vînzări şi cumpărări de case în California, pentru ca, apoi, să revină la slujba de contabil la mica companie de construcţii.

21. Nevasta lui s-a angajat supraveghetoare la o băcănie, unde a lucrat timp de opt ani. Cînd al doilea responsabil şi-a deschis propria sa băcănie, ea s-a dus să lucreze pentru el. Şi acum lucrează tot acolo.

23. Fusese foarte drăguţă pînă la patruzeci de ani.

24. Compania de construcţii l-a concediat. I-au spus că era prea bătrîn pentru postul de contabil. « E timpul să mai stai şi pe-acasă », i-au spus rîzînd. Avea cincizeci şi nouă de ani.

25. Au închiriat casa în care locuiseră douăzeci şi cinci de ani, deşi ar fi putut să o cumpere, la un moment dat, fără nici un avans şi cu o rată lunară de cincizeci de dolari.

26. Apoi a devenit paznicul liceului la care mergea fiica lui. Ea îl vedea pe coridoare. Acasă se vorbea foarte rar despre funcţia lui de la şcoală.

27. Mama ei le prepara gustarea la amîndoi.

28. El a ieşit la pensie cînd avea şaizeci şi cinci de ani şi s-a apucat să bea, cu măsură, vin dulce. Îi plăcea să bea whiskey, dar familia nu-şi putea permite acest lux. Stătea acasă mai tot timpul. Începea să bea pe la zece dimineaţa, la cîteva ore după plecarea nevestei.

29. Se îmbăta pe nesimţite. Întotdeauna îşi ţinea sticlele cu vin ascunse într-un dulăpior din bucătărie şi era foarte prudent ca nimeni să nu descopere locul, deşi era singur în casă.

Nu se manifesta niciodată violent, iar cînd nevasta lui se întorcea de la lucru, găsea întotdeauna casa curată. Cu timpul, însă, a început să umble în felul acela excesiv de atent pe care-l au alcoolicii cînd încearcă din greu să arate că nu sînt beţi.

30. Vinul dulce îi dădea înapoi viaţa pe care o pierduse.

31. După-amiezile se uita la televizor.

32. Odată a fost urmărit de un curcubeu pe cerul Franţei în timp ce zbura pe un avion cu bombe şi mitraliere, în primul război mondial.

33. Tatăl tău a murit în după-amiaza aceasta.

https://biblioteca-digitala.ro

Vremea la San Francisco

Era o după-amiază înnourată cu un măcelar italian care vindea o jumătate de kilogram de carne unei bătrîne — dar cine poate şti la ce i-ar folosi unei bătrîne o jumătate de kilogram de carne?

Era prea bătrînă ca să consume atîta carne. Poate îi trebuia pentru un stup de albine ; poate avea acasă cinci sute de albine aurii care o aşteptau cu miere.

— Ce fel de carne doriţi astăzi? o întrebă măcelarul. Avem carne tocată foarte bună. Slabă.

— Nu ştiu. Parcă nu aş vrea carne tocată.

— Da, e slabă. Eu am tocat-o. Am pus multă carne slabă.

— Parcă n-aş lua carne tocată.

— Da. E o zi foarte potrivită pentru carne tocată. Uitaţi-vă afară. Ce zi mohorîtă. Unii nori parcă ţin ploaia închisă în ei. În locul dumneavoastră aş cumpăra carne tocată.

—Nu. Nu vreau carne tocată şi nici nu cred că o să plouă. Cred că o să iasă soarele. O să fie o zi frumoasă. Vreau o jumătate de kilogram de ficat.

Măcelarul rămase împietrit. Nu-i plăcea să vîndă ficat doamnelor bătrîne — acest lucru îl enerva foarte tare. Nu mai vorbi cu ea.

Împotriva voinţei lui tăie dintr-o bucată mare şi roşie cîteva bucăţi de ficat pe care le împachetă în hîrtie albă şi le puse într-o pungă maron. O făcea cu vădită neplăcere.

Îi luă banii, îi dădu restul şi se întoarse spre vitrina cu păsări ca să-şi potolească nervii.

Folosindu-şi oasele aşa cum vasele se folosesc de pînze, bătrînica a ieşit în stradă. Ţinea ficatul ca pe un trofeu şi se îndrepta spre poalele unui deal foarte abrupt.

A început să urce dealul, dar, fiind tare bătrînă, îi era greu. Obosea şi trebuia să se oprească din cînd în cînd ca să se odihnească.

Casa bătrînei era pe vîrful dealului, o casă înaltă din San Francisco. Ferestrele reflectau o zi înnourată.

Şi-a deschis geanta care era ca un cîmp toamna, iar lîngă crengile căzute ale unui măr bătrîn şi-a găsit cheile.

Apoi a deschis uşa. Îi era prietenă bună şi de nădejde. A salutat-o cu o înclinare a capului, a intrat în casă şi s-a îndreptat, de-a lungul unui coridor, spre o cameră plină cu albine.

Peste tot erau albine. Albine pe scaune. Albine pe fotografia părinţilor ei decedaţi. Albine pe perdele. Albine pe un radio vechi care fusese folosit prin anii treizeci. Albine pe pieptene şi pe perie.

Albinele s-au strîns în jurul ei cu dragoste, în timp ce ea a despachetat pachetul şi l-a pus pe o tavă de argint înnourată care de îndată s-a transformat într-o zi însorită.

(din Revenge of the Lawn)

https://biblioteca-digitala.ro

Accidentul de automobil

Această bibliotecă a luat ființă dintr-o nevoie și o dorință copleșitoare. Pur și simplu, trebuia să existe astfel de bibliotecă. Această dorință s-a concretizat în clădirea, nu prea mare, care adăpostește biblioteca și personalul care o servește și care, în clipa de față, se reduce la propria-mi persoană.

Clădirea este veche, în stilul obișnuit de după cutremur, din cărămidă galbenă și se află pe strada Sacramento, nr. 3150, în San Francisco, California 94115 — dar nu primim cărți prin poștă. Trebuie să le aducă personal autorii. Este una din primele reguli de funcționare ale acestei biblioteci.

Înaintea mea au lucrat aici mai mulți oameni. Aici oamenii se schimbă foarte repede. Cred că eu sînt al 35-lea sau al 36-lea bibliotecar. Am căpătat postul pentru că eram singura persoană care îndeplinea condițiile de angajare și nu aveam nimic altceva de făcut.

Am treizeci și unu de ani și nu am făcut niciodată vreo școală de bibliotecari. Am o cu totul altă pregătire, care se potrivește totuși cu genul de muncă pe care-l fac aici. Îi înțeleg pe oameni și îmi place ceea ce fac.

Cred că sînt singurul american care poate face această muncă; de aceea o și fac. Cînd o să părăsesc acest loc, o să găsesc altceva de lucru. O să am un viitor frumos.

Bibliotecarul dinaintea mea a lucrat aici timp de trei ani, apoi, a plecat pentru că îi era frică de copii. Avea impresia că se pregăteau să facă o boroboață. Acum locuiește într-un azil de bătrîni. Luna trecută am primit o vedere de la el. Era complet ininteligibilă.

Bibliotecarul dinaintea lui a fost un tînăr care și-a părăsit pentru șase luni grupul de motocicliști ca să lucreze aici. Apoi, s-a întors la prieteni și nu le-a pomenit nimic despre slujba lui temporară.

— Unde ai fost în ultimele șase luni? l-au întrebat prietenii.

— Am îngrijit-o pe mama, le-a spus el. A fost bolnavă și avea nevoie de supă fierbinte de pasăre. Mai aveți vreo întrebare?

Asta a fost tot.

Bibliotecarul dinaintea lui a stat aici doi ani. Apoi, a plecat brusc spre savana australiană. De atunci nu s-a mai auzit nimic de el. A circulat zvonul că mai trăiește, dar a circulat și zvonul că a murit; orice ar face, viu sau mort, sînt sigur că tot în savana australiană e, pentru că a spus odată că nu mai se întoarce, iar dacă mai dă cu ochii de vreo carte, se omoară.

Bibliotecarul dinaintea lui a fost o tînără care a plecat de aici însărcinată. Intr-o zi a văzut o licărire în ochii unui tînăr poet. Acum trăiesc împreună în cartierul Mission și nu mai sînt tineri. Ea are o fată frumosă și el este șomer. Vor să plece în Mexic.

Cred că fac o greșală. Am cunoscut atît de multe perechi care s-au dus în Mexic și s-au despărțit imediat după ce s-au întors în America. Dacă vor să rămînă împreună, cred că n-ar trebui să meargă în Mexic.

Bibliotecarul dinaintea ei a stat aici numai un an. A murit într-un accident de automobil. O mașină și-a pierdut direcția și a intrat în clădirea bibliotecii. L-a omorît. Niciodată n-am să înțeleg cum s-a întîmplat, doar biblioteca e din cărămidă.

https://biblioteca-digitala.ro

Biblioteca

Este o bibliotecă frumoasă, foarte nimerită, foarte bogată și, mai ales, foarte americană. E miezul nopții și biblioteca doarme adînc în întunericul acestor pagini, ca un copil care visează. Deși biblioteca este «închisă», eu nu mă duc acasă pentru că aceasta a fost și este casa mea de ani de zile. Trebuie să fiu prezent aici tot timpul. Este una din atribuțiile mele. Nu vreau să par un funcționar lăudăros, dar mi-e frică numai cînd mă gîndesc la ce s-ar putea întîmpla aici dacă ar veni cineva și nu m-ar găsi.

Stau la acest birou de multă vreme, cu privirea ațintită în rafturile întunecate de cărți. Mă încîntă prezența lor, modul în care onorează lemnul pe care se odihnesc.

Știu că o să plouă

Toată ziua norii s-au jucat cu albastrul cerului, mișcîndu-și siluetele impunătoare și negre, dar pînă acum nu a plouat.

Am «închis» biblioteca la nouă. Dacă cineva aduce o carte, poate folosi clopoțelul de la ușă care mă vestește, fără să țină seama de ce fac în clipa aceea: poate dorm sau fac mîncare sau o iubesc pe Vida care va fi aici curînd.

Serviciul ei se termină la 11,30.

Clopoțelul provine tocmai din Fort Worth, Texas. Omul care mi l-a adus nu mai trăiește și nimeni nu a putut afla cum îl chema. A adus clopoțelul și l-a pus pe masă. Apoi, stînjenit, a plecat. Un străin, cu mulți ani în urmă. Clopoțelul nu este prea mare, dar zgomotul pe care-l face călătorește discret de-a lungul unei cărări de argint care parcă cunoaște alcătuirea urechii umane.

Deseori cărțile sînt aduse tîrziu, seara, sau foarte devreme dimineața. Eu trebuie să le primesc. Acestea sînt atribuțiile mele.

«Deschid» biblioteca la nouă dimineața și o «închid» la nouă seara, dar sînt prezent douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, șapte zile din șapte.

Acum cîteva zile o bătrînică a adus o carte la ora trei dimineața. Am auzit clopoțelul în somn, ca un semnal scurt trimis de departe în urechea mea.

Am trezit-o și pe Vida.

— Ce s-a întîmplat?

— Clopoțelul, i-am răspuns.

— Nu, trebuie să fie o carte.

I-am spus să stea acolo, în pat, să adoarmă la loc, că eu o să am grijă de toate. M-am sculat și m-am îmbrăcat așa cum se cuvine la primirea unei cărți în bibliotecă.

Hainele mele nu sînt scumpe, dar sînt curate și prietenești, iar prezența mea e foarte reconfortantă. Oamenii se simt mai bine cînd mă privesc.

Vida adormise din nou. Era tare frumoasă cu părul ei negru răsfirat pe pernă ca un evantai de lacuri întunecate. Nu am putut rezista să nu ridic învelitoarea ca să admir silueta ei adormită.

Un miros plăcut se ridică în aer, ca dintr-o grădină, deasupra acelui lucru incredibil de ciudat care era corpul ei — întins acolo, nemișcat și dramatic.

Am ieșit și am aprins lumina în bibliotecă. Era o atmosferă veselă, deși era numai ora trei dimineața.

Bătrînica aștepta în spatele ușii din sticlă groasă. Biblioteca este într-o clădire foarte demodată și de aceea ușa are aerul unei uși de biserică.

Bătrînica părea foarte entuziastă. Era foarte bătrînă — poate avea optzeci de ani — și purta haine sărăcăcioase.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar n-are nici o importanţă . . . bogat sau sărac . . . atitudinea mea este aceeaşi şi nu s-ar putea schimba niciodată.

— Tocmai am terminat-o, mi-a spus ea de dincolo de sticla groasă a uşii, înainte ca eu să deschid. Vocea ei, deşi micşorată considerabil de obstacolul dintre noi, trăda bucurie, imaginaţie, tinereţe.

— Îmi pare bine, i-am răspuns eu tot prin uşa închisă. Nu ajunsesem să deschid uşa. Împărtăşeam însă acelaşi entuziasm prin sticla uşii.

— E gata, spuse vocea intrînd în bibliotecă împreună cu o doamnă de optzeci de ani.

— Felicitări, i-am spus, e minunat să scrii o carte.

— Am venit pe jos pînă aici. Am pornit-o la miezul nopţii. Aş fi ajuns aici mai repede dacă n-aş fi aşa de bătrînă.

— Unde locuiţi? am întrebat-o.

— În hotelul Kit Carson, mi-a spus. Am scris o carte.

Mi-a întins-o mîndră de parcă ar fi fost cel mai preţios lucru din lume. Chiar era.

Era un caiet cu spirală de felul celora pe care le poţi găsi oriunde în America. Nu există librărie unde să nu găseşti astfel de caiete.

Pe copertă era lipită o etichetă mare pe care era scris titlul cu litere mari, verzi:

ÎNGRIJIREA FLORILOR LA LUMINA LUMÎNĂRILOR
ÎN CAMERE DE HOTEL
de
Doamna CHARLES FINE ADAMS

— Ce titlu minunat, am zis. Nu cred că mai avem o astfel de carte în bibliotecă. A dumneavoastră o să fie prima.

Un zîmbet de plăcere apăru pe faţa ei care începuse să îmbătrînească acum patruzeci de ani din cauza privaţiunilor din tinereţe.

— Am scris la această carte cinci ani, mi-a spus. Locuiesc în hotelul Kit Carson şi cresc flori în cameră. Camera mea nu are nici o fereastră, aşa că am fost nevoită să folosesc lumînări. Sînt foarte bune. Am mai încercat şi cu lumină de felinar sau cu lupa, dar florilor, în special lalelelor şi mărgăritarelor, nu le prieşte. Am încercat şi cu lanterna, dar am fost foarte dezamăgită. Am folosit trei sau patru lanterne pentru nişte gălbinele, dar nu s-a întîmplat mare lucru. Lumînările sînt foarte bune. Se pare că florilor le place mirosul de ceară. Înţelegi ce vreau să spun? E de ajuns să-i arăţi o lumînare că floarea şi începe să crească.

Am răsfoit cartea. Este alta din atribuţiile mele aici. De fapt sînt singura persoană care o face. Cartea era scrisă cu litere lungi roşii, verzi şi albastre. Avea şi desene ale camerei de hotel şi ale florilor pe care le creştea acolo.

Erau o mulţime de flori în camera ei mică: în tinichele, sticle şi borcane, toate înconjurate de lumînări aprinse.

Camera părea o catedrală.

Mai era desenat fostul administrator al hotelului şi ascensorul hotelului. Ascensorul îmi făcea impresia unui loc foarte deprimant.

În desen administratorul hotelului arăta foarte nefericit şi obosit, parcă simţea nevoia unui mic concediu. Părea că se uită în spate la ceva ce tocmai apăruse acolo. Era un lucru pe care nu vroia să-l vadă, dar n-avea încotro. Sub desen stătea scris:

https://biblioteca-digitala.ro

ADMINISTRATORUL HOTELULUI KIT CARSON PÎNĂ CÎND A FOST CONCEDIAT PENTRU CĂ OBIŞNUIA SĂ BEA ÎN ASCENSOR ŞI FURA CEARCEAFURI

Cartea avea cam patruzeci de pagini. Părea interesantă şi, oricum, era binevenită în colecţia noastră.

— Poate sînteţi obosită, i-am spus. Luaţi loc. O să vă fac nişte cafea.

— Mi-ar face foarte bine, mi-a spus. Am scris la această carte despre flori timp de cinci ani. Am depus mult efort. Iubesc florile. Păcat, camera mea nu are nici o fereastră, dar am făcut tot ce mi-a stat în putinţă cu ajutorul lumînărilor. Lalelelor le prieşte.

Cînd m-am întors în cameră, Vida dormea adînc. Am aprins lumina şi ea s-a trezit. Clipea şi faţa ei avea paloarea marmoreană pe care o au feţele femeilor frumoase cînd sînt trezite brusc, fără să fie pregătite.

— Ce e? a întrebat. Altă carte, a răspuns tot ea.

— Da.

— Despre ce e? m-a întrebat automat ca un fonograf uman.

— Despre îngrijirea florilor în camere de hotel.

Am pus apa pentru cafea pe plită şi m-am aşezat lîngă Vida care şi-a pus capul în poala mea, iar poala mea a fost în întregime acoperită de părul ei negru şi unduios.

I se vedea un sîn. Minunat.

— Şi ce mare lucru e să creşti flori în camere de hotel? a întrebat Vida. Nu poate să fie numai despre asta. Cum e povestea adevărată?

— La lumina lumînării, i-am spus.

— Aşa da.

Deşi nu-i puteam vedea faţa, ştiam că zîmbeşte. Biblioteca mea o amuză teribil.

—E scrisă de o bătrînică, i-m spus. Iubeşte florile, dar nu are nici o fereastră la camera ei, aşa că le îngrijeşte la lumina lumînării.

— Bine, dragă, mi-a spus Vida cu tonul pe care-l foloseşte întotdeauna cînd vorbeşte despre bibliotecă. Mereu spune ce loc îngrozitor e şi cum nu o atrage de loc.

Nu i-am răspuns. Apa pentru cafea fierbea. Am luat o linguriţă plină cu Nescafé şi am pus-o într-o ceaşcă.

— Ness-café? a întrebat Vida.

— Da. Pentru bătrînică. A venit pe jos de departe. Cred că o ceaşcă de cafea i-ar face bine.

— Aşa se pare. Poate şi puţin nitrat de amil? Glumesc. Ai nevoie de mine? Mă scol.

— Nu, scumpo. Mă îngrijesc singur de asta. A mai rămas vreuna din prăjiturelele pe care le-ai făcut tu?

— Da, sînt acolo, în pungă.

Mi-a arătat cu degetul o pungă albă de pe masă.

— Cred că au mai rămas cîteva cu ciocolată.

— De ce le-ai pus în pungă? am întrebat-o.

— Nu ştiu. De ce se pun prăjiturelele în pungi? Se pun, şi gata.

Vida îşi sprijinise capul de cot şi mă urmărea. Era nemaipomenită: faţa, ochii . . .

— Formidabil argument! i-am spus.

— Păi, nu am dreptate? mi-a spus adormită.

— Sigur că ai.

https://biblioteca-digitala.ro

Am luat ceaşca cu cafea şi am pus-o pe o mică tavă de lemn împreună cu puţin lapte din conservă, nişte zahăr şi o farfurioară pentru prăjiturele.

Tava mi-o făcuse cadou Vida. A cumpărat-o de la Cost Plus Imports şi, într-o bună zi, mi-a făcut-o cadou. Îmi plac surprizele.

— Mă-ntorc repede, i-am spus. Culcă-te.

— OK ! şi şi-a tras pătura peste cap.

Adio, iubito. Am luat cafeaua şi prăjiturelele şi i le-am dus bătrînei. Stătea la masă, cu capul rezemat de cot, aproape adormită. Părea că visează.

Nu mi-am putut ierta că i-am întrerupt visul. Ştiu cît valorează un vis, dar, ce să fac . . .

— Am venit.

— Ai venit . . . şi-a întrerupt ea visul.

— Cafeaua.

— Ce drăguţ eşti ! O cafea o să mă trezească. Drumul m-a obosit. Aş fi putut aştepta pînă mîine ca să vin cu autobuzul, dar am vrut să aduc cartea imediat. O terminasem la miezul nopţii şi am lucrat la ea timp de cinci ani.

Cinci ani, a repetat de parcă spunea numele ţării unde ar fi fost ea Preşedinte; florile care creşteau la lumina lumînării în camera ei de hotel, — Cabinetul ei; iar eu, — Directorul bibliotecilor.

— Să înregistrez cartea, am spus.

— Minunat ! Delicioase prăjiturelele. Dumneata le-ai făcut?

Mi s-a părut foarte ciudată întrebarea. Nimeni nu mi-a mai pus o astfel de întrebare. M-a surprins. E caraghios cum poţi fi încurcat cu o întrebare despre prăjiturele.

— Nu, i-am spus. Nu le-am făcut eu. O prietenă mi le-a făcut.

— Oricine le-a făcut, se pricepe. Ciocolata e foarte gustoasă. Aşa, multă ciocolată.

— Da.

Trebuia să înregistrez cartea. Toate cărţile sînt înregistrate în catalogul bibliotecii. Este catalogul tuturor cărţilor pe care le primim zi de zi, săptămînă de săptămînă, an de an. Pe toate le înregistrez în acest catalog.

Noi nu folosim clasificarea zecimală a lui Dewey, sau alt sistem de indici pentru înregistrarea cărţilor. Le înregistrăm în ordinea în care sînt aduse. Apoi, le dăm înapoi autorilor care au libertatea să le pună oriunde, pe orice raft vor.

Nu contează unde stă cartea, pentru că nimeni nu vine niciodată să le împrumute sau să le consulte. Biblioteca mea nu se aseamănă cu celelalte în această privinţă.

— Îmi plac mult prăjiturelele, spuse bătrînica în timp ce o mesteca pe ultima. Ciocolata miroase tare bine. Aşa ceva nu găseşti la băcănie. Zici că le-a făcut o prietenă?

— Da. O foarte bună prietenă.

— Foarte bine. Nu mai găseşti prăjiturele ca astea acum. Înţelegi ce vreau să spun.

— Da, i-am spus. Cele cu ciocolată sînt bune.

Vida le făcuse.

Bătrînica tocmai terminase ultimele picături de cafea din ceaşcă, dar a dus din nou ceaşca la gură. A vrut să se asigure că nu lasă nici o picătură în ceaşcă, chiar dacă trebuia să bea ultima picătură de cafea de două ori.

Mi-am dat seama că se pregătea să plece pentru că încerca să se ridice de pe scaun. Ştiam că nu o să mai vină la mine niciodată. Aceasta fusese singura ei vizită la bibliotecă.

https://biblioteca-digitala.ro

— Am scris cartea cu multă plăcere, mi-a spus. Acum e gata şi mă pot întoarce la florile mele. Sînt tare obosită.

— Luaţi cartea, i-am spus. Puteţi s-o puneţi pe orice raft vreţi.

— Ce bine !

A luat cartea şi a dus-o încet spre acea parte a bibliotecii spre care se îndreptau de obicei copiii, mînaţi parcă de o chemare interioară nemărturisită.

Nu-mi amintesc să fi văzut vreodată o persoană peste cincizeci de ani care să se fi îndreptat spre acea parte a bibliotecii. Bătrînica s-a îndreptat într-acolo de parcă ar fi fost condusă de copii. Şi-a pus cartea ei, despre creşterea florilor la lumina lumînărilor în camere de hotel, între o carte despre indienii americani (pro) şi un tratat ilustrat, foarte favorabil, despre gemul de căpşuni.

A părăsit biblioteca foarte fericită şi a pornit-o agale spre camera ei din hotelul Kit Carson, la florile care o aşteptau acolo.

Am stins luminile din bibliotecă şi am luat tava înapoi, în camera mea. Ştiam biblioteca atît de bine, încît puteam să mă descurc şi pe întuneric. Drumul spre cameră mi-a fost mîngîiat de gînduri plăcute despre flori, despre America şi despre Vida, care dormea ca o fotografie aici, în bibliotecă.

(din The Abortion: An Historical Romance, 1966)

În româneşte de ANCA NEMOIANU

https://biblioteca-digitala.ro

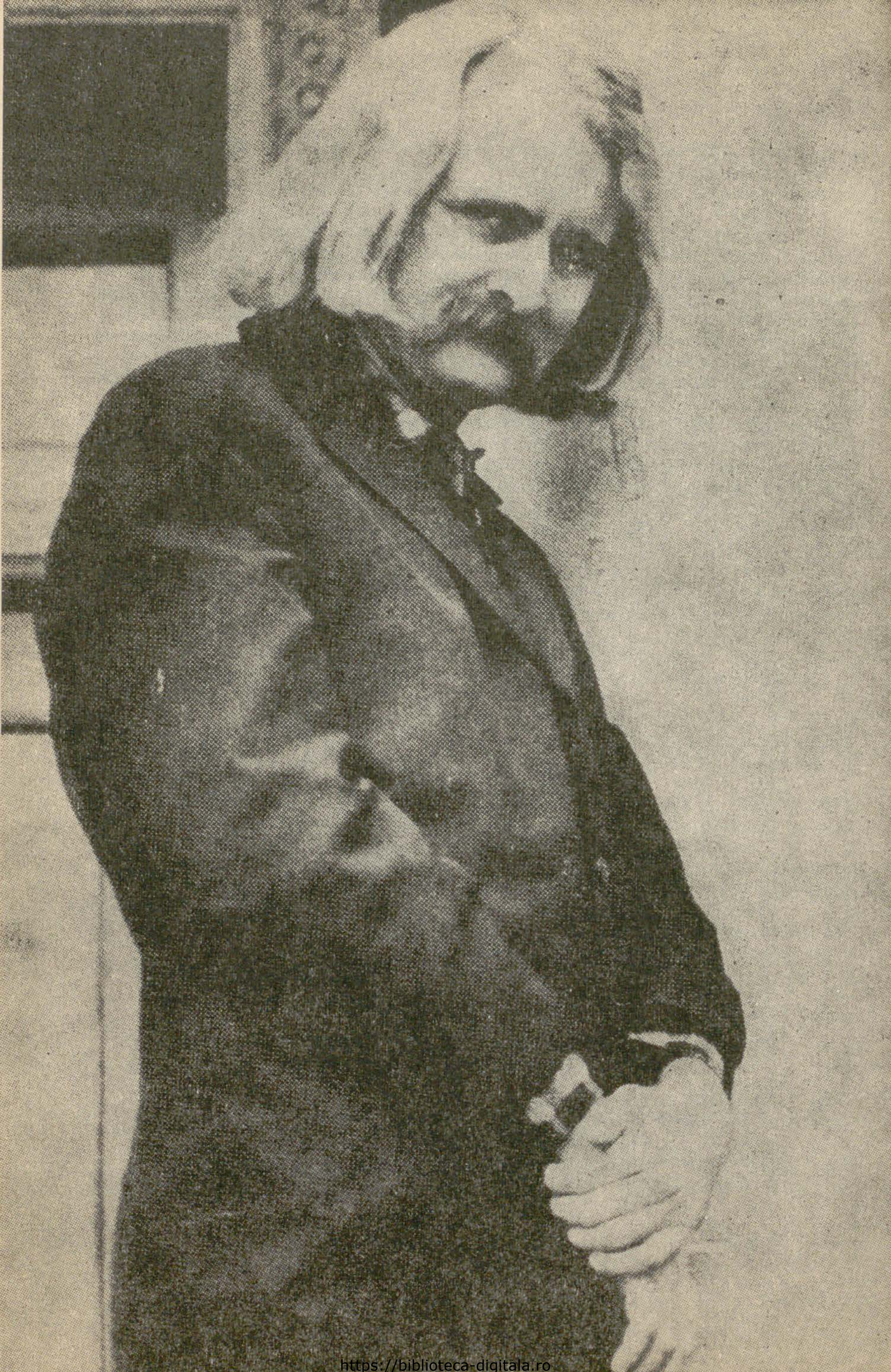

https://biblioteca-digitala.ro

RICHARD BRAUTIGAN

În 1967 apărea în America un roman cu un titlu ciudat — *Trout Fishing in America* (Pescuitul de păstrăvi în America) — despre care un editor spunea: « Domnul Brautigan ne-a predat în 1962 o carte intitulată *Pescuitul de păstrăvi în America*. Înţeleg din referate că nu este vorba de pescuitul de păstrăvi. » Editorul înţelesese bine: *nu* este vorba de un lung eseu despre arta de a pescui păstrăvi în America sau despre modelele perfecţionate de undiţe pentru prins păstrăvi în apele repezi de munte, aşa cum ne-ar sugera titlul şi cunoştinţele noastre despre eseul, e drept, nu american, ci britanic.

Pescuitul de păstrăvi în America este un personaj care întreabă şi căruia i se răspunde, care primeşte scrisori şi ia masa cu Maria Callas, este Natura nelucrată de om, este Libertatea de a sta ore în şir cu undiţa în mînă şi cu gîndul aiurea, este mitul unei Americi de mult dispărute.

Pescuitul de păstrăvi în America este şi romanul care l-a impus pe tînărul scriitor Richard Brautigan în viaţa literară americană.

Despre Richard Brautigan nu se ştie prea mult, în ciuda caracterului aparent autobiografic al romanelor sale. El este băiatul care visează să pescuiască păstrăvi, cu o undiţă improvizată, într-un pîrîu imaginar. Este bibliotecarul timid care îşi petrece viaţa înconjurat de cărţile unor scriitori rataţi, frustraţi sau obsedaţi, într-o bibliotecă din California de unde nimeni nu împrumută cărţi niciodată. El păzeşte sute de cărţi care nu vor fi niciodată citite decît de proprii lor autori: copii de cele mai diverse vîrste sau bătrîni cu cele mai variate preocupări. Dar tot el este şi scriitorul Richard Brautigan care vine la această bibliotecă cu a treia sau a patra sa carte. Bibliotecarul Brautigan ne spune că scriitorul Brautigan era «înalt şi blond, cu o mustaţă lungă care îi dădea o înfăţişare anacronică. Parcă s-ar fi simţit mai bine dacă ar fi trăit într-un alt secol. »

Dar tot Brautigan pare să fie şi scriitorul din *In Watermelon Sugar* (În zahărul de harbuz, 1968) care locuieşte într-un fel de paradis blakean al inocenţei, pe malul

https://biblioteca-digitala.ro

unui pîrîu unde, probabil, copilul din *Pescuitul de păstrăvi în America* şi-ar fi putut realiza visul, în mijlocul unor oameni care nu cunosc egoismul şi răutatea, ci numai plăcerile pe care ţi le poate oferi o viaţă simplă şi tihnită. Oare cine va citi cartea pe care o scrie autorul din *In Watermelon Sugar ?* Ne vine greu să credem că vreunul din prietenii lui ar fi sincer interesat să-i citească acea carte misterioasă la care scrie pe tot parcursul romanului.

În sfîrşit, Brautigan ar putea să fie şi Jesse, tînărul timid şi retras din *A Confederate General from Big Sur* (Un general al Confederaţiei la Big Sur, 1964) care se împrieteneşete cu veselul şi sociabilul Lee Mellon şi amîndoi se retrag într-un paradis sălbatic pe malul Pacificului.

Acesta este, deci, Richard Brautigan, scriitorul care se află undeva între generaţia *beat* şi generaţia *love*, care are cîte ceva din amîndouă, dar, mai presus de orice, are o personalitate unică, uşor de recunoscut în mai toate romanele, nuvelele sau versurile sale.

Dacă am vrea să-i găsim locul într-o mai largă istorie a literaturii americane, l-am pune undeva alături de Hemingway, pentru că amîndoi elogiază viaţa în aer liber, sau lîngă Mark Twain pentru paginile de umor copios (care ar merita să stea în orice antologie de liteatură umoristică), sau lîngă Steinbeck de care îl leagă o mare dragoste pentru California, pentru coasta Pacificului.

Romanele şi nuvelele lui Brautigan (cu unele excepţii, cum ar fi *Un general al Confederaţiei la Big Sur* sau unele nuvele din volumul *Răzbunarea de pe pajişte*) nu pot fi povestite. Brautigan este poet; singura marcă distinctivă dintre poezia şi proza sa este aşezarea în pagină. Brautigan vorbeşte despre stări sufleteşti, eroul său este un personaj liric, este un tînăr timid care priveşte cu multă gravitate — chiar şi atunci cînd ne face să rîdem — lumea în care trăieşte şi în care se simte stingher. El se izolează de restul lumii fie într-o bibliotecă publică din California, fie, mai ales, într-un paradis natural real (Big Sur) sau imaginar (IDEATH[1] în *In Watermelon Sugar*) sugerează locul unde oamenii trăiesc elementar, unde ideea a murit). Sau cel puţin *visează* o astfel de izolare pe malul unui rîu de munte unde să pescuiască păstrăvi. Eroul lui Brautigan a cunoscut realitatea dar nu s-a putut adapta acestei realităţi. Bibliotecarul din *The Abortion* a trăit « în lume » înainte de a se angaja să-i ajute pe cei care, asemenea lui, s-au retras în camere de hotel să crească flori la lumina lumînărilor. Jesse a trăit în San Francisco înainte de a se retrage la Big Sur. Scriitorul din *In Watermelon Sugar* a cunoscut starea blakeană a experienţei în tigrii fioroşi care i-au devorat părinţii în faţa ochilor lui de copil. Aviatorul din nuvela *Un avion din Los Angeles în timpul primului război mondial* (1971) a cunoscut tragedia războiului înainte de a se retrage în paradisul artificial al alcoolului. Chiar şi departe de lume, eroul lui Brautigan vine în contact cu puterea destructivă a

---

[1] IDEATH este un cuvînt telescopat, format din *idea* + *DEATH*

https://biblioteca-digitala.ro

omului. Banda lui InBOIL din *In Watermelon Sugar* sugerează «Arderea interioară» a unui grup de oameni care distrug tot ceea ce au realizat ceilalţi, majoritatea, prin echilibru şi calm sufletesc. Bibliotecarul din *The Abortion* este readus în lume de prietenul lui, Foster, care nu-l duce oriunde, ci la Berkeley, acolo unde se întîmplă totul în viaţa universitară americană. Eroul lui Brautigan, ca şi scriitorul însuşi, devine un obiect de cult pentru studenţii din Statele Unite. Dar nici bibliotecarul, nici Brautigan, credem noi, nu şi-au dorit acest lucru.

Eroul lui Brautigan trăieşte cu nostalgia unei Americi de mult pierdută în istorie, acea Americă pe care a cunoscut-o Kafka « citind autobiografia lui Benjamin Franklin », erou aproape legendar al americanilor.

La apariţia romanului[1] *Trout Fishing in America*, critica americană s-a împărţit în două tabere. Unii l-au primit cu un entuziasm debordant, dar fără a înţelege nimic din ce spunea Brautigan ; aceştia au rîs în hohote citind *A Confederate General from Big Sur*, dar nu au înţeles ce citeau, au spus că *Trout Fishing in America* este o carte unică, dar nu au putut spune de ce. Ceilalţi l-au privit cu condescendenţă şi l-au sfătuit pe cititori să guste candoarea şi tinereţea fără să se oprească prea mult asupra paginilor pentru că, astfel, la o analiză atentă, totul se spulberă. Totuşi, între aceste două tabere au existat şi unele atitudini echilibrate [2] care au atras atenţia că, dincolo de plăcerea pe care ţi-o oferă lectura fugară, dincolo de zîmbetul sau hohotul de rîs pe care ţi-l produc unele pagini, dincolo de inovaţiile stilistice, există, în cărţile lui Brautigan, o substanţă reală, o gravitate în atitudine egală cu gravitatea problemelor din viaţa americană a anilor noştri. Nici o singură imagine din romanele sau versurile lui Brautigan nu este întîmplătoare: fiecare rînd ne trimite inevitabil, aproape obsesiv, spre o unică temă — impulsurile destructive ale *omului* în opoziţie cu ritmul netulburat al *naturii*.

Personalitatea lui Brautigan a devenit atît de puternică în lumea literelor din Statele Unite, încît s-au găsit confraţi care să-l parodieze. Dar Richard Brautigan nu şi-a spus încă ultimul cuvînt: are numai 37 de ani.

---

[1] Brautigan pare să insiste ca lucrările sale în proză să fie numite *romane*, chiar dacă am fi tentaţi să le numim altfel.
[2] Terence Malley, *Richard Brautigan* (colecţia *Writers for the 70's* New York, 1972.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DOMOKOS SÁMUEL

GOGA și ADY

Cînd și cum a început cunoștința dintre Ady și Goga? Goga vorbește despre acest lucru în două rînduri atît doar că greșește în privința datei cînd a început cunoștința lor, indicînd anul 1910. Dar nu în 1910 s-au cunoscut, ci în martie 1912 prin corespondență, cînd Goga își executa pedeapsa privativă de libertate la Seghedin, ca urmare a unui delict de presă (cum mărturisește Horia Petra Petrescu în poezia « Mîinii mele» publicată în «Țara Noastră»). Goga spune în declarațiile sale: « Mă aflam în 1910 în închisoarea de stat din Seghedin, datorită unui delict de presă, cînd am primit o scrisoare de la Ady Endre. Scrisoarea conținea o critică aspră la adresa politicii de dominație a stăpînirii, condamnînd actele de violență și de intoleranță ale acesteia. Cu acel prilej Ady mi-a întins dreapta sa prietenească, mie, tulburătorului ordinei publice. M-a impresionat profund tonul frățesc și i-am răspuns.»

Nu am găsit scrisoarea de care își amintește Goga că i-ar fi trimis-o Ady, dar trebuie să acordăm toată încrederea acestei afirmații, deoarece Ady Lajos știa și el de existența scrisorii. « Goga era deținut în închisoarea din Seghedin și Bandi i-a adresat o scrisoare în care a dat expresie solidarității sale cu poetul și patriotul. . . »

Scrisoarea pomenită în mărturiile lui Goga este scrisă în adevăr în închisoarea din Seghedin și poartă data de 13 martie 1912. Cartea poștală ilustrată reprezintă clădirea închisorii din Seghedin, este adresată domnului Ady Endre și are următorul cuprins:

Mult stimate prietene,

Amabilele tale rînduri m-au emoționat. . . În singurătatea în care m-a trimis Ungaria oficială, însoțită de dureroasa indiferență a cîtorva, semnele acestei nobile prietenii m-au mișcat adînc. De îndată ce voi fi în stare, voi veni la Budapesta, ca să-ți strîng mîna. Te salută

GOGA OCTAVIAN

Seghedin 13.III.1912.

In adevăr, impresionat de scrisoarea amicală pe care a primit-o de la Goga, Ady se hotărăște să protesteze în coloanele ziarului « Világ» împotriva condamnării.

---

* Fragment din monografia « *Goga — A Költö ès a müforaito* », *Kriterion*, 1972

https://biblioteca-digitala.ro

Mărturie stă articolul intitulat « Captivitatea lui Goga », din care reproducem următoarele: « Cînd ospitalitatea oficială l-a aruncat pe marele poet al românilor, Octavian Goga, în închisoarea boerească de la Seghedin, i-am trimis salutările mele, salutări ca de la frate unui frate, pline de dragoste pentru nobilul luptător. . . Viaţa captivului Goga este o viaţă demnă de invidiat, fiindcă ea înseamnă libertate ».

Protestul lui Ady împotriva condamnării lui Goga nu a fost singurul, deşi din punctul de vedere al ponderii, a fost fără îndoială cel mai semnificativ.

În « Budapesti Hirlap », Gyulai Farkas şi-a ridicat glasul în apărarea lui Goga, subliniind meritele pe care acesta şi le-a dobîndit faţă de literatura maghiară, prin traducerile în limba română. Merită să fie amintite cîteva pasaje din acest articol: « . . . l-a tradus în româneşte pe Petőfi şi acum are sub tipar, la Bucureşti, traducerea lui Madách. (Guvernul) trebuie să facă paşii necesari pentru ca în această chestiune, Octavian Goga care — legal — nu a fost condamnat pentru activitatea sa nemijlocită în presă, şi luînd în consideraţie meritele cîştigate prin transpunerea în limba română a celor doi poeţi, *să nu fie supus niciunei pedepse*. Fie ca spiritul lui Petőfi şi Madách să-i acorde iertarea deplină în această chestiune, pentru ca el să poată continua şi în viitor să facă cunoscute acele opere ale poeţilor maghiari, în care cei ce vorbesc româneşte nu vor găsi niciun fel de blesteme, nici ură, nici acuzaţii, ci doar dragoste de patrie, dragoste faţă de oameni şi faţă de neam ».

Întemniţarea lui Goga a tulburat adînc opinia publică maghiară progresistă, care, în înfruntarea ei cu guvernul, era alături de poet, aşa încît, oricît de regretabilă a fost această întîmplare, ea a contribuit la întărirea legăturilor noastre cu literatura românească.

De altfel Goga a considerat pedeapsa cu închisoarea nu drept o vină a « maghiarilor », ci a guvernului. O dovedeşte faptul că, întemniţat la Seghedin, a legat prietenie cu literatul dr. Szalay József, locţiitorul prefectului de poliţie al oraşului. Despre viaţa pe care a dus-o Goga în închisoarea din Seghedin şi despre relaţiile prieteneşti pe care le-a stabilit cu Szalay, găsim un interesant articol în ziarul local, scris de Ujlaki Antal: « Ultimul deţinut, Octavian Goga, singurul poet în viaţă căruia literatura îi poate acorda întreaga încredere, traducătorul « Tragediei omului » a părăsit în urmă cu cîteva zile închisoarea, în care săptămîni de-a rîndul, şi-a depănat fantezia, fiindcă ziua se odihnea întins într-un chaise-longue, iar noaptea, la masa de scris acoperită cu foi de hîrtie albă îşi înşiruia visurile, întocmai cum se înşiră mărgelele ».

În ultimele zile ale captivităţii sale, poetul a avut o surpriză neaşteptată. I-a sosit un pachet din portul italian Rimini. Din pachet răzbătea parfum de flori. Florile erau însoţite de următoarea dedicaţie: « Pentru florile din poeziile dumneavoastră, aceste flori. Al dumneavoastră admirator, dr. Szalay József, locţiitorul prefectului de poliţie al oraşului chesaro-crăiesc ».

Şi articolul continuă: « Poetul trimisese doctorului Szalay, locţiitorul prefectului de poliţie al oraşului şi pasionat bibliofil, versiunea românească a « Tragediei omului », însoţită de o caldă dedicaţie şi această atenţie a fost răsplătită cu florile trimise de locţiitorul prefectului de poliţie al oraşului, dr. Szalay ».

Interesantul articol se încheie astfel:

« Goga a fost foarte impresionat de această atenţie fiindcă într-adevăr este un caz foarte rar cînd un entuziast maghiar trimite flori unui entuziast valah ».

Exemplul lui Szalay József arată că, pînă şi în rîndurile slujitorilor aparatului de stat, condamnarea lui Goga a trezit proteste. O mărturiseşte chiar articolul menţionat din « Luceafărul », vorbind de intervenţia lui Ady şi eliberarea lui Goga.

https://biblioteca-digitala.ro

După eliberare, în aprilie 1912, Goga şi-a continuat activitatea poetică şi politică cu acelaşi zel ca mai înainte: închisoarea nu a făcut decît să-i oţelească voinţa de a lupta împotriva politicii de asuprire dusă de clasele dominante.

În numărul său de Crăciun 1913 ziarului arădean «Românul»—publică sub formă de răspuns la articolul ministrului Culturii, Zichy, care se ocupă de maghiarizarea românilor ardeleni,—un articol: « Un anacronism — cultura naţională maghiară», în care, dezvoltîndu-şi contra-argumentele, Goga demonstrează că dacă totuşi maghiarizarea nu a avut loc, aceasta se datoreşte faptului că însăşi semnificaţia naţională a literaturii maghiare a fost coruptă...: «În zadar căutăm în cărţile lor oglindirea semnelor distinctive, istorice, ale sufletului maghiar; în aşa numita literatură maghiară întîlnim din ce în ce mai rar unguri. Au dispărut tipurile romantice ale lui Jókai, nobilii aceia mîndri, greoi, încăpăţînaţi, ai lui Kemény, ţăranii aceia atît de sfătoşi şi simpatici din regiunile slovace, ai lui Mikszáth. S-a frînt avîntul tradiţional, acea trăsătură nobilă a scriitorului, obiectul sincerei sale simpatii, nu mai întîlnim în piesele de teatru acei ţărani vorbăreţi, gălăgioşi, violenţi; a dispărut din poezie sănătoasa inspiraţie ţărănească, dragostea de natură. În cîntece nu mai există nici pusta maghiară, nici mugetul cirezilor, nici romantica vitejie a haiducilor din Bakonyi. Toate trăsăturile particulare au fost sacrificate, literatura lor a încetat să mai fie o literatură naţională. Au renunţat la valorile estetice, la credinţele literare, alţi eroi le-au luat locul. Literatura nu mai este militantă, nu mai există luptători în arenă, există doar purtători de cuvînt ai revendicărilor naţionale. Nu poţi asculta glasul energic de odinioară, fiindcă în faţa ta se conturează chipuri triste, imagini întunecate, clişeele uzate ale artei internaţionale. În poezia lor de azi nu-şi mai găsesc expresie decît sufletele torturate, zvîcnirile individualiste duse la exagerare, cinismul brutal şi frivolităţile necunoscute. Ţăranul a încetat să fie obiectul literaturii, nobilul mai apare uneori în piesele de teatru, dar prezentat ridicol în atitudinile sale, numai ca să fie pe placul spectatorilor. Puntea care făcea legătura între sufletul de ieri şi cel de azi al maghiarului s-a frînt; afirmarea ideilor sociale care au plămădit istoria poporului, nu mai ajunge să aibă glas în literatură».

Primele confruntări literare între Goga şi Ady s-au desfăşurat fără ca măcar interlocutorii să se fi cunoscut personal. Nu mult după aceasta, a venit însă şi clipa cunoaşterii personale. Iniţiatorul acestei apropieri a fost şi de astă dată tot Ady. În interviul pe care l-a acordat ziarului « 8 Órai ujság», Goga evocă în felul următor întîlnirea cu Ady:

«După vreo doi-trei ani am ajuns la Budapesta, ca membru al Comitetului Naţional Român. Pe vremea aceea (1913) se desfăşurau tocmai tratativele în vederea încheierii unui pact între conducătorii românilor ardeleni şi primul ministru Tisza István. Eram un adversar fervent al lui Tisza, nu luasem contact cu el niciodată pînă atunci şi ca ziarist combăteam cu vehemenţă toate propunerile sale. După vreo trei luni de şedere la Budapesta, Ady mi-a făcut o vizită la Császarfürdö. Mi-a spus-o foarte sincer, fără ocolişuri, că vrea să mă cunoască. Sinceritatea, felul de a fi, deschis, m-a făcut să-l îndrăgesc şi ca om».

În continuare, Goga povesteşte cum la solicitările lui Ady de a-i cunoaşte pe scriitorii din conducerea revistei « Nyugat» s-a organizat o cină la cafeneaua « Philadelphia »; Ady i-a adus la cină pe Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Ignotus, Schöpflin Aladar, Fenyö Miska, Papp Viktor şi Ady Lajos. De la acesta aflăm cum a decurs dineul şi cît de greu s-au înfiripat discuţiile şi că atmosfera nu s-a mai încălzit decît după ce Ady şi Móricz au băut « per tu» cu Goga.

Goga vorbeşte şi el despre acest dineu:

« Nu voi uita niciodată întîlnirea aceea. Ne adunaserăm într-o cîrciumioară

https://biblioteca-digitala.ro

din Buda; se afla acolo întreaga gardă de la « Nyugat», printre care și cei mai de seamă conducători ai ei. . . Scopul evident al acestui memorabil dineu a fost acela de a statornici legături între scriitorii români și maghiari, care, ridicîndu-se deasupra concepțiilor strîmte, șovine, să caute căile cele mai potrivite care ar putea uni popoarele pe tărîm cultural.»

În vederea întăririi legăturilor literare, Ady plănuise reprezentarea pe scenele maghiare a piesei lui Emil Isac, «Maica cea tînără» și « Năpasta» a lui I. L. Caragiale.

Cît de mult a dorit și Goga adîncirea legăturilor literare se poate vedea din rîndurile pline de regret din finalul mărturisirilor sale:

« Din tot programul nostru, întocmit cu atîta încredere și hotărîre, nu s-a ales nimic. Nu a rămas decît prietenia pe care am legat-o cu Ady.»

Din păcate nici aceasta pentru multă vreme. Goga aluneca tot mai spre dreapta în problema națională, care pînă la urmă a tulburat relațiile dintre cei doi.

Ady admira în Goga în mod deosebit pe poetul curajos care lupta pentru drepturile poporului său și ar fi dorit ca Goga să nu ducă singur bătălia, ci să se apropie de tabăra acelor forțe politice progresiste din care făcea și el parte. În această privință, a polemizat adeseori cu Goga; nu punctul de vedere al lui Goga în problema națională îl combătea Ady, deoarece și el dorea și considera că este necesară rezolvarea echitabilă a acestei probleme.

Prima ciocnire deschisă a avut loc cînd Goga, ca membru al Comitetului Național român, care ducea tratative cu Tisza, a luat parte la discuțiile referitoare la chestiunea naționalităților, problemă inițiată de Tisza István. Ady, care-l combătea cu vehemență pe Tisza, urmărea cu dezamăgire discuțiile care se purtau cu cercurile oficiale și în consecință a publicat în « Világ» un articol referitor la această chestiune sub titlul « Maghiar și român — Scrisoare lui Octavian Goga». Printre altele Ady spune în acest articol:

« Iată a trecut peste un deceniu de cînd una din tabere este în plină efervescență revoluționară, luptînd atît pentru poporul vostru cît și pentru drepturile tuturor popoarelor din Ungaria. Această mică tabără a crescut și a tulburat cele mai de seamă figuri ale istoriei maghiare, ba i-a și vrăjit cu această splendidă voință a eliberării popoarelor. Nu aş putea şi chiar dacă aş putea, nu vreau să vorbesc, cu acea disperată ațîțare, despre aceia cu care vă tocmiți sau cu care, probabil, ați și încheiat un tîrg. Merită oare ca în numele unei himere îndepărtate să dați pe mîna celei mai josnice și celei mai brutale stăpîniri, poporul și democrația?»

Răspunsul nu a venit din partea lui Goga, ci a revistei « Luceafărul» care, într-un articol intitulat « Lui Ady, poetul», respinge cu brutalitate încercarea lui Ady de a realiza o apropiere politică. Din tonul și stilul scrisorii am dedus că scrisoarea a fost scrisă de redactorul şef al revistei, Oct. Tăzlăuanu. Credem că merită să reproducem cîteva pasaje.

« Ne atragi atenția asupra acelei tabere, al cărei membru ești și tu, și care, cu o oaste în creștere, luptă de peste un deceniu pentru libertatea popoarelor din Ungaria, deci și pentru libertatea poporului român. E adevărat: democrații tăi luptă pentru dreptul fiecărui popor, fiindcă lupta popoarelor este încă într-o fază teoretică și poate doar sentimentală.»

În continuare, articolul subliniază că adeseori cei ce sînt pe moșia celor de la putere uită convingerile și sentimentele lor, chiar cele mai recente. « De cîte ori nu ați batjocorit poporul nostru, de cîte ori nu ați călcat în picioare drepturile lui, în ziarul vostru intitulat « Világ» ! Chiar unul dintre cei mai străluciți teoreticieni ai voștri — chiar și Jászi Oskár — încearcă să ne democratizeze, dar numai pentru ca în urmă să ne maghiarizeze. Vreți să puneți capăt brutalităților, dar și această strădanie are un singur scop: strivirea unui popor. Iată de ce nu ne vom

https://biblioteca-digitala.ro

putea înțelege niciodată. . . Poate că tu ai să rămîi alături de ei, și privești mai departe, la libertatea și la frățietatea popoarelor. Dar să nu crezi că pornind de la mizeriile care s-au ivit în cursul tratativelor, un popor poate fi amorțit pînă la moarte sau poate fi constrîns să renunțe la idealurile lui.»

Iar în încheiere:

«. . . «pacea» între popoare nu se realizează prin procese verbale și nici prin acordurile încheiate la masa verde. Poporul, țărănimea română, nu visează deloc «pace». Poporul muncește în sudoarea frunții însîngerate și așteaptă. Îți poți imagina ce așteaptă. Voi n-aveți decît să vă țeseți viitorul. Ni-l țesem și noi pe al nostru, fără voi, ba chiar împotriva voastră».

Răspunsul «Luceafărului» a fost reprodus și în «Világ» sub titlul «Scrisoare lui Ady»

Din scrisorile amintite reiese că purtătorii de cuvînt ai burgheziei române, amintindu-și de experiențele neplăcute din trecut, nu acordau încredere taberei democrate maghiare, care ar fi dorit să rezolve problema naționalităților nu în interesul claselor dominante, ci luînd în considerare interesele comune ale tuturor popoarelor conlocuitoare.

În această dispută a intervenit, alăturîndu-se lui Ady, și poetul român ardelean, progresist, Emil Isac, admiratorul și prietenul lui Ady căruia-i spune într-o scrisoare:

«Dragă Ady Endre, bolnav și cu febră, am citit splendida-ți scrisoare politică adresată lui Goga, marele meu adversar și excepționalul meu prieten. . . Mi-a făcut o deosebită plăcere să văd că consideri amăgirile împăciuitoriste ale lui Tisza drept o vită ticăloasă pe care noi românii nu o vom cumpăra niciodată. Mi-a făcut o deosebită plăcere să citesc că și dumneata, întocmai ca și ceilalți distinși maghiari, doresc, și chiar vor, o pace româno-maghiară, dar nu de genul aceleia pe care o dorește acel Rodriguez cu urechi mari, cu ochelari, plin de gesturi, care invită la ospețele sale numai pe domnii noștri, pe episcopii noștri și pe cămătarii noștri parveniți, dar vrea să mențină în aceiași mizerie și nevolnicie mulțimea de «valahi» munteni, cu ochii înlăcrimați, pe prășitorii înfometați, ca și pe ungurul vostru care trage din pipă și care, de la țărmurile Tisei pînă la țărmurile Someșului blestemă, geme și plînge sub jugul boierului maghiar. . . Dragă Ady Endre scrisoarea ta a fost splendidă, nespus de adevărată și nespus de fierbinte.»

Datorită vederilor sale politice, Emil Isac nu făcea parte din cercul «Luceafărului», fiind chiar adversar; aceasta nu diminuiază însă cu nimic, ba dimpotrivă face să crească semnificația prezenței lui alături de Ady. Scrisoarea scoate în evidență faptul că, în cercurile intelectualității române progresiste, lupta politică a lui Ady împotriva regimului de dominație asupritoare a găsit înțelegere și sprijin. Din păcate, această intelectualitate reprezenta o forță prea mică și neorganizată spre deosebire de gruparea scriitorilor de la «Luceafărul».

Din pricina polemicilor, gruparea lui Goga nu s-a apropiat de cea a lui Ady, ba chiar s-a și îndepărtat, după ce punctele de vedere au fost expuse în mod deschis. Nu după multă vreme Goga a plecat la Paris de unde nu s-a mai întors în Ardeal — așa cum am amintit — ci la București. Vîntul iminentului război mondial îl îndepărta tot mai mult de concepțiile democratice revoluționare ale lui Ady. Decepționat, Ady vedea că Goga merge pe alt drum. De aceea a scris, în 1915, în «Világ» acel articol plin de resemnare intitulat «În loc de scrisoare lui Goga», în care spune:

«Un popor care într-o gravă situație shakespeariană permite celor mai buni din rîndurile lui să vadă omul din om și împovărat de sentimentul deplin al aparatenenței sale la maghiarime în aceste aspre zile, crede totuși în internaționalismul suprem, acel popor are viitor.»

https://biblioteca-digitala.ro

Tot în această scrisoare Ady scrie că « l-a considerat totdeauna (pe Goga) ca pe un Kisfaludy Károly român, totdeauana cam plin de el şi turmentat de propria lui persoană ». Pe un ton amarnic mărturiseşte durerea pe care i-a pricinuit-o pierderea unui prieten: « . . . nu ştiu dacă în viaţa asta îi voi mai putea strînge vreodată mîna, şi, vai, cît mă doare asta ».

Oricît de mult i-au îndepărtat pe cei doi poeţi evenimentele pe plan politic internaţional, care au urmat, ele nu au izbutit să sfărîme sentimentele de prietenie: de-a lungul întregei sale vieţi, Goga i-a păstrat sentimente de cinstire şi de dragoste frăţească.

Prima manifestare a acestei dragoste consta în aceea că Eugen Goga, fratele poetului, a depus în numele acestuia o coroană pe mormîntul lui Ady cu următoarea inscripţie: « Lui Ady Endre, poetului şi prietenului » (vara lui 1919).

Cînd am analizat traducerile lui Goga din Ady am arătat că, după primul război mondial, Goga a fost acela care a insuflat în rîndurile cititorilor români dragostea pentru poezia lui Ady.

Meritul acestor traduceri constă în faptul că în rîndurile poeţilor români din Ardeal s-a ivit o serie de entuziaşti traducători dintre care amintim în primul rînd pe George A.Petre, primul editor care a întocmit şi a tradus amintita antologie din poezia lui Ady; exemplul său a fost urmat şi de alţii, ca bunăoară T.Murăşanu, I. Ilieşu, Avram T. Todor, etc.

Dar Goga a contribuit la desvoltarea cultului pentru Ady în România nu numai prin traduceri ci şi prin articolul scris cu prilejul aniversării a cinci ani dela moartea poetului. Merită să fie citate cîteva mărturii excepţionale cu privire la semnificaţia poeziei lui Ady.

« Cîntăreţul zbuciumat, doborît la patruzeci de ani, cu versurile lui pline de foc şi pasiune, cu strigătul profetic care ţîşneşte din strofele arhaice şi cu o viaţă agitată în fiecare clipă de un ideal artistic a revoluţionat înainte cu două decenii literatura vecinilor noştri. De-atunci şi pînă astăzi, cucerirea lui merge crescînd, dincolo de tiparele oficialităţii, furişîndu-se în toate inimile. Poezia lui Ady s-a dezlănţuit dela începuturile ei ca o furtună purificatoare în atmosfera literară îmbîcsită din capitala Ungariei. . . Dela primul volum pînă la ultimul vers, această poezie luptătoare a sunat ca o trîmbiţă de alarmă. Cîntăreţul şi-a urmat drumul înainte, cu toată împotrivirea atîtor suflete sterpe. »

Rîndurile lui Goga demonstrează măsura în care acesta a intuit semnificaţia poeziei lui Ady într-o vreme cînd în literatura maghiară se duceau însufleţite discuţii cu privire la valorificarea moştenirii sale poetice.

În acelaşi spirit îşi manifestă Goga entuziasmul faţă de Ady şi în telegrama trimisă Comitetului care, între 20 şi 21 Iulie 1924, a organizat la Zalău şi Mecenţiu o manifestare închinată memoriei lui Ady şi în care meritele poetului sînt subliniate în felul următor:

« Personalitatea lui Ady Endre este cea mai chemată să ne unească într-o singură tabără sub altarul veşnic al artei. În poezia sa se contopesc adevăruri tipic naţionale cu cele general umane, pasiunile sale ţîşnesc din izvorul nemuririi, luptele sale poartă amprenta unei inspiraţii profetice. În faţa unui şuvoi de lumină, care pătrunde pînă la asemenea înălţimi, a te pleca este un simţămînt deosebit de plăcut şi purificator, este o obligaţie culturală elementară.

Deaceea, în numele scriitorilor români şi al meu personal, primiţi sincerele noastre recunoştinţe pentru sărbătorirea lui Ady Endre — cu speranţa că nu peste mult timp vom avea prilejul aici, pe pămîntul patriei noastre, în faţa statuii sale, să ne rostim cuvintele de admiraţie pentru arta sa, care nu se va ofili niciodată.

https://biblioteca-digitala.ro

Vă rog în mod deosebit, transmiteţi stima mea părinţilor lui Ady, celei mai fericite perechi, care, dintr-un sătuc al delurosului şi bătrînului Sălaj au trimis pe drumul nemuririi un copil cu înălţătoare visuri.

Cu deosebită stimă O. Goga ».

În articolul menţionat, Goga precizează că a acceptat organizarea acestei sărbătoriri datorită admiraţiei pe care o poartă poetului şi că a cerut ca şi cultura românească să participe la ea printr-un delegat al Ministerului Cultelor. În numele Ministerului, Ion Minulescu a ţinut atunci un discurs omagial:

« Pe mine m-a trimis aici Ministerul Cultelor al guvernului român ca, împreună cu fraţii unguri, să sărbătorim memoria lui Ady Endre, care a dorit să cimenteze sufletul şi iubirea tuturor popoarelor. Iar eu sînt fericit că mă pot declara frate cu acest maestru de glorioasă amintire, la această înălţătoare şi însufleţită sărbătoare... La această aniversare s-au întîlnit intelectuali români şi maghiari.... Noi românii şi maghiarii, ca oameni înţelegători, aprindem făclia glorioasei amintiri care nu se va stinge niciodată. »

După părerea lui Goga, sărbătorirea a avut un deosebit succes; ziarul clujean «Înfrăţirea» a publicat un articol pe două coloane, iar ziarele maghiare din Transilvania au amintit acest frumos exemplu de prietenie dintre cele două popoare. Presa maghiară conservatoare, grupată în jurul lui Rakosi Jenö şi Herczeg Ferenc, a folosit acest prilej ca să otrăvească prietenia care se consolida între cele două popoare.

În româneşte de L. VOITA

https://biblioteca-digitala.ro

NICOLAE BALOTĂ

Un omagiu maghiar lui OCTAVIAN GOGA

Puţine studii dedicate de cercetători străini unui scriitor român pot rivaliza în erudiţie şi profunzime a analizei cu monografia completă — viaţă şi operă — pe care Domokos Sámuel, profesor universitar budapestan şi valoros cercetător al literelor româneşti, o dedică lui Octavian Goga. Remarcînd interesul stîrnit de personalitatea şi opera poetului, îndeosebi în ultimii ani (reeditări ale operei, studii, privind biografia, articole de exegeză, ampla monografie a lui Ion Dodu Bălan) autorul lucrării *Octavian Goga, A költo és müforditó (Octavian Goga, Poetul şi traducătorul)* publicată de editura *Kriterion* din ţara noastră, consideră că poetul merită să fie cercetat mai de aproape şi din perspectiva istoriei şi a criticii literare maghiare, date fiind relaţiile strînse pe care — după cum se ştie — le-a avut Octavian Goga cu literatura maghiară şi cu diverşi literaţi maghiari. Un fragment dintr-o scrisoare trimisă de poetul nostru unui prieten maghiar constituie epigraful pe care profesorul Domokos îl aşează în fruntea introducerii la monografia sa. Iată cuvintele, de o viguroasă nobleţe, expresie — în acelaşi timp a iubirii de neam şi a înţelegerii generoase faţă de alte popoare: « . . . am convingerea că orice ură meschină este un sentiment inferior de care e departe orice spirit ce se înalţă într-un zbor mai înalt. Munca mea n-a călăuzit-o altceva decît dragostea pentru poporul meu, pentru libera propăşire politică şi culturală a căruia este datoria mea de totdeauna să lupt. » Urmînd chiar îndemnul poetului pe care-l studiază, profesorul budapestan îşi propune să zidească o nouă punte între două literaturi.

Cercetări asidue la Bucureşti, Sibiu şi Budapesta stau la baza monografiei lui Domokos Samuel. Autor al unor serioase lucrări bibliografice privind literatura română, acesta a scos la iveală o serie de date şi documente noi, inedite, referitoare la Octavian Goga. Dintre acestea amintim o bogată literatură epistolară (îndeosebi corespondenţa lui Ion Lupaş), documentele din arhiva cercului studenţesc Petru Maior şi, mai ales, procesele verbale ale şedinţelor la care a luat parte poetul, documentele de înfiinţare şi cele privind activitatea redacţională a revistei Luceafărul, notele inedite ale poetului la corectura traducerii sale după *Tragedia omului* de Madach, şi altele.

Întreg acest material de arhivă care se adaugă la completarea conştiincioasă a tuturor documentelor cunoscute, cercetate de autorul monografiei la sursă, a contribuit îndeosebi la proiectarea într-o primă parte a lucrării, a unei biografii a lui Octavian Goga. Profesorul Domokos insistă îndeosebi, asupra anilor de formaţie ai poetului: anii petrecuţi ca elev la Sibiu, anii de studenţie din Budapesta, activitatea în cadrul revistei Luceafărul. Dar autorul monografiei nu se mulţumeşte doar

https://biblioteca-digitala.ro

cu enumerarea principalelor evenimente biografice ale acestei perioade, cu schițarea unei geneze a operei lui Goga ci prezintă interesante amănunte cu privire la viața culturală românească din Transilvania acelei epoci.

Partea principală a cărții profesorului Domokos este aceea în care sînt trecute în revistă, analizate, cu rigoare şi finețe, temele, motivele, structurile liricii lui Octavian Goga. Cercetătorul asociază unele metode tradiționale ale criticii şi istoriei literare, cu instrumentele mai noi ale analizei tematice, ale studiului prozodiei etc. Cu o deosebită atenție sînt urmărite debuturile poetului. Autorul studiului se apleacă mult mai atent decît oricare istoric literar de pînă acum asupra acestei perioade a creației lui Octavian Goga. Sugestive raportări se fac îndeosebi cu lirica eminesciană. Se urmăreşte, astfel, cu atenție, desprinderea poetului ardelean din cercul de vrajă al poeziei eminesciene, modul în care Goga îşi dobîndeşte o voce autentică, în care poezia sa se epurează de orice epigonism. Procedînd apoi la analize temeinice ale liricii sale studiată în diversele ei avataruri, în ordinea evolutivă a apariției volumelor (*Poezii*, *Ne chiamă pămîntul*, *Din umbra zidurilor*, *Cîntece fără țară* și poeziile postume—*Din larg*), Domokos Sámuel elaborează un edificiu critic coerent, luminos, exegeza sistematică a unei opere. Analizele tematice se asociază în această parte a monografiei cu analizele formale privind arta poetică a lui Goga. Dacă în urmărirea temelor și motivelor se poate observa o oarecare timiditate în aplicarea uneltelor criticii și istoriografiei mai recente, nu tot astfel se întîmplă în analizele vizînd retorica, arta poetică. Acestea sînt deosebit de riguroase, alcătuind o contribuție importantă la cunoașterea structurilor formale ale liricii lui Octavian Goga.

Partea a treia, și ultima, a monografiei profesorului Domokos este închinată activității de traducător a poetului. Sînt studiate pe rînd traducerile sale din opera lui Petőfi, Ady, raporturile lui Goga cu acesta din urmă și, în sfîrșit, traducerea capodoperei lui Madach, *Tragedia omului*. Prin aplicarea unor metode de prozodie comparată în studiul translației poetice sînt elucidate unele aspecte ale travaliului artistic al poetului. Nici un alt cercetător n-a pătruns pînă acum cu o atît de atent minuțioasă migală în atelierul poetului traducător.

Cu două capitole în care sînt studiate mijloacele tehnice de care se folosește Goga în creația lirică (versificația, limba poetică, stilul) ca și traducerea operelor poetului nostru în limba maghiară se încheie monografia lui Domokos Sámuel.

Iată o carte scrisă cu seriozitate și fervoare. Descoperind și utilizînd documente inedite, analizînd temeinic opera lirică (nu și cea dramatică, publicistică etc.) a lui Octavian Goga, elucidînd unele momente obscure din biografia poetului, rezolvînd original unele probleme controversate legate de personalitatea acestuia, profesorul din Budapesta ne oferă un studiu de o deosebită valoare critică și istoriografică.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ARTA DE A TRADUCE

JIŘÍ LEVÝ

Problemele estetice ale traducerii

Problema cardinală a teoriei și practicii traducerii este aceea a exactității în redare. Un antagonism a două puncte de vedere opuse, întruchipate istoric în forma cea mai pură de teoria clasicistă a traducerii prin adaptare și de teoria romantică a traducerii literare, străbate întreaga evoluție a metodelor de traducere, ca factor al sublimării lor progresive [1]. Acest antagonism continuă pînă în ziua de astăzi. El se manifestă frecvent prin faptul că deși, programatic, se proclamă fidelitatea traducerii, această exigență nu este precizată și analizată mai îndeaproape, drept care, în practică, se ajunge la interpertări contrare.

Pentru a lămuri întrebarea privind exactitatea în redare, vom încerca să arătăm asupra căror elemente ale operei se concentrează traducătorul « fidel » și, respectiv, cel « liber »; și, pe de altă parte, de care elemente se face abstracție — folosindu-ne de exemple în care rezolvările traducătorilor sînt controversabile și astăzi.

Din Jiří Levý, *Umění překladu* (Arta traducerii), Praga, 1963, după versiunea germană: *Die literarische Übersetzung*, Frankfurt am Main, 1969.

[1] Pentru amănunte, v. *Jiří Levy*, *Česke theorie překladu*, Praga, 1957.

https://biblioteca-digitala.ro

Pere Noé, qui plantastes la vigne,
Vous aussi, Loth, qui beustes ou rochier,
Par tel party qu'Amours, qui geņs engigne
De voz filles si vous feist approuchier
(Pas ne le dy pour le vous reprouchier),
Archetriclin, qui bien sceustes cest art,
Tous trois vous pry qu'o vous vueillez perchier
L'ame du bon maistre Jehan Cotart!
(Villon, *Ballade et oroison*)

(În cele două versiuni germane citate în continuare, Martin Löpelmann păstrează referința la Arhetriclin, pe cînd Sigismund von Radecki o înlocuieşte prin invocarea regelui Solomon — *n.tr.*)

În legătură cu substituirea lui Arhetriclin prin Solomon (pentru care există un precedent în traducerea lui K.L. Ammer), traducătorul « liber » Radecki declară: « Dar în germană, Arhetriclin ar fi fost de neînțeles, iar *Speisemeister* (pitar) nu se potrivea deloc. Am ajuns astfel la regele Solomon, care, în toată măreția lui, prezintă o nuanță comică, datorită haremului său uriaş, situîndu-se astfel pe aceeaşi linie cu Noe şi Loth ». [1] Traducătorul « literar » Löpelmann a păstrat numele grecesc, încărcat cu asociații istorice întru totul specifice; la el, elementele semantice particulare au rămas conservate. Traducătorul « liber » Radecki (şi, de asemenea, Ammer) a pornit de la valențele expresive generale: el a recurs la regele biblic, notoriu prin înclinația sa pentru vin şi femei. La situații şi mai flagrante se ajunge atunci cînd o realitate de viață străină este înlocuită printr-una autohtonă.

Din perspectiva problematicii traducerii, pe primul plan al operei se proiectează dialectica generalului şi a singularului. Sensului general (abstract şi emoțional) şi formei generale (în cazul de față, jocul cu două forme onomastice) li se opune sfera particularului: materialul lexical împreună cu conținuturile şi formele determinate istoric, adică național şi temporal. Traducerea literală se ataşează de momentele particulare. De aceea, ea nu permite decît schimbarea materialului lexical, păstrînd celelalte elemente, care tind către singular, ca parte componentă a coloritului, uneori chiar în detrimentul inteligibilității, adică a sensului general. Traducerea liberă pune accentul pe general. Ea conservă forma şi conținutul general, procedînd prin substituire în toată sfera singularului: în locul specificului național şi temporal al originalului apare specificul național şi temporal al regiunii în care e transpusă traducerea, ajungîndu-se astfel, în cazuri extreme, la localizare şi actualizare.

Deoarece însă opera literară nu conține realitatea mijlocită, ci doar imaginea şi generalizarea ei, în ea nu este vorba, de regulă, de sensuri singulare, ci particulare. Folosim conceptul de « singular » aici în accepțiunea sa filosofică, anume ca termen curent pentru un grup de detalii care nu mai prezintă caracterul a ceva unic, dar deocamdată nici a ceva general [2]. Vom vorbi de aceea despre dialectica generalului şi a singularului şi despre tendința către singular; în cazurile concrete însă, antiteza va fi mai redusă, evoluînd între particular şi general. Că problematica traducerii se concentrează în sfera particularului rezultă în mod logic chiar şi din faptul că sfera particularului e mai restrînsă decît cea a generalului. Tocmai de aceea, calitățile generale sînt comune mai multor limbi sau medii sociale, în timp ce calitățile particulare sînt limitate la un domeniu mai restrîns, care poate, dar nu trebuie să coincidă cu o cultură națională. În consecință, nici sfera particularului

---

[1] S.v.Radecki, *Vom Übersetzen*, în *Die Kunst der Übersetzung*, München, 1963, p. 59.
[2] Fr. Engels, *Die Dialektik der Natur*, Berlin, 1952, pp. 239—240.

https://biblioteca-digitala.ro

şi specificul naţional nu coincid cu totul în opera literară, chiar dacă, într-o anumită măsură, ele se suprapun. Tot astfel, nici sfera generalului nu coincide cu sensul abstract, conceptual.

Cel mai adeseori, traducerile prin adaptare se opresc tocmai asupra elementelor singulare şi particulare ale operei: aluzii legate de loc şi de timp, nume proprii şi mijloace stilistice a căror formare e determinată de momentul social şi care în domeniul artei se manifestă ca « gust ». Cînd, în secolul al XVIII-lea, un clasicist francez l-a tradus pe Sterne, el a substituit umorului englezesc al originalului un umor franţuzesc. În cazul comediilor mai uşoare ale lui Molière se obişnuia în secolul al XVIII-lea ca acţiunea să fie transpusă în patria traducătorului. Şi aceasta se întîmplă pînă în zilele noastre, chiar şi cu capodoperele lui Molière; e adevărat, mai mult în ţări cu o tradiţie teatrală mai rudimentară. Încă în 1924, Antonio Feliciano de Castilho a publicat o adaptare portugheză a lui *Tartuffe* localizată la Lisabona, înlocuind numele franţuzeşti (şi caracterele personajelor) prin altele tipic portugheze.

Dona Rosaria (Mme Pernelle)	*Valerio (Valère)*
Anselmo (Orgon)	*Théodoro (Cléanthe)*
Dona Isaura (Elmire)	*Tartuffo (Tartuffe)*
Luiz (Damis)	*Victoria (Dorine)*
Dona Marianna (Marianne)	*Modesto (M. Loyal)*

Pe de altă parte, traducătorii « literali » ai romantismului au fost atît de ataşaţi de singular, încît nu s-au putut hotărî să renunţe cu totul la limba originalului, urmînd-o, cel puţin sintactic, prin traducere literală. Teoria extremă a lui Schleiermacher (traducătorul lui Platon — *n.tr.*) pretindea, în sfîrşit, ca traducătorul să se subordoneze limbii originalului, căci « altminteri cum ar putea mijloci cititorului sentimentul că ceea ce citeşte el nu e ceva cu totul obişnuit, ci un lucru care trebuie să-i sune cu desăvîrşire străin [1] ».

Romanticii nu erau preocupaţi însă numai de o exotizare lingvistică a textului, ci pretindeau limbii să reflecte forme şi conţinuturi de gîndire caracteristice poporului străin, şi, pînă la un anumit grad, să le creeze ea însăşi: « Fiece limbă, în fiecare din stadiile ei de evoluţie, generează o concepţie despre lume, prin aceea că ea conţine o expresie pentru toate reprezentările pe care şi le formează poporul despre lume şi pentru toate sentimentele pe care lumea le suscită în el » (În prezent, problema conexiunii dintre limbă şi conţinut mental, mai ales la primitivi, e cercetată de şcoala lingvistică a lui Benjamin Lee Whorf). Limbajul traducerii care ia naştere printr-o asemenea traducere literală poate fi ilustrat de exemplu prin traducerea *Corbului* lui Poe de către Mallarmé, care păstrează topica englezească:

Ah, distinctly I remember it was in the bleak December,
And each separate dying ember wrought its ghost upon the floor.
Eagerly I wished the morrow; — vainly I had sought to borrow
From my books surcease of sorrow — sorrow for the lost Lenore —
For the rare and radiant maiden whom the angels name Lenore —
Nameless here for evermore.

Ah ! distinctement je me souviens que c'était en le glacial Décembre: et chaque tison, mourant isolé, ouvrageait son spectre sur le sol. Ardemment je souhaitais le jour — vainement j'avais cherché d'emprunter à mes livres un sursis au chagrin — au chagrin

[1] Fr. Schleiermacher, *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*, în *Sämtliche Werke, Philosophie II*, Berlin, 1939, p. 230 urm.

https://biblioteca-digitala.ro

de la Lénore perdue — de la rare et rayonnante jeune fille que les anges nomment Lénore: — de nom pour elle ici, non, jamais plus !

În figura de stil, momentul general şi cel particular ajung să se confunde. Cu cît e mai strînsă legătura lor, cu atît devine mai dificilă problema traducerii, şi cu cît se impun mai puternic momentele particulare, cu atît mai mare poate fi distanţa dintre traducerea literală şi cea liberă. Potrivit acestui raport fundamental, se cristalizează trei procedee distincte de traducere, a căror aplicabilitate e însă limitată în acelaşi timp.

De traducere propriu-zisă nu poate fi vorba decît în sfera generalului, adică la o semnificaţie pur abstractă (de ex. în terminologia de specialitate) şi la o formă în care nu poate fi recunoscută nemijlocit o dependenţă faţă de limbă şi faţă de contextul istoric (de ex. în compoziţia unor ansambluri mai mari). Numai în aceste rare cazuri se pune problema unui echivalent univoc. În sfera particularului, adică la o dependenţă mai strînsă faţă de materialul lexical şi faţă de mediul temporal sau naţional, se ajunge fie la substituire, fie la transcriere. Traducerea liberă şi cea fidelă se deosebesc radical. Substituirea, adică aplicarea unei analogii în limba proprie, este indicată atunci cînd, în acelaşi timp, semnificaţia generală iese puternic în relief, cîtă vreme transcrierea se impune în cazurile în care semnificaţia, adică factorul general, lipseşte cu desăvîrşire.

Aplicarea acestor procedee o vom ilustra cu ajutorul problematicii legate de traducerea unui singur element stilistic. Un nume propriu poate fi tradus dacă nu are decît o singură valenţă semantică. Un asemenea caz de excepţie îl constituie numele abstracte din alegoriile medievale, din *fabliau*-uri sau din *commedia dell'arte:* Everyman-Fitecine, Monk-Călugărul, Dottore-Doctorul.

De îndată ce aici intervine un caracter onomastic, adică dependenţa de o formă naţională (fiecare popor îşi are propriul său inventar de forme onomastice), nu mai sînt posibile decît substituirea sau transcrierea. Este cazul numelor caracteristice sau « grăitoare », curente în comedie şi în romanul satiric, de ex. în *Şcoala bîrfei* a lui Sheridan. (. . .) La numele lipsite de semnificaţie abstractă nu e posibilă decît transcrierea, păstrarea numelui în forma străină: Forsyte, Riccaut, Klim Samghin.

O alternativă între transcriere şi copiere implică de fapt şi problema cardinală a traducerii de versuri, anume dacă traducerea trebuie să urmeze metrul originalului. Ritmul poetic este construit pe deantregul pe posibilităţile fonetice ale materialului lexical; iar valoarea sa expresivă nu prezintă un caracter abstract. Ţelul traducerii e să transpună valenţele sonore ale versului într-o altă limbă, nu însă să-i copieze schema metrică. Dacă sistemele prozodice ale originalului şi ale traducerii sînt înrudite, cele două procedee pot coincide; dacă însă există deosebiri mai mari, acelaşi metru poate avea în cele două limbi o valoare fonetică şi estetică deosebită, şi atunci e de preferat să se identifice şi să se transcrie valoarea fonetică, decît să se copieze metrul în mod mecanic.

În adevăr, aplicarea celor trei procedee fundamentale — al traducerii, al subtituirii şi al transcrierii — este determinată categoric de raportul singularului faţă de general în elementul stilistic. Nu este admisibil să se recurgă la substituire atunci cînd lipseşte componenta semantică. Dacă, într-o traducere discutabilă din T.S. Eliot (*The Waste Land*) în limba cehă, « *Weialala leia* » din original apare modificat în « *Olala lalala* », atunci nu numai că valoarea eufonică şi ritmică a secvenţei sonore din original a fost perturbată în mod complet inutil, dar s-a ajuns pe deasupra la o succesiune de sunete care — cel puţin unui cunoscător al limbii franceze — aminteşte de o interjecţie a uimirii (*oh! la! la!*). În corpul poemului poate pătrunde astfel un element semantic nedorit. Pe de altă parte, atunci cînd intervine o

https://biblioteca-digitala.ro

semnificaţie secundară, nu ne putem mulţumi cu transcrierea; trebuie să substituim. În traducerea sa din *The Waste Land*, Pierre Legris înlocuieşte aluzia onomatopeică la cîntecul privighetorii, «*Jug, jug, jug, jug, jug, jug,* » prin echivalentul francez « *Tio, tio, tio, tio, tio, tio* ». Traducerea e posibilă atunci cînd secvenţa onomatopeică prezintă valori abstracte şi caracter lexical, aşa cum se întîmplă cu limbajul animalelor domestice şi cu sunetele cele mai familiare din natură. Nu este posibil, dimpotrivă, să se traducă sau să se substituie secvenţe onomatopeice constînd în imitarea unică, *ad hoc*, a unui sunet din natură. Aici nu se poate folosi decît transcrierea fonetică. De îndată ce semnificaţia generală şi dependenţa faţă de materialul lexical devin deopotrivă de relevante, problema traducerii nu poate fi soluţionată decît prin substituire: limba maternă, deformată de un străin sau de un vorbitor cu pronunţie defectuoasă, devine purtătoare a unui sens abstract general (un francez în mediu rusesc, sau sîsîitul), ceea ce indică substituirea printr-o deformare analogă în limba în care se traduce — deşi, potrivit aceluiaşi principiu, vor fi deformate adesea alte sunete sau cuvinte.

Dependenţa procedeelor de traducere faţă de dialectica generalului şi a singularului se explică din perspectiva comunicării. Dacă un element stilistic particular sub raport semantic sau formal apare ca purtător al unui sens general, el nu poate fi conservat, dar poate fi comunicat (sensul lui). În felul acesta se ajunge la substituire. Dimpotrivă, un element stilistic singular care nu este purtător al unui sens general poate fi conservat, dar nu comunicat. De aici se ajunge la transcriere. Un element stilistic general poate fi conservat şi comunicat; numai aici poate fi vorba de traducere, propriu-zis. În sfîrşit, nu se pot nici comunica nici conserva momentele neesenţiale sau irelevante din perspectiva operei (particularităţi nesemnificative ale materialului lingvistic, greşeli de tipar etc.).

Controversabile sînt atît modul cît şi măsura în care se poate recurge la substituire. Procedeul nu va putea fi evitat niciodată cu desăvîrşire de către traducător; folosirea lui abuzivă duce însă la adaptare şi actualizare. Întrucît valorile generale şi cele particulare sînt componente indisolubile ale operei de artă, substituirea nu este pe deplin valabilă decît atunci cînd sînt surprinse ambele momente deodată. Dacă aceasta nu e posibil, opera va suferi mai puţin prin pierderea particularului decît a generalului, chiar numai pentru faptul că generalul e împletit mai strîns cu semnificaţia, iar reuşita traducătorului depinde de comunicabilitate.

Substituirea e un expedient la care traducătorul recurge atunci cînd, datorită dependenţei strînse a elementului stilistic faţă de limba sau realitatea istorică străină, traducerea rămîne inoperantă. Cel mai adesea se pierde în felul acesta valoarea generală sau cea particulară, cum am putut observa în cazul lui Arhetriclin la Villon. Soluţia ideală îmbină inteligibilitatea exprimării cu o reprezentare intuitivă a mediului străin.

Strîns legată de dialectica singularului şi a generalului e aceea dintre întreg şi parte. În ataşarea de detalii constă esenţa formei diletante a traducerii servile, cuvînt cu cuvînt, caracteristică traducătorilor pedanţi, lipsiţi de vocaţie artistică. Dimpotrivă, înţelegerea originalului îi seduce tocmai pe traducătorii eminenţi să se oprească la principii prea generale, la conexiuni prea vaste, ajungînd ca în vederea lor să deformeze anumite idei. Trebuie bine cîntărită autonomia detaliilor, pentru a le subordona după aceea, mai mult sau mai puţin strict, ansamblului. Mai important este întregul, deşi n-ar trebui ca detaliul semantic să se piardă în el.

Acolo unde cuvîntul nu posedă o semnificaţie în sine, ci numai ca parte a unui întreg, ansamblul se traduce neţinînd seama de semnificaţia cuvintelor izolate. Ca unităţi lexicale se traduc formulele stereotipe şi majoritatea locuţiunilor şi zicalelor populare. La expresiile metaforice importă şi implicaţiile secundare ale

https://biblioteca-digitala.ro

unor cuvinte izolate, raporturile lor față de realitatea imaginată și relația dintre idee și expresia ei stilistică ; de aceea, și detaliul cere aici o transpunere atentă, mai ales atunci cînd e componenta unui întreg de ordin superior — a stilului autorului, a intenției de caracterizare etc. Dacă valoarea întregului nu e egală cu suma părților sale, ci cu o nouă calitate semantică, atunci ea cere echivalentul unui întreg analog în limba în care se traduce. Descompunînd cuvîntul german *steinhart*, el are semnificația *tare ca piatra*, ca întreg însă înseamnă «*foarte tare*». Probabil că, în cele mai multe arii culturale, s-ar înțelege aici și o traducere literală ; este adevărat că, dacă limba respectivă ar poseda o altă locuțiune cu acest sens, traducerea literală ar transforma compusul lexicalizat într-o imagine poetică ; astfel încît, de obicei, din motive stilistice, devine necesară o substituire. Franțuzescul *tomber des nues* are o semnificație aditivă : *a cădea din nori, din cer*, și una sumativă : *a fi uluit*. Aici, între cele două semnificații există deja o asemenea distanță încît, de dragul înțelesului, înlocuirea printr-o locuțiune autohtonă devine indispensabilă. Același lucru e valabil și pentru zicale. Axul în jurul căruia se face o asemenea regrupare în vederea unui alt întreg este miezul semantic general — fie noțiunea de *foarte tare*, fie raționamentul întreg (al zicalei), încît în ansamblu, nici substituirea nu ar fi posibilă în afara semnificației generale.

În cursul traducerii se pot ivi situații care nu permit să fie surprinse toate valențele originalului. Traducătorul trebuie atunci să decidă, care din calitățile operei sînt mai importante și la care se poate renunța mai ușor. În parte, problematica valabilității traducerii constă în discernămîntul pentru importanța relativă a valențelor dintr-o operă. Ca un exemplu foarte simplu și ilustrativ putem cita aici jocul de cuvinte. În poemul *Das ästhetische Wiesel* (Hermina estetică) al lui Christian Morgenstern, în versurile :

Ein Wiesel	*O hermină*
sass auf einem Kiesel	*sta pe-o cristalină*
inmitten Bachgeriesel	*piatră-n apa lină*

jocul de rime e mai important decît exactitatea zoologică și topografică, pentru că Morgenstern însuși adaugă :

Das raffinier-	*manie-*
te Tier	*rata dihanie*
tat's um des Reimes willen.	*ținea mult la rimă.*

Max Knight traduce :

A weasel	*O nevăstuică*
perched on an easel	*coase-n ferestruică*
within a patch of teasel	*alb penet de puică.*

și adaugă în prefață, pe bună dreptate, că și alte traduceri ar fi fost la fel de posibile:

A ferret	*Un guzgan*
nibbling a carrot	*ronțăie susan*
in a garret	*în rădvan*

sau :

A mink	*Un sobol*
sipping a drink	*soarbe alcool*
in a kitchen sink	*la demisol*

sau :

A hyena	*Un broscoi*
playing a concertina	*cîntă din oboi*
in a an arena	*în trifoi*

https://biblioteca-digitala.ro

sau:

A lizzard
shaking its gizzard
in a blizzard

O şopîrlă
de pe mal se-azvîrlă
-n gîlgîit de gîrlă.

Mai importantă decît exactitatea semnificaţiilor izolate în detaliu este aici păstrarea jocului de cuvinte. În faţa variantelor de traducere prilejuite de jocurile de cuvinte ale lui Morgenstern se impune întrebarea: ce anume conservă toate aceste substituiri, ce invariantă au toate în comun cu originalul. Adunînd în abstract trăsăturile comune tuturor rezolvărilor, vom putea spune următoarele: toate traducerile au în comun confruntarea corespondenţei de rime dintre 1) numele animalului, 2) obiectul către care tinde activitatea sa şi 3) locul de desfăşurare. În toate cele cinci variante nu au rămas conservate, din ansamblul jocului de cuvinte, decît tocmai funcţiile abstracte ale celor trei versuri izolate, şi nicidecum semnificaţiile concrete ale cuvintelor izolate. Altfel spus, cîteva cuvinte din textul lui Morgenstern posedă o dublă funcţie semantică, 1) o semnificaţie proprie denotativă şi 2) o funcţie într-o structură de ordin superior (şi tocmai aceasta a rămas conservată în variante):

stil de calambur

gradul 4

joc de cuvinte

gradul 3

animal *obiect* *loc de desfăşurare*

gradul 2

gradul 1

Ein Wiesel sass auf einem Kiesel immitten Bachgeriesel

Opera literară e un sistem de semne lingvistice, dintre care unele au, alături de semnificaţia lor denotativă concretă, şi o funcţie predicativă mai generală, de ordin superior; adică, ele fac parte din sisteme de semne de ordin superior. Jocurile de cuvinte izolate constituie simptomul unei anumite atitudini stilistice, ele prezintă deci la rîndul lor funcţia unui complex de ordin superior: a stilului de calambur. În mod analog, de ex. în replica unui personaj (în proza narativă sau în dramă), sînt presărate cuvinte a căror semnificaţie sau nuanţă stilistică informează în mod deosebit de intens asupra caracterului şi care deci au o funcţie de caracterizare

caracter

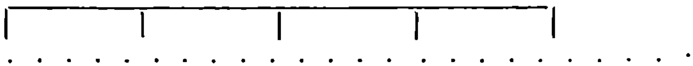

Şi la aceste cuvinte trebuie conservată în primul rînd funcţia de caracterizare şi abia în rîndul al doilea semnificaţia denotativă. Putem spune în genere că la cuvinte cu mai multe funcţii predicative, cea mai importantă este funcţia în complexul semantic de ordin superior, fie că este vorba de context (al propoziţiei, aliniatului etc.), fie de caracterul unui personaj, de intrigă sau de intenţia filosofică a operei. Cel mai înalt complex predicativ, care uneori este desemnat drept ideea operei, anume orientarea sa filosofică, determină rezolvarea unui ansamblu inferior — de ex. alegerea nivelului stilistic —, şi acesta la rîndul lui determină rezolvările de amănunt.

https://biblioteca-digitala.ro

După cum reiese din schemele noastre, funcţia semantică de ordin superior se sprijină de obicei numai pe unele din elementele predicative inferioare (cuvinte) şi e de regulă irelevant care din acestea trebuie conservate. De aici urmează că nu este nevoie ca în stilul de calambur jocurile de cuvinte să fie obţinute neapărat din acelaşi material lexical ca în original (adeseori, limba în care se traduce dispune de cupluri de omonime mai curînd la alte membre ale contextului dat), sau că tonul vulgar al unei replici nu trebuie exprimat printr-o deformare, respectiv o nuanţare stilistică anumită a aceloraşi cuvinte ca în original etc. Este posibilă însă o compensaţie: dacă în anumite locuri este necesară o atenuare a mijloacelor stilistice, culoarea pierdută trebuie reintrodusă în altă parte. Acest principiu a fost cunoscut şi traducătorilor din secolul al XVIII-lea; de pildă lui Abraham Cowley: « Întrucît prin traducere se pierd cu necesitate multe din frumuseţile unui poem, traducătorul va trebui să adauge de la sine alte frumuseţi. . . Trebuie să recunoaştem, că după toate pierderile suferite de Pindar, tot ceea ce adaugăm din reflecţia şi invenţia noastră proprie (în aşa fel, fireşte, ca să nu ne abatem de la tema lui) abia dacă îl va face mai bogat decît a fost în ţara sa de baştină. » O compensare în detalii e necesară, dar trebuie conservat cu grijă miezul esenţial al întregului. Preocupaţi să îmbunătăţească originalul, clasiciştii şi alte şcoli care au procedat prin adaptare au « corectat » şi desfigurat traducerea adesea tocmai prin asemenea compensări.

Fidelitatea faţă de elementele singulare comportă fidelitatea faţă de succesiunea elementelor, faţă de gruparea lor, aşadar faţă de un principiu formal pe care îl putem desemna drept principiul compoziţiei în sensul cel mai larg: de aceea, fidelitatea faţă de întreg sau parte însoţeşte adesea fidelitatea faţă de semnificaţie sau faţă de formă. Şi dialectica conţinutului şi a formei se află într-o strînsă legătură cu antiteza dintre general şi singular, chiar dacă nu o însoţeşte totdeauna: sensul tinde către general, chiar dacă, din cauza caracterului generalizator al ideii, forma apare cel mai adesea ca o deviere particulară de la modul general de exprimare, ca remodelarea ei estetică. Şi pentru mijloacele formale sînt valabile legităţile traducerii, pe care le-am dezvoltat mai sus. Forma generală (genul literar, dialogul, articularea compoziţională poate fi tradusă, principiile formale cele mai generale pot fi exprimate fără vreo modificare în noul material lexical. O formă particulară cu semnificaţie generală poate) fi transpusă prin substituire. Acesta e valabil îndeosebi pentru locuţiunile particulare ale diferitelor limbi (de ex. fr. *c'était lui, qui,*) pe care o substituim prin mijloacele aceleiaşi semnificaţii generale a sublinierii, prin topică sau prin compensare (cu particula *tocmai*). Şi, după cum am mai arătat. o formă unică lipsită de semnificaţie generală nu se pretează decît la transcriere,

Din antitezele general-singular. întreg-parte şi conţinut-formă, traducătorul ar trebui să acorde precădere generalului. întregului şi conţinutului, fără a suprima însă nici cel de al doilea termen, mai ales nu atunci cînd acesta tinde către contrariul său: forma trebuie păstrată atunci cînd este purtătoare a valorii semnatice (stilistica, expresive), unicitatea atunci cînd e parte componentă a unei valori mai generale, adică a specificilui naţional şi temporal. Hotărîtoare e aici întotdeauna funcţia elementului lingvistic în sfera stilistică a ordinii superioare.

În româneşte de DIETER FUHRMANN

https://biblioteca-digitala.ro

VICTOR IVANOVICI

LUCIAN BLAGA
în limba spaniolă

Nu sînt singurul care cred că fidelitatea este calitatea esențială a unei bune traduceri. Acest adevăr e departe de a fi atît de simplu pe cît pare. Nu echivalențele (și acelea aproximative) de dicționar trebuie avute în vedere, ci supunerea simpatetică totală față de mesajul estetic integral. În primul rînd supunere *la sens;* sensul poetic nu este semnificația cuvîntului izolat ci, mai ales, rezultanta dintre aura sa conotativă și înțelesul contextual: percepția simultană și permanentă a întregii rețele de relații ce leagă elementul de întreg. Mai apoi fidelitate *istorică*. Fiecare limbă, ca instrument expresiv, a elaborat de-a lungul secolelor, un fond tradițional de forme. Ei bine, pentru ca « naturalizarea » unui poet străin să fie organică, atît față de personalitatea creatoare a acestuia, cît și față de literatură în cadrul căreia încercăm a-i cuceri « cetățenie », trebuie să ne decidem, dintre formele și mijloacele expresive ale ultimei, pentru acelea care s-ar fi potrivit cel mai bine poetului respectiv, în cazul cînd ar fi scris în limba în care îl traducem. În acest sens, orice ar zice specialiștii înguști, Ion Barbu a avut dreptate optînd în tălmăcirea lui *Richard al treilea* pentru rimă sub cuvînt că versul elisabethan sună prea străin în poezia românească.

Spre a obține fidelitatea astfel înțeleasă e nevoie, pe lîngă (și poate chiar înainte de) talent, de o pătrunzătoare *conștiință critică*. Pentru realizarea primului deziderat trebuie ca opțiunea pentru fiecare din echivalențele parțiale să fie rezultatul unei analize structurale (fie și spontane) a poemului în totalitatea sa. Cel de al doilea presupune o viziune istorică globală a unei literaturi.

Darie Novăceanu este, fără doar și poate, un poet talentat, chiar cînd mînuiește un instrument lingvistic care nu e al său, în cazul de față, spaniola. Ceea ce nu permite ca *En el gran correr* (Buc. Minerva, 1972) să fie o traducere izbutită este lipsa conștiinței critice de care vorbeam mai înainte.

Voi exemplifica ponderea pe care o capătă această calitate și acest defect în versiunile sale după cîteva celebre poeme blagiene.

https://biblioteca-digitala.ro

Către finalul poemului *Pămîntul*, Blaga scrie: « Ca să-l aud mai bine mi-am lipit / de glii urechea — îndoielnic și supus — / și pe sub glii ți-am auzit / a inimii bătaie zgomotoasă ». Instinctul poetic îi sugerează lui Novăceanu că glie înseamnă pentru Blaga, înainte de toate, pămîntul ogorului, de aceea el adoptă echivalentul de « surcos » — brazde (deși castiliana dispune în aceeași sferă semantică de un cuvînt frumos și exact: « gleba »). De asemeni, foarte în spiritul castilianei este « pegué mis oídos » pentru « mi-am lipit urechea » (funcția în locul organului — vezi « taparse los oídos»). De aici necesitatea, în versul următor, de a adopta «escuché» (= am ascultat) pentru « am auzit », și nu « oí ». Tot astfel se pot justifica, în poemul *Gorunul*, versiuni ca « alas frágiles» pentru « aripi moi» și « hojas trémulas» pentru « frunza jucăușă », căci, în context, fragilitatea se înscrie între conotațiile moliciunii, și tremurul echivalează corect jocul frunzelor. Dar, dacă aceste trouvailleuri se susțin izolat, ansamblul este trădat. Fiind vorba de o structură ceva mai complicată ca în primul caz, intuiția critică nu îl ajută pe traducător să o sesizeze. În versurile: « Gorunule din margine de codru, / de ce mă-nvinge, / cu aripi moi atîta pace, / cînd zac în umbra ta / și mă desmierzi cu frunza-ți jucăușă? », coloana vertebrală semantică este impactul între două stări afective: pacea sufletească și senzația epidermică de mîngîiere pe care o produce jocul de umbră și lumină al tremurului frunzelor. Faptul că cea dintîi apare, sintactic, înainte de a doua, demonstrează că între ele nu există o relație de la cauză la efect, ci una de *convergență;* de aici și tonul interogativ al discursului. În plan expresiv acest efect se realizează prin fenomenul lingvistic și estetic al influenței la distanță: epitetul « moi » se referă într-adevăr la « aripi » și are funcția de a stabili o tensiune semantică cu verbul « mă-nvinge » (relație sesizată de traducător) ; în același timp, din punct de vedere paradigmatic adjectivul *anunță* (și aceasta este esențialul pentru efectul de convergență) pe « mă desmierzi » din a doua jumătate a frazei. Novăceanu distruge această structură. În primul rînd, prin inversiune sintactică, el sugerează o succesiune cauzală a afectelor. Ceea ce la Blaga era magie și extaz naturist, devine în versiunea spaniolă o relație corectă din punct de vedere discursiv-științific: da, căldura plăcută de la umbră și relaxarea pot crea în om starea de pace sufletească. În al doilea rînd, anulează influența la distanță adoptînd « frágiles » pentru « moi ». Convergența blagiană se transformă într-un banal paralelism, într-o constatare de bun simț, accentuată și mai mult de aranjarea grafică a versurilor, deosebită de cea originală: « Por qué, oh, roble, en el umbral de la selva, / cuando a tu sombra reposo / y me acaricias *con tus hojas trémulas* / por que me vence con sus alas frágiles / tanta paz? » (s.n.) Același instinct poetic (necenzurat critic) care îl ajută uneori pe Novăceanu să găsească echivalențe fericite, îl împinge alteori să-l « îmbogățească » pe Blaga. Tot în *Gorunul*, « como suena el corazon de una campana » e poate mai « poetic » decît « cum bate ca o inimă un clopot », dar constituie din nou o trădare: în prima fază blagiană, comparația, așa cum a demonstrat Lovinescu, este esențială, atît pentru arsenalul expresiv, cît și pentru viziunea asupra lumii a poetului.

Mai grav este atunci cînd instinctul însuși îl trădează pe traducător. Rezultă atunci și tălmăciri de-a dreptul prozaizate ca în *Mirabila sămînță:* «ahora cuando tantos años han pasado » pentru « Și-acuma, în timpuri tîrzii ». Sau — s-o spunem fără menajamente — gafe ; nu e nevoie să știi grecește ca să-ți dai seama că particula *eu* înseamnă bun, propice, fast (avem atîtea cuvinte în română: euforie; eutanasie, mai vechiul evghenie) — de aici rezonanța mitică a grădinii blagiene *Eutòpia*. Aceasta devine la Novăceanu *Utopìa ! (Ou* este particulă negativă în greacă ; utopia = locul de nicăieri). Și în fine, numeroase versiuni ce rezultă dintr-o flagrantă neînțelegere a textului blagian, și din lipsa simțului limbii române: « să fac rost » înseamnă să găsesc nu « să caut » (te busque) ; semințele urmează a fi plantate în grădina

https://biblioteca-digitala.ro

Eutòpia, nu germinează deja într-însa ; în caz contrar ce rost mai are căutarea lor prin tîrguri și nu de-a dreptul în această grădină?

În *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, versurile: « Lumina altora / sugrumă *vraja* (s.n.) nepătrunsului ascuns » devin : « La luz de los otros / ahoga *el hechizo* (s.n.) de lo desconocido que se esconde ». Trecînd peste faptul că « nepătruns » nu înseamnă pe românește «necunoscut» (« desconocido» — a interpretat traducătorul, dînd loc la o repetiție supărătoare) ci mai degrabă neînțeles sau de neînțeles, să ne oprim asupra echivalentului lui « vrajă ». Acest cuvînt este o imagine-concept capitală pentru poezia și filozofia blagiană și devine oarecum sinonimul misterului fascinant și atrăgător pe care o cunoaște de tip luciferin, izvorîtă dintr-un intelect ec-static, trebuie să-l sporească. Traducătorul s-a oprit însă la celălalt sens al cuvîntului, diametral opus, acela de maleficiu respingător ; aceasta însemnă în castiliană « hechizo » (ori poate că Novăceanu nu cunoaște semnificația vocabulei spaniole). « Vraja » blagiană s-ar fi putut echivala satisfăcător cu «encanto» sau «magia.»

În poemul *Scoica*, unde pentru : « prelung și neînțeles / răsună zvonul unei mări necunoscute » avem : « ancho (= larg) y sin comprender / suena el rumor de un mar desconocido », o problemă de sintaxă ne pune din nou pe urmele unei erori de intrepretare. « Neînțeles » este un participiu căruia cititorul îi presupune firesc un complement de agent subînțeles : neînțeles (de oameni) ; « sin comprender suena el rumor » sugerează o personificare a subiectului (vuietul mării) : el nu înțelege, dar ar putea să și înțeleagă — ceea ce e cu totul în afara intențiilor poetului.

Și un ultim exemplu, din *Leagănul:* « Aiurind mă căutam în leagănul bătrîn / cu mîinile pe mine însumi / — ca prunc ». În textul românesc, « ca prunc » determină pe « pe mine însumi » ; imaginea are o adîncime și o forță de sugestie enormă : ea figurează regresiunea sau mai bine zis dorința de regresiune spre un stadiu anterior, « trauma nașterii » în lumina căreia, mîinile bîjbîind în leagăn devin punți între vîrste. Iată și versiunea spaniolă : «En el delirio me (pronumele e de prisos și greoi) buscaba en la vieja cuna / con las manos (« buscar con las manos » are un echivalent mai exact și mai expresiv : « tantear ») a mi mismo / como un niño ». Aici ultimul vers se referă la verb, iar efectul poetic devine derizoriu : în locul regresiunii, cititorul spaniol va percepe stîngăcia infantilă a mișcării.

Sînt de acord că traducătorul are dreptul, din mulțimea de lecturi posibile, prilejuite de bogăția semantică practic infinită a textului poetic, să opteze pentru una, predilectă. Dar condiția necesară pentru a-și putea exercita acest drept este să fie capabil de cel puțin o lectură corectă.

În sfîrșit, lui Novăceanu îi lipsește simțul istoric al literaturii spaniole. Se punea problema echivalării hispanice a poeziilor în metru popular. Nu mi se pare fericită opțiunea pentru versul liber. Prozodia spaniolă dispune de unele forme de troheu rimat, cum ar fi *redondilla*, *quintilla*, sau *décima*. Dacă se apreciază că acestea au dezavantajul de a fi forme strofice și oarecum învechite, atunci se putea recurge foarte bine la *romance*, specie mai simplă de vers continuu, asonanțat, și în plus, bucurîndu-se de girul modern al lui García Lorca. Eventual s-ar fi putut recurge la un compromis, păstrîndu-se troheul românesc în locul iambului romanței și renunțîndu-se la rimă, în favoarea asonanței.

https://biblioteca-digitala.ro

ȘTEFAN DELUREANU

SCRIITORI ROMÂNI ÎN «ALMANACCO INTERNAZIONALE DEI POETI 1973»

Justificîndu-l prin discursul simplu şi unitar al *Poeziei*, Giancarlo Vigorelli ne propune un florilegiu liric, *Almanacco internazionale dei poeti* 1973, apărut la editorul Borletti : slabe, tremurătoare, stinse, unele aproape sepulcrale ; calme, îndurerate, aspre sau mînioase ; limpezi şi vibrante ; înalte, grave, profunde ; ezitante sau ferme — o sută cincizeci de voci din douăzeci şi şase de ţări europene şi neeuropene, fac poezie împreună.

În acordurile epocii care a îngăduit pîrjolul milioanelor de la Auschwitz şi cangrena plăgii-*memento* a craterului de la Hiroşima, vocile catifelate, dulci, melodioase, suave, sînt rare. Melifluenţa arcadică distonează. E adevărat că timbrul timpului descurajează şi vocile siflante, cavernoase, confuze, false. Dar cîntecul post-belic nu a cerut numai alte voci ; în el s-a produs, aşa cum observa Quasimodo, « o dramatică nimicire a conţinuturilor moştenite de la un idealism indiferent şi de la limbajele poetice » : « azvîrlit în afara istoriei sale lăuntrice », poetul care a cunoscut oroarea şi sărăcia se teme de moarte ca dimensiune violentă a condiţiei umane, vrea miracolul *aici, pe pămînt*, apărîndu-şi hotărît « ziua lui de dragoste şi de durere ». El este anti-romantic, anti-idealist, convins că numai raţiunea poate restaura punţi rupte sau arcui altele noi. Pe el îl interesează mai puţin întrebările existenţiale decît palingeneza unei lumi care să nu mai cultive «moartea ca protagonistă». Discursul singular a devenit polifonic, s-a contopit cu elegia şi epica, aşa cum cerea timpul istoric « care nu poate fi înşelat » : de aceea nu trebuie deplîns faptul că poetul a abandonat arcanele şi privilegiul rafinamentului, universul carapacei şi contactele intermediate sau epidermice, pentru impactul de atîtea ori brutal din frămîntata cetate contemporană, pentru colocviul permanent cu *tovarăşul om*. Pentru că angajarea nu impietează asupra autonomiei creaţiei, asupra caracterului înnoitor şi formativ chiar în sens civic şi politic al creaţiei poetice, asupra severităţii căutărilor în artă fără de care poezia ar stagna.

În anuarul lui Vigorelli, poeţii sunt lăsaţi în pacea individualităţii lor operante, în pacea, altminteri, atît de uşor anulabilă a solitudinii lor care — ne spune José Bergamin — « nu înseamnă izolare ». Dimpotrivă. Indiferent de tonul, registrul, sonoritatea şi volumul vocilor întrunite în *Coralul* 1973, pluralitatea lor contaminată

https://biblioteca-digitala.ro

demonstrează că « solitudinea fiecărui poet vrea să rupă sau cel puţin să întrerupă izolarea celorlalţi oameni, a tuturor oamenilor ».

Menirea rezervată de Vigorelli poetului este aceea proclamată de Pavese în pledoaria sa pentru necesara întoarcere a omului la om, realizabilă prin cuvînt, care acompaniază sau desferecă solitudini. Fiindcă — scria Pavese — « acesta e obstacolul, e crusta care trebuie ruptă: singurătatea omului—a noastră şi a celorlalţi ». Şi adăuga: « Cuvintele sunt meseria noastră. . . Cuvintele sunt lucruri gingaşe, intratabile şi vii, dar făcute pentru om şi nu omul pentru ele. Simţim cu toţii că trăim într-o epocă în care e nevoie să readucem cuvintele la solida şi nuda lor puritate din vremea cînd omul le crea pentru a se servi de ele. . . Datoria noastră e grea dar vie. E chiar singura care are un sens şi o speranţă. Cei care aşteaptă cuvintele noastre sunt oameni, bieţi oameni ca şi noi atunci cînd uităm că viaţa înseamnă comuniune. Ne vor asculta cu asprime şi cu încredere, gata să încorporeze cuvintele pe care le vom spune. A-i dezamăgi ar însemna să-i trădăm ».

Crezînd mai mult în recitire decît în prima lectură, Vigorelli e convins că « vocea unui poet ar trebui să fie mai mult ascultată decît citită » şi îndemnă poetul « să-şi ducă vocea în public », la intruniri de poezie, modalitate a unei mai mari audinețe şi a unei comunicări directe « între noi şi poezie », pentru « un consens între poet şi ascultător ». Şi remarcînd tradiţia întrunirilor de poezie din unele ţări, îndeosebi socialiste, evocă emoţia încercată la un festival de poezie, într-un stadion moscovit unde se adunaseră 60.000 de ascultători, cînd la o ezitare a memoriei lui Voznesenski, un cor de voci scandă versul care întîrzia.

Vigorelli ştie că asemenea vieţii poeţilor, viaţa *Poeziei* nu e uşoară, că *Poezia* nu e chemată « să înlesnească viaţa nimănui » ci să împartă « un cuvînt adevărat », recompensă care trebuie meritată şi nu ofrandă.

« Instrument la îndemîna tuturor pentru a face să circule poezia », Almanahul este deschis de mari voci postume, cu texte cu totul inedite sau inedite în limba italiană, cu texte rare, uitate şi redescoperite: D'Annunzio, von Hofmannsthal, Govoni, Kassak, Sbarbaro, Ungaretti, Cocteau, Pasternak, Lorca, Mandelştam,Quasimodo, Ţvetaeva, Watkins, Tvardovski, Celan. . .

Urmează apoi un mănunchi de poeţi italieni, Elio Filippo Accrocca, Piero Bigongiari, Lino Curci, Alfonso Gatto, Romeo Lucchese, Mario Luzi, Marino Moretti, Aldo Palazzeschi, Pier Paolo Pasolini, Leonardo Sinisgalli, Roberto Sanesi şi alţii, şi unul de poeţi neitalieni: Rafael Alberti, Bella Ahmadulina, Miguel Angel Asturias, Ingeborg Bachmann, José Bergamin, Heinrich Böll, André Pieyre de Mandiargues, Blas de Otero, Bueno de Rivera, Pierre Emmanuel, Egito Gonçaolves, Vladimir Holan, Drago Ivaniševič, Fayad Jamis, Miroslav Krelza, Murilo Mendes, Pablo Neruda, Octavio Paz, Saint-John Perse, Roberto Fernandez Retamar, Vasilis Vasilikos, Cintio Vitier, Andrei Voznesenski. . . .

Cum prin intermediul poeziei « o naţiune intră în altă naţiune cu greutatea civilizaţiei proprii » (S.Quasimodo, Poesia italiana del dopoguerra, Milano, 1958), discursul poetului adresîndu-se lumii întregi, bucuria noastră e amplificată de întîlnirea în acest volum, alături de atîtea nume ale poeziei universale, a unor nume româneşti care, împreună cu altele, au făcut de mult ca România să nu mai fie o provincie neştiută a marii poezii, ilustrînd-o în conştiinţa epocii prin mesajele lor: Ion Alexandru, Geo Bogza, Ştefan Augustin Doinaş, Eugen Jebeleanu, Gellu Naum, Marin Sorescu, Dragoş Vrânceanu.

Vocile româneşti se încadrează cu accentele specifice în ansamblu, îşi au locul lor în acest coral quasi-universal, dispunîndu-se eufonic, de atîtea ori în vibraţii înalte. Demnitatea enunţului românesc în vestmînt italian, merită îndemnul altor transpuneri ale liricii noastre contemporane, capabile să verse în muzica lumii simetrii desăvîrşite.

https://biblioteca-digitala.ro

Cerebralitatea acută a lui Ştefan Augustin Doinaş se articulează în construcţii care « funcţionează » impecabil, cum ar fi spus Pound, ocrotind sub cristalul ei idei generoase exprimate într-un limbaj supus cu măestrie de orfevru, într-un efort de autodepăşire constant întreprins pentru a servi printr-un aparat liric din ce în ce mai complex, mereu mai înaltele exigenţe ale poetului şi ale poeziei.

Fantazia poetului închipuie necuprinse zboruri, în parabola lumii ca ou al « unei cumplite zburătoare » din clonţul căreia cad « silabe de luceferi », a cărei privire naşte « abisuri » : pasăre inexistentă, dar de gîtul căreia poetul se agaţă « cu mîinile-amîndouă », în poezia *Fra me e mio cugino* (Între mine şi vărul meu, versiune Roberto Sanesi). Departe de a fi un *laudator temporis acti*, poetul — alergător cu inimă tînără, primeşte şi transmite mesaje în succesiunea omenirii, făurind pulbere şi adevăr şi mîngîind zorii « în lacrima incunabulelor » ca în poezia *La staffeta (Stafeta*, versiune Florian Potra şi Roberto Sanesi).

Este adevărat că într-o lume în care spaţiul a devenit de atîtea ori ostil omului, speranţa nu se mai leagănă în lanuri nesfîrşite la ţărmul certitudinii. Dar poetul-*coreg* seamănă tocmai grăunţele rare din care va înflori o nouă privelişte.

Această speranţă e declarată de Doinaş, se ascunde încă, în omenia ultragiată a lui Eugen Jebeleanu, în îndurerarea vocii sale, stăruie în înţelepciunea omului împăcat de zările Carpaţilor ca în poezia *Ciclo (Ciclu*, versiune Giancarlo Vigorelli), a lui Gellu Naum, îşi numără căderile, dar se înalţă din nou şi protestează împotriva exceselor ca în cele trei poezii ale lui Marin Sorescu, *Superstiţie*, *Muntele* şi *Gest*, grupate de traducătorul lor, Marco Cugno[1], sub titlul *Terzetto*, îndepărtează brontozaurul în exorcismele lui Geo Bogza *(Esorcismo per un Brontosauro*, traducere de Giancarlo Vigorelli), te întîmpină calmă în lumina benignă a poemelor lui Dragoş Vrânceanu.

În parabola civică *I bambini del secolo* (Copiii veacului), Jebeleanu condamnă iraţionalitatea omului-ucigaş al propriei lumini, conştient că nu mai are importanţă dacă « pieptul ciuruit de proiectile », se transformă, « mîngîiat de lună », « într-un fagure de miere » sau dacă va fi străpuns de « încă un proiectil ».

Dragoş Vrânceanu e prezent în volum cu *Gli spiriti della transmigrazione* (traducere Vigorelli) în care pantomima mundană cere platoşă iar « mîna oarbă » nu mai poate culege florile căutate, nu mai poate mîngîia ape limpezi : omul răspunde pentru mutilarea naturii devenind ostatec.

Volumul se încheie cu note bio-bibliografice, cu un indice de poeţi şi un indice de pictori. Fiindcă, aleşi de Guido Ballo, artişti ca Max Ernst, Manzù, Fontana, Chagall, Aligi Sassu, Dino Buzzati, Calder, Mirò, Bruno Cassinari şi Magritte, participă cu desene la prezenţa poeţilor.

Giancarlo Vigorelli şi editorul Borletti îşi urează să repete în fiecare an această întîlnire cu *Poezia*, a cărei iniţiativă a avut-o încă din 1971 Guido Ballo, tipărind la aceeaşi casă de editură *L'Almanacco dei poeti*.

Şi în antologia 1971 poezia românească era ilustrată prin trei poeţi : Ştefan Augustin Doinaş, prezent cu *Quello che parla al mio posto* (Cel care vorbeşte-n locul meu) — profesie de credinţă în preţul cuvîntului ca vehicol care transportă încărcătură nobilă, supunînd lucrurile mundane unui tipar supraceresc, locuinţă « halucinată » în care poetul aşteaptă « un oaspete divin » — şi *Struttura (Structură)*, expresie a aceleiaşi aspiraţii către poezie ca pisc, în care păpădia, sferă dizolvabilă la cea mai mică suflare, reprezintă totemul recunoscut de tribul poeţilor ca semn

---

[1] Marco Gugno este şi autorul versurilor italiene apărute în ediţia bilingvă apărută la noi anul trecut.

https://biblioteca-digitala.ro

al speranței; Eugen Jebeleanu cu un energic protest împotriva opacității lumii, a omniprezenței atotpînditoare a morții, a exploziei furunculelor de bombe « pe spinarea colosului acesta de pămînt și flori », a primejdiei în care se află bătrîna « carne a cerului ». Pămîntul continuă să se învîrtească, sufletul martirizat al poetului pare să cedeze în această lume în care salvele de tunuri spun bună dimineața; el are nevoie de pace. Dar gîndul la «copii și bătrîni» nu-l părăsește pe poet. Așa cum în cealaltă poezie, *Senza* (Fără), unica absență de nesuplinit îl țintuiește într-o așteptare permanentă. Inima poetului e o hartă a durerii.

În cele două poezii ale sale, *La nave di carta scritta* și *Il mandorlo fiorito per la seconda volta* — versiuni de Piero Bigongiari, Dragoș Vrânceanu contemplă neînspăimîntat jocul străvechi al omului cu Styxul sau încearcă să ghicească în argintul toamnei — o dată cu migdalul înflorit a doua oară — primăvara.

Dacă amintim că dintre poeții români prezentați în antologie, Ștefan Augustin Doinaș, Eugen Jebeleanu și Dragoș Vrânceanu sînt și tălmăcitori ferventi ai marii poezii universale, la rîndul lor interpretați în limba italiană — ultimii doi de Roberto Sanesi cu volumele antologice, *La porta dei leoni*, 1970 respectiv *Tachicardia di Atlante*, 1972 — rezultă că în circulația valorilor speranței, poeții acestui pămînt, sunt la datorie.

De altfel, așa cum le spunea Salvatore Quasimodo poeților italieni și sovietici adunați la Roma la o întîlnire de poezie, acum cincisprezece ani, « orice poet rămîne a postul lui, în timpul lui, clar sau obscur; nici o silabă nu piere din ființa lui scrisă. »

RODICA-CIOCAN IVĂNESCU

Noi traduceri din ZAHARIA STANCU, BLAGA și REBREANU în limba polonă

Către sfîrșitul anul 1972, s-au înregistrat mai multe apariții beletristice românești în editurile poloneze, precum și-n paginile revistelor varșoviene cu profil de actualitate literară. Prima atare apariție a fost aceea a romanului *Ce mult te-am iubit*, de Zaharia Stancu, în traducerea eminentei scriitoare și tălmăcitoare Danuta Bieńkowska *(Jak bardzo cie kochalem*, ed. Czytelnik*)*. Cartea a cunoscut un succes considerabil, al cărui ecou se regăsește în substanțiala recenzie publicată de Ewa Karuzelska în periodicul de largă răspîndire, *Nowe Ksiazki (Cărți noi*, nr. 19, 1972 p. 14—15). Desprindem cîteva pasaje din analiza pătrunzătoare datorată recenzentei poloneze — pasaje ce vădesc înțelegerea efectivă a valorilor acestui roman: « E o

https://biblioteca-digitala.ro

carte neobişnuită, plină de frumuseţi în naraţiunea ei sobră, lirică, în austeritatea şi simplitatea ei. O carte a sentimentelor profunde, a sensibilităţii autentice, a înţelepciunii, a meditării asupra destinului uman, a mizeriei şi nimicniciei umane. O carte despre moarte şi totodată despre splendoarea vieţii depline, elementare. . . » Iar mai departe: « Cartea lui Zaharia Stancu nu e numai romanul iubirii filiale, ci constituie o metaforă filozofică despre viaţa şi soarta omenească ». Şi în concluzie: « Romanul scriitorului român, cu toată aparenta simplitate a stilului şi a structurii, nu e o carte uşoară, el cere din partea cititorului multă sensibilitate şi experienţă a lecturii literare. E o încercare de-a descoperi sensul vieţii — prin moarte ».

La rîndul său periodicul *Literatura na Świecie* (Literatura în lume) aduce noi materiale româneşti, în tălmăciri datorate celor mai autorizaţi cunoscători polonezi ai limbii şi literaturii noastre. Îndeosebi nr. 9/1972 al acestei reviste, consacrat mai ales creaţiei beletristice contemporane din limbile romanice (Spania, Peru, etc.) e bogat în fragmente reprezentative pentru literatura noastră clasică — Blaga, Rebreanu — cît şi foarte recentă, textele fiind însoţite, după cum e uzajul revistei, de succinte şi edificatoare notiţe despre autorii traduşi. Şi în cazul de faţă se cere a fi menţionată în primul rînd Danuta Bienkowska: ea semnează tălmăcirea polonă a unui capitol din *Ion*. (La ora actuală, romanul lui Rebreanu a şi apărut la Varşovia, în editura PAX). Versuri de Lucian Blaga şi proză de Petru Popescu sînt traduse în polonă de către Zbigniew Szuperski, iar Stanislaw Bik transpune cu mult umor dialogul groparilor din *Cine sapă groapă altuia*, de Ion Băieşu. Cercetătorilor de literatură românească din veacul trecut le semnalăm în acelaşi număr, paginile Hannei Olendzka despre *Filelenismul în Polonia* (p. 187—188). Aflăm de-aici nu numai interesante detalii despre vremea Eteriei de pildă, nota semi-românească privitoare la logodnica poloneză a lui Ipsilante) dar şi despre Józef Dunin — Borkowski, căutător zelos al folclorului sud-est european în acelaşi timp cu Alecsandri, pe care l-a cunoscut şi preţuit, ca şi — probabil — pe Eliade Rădulescu.

Nu putem trece cu vederea alte materiale de interes cert pe planul contactelor literare între popoare pe calea traducerilor, a studiilor şi articolelor de amplă şi variată informaţie. Actualul redactor responsabil al *Literaturii în lume*, Waclaw Sadkowski, semnează în numerele 7 şi 10 glosse pertinente referitoare la literatura şi publicistica britanică. În numărul 8/1972 (p. 181—185) profesorul Zygmunt Stoberski în articolul intitulat *Traducere şi terminologie*, ridică anumite probleme teoretice din domeniul lingvisticii şi mai cu seamă al semanticii, subliniind pe acelea care s-ar cere discutate la apropiatul Congres al PEN Clubului (mai 1973). În aceeaşi ordine de idei, trebuie aduse în centrul atenţei teoreticienilor traducerii literare problemele majore ale « şantierului de creaţie » aşa cum încearcă să le rezolve pe baza unor îndelungi experimente scriitori traducători încercaţi cum sînt Viaceslav Ivanov (*Traducerea şi lingvistul*, nr. 8, p. 151 şi urm.) şi Vladimir Ogniev (*E posibilă traducerea poeziei*, nr. 10, p. 169 şi urm.) sau Andrzej Wasilewski ((ib,. p. 3—5) care vorbeşte şi din punctul de vedere al

https://biblioteca-digitala.ro

politicii editoriale, întrucît e directorul editurii PIW din Varşovia. Menţionăm aici că numărul 10 al *Literaturii în lume* e consacrat lui Jorge Luis Borges, prezentînd atît traduceri din creaţia poetului — printre altele ampla sa *Schiţă biografică* — cît şi materiale documentare în legătură cu opera şi personalitatea marelui scriitor argentinian. Ni s-au părut întru totul exemplare tălmăcirile Zofiei Clondzynska, precum şi eseul *Simbolurile şi adevărurile unui erudit*, în care Krzystof Wolicki defineşte esenţa intimă a subtilei şi savantei creaţii borgiene. Sînt elemente de cultură universală în pagini care onorează revista *Literatura na Świecie* conferindu-i netăgăduită ţinută ştiinţifică.

«Rinascita» despre culegerea de scrisori a lui ION POPESCU-PUŢURI

În rubrica *Semnalări* a săptămînalului *Rinascita* (nr. 50, din 22 decembrie 1972), Fernando Etnasi întîmpină apariţia în italiană — Milano, *Edizioni del Calendario*, 1972 — a unei culegeri de scrisori, expediate de militantul comunist Ion Popescu-Puţuri din lagărul de concentrare în care fusese internat, a căror semnificaţie este aceea a unor mesaje menite să păstreze vie flacăra rezistenţei anti-fasciste în România şi a luptei revoluţionare împotriva unui regim de opresiune.

Valoarea acestor *Lettere censurate* o constituie mărturia « de profundă omenie, rigoare morală şi credinţă în marile idealuri de eliberare umană ale comunismului », idealuri pe care autorul lor « le-a servit şi le serveşte şi acum »

https://biblioteca-digitala.ro

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

https://biblioteca-digitala.ro

PREZENTAREA TEHNICĂ
I. BROD

Secolul 20

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAŢIA: ŞOSEAUA KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREŞTI

Lei 10

43 804